

3 1761 08821857 3

A 42 -

295/1093

N.K.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

855. K5, 131.

MILINDAPAÑHĀ

THE

MILINDAPAÑHĀ:

BEING

DIALOGUES BETWEEN KING MILINDA AND THE
BUDDHIST SAGE NĀGASENA.

THE PALI TEXT EDITED

BY

V. TRENCKNER.

WILLIAMS AND NORGATE,
14, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN, LONDON;
AND 20, SOUTH FREDERICK STREET, EDINBURGH.

1880.

V. Trenckner.

Kat A

COPENHAGEN. — PRINTED BY NIELSEN & LYDICHE.

L Sansk
M 6446 T

671388

15/58

[Faint handwritten signature or stamp]

PREFACE.

THE resources at my disposition in preparing this edition were, in the first instance, the two Copenhagen MSS., nos. XXXIII and XXXIV, marked in my notes A and B. For a most valuable addition to these aids I am indebted to the never failing liberality of Dr. R. Rost, to whom in consequence is essentially due whatever merit my edition may possess. From his own rich library he sent me the two MSS. marked C and M.

B is by far the oldest MS. of the Copenhagen collection, and in fact very ancient. Though little experienced in judging of very old Singhalese MSS., if I may venture a guess as to its age I should say that it is at least 400 years old; the Copenhagen SN., the oldest of our dated MSS., from the beginning of the 18th century, in comparison with it looking quite modern. The character, which is large and bold but rather negligently written, differs not a little from that commonly used. Some idea may be formed of it, when I say that at first I read yā for dhā, vā for pā, etc. A final ya is often followed by a stroke resembling the Singh. vowel æ, a peculiarity I have not met with anywhere else. The letter n frequently takes a cursive form, which by precluding the possibility of a confusion with t was of service in a few cases, especially in pakkhanna, which the Singhalese usually write pakkhanta

or confound with pakkanta. But in spite of its age B is far from presenting throughout a good text; its principal fault is the occasional omission of parallel clauses,¹ and it not unfrequently gives absurd readings. On the other hand it often preserves the correct reading corrupted in A and C, which I presume may be considered pretty fair specimens of the common run of Singhalese copies. A and B abound in corrections, which I have noted Ab, etc.; in C and M, being modern copies not much read by native scholars, they are unfrequent.

The various readings of a fourth Singh. MS. (D) were communicated to me by the late R. C. Childers, but no farther than the end of the Bāhirakathā (p. 24).

M is a Burmese MS. and partakes of the peculiarities of its compeers. In the first place, its spelling is of course Burmese. The orthography used in Birmah — I am too little acquainted with Siamese MSS. to be sure whether the remark is applicable to these likewise, but I am disposed to think so, generally speaking — is not much to the taste of European Pali scholars, for it abounds in gross blunders most puzzling to those familiar with the comparative correctness of the better sort of Singh. MSS. It is, however, but fair to add that on closer acquaintance certain spellings are met with which strike our attention by agreeing closer with Sanskrit or etymology than the corresponding Singhalese forms. Now the Burmese can scarcely be suspected of introducing Sanskritisms, and it is rather to be presumed that in such cases they have been the sole preservers of the true and original Pali form. Thus they write bhingāra, paṭikacc'eva, pidhīyati, samīñj°, etc., for Singh. bhinkāra, paṭigacc'eva, pithīyati, sammiñj°, etc. I suppose that

¹ Towards the end there is a larger lacuna extending from itarītarena p. 401¹⁰ to tāya ca p. 416¹⁷. A more recent hand, beginning at parikitt. p. 401⁹ and marked B' in the various readings, supplies the rest of the text.

we shall have to adopt such Burmese readings in editing old texts, and I mean to do so in my forthcoming edition of the Majjhimanikāyo. But in the case of a text composed in Ceylon, it is doubtful whether we are justified in doing as much, as we are ignorant of the exact age of those Singhalese readings. For which reason I have in this text throughout retained the latter.

Secondly, M presents, not the traditional text of the Singh. MSS., but a revised one, like many other Burmese copies especially of uncanonical writings. The plan was to render the text more easily intelligible to readers not very familiar with Pali. Hence, if the construction is slightly intricate, the words are transposed, what should be understood is supplied, for a less familiar word one better known is substituted, etc. In some cases the corrector has done good service by amending errors in the text handed down. For I have not noticed a single case of any note where there is good reason for supposing that the original text handled by the corrector differed from that of our Singh. MSS., especially that of B, where it disagrees with AC. Some of these amendments are very good, and I have adopted them in my text. A considerably larger number of errors were left untouched, and a few of them I have tried to do away with on my own account.

But it cannot be expected that I should have been able to make everything smooth; not a few errors I have been obliged to leave as they are. The text has not reached our day without suffering from the ravages of time. The table of contents given at p. 2 does not agree very well with the present state of the text. There are, besides minor corruptions, several lacunas here and there; interpolations and perhaps transpositions have been introduced, and the close of the work has been long since lost. A spurious supplement, or rather two, were added, perhaps in Siam; at least the Singh. MSS. end with the

notice, "Siyāṃdesato (Sāmindadesato Ab) ānītapotthakato is-satthassa pañhato paṭṭhāya pariyosānavacanāni gahetvā likhitan - ti jānitabbam." M in this place has independent and partly better readings, manifestly derived from a MS. different from the Siamese one in question. B is the only one of my MSS. which marks precisely where the lacuna begins, for it ends there with the title "Milindapañham." I might have chosen that form of the name for the title of the book, but I preferred "Milindapañho," because, as we learn from Rask, Turnour, and others, such is its usual name in Ceylon. The supplement has "Milindapañhā," which, as titles of books are generally collective singulars, and as the Burmese and probably also the Siamese prefer pañhā to pañho or pañham, is rather a feminine than a plural.

In point of spelling I have scarcely at all deviated from my predecessors. For want of type the guttural nasal remained unmarked, but I employ it wherever it is due, even if the Singhalese, and often also the Burmese, substitute an anusvāra. For vy I have written by throughout, like M. Senart; the Burmese have it so universally, and my oldest Singh. MS. mostly. To mark sandhi I have allowed myself the innovation of a "Makkeph," as it is called in Hebrew grammar. To my mind it is not quite correct to make Pali words end in m, ñ, d, etc., without a hint of the reason, or to write e. g. tañ ñeva, as if ñeva were an independent form of yeva. But I am far from laying any stress on the matter.

As regards the question of the date at which the Milindapañho was either originally composed or converted into its present shape, I regret my inability to be as precise as desirable. After the identity of Milinda with the Bactrian king Menander has been placed beyond doubt, it is evident that the original work cannot be older than the middle of the second century B. C., and from its utter want of historical actuality it must be not a little younger,

at least a hundred years or two. But it is next to impossible to conceive that any tradition about Milinda should have reached Ceylon and that the work should have been composed there. It must have been imported from northern India, where alone the name of the conqueror can have been preserved. In all probability the original was in Sanskrit, and our text is a translation. There are, I think, a few vestiges from which to infer that such is the case. The opening phrase "tānyathā 'nusūyate" is not found in any other Pali writing, and it is only in Milindapañho that quotations, real or pretended, are introduced by "bhavatiha." Here a new problem is laid before us, viz., at what time the Pali version was written, and there is the same difficulty about an exact solution. Our text can scarcely be older than the first century A. D., but it may be younger. There is however a limit which cannot be passed. It is older than the beginning of the fifth century, for it is quoted by Buddhaghosa, who besides it mentions no writings but those of commentators, and to have acquired sufficient authority it cannot then have been of recent production. Perhaps we shall not err greatly by fixing its date at between 100 and 200 of our era. From the Milindapañho itself no help is to be obtained, for, as it has been pointed out long ago, its chronology is utterly worthless.

The Burmese MS. adds a title to each question, e. g. (p. 73), "Rājā Buddhanidassanapañham pucchanto āha: Bhante N. . . . Buddhanidassanapañhā dasamī." I wished to have given these titles in an appendix, as they might serve for an index; but time pressed, and I was obliged to omit them. They may one day appear in a supplement, accompanied among other matter by such illustrations as may be extracted from the Singhalese translation, printed in Ceylon in 1878, which I regret to say has not yet come into my hands.

Copenhagen, June, 1880.

V. TRENCKNER.

ABBREVIATIONS.

AN.	==	Anguttaranikāyo.	Pd.	==	Paramatthadīpanī.
As.	==	Atthasālinī.	Pj.	==	Paramatthajotikā.
Bv.	==	Buddhavaṃso.	Ps.	==	Papañcasūdanī.
Cp.	==	Cariyāpiṭakam.	SN.	==	Saṃyuttanikāyo.
Dh.	==	Dhammapadam.	Sn.	==	Suttanipāto.
DN.	==	Dīghanikāyo.	Ss.	==	Sārasangaho.
It.	==	Itivuttakam.	Th.	==	Theragāthā.
Jāt.	==	Jātakam.	Therīg.	==	Therīgāthā.
MN.	==	Majjhimanikāyo.	Ud.	==	Udānam.
Mp.	==	Manorathapūraṇī.	Vin.	==	Vinayapiṭakam.

NAMO

TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA.

Milindo nāma so rājā Sāgalāyam - puruttame
upagañchi Nāgasenaṃ, Gangā va yatha sāgarāṃ.

Asajja rājā citrakathinū ukkādhāraṃ tamonudaṃ
apucchi nipuṇe pañhe tñānāṭhānagate puthū.

Pucchāvissajjanā c' eva gambhīratthūpanissitā 5
hadayangamā kaṇṇasukhā abbhutā lomahaṃsanā.

Abhidhammavinayogālhā suttajālasamatthitā
Nāgasenakathā citrā opammehi nayehi ca.

Tattha nāṇaṃ pañidhāya hāsavitvāna mānasaṃ
suṇoṭha nipuṇe pañhe kankhāṭhānavidālane ti. 10

Tamīyathā 'nusūyate. — Atthi Yonakānaṃ nānāpuṭa-
bhedanaṃ Sāgalan - nāma nagaraṃ nadī-pabbata-sobhitaṃ
ramaṇīya-bhūmippadesabhāgaṃ ārāma-uyyānōpavana-ta-
lāka-pokkharāṇī-sampannaṃ nadī-pabbata-vana-rāma-
neyyakaṃ sutavantanimmitaṃ nihata-paccatthika-paccā- 15
mittaṃ anupapīlitaṃ vividha-vicitra-dalha-m-aṭṭāla-koṭṭa-
kaṃ varapavara-gopuroraṇaṃ gambhīraparikhā-panḍara-
pākāra-parikkhattantepuraṃ suvibhatta-vīthi-caccara-ca-
tukka-singhāṭakaṃ suppasāritānekaividha-varabhaṇḍa-

¹⁸ anuppīlitaṃ B. ¹⁹ -koṭṭhakaṃ ACM.

paripūritantarāpaṇaṃ vividha-dānagga-sata-samupasobhitāṃ Himagirisikharasankāsa-varabhavanasatasahassa-pati-
maṇḍitaṃ gaja-haya-ratha-patti-samākulaṃ abhirūpa-
naranāri-gaṇānucaritaṃ ākiṇṇa-janamanussaṃ puthu-khat-
tiya-brāhmaṇa-veśsa-suddaṃ vividha-samaṇabrāhmaṇa-
sabhājana-sanghaṭitaṃ bahuvidhavijjāvanta-naravīra-nise-
vitaṃ Kāsika-Koṭumbarakādi-nānāvidha-vatthāpaṇa-sam-
pannaṃ suppasārita-rucira-bahuvidha-pupphagandhāpaṇa-
gandhagandhitaṃ āsiṃsaniya-bahuratana-paripūritaṃ di-
sāmukha-suppasāritāpaṇa-singāravāṇijagaṇānucaritaṃ ka-
hāpaṇa-rajata-suvaṇṇa-kaṃsa-patthara-paripūraṃ paj-
jotamāna-nidhi-niketaṃ pahūta-dhanadhañña-vittūpaka-
raṇaṃ paripunṇa-kosakoṭṭhāgāraṃ bahv-annapānaṃ bahu-
vidha-khajja-bhojja-leyya-peyya-sāyaniyaṃ Uttarakuru-
sankāsaṃ sampannasassaṃ Āḷakamandā viya devapuraṃ.

Ettha tathavā tesāṃ pubbakammaṃ kathetabbaṃ, ka-
thentena ca chaddhā vibhajitvā kathetabbaṃ, seyyathīdaṃ :
Pubbayogo, Milindapaṇhaṃ, Lakkhaṇapaṇhaṃ, Meṇḍaka-
paṇhaṃ, Anumānapaṇhaṃ, Opammakathāpaṇhan-ti. Tat-
tha Milindapaṇho : Lakkhaṇapaṇho Vimatechedanapaṇho
ti duvidho ; Meṇḍakapaṇho pi : Mahāvaggo Yogikathāpaṇho
ti duvidho.

Pubbayogo ti tesāṃ pubbakammaṃ. Atīte kira
Kassapassa bhagavato sāsane vattamāne Gangāya samīpe
ekasmiṃ āvāse mahābhikkhusangho paṭivasati. Tattha
vattasīlasampannā bhikkhū pāto va utthāya yaṭṭhisam-
muñjaniyo ādāya buddhagūṇe āvajjentā angaṇaṃ sammaj-
jitvā kacavaraṃ byūhaṃ karonti. Ath'eko bhikkhu ekam
sāmaṇeraṃ : ehi sāmaṇera, imaṃ kacavaraṃ chaddēhīti
āha ; so asuṇanto viya gacchati. So dutiyam - pi tatiyam - pi
āmantiyamāno asuṇanto viya gacchat'eva. Tato so
bhikkhu : dubbaco ayaṃ sāmaṇero ti kuddho sammuñ-

⁶ sanghāṭitaṃ AaC. ⁷ Kodu- M. ¹⁰ -singāri- BC. ¹³ bavha- D ;
bahunna- M. ¹⁷ chadhā AM. ²⁹ chaddh- A throughout.

janidaṇḍena pahāraṃ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaraṃ chaḍḍento: Iminā 'haṃ kacavarachaddana-puññakammena yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhantikasuriyo viya mahesakkho mahātejo bhaveyyan - ti paṭhamapatthanam paṭṭhapesi. Kacavaraṃ chaḍḍetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gato Gangāya ūmivegaṃ gaggarāyamānaṃ disvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ ūmivego viya ṭhānuppattikapaṭibhāno bhaveyyaṃ akkhayaṃ paṭibhāno ti dutiyam - pi patthanam paṭṭhapesi. So pi bhikkhu sammuñjanisālāya sammuñjanaṃ ṭhapetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gacchanto sāmaṇerassa patthanam sutvā: esa mayā payojito pi tāva evaṃ pattheti, mayhaṃ kiṃ na samijjhissatīti cintetvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ Gangāūmivego viya akkhayaṃ paṭibhāno bhaveyyaṃ, iminā pucchitapucchitaṃ sabbaṃ pañhapatibhānaṃ vijātetuṃ nibbēhetuṃ samattho bhaveyyan - ti patthanam paṭṭhapesi. Te ubho pi devesu ca manussesu ca saṃsarantā ekaṃ buddhantaraṃ khepesuṃ. Atha amhākaṃ Bhagavatā pi yathā Moggaliputta-Tissatthero dissati evam - ete [pi dissanti: Mama parinibbānato pañcavassasate atikkante ete uppajjissanti, yaṃ mayā sukhumaṃ katvā desitaṃ dhammavinayaṃ taṃ ete pañhapucchana-opammayutti-vasena nijjātaṃ niggumbaṃ katvā vibhajissantīti niddiṭṭhā.

Tesu sāmaṇero Jambudīpe Sāgalanagare Milinda nāma rājā ahoṣi, paṇḍito byatṭo medhāvī paṭibalo, atī-tānāgata-paccuppannānaṃ samantayogavidhānakiriyānaṃ karaṇakāle nisammakārī hoti; bahūni c' assa satthāni uggahitāni honti, seyyathādaṃ: suti sammuti sankhyā yogā nīti visesikā gaṇikā gandhabbā tikicchā cātubbedā purāṇā itihāsā jotisā māyā hetu mantanā yuddhā chandasā muddā,

⁹ bhaveyyaṃ akkhayaṃ. bhaveyyanti AC. ³⁰ sankhā A. ³¹ ganitā AC. ³² jotiyā D, jotisana B, joti M. ³² chandāsā AC, chandasa B.

vacanena ekūnavīsati; vādī durāsado duppasaho, puthutitthakarānaṃ aggam - akkhāyati; sakala-Jambudīpe Milindena raññā samo koci nāhosi, yad - idaṃ thāmena javena sūriyena paññāya, aḍḍho mahaddhano mahābhogo, anantabalavāhano.

Ath' ekadivasam Milindo rājā anantabalavāhanaṃ caturanginim balaggasenābyūhaṃ dassanakamyatāya nagarā nikkhamitvā bahinagare senāgaṇanaṃ kāretvā so rājā bhassappavādako lokāyata-vitaṇḍa-janasallāpa-ppavattakotūhalo suriyam oloketvā amacce āmantesi: Bahu tāva divasāvaseso, kim karissāma idān' eva nagaram pavisitvā; atthi koci paṇḍito samaṇo vā brāhmaṇo vā sanghī gaṇī gaṇācariyo, api arahantaṃ sammāsambuddhaṃ paṭijānamāno, yo mayā saddhim sallapitum sakkoti kankham paṭivinetun - ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocum: Atthi mahārāja cha satthāro: Pūraṇo Kassapo, Makkhali Gosālo, Nigaṇtho Nātaputto, Sañjayo Belaṭṭhaputto, Ajito Kesakambalī, Pakudho Kaccāyano, te sanghino gaṇino gaṇācariyakā nātā yasassino titthakarā, sādhusammata bahujanassa, gaccha tvaṃ mahārāja, te pañham pucchassu kankham paṭivinyassūti.

Atha kho Milindo rājā pañcahi Yonakasatehi parivuto bhadravāhanaṃ rathavaram - āruyha yena Pūraṇo Kassapo ten' upasankami, upasankamitvā Pūraṇena Kassapena saddhim sammodi, sammodaniyam katham sārāṇiyam vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā Pūraṇam Kassapaṃ etad - avoca: Ko bhante Kassapa lokam pāletīti. — Paṭhavī mahārāja lokam pāletīti. — Yadi bhante Kassapa paṭhavī lokam pāleti atha kasmā Avīcinirayam gacchantā sattā paṭhavim

⁴ suriyena AaC, sūrena Ab, surena DM. ⁷ caturanginī B. ¹⁷ Purāṇo all throughout. ¹⁸ Nātha- A, Nāta- M. ¹⁸ Belaṭṭhiputto ACD. ¹⁹ Pakudho BC.

atikkāmitvā gacchantīti. — Evañ vutte Pūraṇo Kassapo n'eva sakkhi ogilitum n'eva sakkhi uggilitum, pattak-khandho tuṇhībhūto pajjhāyanto nisīdi.

Atha kho Milindo rājā Makkhali-Gosālaṃ etad - avoca: Atthi bhante Gosāla kusalākusalāni kammāni, atthi sukaṭa-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko ti. — Natthi mahārāja kusalākusalāni kammāni, na - tthi sukata-dukkatānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, ye te mahārāja idhaloke khattiyā te paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā va bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā te paralokaṃ gantvā pi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā va bhavissanti, kiṃ kusalākusalehi kammehīti. — Yadi bhantē Gosāla idhaloke khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍalā pukkusā va bhavissanti, na - tthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyaṃ; tena hi bhante Gosāla ye te idhaloke hatthacchinnā te paralokaṃ gantvā pi puna hatthacchinnā va bhavissanti, ye pādacchinnā te pādacchinnā va bhavissanti, ye kaṇṇanāsacchinnā te kaṇṇanāsacchinnā va bhavissantīti. — Evañ vutte Gosālo tuṇhī ahoṣi.

Atha kho Milindassa rañño etad - ahoṣi: Tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na - tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ salla-pitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetun - ti. Atha kho Milindo rājā amacce āmantesi: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kan - nu khv - ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upa-sankameyyāma pañhaṃ pucchitum, ko mayā saddhiṃ sallapitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetun - ti. Evañ vutte amaccā tuṇhībhūtā rañño mukhaṃ olokayamānā aṭṭhaṃsu.

Tena kho pana samayena Sāgalanagaraṃ dvādasa vassāni suññaṃ ahoṣi samaṇa-brāhmaṇa-gahapati-paṇḍitehi; yattha samaṇa-brāhmaṇa-gahapati-paṇḍitā paṭivasantīti suṇāti tattha gantvā rājā te pañhaṃ pucchati;

te sabbe pi pañhavissajjanena rājānaṃ ārādetuṃ asak-
kontā yena vā tena vā pakkamanti, ye aññaṃ disaṃ na
pakkamanti te sabbe tuñhībhūta acchanti. Bhikkhū pana
yebhuyyena Himavantam - eva gacchanti.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Hima-
vante pabbate Rakkhitatale paṭivasanti. Atha kho āyasmā
Assagutto dibbāya sotadhātuyā Milindassa rañño vaca-
naṃ sutvā Yugandharamatthake bhikkhusanghaṃ sanni-
pātetvā bhikkhū pucchi: Atth' āvuso koci bhikkhu paṭi-
balo Milindena raññā saddhiṃ sallapituṃ kankhaṃ paṭi-
vinetun - ti. Evaṃ vutte koṭisatā arahanto tuñhī ahesuṃ.
Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho puṭṭhā tuñhī ahesuṃ.
Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusanghaṃ etad - avoca:
Atth' āvuso Tāvatiṃsabhavane Vejayantassa pācīnato
Ketumatī nāma vimānaṃ, tattha Mahāsena nāma deva-
putto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena raññā sad-
dhiṃ sallapituṃ kankhaṃ paṭivinetun - ti. Atha kho
koṭisatā arahanto Yugandharapabbate antarahitā Tāvatiṃ-
sabhavane pāturahesuṃ.

Addasā kho Sakko devānaṃ - indo te bhikkhū dūrato
va āgacchante, disvāna yen' āyasmā Assagutto ten' upa-
sankami, upasankamivā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhi-
vādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Ekamantaṃ ṭhito kho
Sakko devānaṃ - indo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad -
avoca: Mahā kho bhante bhikkhusangho anuppatto, ahaṃ
sanghassa ārāmiko, ken' attho, kiṃ mayā karaṇīyan - ti.
Atha kho āyasmā Assagutto Sakkaṃ devānaṃ - indaṃ
etad - avoca: Ayaṃ kho mahārāja Jambudīpe Sāgalana-
gare Milindo nāma rājā, vādī durāsado duppasaho, pu-
thutitthakarānaṃ aggam - akkhāyati, so bhikkhusanghaṃ
upasankamivā ditṭhivādena pañhaṃ pucchivā bhikkhu-
sanghaṃ vihetthēti. Atha kho Sakko devānaṃ - indo
āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho bhante
Milindo rājā ito cuto manussesu uppanno; eso kho bhante
Ketumatīvimāne Mahāsena nāma devaputto paṭivasati, so

tena Milindena raññā saddhiṃ paṭibalo sallapitum kankham paṭivinetum, tam devaputtam yācissāma manussalokūpapattiyā ti.

Atha kho Sakko devānam - indo bhikkhusangham purakkhatvā Ketumativimānam pavisitvā Mahāsenam devaputtam ālingitvā etad - avoca: Yācati tam mārisa bhikkhusangho manussalokūpapattiyā ti. — Na me bhante manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko, idh' evāham bhante devaloke uparūparuppattiko hutvā parinibbāyissāmīti. Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho Sakke devānam - inde yācante Mahāseno devaputto evam - āha: Na me bhante manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko, idh' evāham bhante devaloke uparūparuppattiko hutvā parinibbāyissāmīti. Atha kho āyasmā Assagutto Mahāsenam devaputtam etad - avoca: Idha mayam mārisa sadevakam lokam anuvilokayamānā aññatra tayā Milindassa rañño vadam bhinditvā sasanam paggahetum samattham aññam kañci na passāma, yācati tam mārisa bhikkhusangho: sādhu sappurisa, manussaloke nibbattitvā Dasabalassa sasanam paggaṇhitvā dehīti. Evam vutte Mahāseno devaputto: aham kira Milindassa rañño vadam bhinditvā sasanam paggahetum samattho bhavissāmīti haṭṭhatuṭṭho udaggudaggo hutvā: Sādhu bhante, manussaloke uppajjissāmīti paṭiññam adāsi.

Atha kho te bhikkhū devaloke tam karaṇiyam tīretvā devesu Tāvatisesū antarahitā Himavante pabbate Rakkhitatale pāturahesum. Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusangham etad - avoca: Atth' āvuso imasmim bhikkhusanghe koci bhikkhu sannipātam anāgato ti. Evam vutte aññataro bhikkhu āyasmantam Assaguttam etad - avoca: Atthi bhante, āyasmā Rohaṇo ito sattame divase

⁹ uparūparūpapattiko D, uparūpariupappattiko M, either time. ¹¹ Sakko devānamindo all. ¹⁸ kiñci all. ²⁰ paggaṇhāhīti M.

Himavantam pabbatam pavisitvā nirodham samāpanno, tassa santike dūtam pāhethāti. Āyasmā pi Rohaṇo tam khaṇaṇ - ñeva nirodhā vutṭhāya: sangho maṃ pati-mānetīti Himavante pabbate antarahito Rakkhitatale koṭi-satānam arahantānam purato pāturahosi. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantam Rohaṇam etad - avoca: Kin - nu kho āvuso Rohaṇa buddhasāsane palujjante na passasi sanghassa karaṇīyānīti. — Amanasikāro me bhante aho-sīti. — Tena h' āvuso Rohaṇa daṇḍakammaṃ karohīti. — Kiṃ bhante karomīti. — Atth' āvuso Rohaṇa Himavanta-pabbatapasse Kajangalan - nāma brāhmaṇagāmo, tattha Soṇuttaro nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati Nāgaseno nāma dārako; tena hi tvam āvuso Rohaṇa dasamāsādhikāni satta vassāni tam kulam piṇḍāya pavisa, piṇḍāya pavisitvā Nāgasenam dārakam nīharitvā pabbājehi, pabbajite ca tasmiṃ daṇḍakammato muccissasīti āha. Āyasmā pi kho Rohaṇo: sādhuṭi sampaticchi.

Mahāseno pi kho devaputto devalokā cavitvā Soṇuttarabrāhmaṇassa bhariyāya kucchismiṃ paṭisandhim aggahesi. Saha paṭisandhigahaṇā tayo acchariyā abbhutā dhammā pāturahesum: āvudhabhaṇḍāni pajjalimsu, aggasassam abhinipphannam, mahāmegho abhippavassi. Āyasmā pi kho Rohaṇo tassa paṭisandhigahaṇato paṭṭhāya dasamāsādhikāni satta vassāni tam kulam piṇḍāya pavisanto ekadivasam - pi kaṭacchumattam bhattam vā uḷunkamattam yāguṃ vā abhivādanam vā añjalikammaṃ vā sāmīcikammaṃ vā nālattha, atha kho akkosaṇ - ñeva paribhāsaṇ - ñeva paṭilabhati, aticchatha bhante ti vacanamattam - pi vattā nāma nāhosi. Dasamāsādhikānam pana sattannaṃ vassānam accayena ekadivasam aticchatha bhante ti vacanamattam alattha. Tam divasam - eva ca brāhmaṇo pi

bahikammantā āgacchanto paṭipathe theram disvā: Kiñ bho pabbajita ambhākaṃ geham - agamatthāti āha. — Ama brāhmaṇa, agamamhāti. — Api kiñci labhitthāti. — Ama brāhmaṇa, labhimhāti. So anattamano geham gantvā pucchi: Tassa pabbajitassa kiñci adatthāti. — Na kiñci adamhāti.

Brāhmaṇo dutiyādivase gharadvāre yeva nisīdi: ajja pabbajitam musāvādena niggahessāmīti. Thero dutiyādivase brāhmaṇassa gharadvāram sampatto; brāhmaṇo theram disvā va evam - āha: Tumhe hiyyo ambhākaṃ gehe kiñci alabhitvā yeva labhimhāti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākaṃ musāvādo ti. Thero āha: Mayam brāhmaṇa tumhākaṃ gehe dasamāsādhikāni satta vassāni aticchatthāti vacanamattam - pi alabhitvā hiyyo aticchatthāti vacanamattam alabhimha, ath' etam vacīpaṭisanthāram upādāya evam - avocumhāti. Brāhmaṇo cintesi: ime vacīpaṭisanthāramattam - pi labhitvā janamajjhe labhimhāti passamsanti, aññaṃ kiñci khādaniyam vā bhojaniyam vā labhitvā kasmā na - ppasamsantīti pasīditvā attano atthāya paṭiyāditabhattato kaṭacchubbhikkham tadūpiyañ - ca byañjanaṃ dāpetvā: Imam bhikkham sabbakālam tumhe labhissathāti āha. So punadivasato - ppabhuti upasankamantassa therassa upasamaṃ disvā bhiyyosomattāya pasīditvā theram niccakālam attano ghare bhattavissaggakaraṇatthāya yāci. Thero tuṅhībhāvena addivāsetvā divase divase bhattakiccam katvā gacchanto thokaṃ thokaṃ buddhavacanam kathetvā gacchati.

Sā pi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttam vijāyi, Nāgaseno ti 'ssa nāmam ahoṣi. So anukkamena vadḍhanto sattavassiko jāto. Atha kho Nāgasenassa dāra-kassa pitā Nāgasenam dāraṃ etad - avoca: Imasmim

² āgamatthāti DM. ³ āgam- CDM. ⁹ sampatte AD (perhaps to be read there . . . sampatte). ¹⁰ va om. D. ¹⁵ vacanapaṭisanthāramattam AD. ²⁶ thokathokam B.

kho tāta Nāgasena brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyyāsīti. — Katamāni tāta imasmim brāhmaṇakule sikkhāni nāmāti. — Tayo kho tāta Nāgasena vedā sikkhāni nāma, avasesāni sippāni sippam nāmāti. — Tena hi tāta sikkhis-sāmīti. — Atha kho Soṇuttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabhāgam sahaṣsam datvā antopāsāde ekasmim gab-bhe ekato mañcakaṃ paññāpetvā ācariyabrāhmaṇam etad - avoca: Sajjhāyāpehi kho tvaṃ brāhmaṇa imam dāraḥkaṃ mantānīti. Tena hi tāta dāraḥka uggaṇhāhi mantānīti ācariyabrāhmaṇo sajjhāyati. Nāgasenassa dāraḥkassa eken' eva uddesena tayo vedā hadayangatā vācuggatā sūpa-dhāritā suvavatthāpitā sumanasikatā ahesum, sakim - eva cakkhum udapādi tīsu vedesu sa-nighaṇḍu-keṭubhesu sakkharappabhedesu itihāsapañcomesu, padako veyyāka-raṇo lokāyata-mahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahoṣi. Atha kho Nāgaseno dāraḥko pitaram etad - avoca: Atthi nu kho tāta imasmim brāhmaṇakule ito uttarim - pi sikkhitabbāni, udāhu ettakān' evāti. — Na - tthi tāta Nāgasena imas-mim brāhmaṇakule ito uttarim sikkhitabbāni, ettakān' eva sikkhitabbānīti. — Atha kho Nāgaseno dāraḥko ācariyassa anuyogaṃ datvā pāsādā oruyha pubbavāsanāya coditaha-dayo rahogato patisallīno attano sippassa ādi-majjha-pariyosānam olokento ādimhi vā majjhe vā pariyosāne vā appamattakam - pi saram adisvā: tucchā vata bho ime vedā, palāpā vata bho ime vedā, asārā nissārā ti vip-pa-tisārī anattamano ahoṣi.

Tena kho pana samayena āyasmā Rohaṇo Vattaniye senāsane nisinno Nāgasenassa dāraḥkassa cetasā cetopari-vitakkam - aññāya nivāsetvā pattacīvaram - ādāya Vattaniye senāsane antarahito Kajangala-brāhmaṇagāmassa purato pāturahoṣi. Addasā kho Nāgaseno dāraḥko attano dvāra-koṭṭhake thito āyasmantaṃ Rohaṇam dūrato va āgac-chantaṃ, disvāna attamano udaggo pamudito pītisomanas-sajāto: app - eva nāmāyam pabbajito kadāci saram jāney-yāti yen' āyasmā Rohaṇo ten' upasankami, upasankamitvā

āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Ko nu kho tvaṃ mārisa, ediso bhaṇḍu kāsāvavasano ti. — Pabbajito nā-māhaṃ dārakāti. — Kena tvaṃ mārisa pabbajito nāmā-sīti. — Pāpakānaṃ malānaṃ pabbājetuṃ pabbajito, tasmā 'haṃ dāraka pabbajito nāmāti. — Kinkāraṇā mārisa kesā te na yathā aññesan - ti. — Soḷas' ime dāraka palibodhe disvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajito, katame soḷasa: alan-kārapalibodho maṇḍanapalibodho telamakghanapalibodho dhovanapalibodho mālāpalibodho gandhanapalibodho vāsanapalibodho harīṭakapalibodho āmalakapalibodho rangapalibodho bandhanapalibodho kocchapalibodho kappakapalibodho vijātanapalibodho ūkāpalibodho, kesesu vilūnesu so-canti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammohan - āpajjanti, imesu kho dāraka soḷasa-palibodhesu paliguṇṭhitā manussā sabbāni atisukhumāni sippāni nāsentīti. — Kin-kāraṇā mārisa vatthāni pi te na yathā aññesan - ti. — Kāmanissitāni kho dāraka vatthāni kamanīyāni gihibyañ-janāni, yāni kānici kho bhayāni vatthato uppajjanti tāni kāsāvavasanassa na honti, tasmā vatthāni pi me na yathā aññesan - ti. — Jānāsi kho tvaṃ mārisa sippāni nāmāti. — Ama dāraka, jānām' ahaṃ sippāni, yaṃ loke utta-maṃ mantaṃ tam - pi jānāmīti. — Mayham - pi taṃ mā-risa dātuṃ sakkā ti. — Ama dāraka, sakkā ti. — Tena hi me dehīti. — Akālo kho dāraka, antaragharaṃ piṇ-ḍāya pavitṭh' amhāti.

Atha kho Nāgaseno dārako āyasmato Rohaṇassa hatthato pattaṃ gahetvā gharaṃ pavesetvā paṇītena khādaniyena bho-janiyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ bhuttāvīṃ onītapattapāṇiṃ etad - avoca: Dehi me dāni mārisa mantan - ti. — Yadā kho tvaṃ dāraka nip-palibodho hutvā mātāpitaro anujānāpetvā mayā gahitaṃ pabbajitavesaṃ gaṇhissasi tadā dassāmīti āha. Atha kho

³ nāma sīti C. ⁹ gandhapali- M. ¹⁴ soḷasasu M. ²³ dātuṃ sakko all.

Nāgaseno dārako mātāpitaro upasankamitvā āha: Amma tāta, ayaṃ pabbajito: yaṃ loke uttamaṃ mantam taṃ jānāmīti vadati, na ca attano santike apabbajitassa deti, ahaṃ etassa santike pabbajitvā taṃ mantam uggaṇhis-sāmīti. Ath' assa mātāpitaro: pabbajitvā pi no putto mantam gaṇhātu, gahetvā pun' āgacchatīti maññamānā: Gaṇha puttāti anujānīsu. Atha kho āyasmā Rohaṇo Nāgasenaṃ dārakaṃ ādāya yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yena Vijambhavatthu ten' upasankami, upasankamitvā Vijambhavatthusmiṃ senāsane ekarattim vasi tvā yena Rakkhitatalaṃ ten' upasankami, upasankamitvā koṭisa-tānaṃ arahantānaṃ majjhe Nāgasenaṃ dārakaṃ pabbā-jesi. Pabbajito ca pan' āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad-avoca: Gahito me bhante tava veso, detha me dāni mantan-ti. Atha kho āyasmā Rohaṇo: kimhi nu kho 'haṃ Nāgasenaṃ paṭhamaṃ vineyyaṃ, Suttante vā Abhidhamme vā ti cintetvā: paṇḍito kho ayaṃ Nāgaseno, sakkoti sukhen' eva Abhidhammaṃ pari-yāpunitun-ti paṭhamaṃ Abhidhamme vinesi. Āyasmā ca Nāgaseno: kusalā dhammā akusalā dhammā abyākātā dhammā ti tika-duka-patimaṇḍitaṃ Dhammasaṅgaṇiṃ, khandhavibhaṅgādi-atṭhārasa-vibhaṅga-patimaṇḍitaṃ Vi-bhaṅgappakaraṇaṃ, sangaho asangaho ti-ādinā cudda-savidhena vibhattaṃ Dhātukathāppakaraṇaṃ, khandha-paññatti-āyatanapaññattīti-ādinā chabbidhena vibhattaṃ Puggalapaññattim, sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañca suttasatānīti suttasahassaṃ samodhānetvā vibhat-taṃ Kathāvatthuppakaraṇaṃ, mūlayamakaṃ khandhayama-kan-ti-ādinā dasavidhena vibhattaṃ Yamakaṃ, hetu-paccayo ārammaṇapaccayo ti-ādinā catuvīsatividhena vibhattaṃ Paṭṭhānappakaraṇaṃ-ti sabbaṃ-taṃ Abhi-dhammapīṭhakaṃ eken' eva sajjhāyena paṇḍitaṃ katvā:

Titthatha bhante, na puna osāretha, ettaken' evāhaṃ sajjhāyissāmīti āha.

Ath' āyasmā Nāgaseno yena koṭisatā arahanto ten' upasankamī, upasankamivā koṭisatānaṃ arahantānaṃ etad - avoca: Ahaṃ kho bhante kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā ti imesu tīsu padesu pakkhipivā sabban - taṃ Abhidhammapiṭakaṃ vitthārena osāressāmīti. — Sādhu Nāgasena, osārehīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno satta māsāni satta - ppakaraṇe vitthārena osāresi; paṭhavī unnadi, devatā sādhu kārāma - daṃsu, brahmāno apphoṭesuṃ, dibbāni caṇḍana - cūṇāni dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassīsu. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ paripuṇṇavāsivassaṃ Rakkhitatale upasampādesuṃ. Upasampanno ca paṇ' āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbanhasamayāṃ nivāsetvā pattacīvaram - ādāya upajjhāyena saddhiṃ gāmaṃ piṇḍāya pavisanto evarūpaṃ parivittakkaṃ uppādesi: tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, ṭhapetvā avasesaṃ buddhavacanaṃ paṭhamāṃ maṃ Abhidhamme vinesīti. Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmato Nāgasenassa cetasā cetoparivittakkaṃ - aññāya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ananucchaviyaṃ kho Nāgasena parivittakkaṃ vitakkesi, na kho paṇ' etaṃ Nāgasena ta - vānucchaviyaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad - ahosi: acchariyaṃ vata bho, abbhutaṃ vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivittakkaṃ jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yaṇ - nūnāhaṃ upajjhāyaṃ khamāpeyyaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Khamatha me bhante, na puna evarūpaṃ vitakkessāmīti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ

¹¹ apphoṭhesuṃ D, appoṭhesuṃ ABC. ¹⁵ pubbaṇha - all throughout except B.

etad - avoca: Na kho tyāhaṃ Nāgasena ettāvataṃ khamāmi,
 atthi kho Nāgasena Sāgalaṃ nāma nagaraṃ, tattha Mi-
 lindo nāma rājā rajjaṃ kāreti, so ditṭhivādena pañhaṃ
 pucchitvā bhikkhusaṅghaṃ viheṭheti, sace tvaṃ tattha
 gantvā taṃ rājānaṃ dametvā pasādessasi evāhaṃ - taṃ
 khamissāmīti. -- Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace
 bhante sakala-Jambudīpe sabbe rājāno āgantvā maṃ
 pañhaṃ puccheyyūṃ sabbaṃ - taṃ vissajjetvā sampadāles-
 sāmī, khamatha me bhante ti vatvā: Na khamāmīti vutte:
 Tena hi bhante imaṃ temāsaṃ kassa santike vasissāmīti
 āha. -- Ayaṃ kho Nāgasena āyasmā Assagutto Vattaniye
 senāsane viharati, gaccha tvaṃ Nāgasena, yen' āyasmā
 Assagutto ten' upasankama, upasankamitvā mama vaca-
 nena āyasmato Assaguttassa pāde sirasā vanda, evañ - ca
 naṃ vadehi: upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā
 vandati, appābādhaṃ appātankaṃ lahuṭṭhānaṃ balaṃ
 phāsuvihāraṃ pucchati, imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike
 vasitūṃ maṃ pahiṇīti; konāmo te upajjhāyo ti ca vutte:
 Rohaṇatthero nāma bhante ti vadeyyāsi; ahaṃ konāmo
 ti ca vutte evaṃ vadeyyāsi: mama upajjhāyo bhante
 tumhākaṃ nāmaṃ jānātīti. Evaṃ bhante ti kho āyasmā
 Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ
 katvā pattacīvaram - ādāya anupubbena cārikaṃ caramāno
 yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yen' āyasmā Assagutto ten'
 upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ
 abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Ekamantaṃ tṭhito
 kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad -
 avoca: Upajjhāyo me bhante tumhākaṃ pāde sirasā van-
 dati, evañ - ca vadeti: appābādhaṃ appātankaṃ lahuṭṭhā-
 naṃ balaṃ phāsuvihāraṃ pucchati, upajjhāyo maṃ bhante
 imaṃ temāsaṃ tumhākaṃ santike vasitūṃ pahiṇīti. Atha
 kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:

Tvañ kinnāmo 'sīti. — Ahañ bhante Nāgaseno nāmāti. — Konāmo te upajjhāyo ti. — Upajjhāyo me bhante Rohaṇatthero nāmāti. — Ahañ konāmo ti. — Upajjhāyo me bhante tumhākañ nāmañ jānātīti. — Sādhu Nāgasena, pattacīvarañ paṭisāmeḥīti. — Sādhu bhante ti pattacīvarañ paṭisāmetvā punadivase pariveṇaṃ sammajjitvā mukhodakañ dantapaṇaṃ upatṭhāpesi. Thero sammatṭatṭhānañ paṭisammajji, tañ udakañ chaḍḍetvā aññañ udakañ āhari, tañ - ca dantakaṭṭhañ apanetvā aññañ dantakaṭṭhañ gaṇhi, na allāpasallāpañ akāsi. Evañ satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tath' eva vutte vassāvāsañ anujāni.

Tena kho pana samayena ekā mahāupāsikā āyasmantañ Assaguttañ timsamattāni vassāni upatṭhāsi. Atha kho sā mahāupāsikā temāsaccayena yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantañ Assaguttañ etad - avoca: Atthi nu kho tāta tumhākañ santike añño bhikkhūti. — Atthi mahāupāsike ambhākañ santike Nāgaseno nāma bhikkhūti. — Tena hi tāta Assagutta adhivāsehi Nāgasenena saddhiñ svātanāya bhattan - ti. — Adhivāsesi kho āyasmā Assagutto tuñhībāvena. Atha kho āyasmā Assagutto tassā rattiya accayena pubbanhasamayañ nivāsetvā pattacīvaram - ādāya āyasmatā Nāgasenena saddhiñ pacchāsamaṇena yena mahāupāsikāya nivesanañ ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantañ Assaguttañ āyasmantañ - ca Nāgasenañ paṇitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā Assagutto bhuttāvī onītapattapaṇi āyasmantañ Nāgasenañ etad - avoca: Tvañ Nāgasena mahāupāsikāya anumodanañ karohīti. Idam vatvā utṭhāy' āsanā pakkāmi.

⁷ sammaddhatṭhānañ B, sammatṭhatṭhānañ Ca, sammajjatṭhānañ DM, sammajjanatṭhānañ ACb. ²⁷ āyasmantañca Nāgasenañca BC, āyasmantañ Nāgasenañca A.

Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Mahallikā kho 'haṃ tāta Nāgasena, gambhīrāya dhammakathāya mayhaṃ anumodanaṃ karohīti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā mahāupāsikāya gambhīrāya Abhidhammakathāya lokuttarāya suññatāpaṭisaṃyuttāya anumodanaṃ akāsi. Atha kho tassā mahāupāsikāya tasmiṃ yeva āsane virajāṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabba - taṃ nirodhadhamma - ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno tassā mahāupāsikāya anumodanaṃ katvā attanā desitaṃ dhammaṃ paccavekkhanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā tasmiṃ yeva āsane nisinno sōtāpattiphale patitthāsi.

Atha kho āyasmā Assagutto maṇḍalamāle nisinno va dvinnam - pi dhammacakkhupaṭilābhaṃ ñatvā sādhu - kārāṃ pavattesi: Sādhu sādhu Nāgasena, ekena kaṇḍappahārena dve mahākāyā padālitaṃ ti. Anekāni ca devatāsahassāni sādhu - kārāṃ pavattesuṃ. Atha kho 'āyasmā Nāgaseno utthāy' āsanā yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ . Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinnaṃ kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ āyasmā Assagutto etad - avoca: Gaccha tvaṃ Nāgasena Pāṭaliputtaṃ, Pāṭaliputtanagare Asokārāme āyasmā Dhammarakkhito paṭivasati, tassa santike buddhavacanaṃ pariyāpuṇāhīti. — Kīva dūre bhante ito Pāṭaliputtanagaran - ti. — Yojanasatāni kho Nāgasenāti. — Dūro kho bhante maggo, antarāmagge bhikkhā dulla - bhā, kathāhaṃ gamissāmīti. — Gaccha tvaṃ Nāgasena, antarāmagge piṇḍapātaṃ labhissasi, sālīnaṃ odanaṃ vicitakāḷakaṃ anekasūpaṃ anekabyañjana - ti. — Evaṃ bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaram - ādāya yena Pāṭaliputtaṃ tena cārikaṃ pakkāmi.

⁷ ñeva B. ²⁴ dūro ABCD. ²⁵ Tiyojanasatāni should probably be the reading.

Tena kho pana samayena Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcahi sakatasatehi Pāṭaliputtagāmimaggaṃ paṭipanno hoti. Addasā kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va āgacchantaṃ, disvāna pañca sakatasatāni paṭi-
paṇāmetvā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upa-
sankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā: Kūhiṃ
gacchasi tātāti āha. Pāṭaliputtaṃ gahapatīti. — Sādhu
tāta, mayam - pi Pāṭaliputtaṃ gacchāma, amhehi saddhiṃ
sukhaṃ gacchathāti. — Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi
āyasmato Nāgasenassa iriyāpathe pasīditvā āyasmantaṃ
Nāgasenaṃ paṇītena khādaniyena bhojaniyena sahatthā
santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhut-
tāviṃ onītapattapāṇiṃ aññataraṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā
ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Pāṭali-
puttako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:
Kinnāmo si tvam tātāti. — Ahaṃ gahapati Nāgaseno
nāmāti. — Jānāsi kho tvam tāta buddhavacanaṃ nāmāti.
— Jānāmi kho 'haṃ gahapati Abhidhammapadānīti. —
Lābhā no tāta, suladdhaṃ no tāta, aham - pi kho tāta
ābhidhammiko tvam - pi ābhidhammiko, bhāna tāta Abhi-
dhammapadānīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno Pā-
ṭaliputtakassa seṭṭhissa Abhidhammaṃ desesi, desente
desente yeva Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa virajaṃ vītamalaṃ
dhammacakkuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ
sabban - taṃ nirodhadhammaṃ - ti. Atha kho Pāṭaliputtako
seṭṭhi pañcamattāni sakatasatāni purato uyyojetvā sayam
pacchato gacchanto Pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathe
ṭhatvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho
tāta Nāgasena Asokārāmassa maggo; imaṃ kho tāta may-
haṃ kambalaratanaṃ soḷasahatthaṃ āyāmena aṭṭhahat-
thaṃ vitthārena, patigaṇhāhi kho tāta imaṃ kambalara-

¹³ onītapattapāṇiṃ disvā M. ²⁰ abhidhammiko ACM the first time, CM the second. ²⁰ bhāpatha ACbM. ²³ desente once CD. ²⁹ idaṃ AC.

tanam̄ anukampam̄ upādāyāti. Paṭiggahesi kho āyasmā Nāgaseno tam̄ kambalaratanam̄ anukampam̄ upādāya. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi attamano udaggo pamuditahadayo pītisomanassajāto āyasmantam̄ Nāgasenam̄ abhivādetvā padakkhiṇam̄ katvā pakkāmi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Asokārāmo yen' āyasmā Dhammarakkhito ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantam̄ Dhammarakkhitam̄ abhivādetvā attano āgata-kāraṇam̄ kathetvā āyasmato Dhammarakkhitassa santike tepitakam̄ buddhavacanam̄ eken' eva uddesena tīhi māsehi byañjanato pariyāpuṇitvā puna tīhi māsehi atthato manasākāsi. Atha kho āyasmā Dhammarakkhito āyasmantam̄ Nāgasenam̄ etad - avoca : Seyyathā pi Nāgasena gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasam̄ paribhuñjanti, evam - eva kho tvaṃ Nāgasena tepitakam̄ buddhavacanam̄ dhārento pi na bhāgī sāmāññassāti. — Hotu bhante, alam̄ ettakenāti ten' eva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidāhi arahattam̄ pāpuṇi. Saha saccapaṭivedhena āyasmato Nāgasenassa sabbe devā sādhu-kāram - adamsu, paṭhavī unnadi, brahmāno apphotesuṃ, dībbāni candanacunnāni c' eva dībbāni ca mandārapupphāni abhippavassimsu.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Himavante pabbate Rakkhitatale sannipatitvā āyasmato Nāgasenassa santike dūtam̄ pāhesuṃ : āgacchatu Nāgaseno, dassanakāmā mayam̄ Nāgasenan - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno dūtassa vacanam̄ sutvā Asokārāme antarahito Himavante pabbate Rakkhitatale koṭisatānam̄ arahantānam̄ purato pāturahosi. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantam̄ Nāgasenam̄ etad - avocuṃ : Eso kho Nāgasena Milindo rājā bhikkhusangham̄ viheṭheti vādapaṭivādena pañhapucchāya ; sādhu Nāgasena, gaccha tvaṃ Milindam̄

²⁰ apphotesuṃ ABCD. ²¹ mandārapupphāni C.

rājānaṃ damehīti. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyumaṃ sabbaṃ taṃ vissajjettvā sampadālessāmi, gacchatha vo bhante asambhītā Sāgalanagaraṃ ti. — Atha kho therā bhikkhū Sāgalanagaraṃ kāsāvapajjotaṃ isivātaparivātaṃ akaṃsu.

Tena kho pana samayena āyasmā Āyupālo Sankheyyapariveṇe paṭivasati. Atha kho Milindo rājā amacce etad - avoca: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kan - nu khv - ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasankameyyāma sākacchāya pañhapucchānāya, ko mayā saddhiṃ salla - pituṃ ussahati kankhaṃ paṭivinetuṃ ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocuṃ: Atthi mahārāja Āyupālo nāma thero tepiṭako bahussuto āga - tāgamo, so etarahi Sankheyyapariveṇe paṭivasati, gaccha tvamaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Āyupālaṃ pañhaṃ pucchassūti. — Tena hi bhante bhadantassa ārocethāti. — Atha kho nemittiko āyasmato Āyupālassa santike dūtaṃ pā - hesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ Āyupālaṃ dassana - kāmo ti. Āyasmā pi kho Āyupālo evam - āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Yonakasatehi parivuto rathavaram - āruyha yena Sankheyya - pariveṇaṃ yen' āyasmā Āyupālo ten' upasankami, upa - sankamitvā āyasmatā Āyupālena saddhiṃ sammodi, sam - modanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasma - ntaṃ Āyupālaṃ etad - avoca: Kimatthiyā bhante Āyupāla tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho ti. — Thero āha: Dhammacariyasamacariyatthā kho mahā - rāja pabbajjā ti. — Atthi pana bhante koci gihī pi dhammacārī samacārī ti. — Ama mahārāja, atthi gihī pi dhammacārī samacārī. Bhagavati kho mahārāja Bārāṇa -

⁹ kinnu CDM. ¹⁸ nemittako DM. ³² bhagavatā ABCD.

siyaṃ Isipatane migadāye dhammacakkaṃ pavattente aṭṭhārasannaṃ brahmakotīnaṃ dhammābhisamayo ahosi. devatānaṃ pana dhammābhisamayo gaṇanapathaṃ vītivatto; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā. Puna ca paraṃ mahārāja Bhagavatā Mahāsamayasuttante desiyamāne, Mahāmangalasuttante desiyamāne, Samacittapariyāyasuttante desiyamāne, Rāhulovādasuttante desiyamāne, Parābhavasuttante desiyamāne gaṇanapathaṃ - atītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahosi; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā ti. — Tena hi bhante Āyupāla niratthikā tumhākaṃ pabbajjā, pubbe katassa pāpakamma nissandena samaṇā Sakyaputtiyā pabbajanti dhutangāni ca pariharanti. Ye kho te bhante Āyupāla bhikkhū ekāsanikā nūna te pubbe paresaṃ bhogahāraḥ corā, te paresaṃ bhoge acchinditvā tassa kamma nissandena etarahi ekāsanikā bhavanti, na labhanti kālena kālaṃ paribhuñjitum, na - tthi tesāṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū abbhokāsikā nūna te pubbe gāmaghātakaḥ corā, te paresaṃ gehāni vināsetvā tassa kamma nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanāni paribhuñjitum, na - tthi tesāṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū nesajjikā nūna te pubbe panthadūsaḥ corā, te panthike jane gahetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kamma nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyaṃ kappetuṃ, na - tthi tesāṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ - ti āha.

Evam vutte āyasmā Āyupālo tuṅhī ahosi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocum: Paṇḍito mahārāja thero, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsatīti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Āyupālaṃ tuṅhībhūtaṃ disvā appoṭetvā

²³ pana om. ABC. ²² appoṭetvā C, appoṭetvā AB.

ukkuṭṭhiṃ katvā Yonake etad - avoca: Tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na - tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankhaṃ paṭivinetun - ti. Atha kho Milindassa rañño sabban - taṃ parisāṃ anuvilokentassa abhīte aman - kubhūte Yonake disvā etad - ahoṣi: nissamsayaṃ atthi maññe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sal - lapitum ussahati, yen' ime Yonakā na mankubhūtā ti. Atha kho Milindo rājā Yonake etad - avoca: Atthi bhāṇe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankhaṃ paṭivinetun - ti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno samaṇa - gaṇaparivuto sanghī gaṇī gaṇācariyo ñāto yasassī sādhu - sammato bahujanassa paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo viññū vibhāvī vinīto visārado bahussuto tepiṭako vedagū pabhinnabuddhimā āgatāgamo pabhinnapaṭisambhido na - vangasatthusāsana - pariyattidharo pāramippatto jinava - cane dhammattha - desanā - paṭivedha - kusalo akkhaya - vicitra - paṭibhāno citrakathī kalyāṇavākkaraṇo durāsado duppasaho duruttaro durāvaraṇo dunnivārayo, sāgaro viya akkhobbho, girirājā viya niccalo, raṇaṅjaho tamonudo pabhankaro, mahākathī paragaṇigaṇa - mathano paratit - thiya - maddano, bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ rājūnaṃ rājamahāmatānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito, lābhī cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānappaccayabhesajja - parikkhārānaṃ lābhagga - yasagga - ppatto, buddhānaṃ viññūnaṃ sotāvadhānena samannāga - tānaṃ sandassento navangaṃ jinasāsanaratanaṃ, upadi - santo dhammamaggaṃ, dhārento dhammapajjotaṃ, ussā - pento dhammayūpaṃ, yajanto dhammayāgaṃ, paggaṇ - hāpento dhammaddhajaṃ, ussāpento dhammaketaṃ, uppa - lāsento dhammasankhaṃ, āhananto dhammabheriṃ, nadanto

⁶ nissamsayaṃ kho atthi A. ²¹ raṇaṅjaho viya Bb. ²² paratitthiya - ppamaddano AC. ²⁸ uddisanto D, upadassento M. ²⁹ dhammakhaggaṃ AaBCD. ³⁰ uppalāpento ACD, upadassento M.

sīhanādaṃ, gajjanto indagajjitaṃ, madhura-gira-gajjītena
 ñāṇavaravijjajāla-pariveṭhītena karuṇājāla-bharitena ma-
 hatā dhammāmata-meghena sakalalokaṃ - abhitappayanto,
 gāma-nigama-rājadhānīsu cārikaṃ caramāno anupubbena
 Sāgalanagaraṃ anuppatto hoti. Tatra sudam āyasmā
 Nāgaseno asītiyā bhikkhusahashehi saddhiṃ Sankheyya-
 pariveṇe paṭivasati. Ten' āhu:

Bahussuto citrakathī nipuṇo ca visārado
 sāmāyiko ca kusalo paṭibhāne ca kovido.

Te ca tepītakā bhikkhū pañcanekāyikā pi ca
 catunekāyikā c' eva Nāgasenaṃ purakkharuṃ.

Gambhīrapañño medhāvī maggāmagghassa kovido
 uttamattaṃ anuppatto Nāgaseno visārado

Tehi bhikkhūhi parivuto nipuṇehi saccavādihi
 caranto gāmanigamaṃ Sāgalaṃ upasankami.

Sankheyyapariveṇasmīṃ Nāgaseno tadā vasi,
 katheti so manussehi pabbate kesarī yathā ti.

Atha kho Devamantiyo rājānaṃ Milindaṃ etad - avoca:
 Āgamehi tvaṃ mahārāja, āgamehi tvaṃ mahārāja, atthi
 mahārāja Nāgaseno nāma thero paṇḍito byatto medhāvī
 vinīto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāno,
 attha-dhamma-nirutti-paṭibhāna-paṭisambhidāsu pāramip-
 patto, so etarahi Sankheyyapariveṇe paṭivasati, gaccha
 tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ pañhaṃ puc-
 chassu, ussahati so tayā saddhiṃ sallapitum kankhaṃ
 paṭivinetun - ti. Atha kho Milindassa rañño sahasā Nā-
 gaseno ti saddaṃ sutvā va ahud - eva bhayaṃ, ahud -
 eva chambhitattaṃ, ahud - eva lomahaṃso. Atha kho
 Milindo rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Ussahati bho
 Nāgaseno bhikkhu mayā saddhiṃ sallapitun' - ti. — Ussa-
 hati mahārāja api Inda-Yama-Varuṇa-Kuvera-Pajāpati-

² -vijjulātāpari- A. ³ sakalaṃ AC. ⁴ -dhānīsu ABC.

Suyāma-Santusitalokapālehi pitupitāmahena Mahābrahmunā pi saddhim̄ sallapitum̄, kimanga pana manussa-bhūtenāti. — Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa santike dūtaṃ pesehīti. Evaṃ devāti kho Devamantiyo āyasmato Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ dassanakāmo ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno evam - āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Youakasatehi parivuto rathavaram - āruya mahatā balakāyena saddhim̄ yena Sankheyyapari-venam̄ yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno asītiyā bhikkhusahashehi saddhim̄ maṇḍalamāle nisinno hoti. Addasā kho Milindo rājā āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūrato va, disvāna Devamantiyaṃ etad - avoca: Kass' esā Devamantiya mahatī parisā ti. — Āyasmato kho mahārāja Nāgasenassa parisā ti. — Atha kho Milindassa rañño āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūrato va disvā ahud - eva bhayaṃ, ahud - eva chambhitattaṃ, ahud - eva lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā, khaggaparivārīto viya gajo, garuḷaparivārīto viya nāgo, ajagaraparivārīto viya kotthuko, mahisaparivārīto viya accho, nāgānubaddho viya maṇḍūko, saddulānubaddho viya migo, ahiguṇṭhika-samāgato viya pannago, majjārasamāgato viya unduro, bhūtavejjasamāgato viya pisāco, Rāhumukhagato viya cando, pannago viya peḷantaragato, sakuṇo viya pañjarantaragato, maccho viya jālantaragato, vāḷavanam - anup-pavitṭho viya puriso, Vessavaṇāparādhiko viya yakkho, parikkhīṇāyuko viya devaputto, bhīto ubbiggo utraṣṭo saṃviggo lomahaṭṭhajāto vimano dummano bhantacitto vipariṇatamānaso: mā maṃ ayaṃ jano paribhavīti dhitim̄ upatṭhapetvā Devamantiyaṃ etad - avoca: Mā kho tvaṃ

¹⁰ mahatā ca AC. ¹³ -sahasena all. ²³ maṇḍuko CM. ²⁵ -mukhogato B.

Devamantiya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ mayhaṃ ācikkhey-
yāsi, anakkhātāñ - ñevāhaṃ Nāgasenaṃ jānissāmīti. —
Sādhu mahārāja, tvañ - ñeva jānāhīti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno tassā
bhikkhuparisāya purato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
navakataro hoti, pacchato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
buddhataro. Atha kho Milindo rājā sabban - taṃ bhik-
khusanghaṃ purato ca pacchato ca majjhato ca anuvilo-
kento addasā kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va
bhikkhusanghassa majjhe nisinnaṃ, kesarasīhaṃ viya
vigatabhayabheravaṃ vigatalomahaṃsaṃ vigatabhayasā-
rajjāṃ, disvāna ākāren' eva aññāsī: eso kho ettha Nā-
gaseno ti. Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad -
avoca: Eso kho Devamantiya āyasmā Nāgaseno ti. —
Āma mahārāja, eso kho Nāgaseno, suṭṭhu kho tvaṃ ma-
hārāja Nāgasenaṃ aññāsīti. — Tato rājā tuṭṭho aho-
si: anakkhāto va mayā Nāgaseno aññāto ti. Atha kho Mi-
lindassa rañño āyasmantaṃ Nāgasenaṃ disvā va ahud -
eva bhayaṃ, ahud - eva chambhitattaṃ, ahud - eva loma-
haṃso. Ten' āhu:

Carāṇena c' eva sampannaṃ, sudantaṃ uttame dame,
disvā rājā Nāgasenaṃ idaṃ vacanam - abravi:

Kathikā mayā bahū diṭṭhā, sākacchā osaṭā bahū,
na tādisaṃ bhayaṃ āsi ajja tāso yathā mama.

Nissaṃsayaṃ parājayo mama ajja bhavissati,
jayo ca Nāgasenassa, yathā cittaṃ na saṅghitaṃ - ti.

Bāhirakathā niṭṭhitā.

¹⁴ eso kho mahārāja Nāgaseno BC. ²² abruvī AC. ²⁶ jayo va AC.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamivā āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Āyasmā pi kho Nāgaseno paṭisammodi, yen' eva rañño Milindassa cittaṃ ārādhesi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Katham - bhaddanto ñāyati, kinnāmo si bhante ti. — Nāgaseno ti kho ahaṃ mahārāja ñāyāmi, Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācaranti, api ca mātāpitāro nāmaṃ karonti Nāgaseno ti vā Sūraseno ti vā Vīraseno ti vā Sīhaseno ti vā, api ca kho mahārāja sankhā samañña paññatti vohāro nāmaṃ yad - idaṃ Nāgaseno ti, na h' ettha puggalo upalabbhatīti. — Atha kho Milindo rājā evam - āha: Suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Nāgaseno evam - āha: na h' ettha puggalo upalabbhatīti, kallaṇ - nu kho tad - abhinanditun - ti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Sace bhante Nāgasena puggalo nūpalabbhati, ko carahi tumhākaṃ cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccayabhesajja - parikkhāraṃ deti, ko taṃ paribhuñjati, ko sīlaṃ rakkhati, ko bhāvanam - anuyuñjati, ko magga - phala - nibbānāni sacchikaroti, ko paṇaṃ hanati, ko adinnaṃ ādiyati, ko kāmesu micchā carati, ko musā bhaṇati, ko majjāṃ pivati, ko pañcānantariyakammaṃ karoti; tasmā na - tthi kusalaṃ, na - tthi akusalaṃ, na - tthi kusalākusalaṇaṃ kammānaṃ kattā vā kāretā vā, na - tthi sukaṭadukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko,

⁴ ten' eva AC. ¹⁰ Suraseno ABC. ²¹ bhāvanām - ABC.

sace bhante Nāgasena yo tumhe māreti na - tthi tassāpi pānātipāto, tumhākam - pi bhante Nāgasena na - tthi ācariyo na - tthi upajjhāyo na - tthi upasampadā; Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācarantīti yaṃ vadesi, katamo ettha Nāgaseno, kin - nu kho bhante kesā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Lomā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Nakhā — pe — dantā taco maṃsaṃ nahāru atthi atthimiñjā vakkam hadayaṃ yakanam kilomakam pihakam papphasam antam antagunam udariyam karisam pittam semham pubbo lohitaṃ sedo medo assu vasā kheḷo singhāṇikā lasikā muttam matthake matthalungaṃ Nāgaseno ti. Na hi mahārājāti. — Kin - nu kho bhante rūpaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Vedanā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Saññā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Sankhārā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Viññāṇam Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante rūpa - vedanā - saññā - sankhāra - viññāṇam Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. Kim - pana bhante aññatra rūpa - vedanā - saññā - sankhāra - viññāṇam Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Tam - aham bhante pucchanto pucchanto na passāmi Nāgasenaṃ, saddo yeva nu kho bhante Nāgaseno, ko pan' ettha Nāgaseno, alikam tvam bhante bhāsasi musāvadam, na - tthi Nāgaseno ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etad - avoca: Tvam kho si mahārāja khattiyasukhumālo accantasukhumālo, tassa te mahārāja majjhantikasamayam tattāya bhūmiyā uṇhāya vālikāya kharā sakkhara - kaṭhala - vālikā madditvā pādena gacchantassa pādā rujanti, kāyo kilamati, cittaṃ upahaññati, dukkhasahagataṃ kāyaviññāṇam uppajjati, kin - nu tvam pāden' āgato si udāhu vāhanenāti. — Nāham bhante pāden' āgacchāmi, rathenā-

⁶ nahārū B. ⁸ atthi A. ¹² -lungantīti N. ABC. ²⁶ vālu - A. either time.
²⁹ pāden' āg - AC.

ham āgato 'smīti. — Sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehi, kin - nu kho mahārāja īsā ratho ti. — Na hi bhante ti. — Akkho ratho ti. — Na hi bhante ti. — Cakkāni ratho ti. -- Na hi bhante ti. — Rathapañjaram ratho ti. -- Na hi bhante ti. — Rathadaṇḍako ratho ti. — Na hi bhante ti. — Yugaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. --- Rasmiyo ratho ti. — Na hi bhante ti. — Patodalatṭhi ratho ti. — Na hi bhante ti. -- Kin - nu kho mahārāja īsā - akkha - cakka - rathapañjara - rathadaṇḍa - yuga - rasmi - patodaṃ ratho ti. -- Na hi bhante ti. Kim - pana mahārāja aññatra īsā - akkha - cakka - rathapañjara - rathadaṇḍa - yuga - rasmi - patodaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. — Tam - ahaṃ mahārāja pucchanto pucchanto na passāmi ratham, saddo yeva nu kho mahārāja ratho, ko pan' ettha ratho, alikaṃ tvaṃ mahārāja bhāsasi musā - vādaṃ, na - tthi ratho, tvaṃ si mahārāja sakala - Jambudīpe aggarājā, kassa pana tvaṃ bhāyitvā musā bhāsasi, su - nantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Milindo rājā evam - āha: rathenaṃham āgato 'smīti: sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehīti vutto samāno ratham na sampādeti, kallaṃ - nu kho tad - abhinanditun - ti.

Evam vutte pañcasatā Yonakā āyasmato Nāgasenassa sādhu karam datvā Milindaṃ rājānaṃ etad - avocum: Idāni kho tvaṃ mahārāja sakkonto bhāsassūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Nāhaṃ bhante Nāgasena musā bhaṇāmi, īsañ - ca paṭicca akkhañ - ca paṭicca cakkāni ca paṭicca rathapañjarañ - ca paṭicca rathadaṇḍakañ - ca paṭicca ratho ti sankhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ pavattatīti. -- Sādhu kho tvaṃ mahārāja ratham jānāsi, evam - eva kho mahārāja mayham - pi kese ca paṭicca lome ca paṭicca — pe —

paṭikammam - pi kayirati, viseso pi kayirati, paṭiviseso pi kayirati, na ca tena paṇḍitā kuppanti, evaṃ kho mahārāja paṇḍitā sallapantīti. — Kathaṃ pana bhante rājāno sallapantīti. — Rājāno kho mahārāja sallāpe ekaṃ vatthum paṭijānanti, yo taṃ vatthum vilometi tassa daṇḍaṃ āṇāpentī: imassa daṇḍaṃ paṇethāti, evaṃ kho mahārāja rājāno sallapantīti. — Paṇḍitavādā 'haṃ bhante sallāpissāmi no rājavādā, vissattho bhadanto sallapatu, yathā bhikkhunā vā sāmaṇerena vā upāsakena vā ārāmikena vā saddhiṃ sallapati evaṃ vissattho bhadanto sallapatu, mā bhāyatūti. — Suṭṭhu mahārājāti thero abbhanumodī. Rājā āha: Bhante Nāgasena, pucchissāmi. — Puccha mahārājāti. — Pucchito si me bhante ti. — Vissajjitaṃ mahārājāti. — Kiṃ pana bhante tayā vissajjitaṃ - ti. — Kiṃ pana mahārāja tayā pucchitaṃ - ti.

Atha kho Milindassa rañño etad - aho: paṇḍito kho ayaṃ bhikkhu, paṭibalo mayā saddhiṃ sallapitum, bahukāni ca me ṭhānāni pucchitabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti atha suriyo atthaṃ gamissati, yan - nūnāhaṃ sve antepure sallapeyyaṃ - ti. Atha kho rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa āroceyyāsi: sve antepure raññaṃ saddhiṃ sallāpo bhavissatīti. Idaṃ vatvā Milindo rājā utṭhāy' āsanā therāṃ Nāgasenaṃ āpucchitvā assaṃ abhirūhitvā Nāgaseno Nāgaseno ti sajjhāyaṃ karonto pakāmi. Atha kho Devamantiyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Rājā bhante Milindo evaṃ - āha: sve antepure sallāpo bhavissatīti. Suṭṭhūti thero abbhanumodī. Atha kho tassā rattiyā accayena Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca Sabbadinno ca yena Milindo rājā ten' upasankamiṃsu, upasankamitvā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocum: Āgacchati mahārāja bhadanto Nāgaseno

⁶ panethāti B.

ti. — Āma, āgacchatūti. — Kittakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Atha kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. Dutiyam - pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Dutiyam - pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. Tatiyam - pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Tatiyam - pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. — Sabbo panāyaṃ sakkāro paṭiyādito, ahaṃ bhaṇāmi: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti, ayaṃ bhaṇe Sabbadinno aññathā bhaṇati, kin - nu mayaṃ na paṭibalā bhikkhūnaṃ bhojanaṃ dātun - ti. — Evaṃ vutte Sabbadinno manku ahosi.

Atha kho Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankamiṃsu, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avocum: Rājā bhante Milindo evam - āha: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Atha kho āyasmā Nāgaseno pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattaḥcivaram - ādāya asītiyā bhikkhusahashehi saddhim Sāgalaṃ pāvisi. Atha kho Anantakāyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ nissāya gacchanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūmi Nāgaseno ti katam' ettha Nāgaseno ti. Thero āha: Ko pan' ettha Nāgaseno ti maññasīti. — Yo so bhante abbhantare - vāyo jīvo pavisati ca nikkhamati ca so Nāgaseno ti maññāmīti. — Yadi pan' eso vāto nikkhamitvā na paviseyya pavisitvā na nikkhameyya jiveyya nu kho so puriso ti. — Na hi

² yattakehi B throughout, C once; yattakehi bhikkhūhi M twice. ²⁶ ka-thamettha B. ²⁸ -vāyoso M; -vāvo B. ³⁰ pavisitvā vā na AC.

bhante ti. — Ye pan' ime sankhadhamakā sankham dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime vaṁsadhamakā vaṁsam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime singadhamakā singam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Atha kissa pana te na marantīti. — Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhim salla-pitum, sādhu bhante, attham jappehīti. — N' eso jīvo, assāsa-passāsā nām' ete kāyasankhārā ti thero Abhidhammakatham akāsi. Atha Anantakāyo upāsakattam paṭivedesi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Milindassa rañño nivesanam ten' upasankami, upasankamivā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ sapaṛisaṁ paṇitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappetvā sampavāretvā ekamekaṁ bhikkhum ekamekena dussayugena acchādetvā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ ticīvarena acchādetvā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad - avoca: Bhante Nāgasena, dasahi bhikkhūhi saddhim idha nisīdatha, avasesā gacchantūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ bhuttāvim onītapattapaṇim viditvā aññataram nīcam āsanam gahetvā ekamantaṁ nisīdi. Ekamantaṁ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṁ Nāgasenaṁ etad - avoca: Bhante Nāgasena, kimhi hoti kathāsallāpo ti. — Atthena mayam mahārāja atthikā, atthe hotu kathāsallāpo ti.

Rājā āha: Kimatthiyā bhante Nāgasena tumhākaṁ pabbajjā, ko ca tumhākaṁ paramattho ti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja idaṁ dukkham nirujjheyya aññañ - ca dukkham na uppajjeyyāti etadatthā mahārāja amhākaṁ pabbajjā, anupādā' parinibbānam kho pana amhākaṁ paramattho ti. — Kim - pana bhante Nāgasena sabbe

³⁰ etadatthāya AM.

etadatthāya pabbajantīti. — Na hi mahārāja, keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhinītā pabbajanti, keci corābhinītā pabbajanti, keci iṇaṭṭā pabbajanti, keci ājivikatthāya pabbajanti; ye pana sammā pabbajanti te etadatthāya pabbajantīti. — Tvaṃ pana bhante etadatthāya pabbajito sīti. — Ahaṃ kho mahārāja daharako santo pabbajito, na jānāmi: iman-nām-atthāya pabbajāmīti, api ca kho me evaṃ ahosi: paṇḍitā ime samaṇā Sakyaputtiyā, te maṃ sikkhāpessantīti, svāhaṃ tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca: imassa nām' atthāya pabbajjā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci mato na paṭisandahatīti. — Thero āha: Koci paṭisandahati, koci na paṭisandahatīti. — Ko paṭisandahati, ko na paṭisandahatīti. — Sakkilesa mahārāja paṭisandahati, nikkilesa na paṭisandahatīti. — Tvaṃ pana bhante paṭisandahissasīti. — Sace mahārāja saupādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati nanu so yoniso manasikārena na paṭisandahatīti. — Yoniso ca mahārāja manasikārena paññāya ca aññehi ca kusalehi dhammehīti. — Nanu bhante yoniso manasikāro yeva paññā ti. — Na hi mahārāja, añño manasikāro aññā paññā; imesaṃ kho mahārāja aj-eḷaka-go-mahisa-oṭṭhagadrabhānam-pi manasikāro atthi, paññā pana tesam na-tthīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kiṃlakkhaṇo bhante manasikāro, kiṃlakkhaṇā paññā ti. — Ūhanalakkhaṇo kho mahārāja manasikāro, chedanalakkhaṇā paññā ti. — Kathaṃ ūhanalakkhaṇo manasikāro, kathaṃ chedanalakkhaṇā paññā; opannamā karohīti. — Jānāsi tvaṃ mahārāja yavalāvake

ti. -- Āma bhante, jānāmīti. — Kathaṃ mahārāja yavalāvakā yavaṃ lunantīti. — Vāmena bhante hatthena yavakalāpaṃ gahevā dakkhiṇena hatthena dāttaṃ gahevā dāttena chindantīti. — Yathā mahārāja yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṃ gahevā dakkhiṇena hatthena dattaṃ gahevā dāttena chindati, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro manasikārena mānaṃ gahevā paññāya kilese chindati. Evaṃ kho mahārāja ūhanalakkhaṇo manasikāro, evaṃ chedanalakkhaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: aññehi ca kusalehi dhammehīti, katame te kusalā dhammā ti. — Sīlaṃ mahārāja saddhā viriyaṃ sati samādhi, ime te kusalā dhammā ti. — Kiṃlakkhaṇaṃ bhante sīlaṃ - ti. — Paṭiṭṭhānalakkhaṇaṃ mahārāja sīlaṃ sabbesaṃ kusalaṇaṃ dhammaṇaṃ: indriya-bala-bojjhanga-magga-sati-paṭṭhāna - sammappadhāna - iddhipāda - jhāna-vimokha-samādhi-samāpattīnaṃ sīlaṃ paṭiṭṭhā, sīle paṭiṭṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci bījagāma-bhūtagāma vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti sabbe te paṭhaviṃ nissāya paṭhaviyaṃ paṭiṭṭhāya evam - ete bījagāma-bhūtagāma vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjanti, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ - ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci balakaraṇīyā kammantā karīyanti sabbe te paṭhaviṃ nissāya paṭhaviyaṃ paṭiṭṭhāya evam - ete balakaraṇīyā kammantā karīyanti, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ

² yavalāya- M in both places. ³ dattaṃ BM (only here).

paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohîti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhaki nagaram māpetukāmo paṭhamañ nagaraṭṭhānañ sodhāpetvā khānukaṇṭakam apakaḍḍhāpetvā samañ kārāpetvā tato aparabhāge vīthi-catukka-singhāṭakādi-paricchedena vibhajivā nagaram māpeti, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlam nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam samādhindriyam paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohîti. — Yathā mahārāja langhako sippañ dassetukāmo paṭhavim khāṇāpetvā sakkhara-kāṭhalakam apakaḍḍhāpetvā bhūmim samañ kārāpetvā mudukāya bhūmiyā sippañ dasseti, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlam nissāya sīle patitṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam samādhindriyam paññindriyam. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bhagavatā:

Sīle patitṭhāya naro sapañño
cittañ paññañ - ca bhāvayam
ātāpī nipako bhikkhu
so imañ vijāyaye jāṭan - ti.

Ayam patitṭhā dharañi va paṇinañ,
idañ - ca mūlam kusalābhivuddhiyā,
mukhañ - c' idañ sabbajinānusāsane
yo sīlakhandho varapātimokkhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saddhā ti. — Sampasādanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampakhandanalakkhaṇā cāti. — Katham - bhante sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Saddhā kho mahārāja uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇam cittañ hoti

² -vaḍḍhakī ACM. ⁴ kāretvā AC. ¹⁵ bhāsitametañ M throughout.
¹⁹ ātāpī all. ²⁴ sīlakhandho AC.

acchaṃ vip̄pasannaṃ anāvilaṃ, evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rājā cakkavattī caturanginiyā senāya saddhiṃ addhānamaggapaṭipanno parittaṃ udakaṃ tareyya, taṃ udakaṃ hatthīhi ca assehi ca rathehi ca pattīhi ca khubhitāṃ bhaveyya āvilaṃ luḷitaṃ kalalībhūtaṃ, uttiṇṇo ca rājā cakkavattī manusse āṇāpeyya: pānīyaṃ bhāṇe āharatha, pivissāmīti, rañño udakappasādako maṇi bhaveyya, evaṃ devāti kho te manussā rañño cakkavattissa paṭissutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇim udake pakkippeyyum, tasmim udake pakkhittamate sankha-sevāla-panakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, accham-bhaveyya udakaṃ vip̄pasannaṃ anāvilaṃ, tato rañño cakkavattissa pānīyaṃ upanāmeyyum: pivatu devo pānīyan-ti. Yathā mahārāja udakaṃ evaṃ cittaṃ daṭṭhabbāṃ, yathā te manussā evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo, yathā sankha-sevāla-panakaṃ kaddamo ca evaṃ kilesā daṭṭhabbā, yathā udakappasādako maṇi evaṃ saddhā daṭṭhabbā, yathā udakappasādake maṇimhi udake pakkhittamate sankha-sevāla-panakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, accham-bhaveyya udakaṃ vip̄pasannaṃ anāvilaṃ, evam-eva kho mahārāja saddhā uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̄pasannaṃ anāvilaṃ. Evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Katham-bhante sampakkhandanalakkhaṇā saddhā ti. — Yathā mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpatti-phale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati, yogaṃ karoti appattassa pattiyaṃ anadhi-gatassa adhi-gamāya asacchikatassa sacchikiriyāya, evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja uparipabbate

³ cakkavatti all.

mahāmegho abhippavasseyya, taṃ udakaṃ yathāninnam pavattamānam pabbata-kandara-padara-sākhā paripūretvā nadiṃ paripūreyya, sā ubhato kulāni samvissandantī gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānataṃ vā gambhīrataṃ vā ajānanto bhīto vitthato tīre tittheyya, ath' aññataro puriso āgantvā attano thāmañ-ca balañ-ca sampassanto gāḷhaṃ kacchaṃ bandhitvā pak-khanditvā tareyya, taṃ tiṇṇaṃ passitvā mahājanakāyo pi tareyya, evam-eva kho mahārāja yogāvacarō aññesaṃ cittam vimuttaṃ passitvā sotāpattiphale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati. yogam karoti appatassa pattiya anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriya. Evam kho mahārāja sampakkhandanalakkhaṇā saddhā. Bhāsitaṃ p' etaṃ mahārāja Bhagavatā Saṃyuttanikāyavare:

Saddhāya taratī ogham; appamādena aṇṇavaṃ,
viriyena dukkhaṃ acceti, paññāya parisujjhatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇaṃ viriyaṃ-ti.
— Upatthambhanalakkhaṇaṃ mahārāja viriyaṃ, viriyū-patthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso gehe patante aññena dārunā upatthambheyya, upatthambhitaṃ santaṃ evam-taṃ gehaṃ na pateyya, evam-eva kho mahārāja upatthambhanalakkhaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittakaṃ senaṃ mahatī senā bhañjeyya, tato rājā aññamaññaṃ anusāreyya anupeseyya, tāya saddhiṃ parittakā senā mahatiṃ senaṃ bhañjeyya, evam-eva kho mahārāja upatthambhanalakkhaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti.

³ -danti all.

Bhāsitam-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Viriyavā kho bhikkhave ariyasāvako akusalam pajahati kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati anavajjam bhāveti, suddham-attānaṃ pariharatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā satīti. — Apilāpanalakkhaṇā mahārāja sati upagaṇhanalakkhaṇā cāti. — Katham-bhante apilāpanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappaṇīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhangā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa bhaṇḍāgāriko rājānaṃ cakkavattim sāyapātaṃ yasam sarāpeti: ettakā deva te hatthī, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakaṃ hiraññaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyyaṃ, taṃ devo saratūti rañño sāpateyyaṃ apilāpeti, evam-eva kho mahārāja sati uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappaṇīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhangā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati na bhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Katham-bhante upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime

dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa pariṇāyakaratanam rañño hitāhite jānāti: ime rañño hitā ime ahitā, ime upakārā ime anupakārā ti, tato ahite apanudeti hite upagaṇhāti, anupakāre apanudeti upakāre upagaṇhāti, evam - eva kho mahārāja sati uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā sati. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Satiṃ - ca kvāham bhikkhave sabbatthikam vadāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo samādhīti. — Pamukhalakkhaṇo mahārāja samādhi, ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇa samādhipabbhārā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kūṭāgārassa yā kāci gopānasiyo sabbā tā kūṭangamā honti kūṭaninnā kūṭasamosaraṇā, kūṭam tāsam aggam - akkhāyati, evam - eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārā ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci rājā caturanginiyā senāya saddhim sangāmam otareyya, sabbā va senā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, tappamukhā bhavēyyum tanninnā tappoṇā tappabbhārā, tam yeva anupariyāyeyyum, evam - eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā samādhininnā samā-

² anupadeti A throughout, B four times.

dhiponā samādhipabbhārā. Evaṃ kho mahārāja pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Samādhim - bhikkhave bhāvettha, samāhito yathābhūtam pajānātīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā paññā ti. — Pubbe kho mahārāja mayā vuttam: chedanalakkhaṇā paññā ti, api ca obhāsanalakkhaṇā pi paññā ti. — Katham - bhante obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Paññā mahārāja uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, nāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacarō aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā sammappaññāya passatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso andhakāre gehe padīpaṃ paveseyya, pavitṭho padīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti, ālokaṃ vidamseti, rūpāni pākaṭāni karoti, evam - eva kho mahārāja paññā uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, nāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacarō aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā sammappaññāya passati. Evaṃ kho mahārāja obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentīti. — Āma mahārāja, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Katham - bhante ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hananti, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja senā nānā santā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: sangāme parasenaṃ abhivijjanti, evam - eva kho mahārāja ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Paṭhamo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati so eva so udāhu añño ti. — Thero āha: Na ca so na ca añño ti. — Opammañ karohīti. — Tam kim-maññasi mahārāja: yadā tvañ daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi so yeva tvañ etarahi mahanto ti. — Na hi bhante, añño so daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, añño ahañ etarahi mahanto ti. — Evañ sante kho mahārāja mātā ti pi na bhavissati, pitā ti pi na bhavissati, ācariyo ti pi na bhavissati, sippavā ti pi na bhavissati, sīlavā ti pi na bhavissati, paññāvā ti pi na bhavissati, kin-nu kho mahārāja aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghanassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippañ sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammañ karoti, aññassa hatthapādā chijjantīti. — Na hi bhante, tvañ pana bhante evañ vutte kim vadeyyāsīti. — Thero āha: Ahañ-ñeva kho mahārāja daharo ahosiñ taruṇo mando uttānaseyyako, ahañ-ñeva etarahi mahanto, imañ-ñeva kāyañ nissāya sabbe te ekasangahītā ti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso padīpañ padīpeyya, kim so sabbarattim dīpeyyāti. — Āma bhante, sabbarattim dīpeyyāti. — Kin-nu kho mahārāja yā purime yāme acci sā majjhime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Yā majjhime yāme acci sā pacchime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Kin-nu kho mahārāja añño so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpo ti. — Na hi bhante, tam yeva nissāya sabbarattim padīpito ti. — Evañ-eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbañ acarimañ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāṇasangahañ gacchātīti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja

khīraṃ duyhamānaṃ kālantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītaṃ, navanītato ghaṭaṃ parivatteyya, yo nu kho mahārāja evaṃ vadeyya: yaṃ yeva khīraṃ taṃ yeva dadhi taṃ yeva navanītaṃ taṃ yeva ghaṭan - ti, sammā nu kho so mahārāja vadamāno vadeyyāti. — Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sambhūtan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāṇasangahaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Āma mahārāja, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Katham - bhante jānātīti. — Yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāraṃ paripūreyya, so aparena samayena n' eva kaseyya na vapeyya, yathāsambhatañ - ca dhaññaṃ paribhuñjeyya vā vissajjeyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya, jāneyya so mahārāja kassako gahapatiko: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Kathaṃ jāneyyāti. — Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūraṇāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jāneyya: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Āma mahārāja, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Kim - bhante

²⁰ jānāti ABC. ²² paripūressati ABC; -rayissati M. ²⁴ jānāti all.

²⁵ paripūressati ABC.

yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Āma mahārāja, yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Yassa pana bhante tañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā uppānā kiṃ sammuyheyya so udāhu na sammuyheyyāti. — Katthaci mahārāja sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyāti. — Kuhiṃ bhante sammuyheyya, kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Añ-ñātapubbesu vā mahārāja sippatthānesu agatapubbāya vā disāya assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyāti. — Kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Yam kho pana mahārāja tāya paññāya kataṃ: aniccaṃ - ti vā dukkhaṃ - ti vā anattā ti vā, taṃ na sammuyheyyāti. — Moho paṇ'assa bhante kuhiṃ gacchatīti. — Moho kho mahārāja ñāṇe uppānamatte tatth'eva nirujjhatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci - eva puriso andhakāro gehe padīpaṃ āropeyya, tato andhakāro nirujjheyya āloko pātubhaveyya, evam - eva kho mahārāja ñāṇe uppānamatte moho tatth'eva nirujjhatīti. — Paññā pana bhante kuhiṃ gacchatīti. — Paññā pi kho mahārāja sakicceyaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccaṃ - ti vā dukkhaṃ - ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ'etaṃ brūsi: paññā sakicceyaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccaṃ - ti vā dukkhaṃ - ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso rattim lekhāṃ pesetukāmo lekhāṃ pakkosāpetvā padīpaṃ āropetvā lekhāṃ likhāpeyya, likhite pana lekhe padīpaṃ vijjhāpeyya, vijjhāpīte pi padīpe lekhāṃ na vinasseyya, evam - eva kho mahārāja paññā sakicceyaṃ katvā tatth'eva nirujjhati, yaṃ - pana tāya paññāya kataṃ: aniccaṃ - ti vā dukkhaṃ - ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puratthimesu ja-

¹⁹ sakiccaṃ M throughout. ²⁷ vijjhāp- ABC throughout.

napadesu manussā anugharam pañca pañca udakaghaṭa-
kāni ṭhamenti ālimpanam vijjhāpetum, ghare paditte tāni
pañca udakaghaṭakāni gharass' upari khipanti, tato aggi
vijjhāyati, kin - nu kho mahārāja tesam manussānam evam
hoti: puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccam karissāmāti. — Na
hi bhante: alam tehi ghaṭehi, kim tehi ghaṭehīti. — Yathā
mahārāja pañca udakaghaṭakāni evam pañc' indriyāni
datṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā te manussā evam
yogāvacarō datṭhabbo, yathā aggi evam kilesā datṭhabbā,
yathā pañcahi udakaghaṭakehi aggi vijjhāpīyati evam
pañcindriyehi kilesā vijjhāpīyanti, vijjhāpitā pi' kilesā na
puna sambhavanti, evam - eva kho mahārāja paññā sa-
kiccayam katvā tatth' eva nirujjhati, yam - pana tāya
paññāya kataṃ: aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti
vā, tam na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja vejjo pañca mūlabhesajjāni gahetvā gilā-
nakam upasankamitvā tāni pañca mūlabhesajjāni piṃsitvā
gilānakam pāyeyya, tehi ca dosā niddhameyyum, kin - nu
kho mahārāja tassa vejjassa evam hoti: puna tehi mūla-
bhesajjehi bhesajjakiccam karissāmāti. — Na hi bhante:
alan - tehi mūlabhesajjehi, kin - tehi mūlabhesajjehīti. —
Yathā mahārāja pañca mūlabhesajjāni evam pañc' indri-
yāni datṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā vejjo evam yogāva-
carō datṭhabbo, yathā byādhi evam kilesā datṭhabbā,
yathā byādhito puriso evam putthujjano datṭhabbo, yathā
pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhantā, dose nid-
dhante gilāno arogo hoti, evam pañcindriyehi kilesā nid-
dhamīyanti, niddhamitā ca kilesā na puna sambhavanti,
evam - eva kho mahārāja paññā sakiccayam katvā tatth'
eva nirujjhati, yam - pana tāya paññāya kataṃ: aniccan - ti

vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja sangāmāvacaro yodho pañca kaṇḍāni gahetvā sangāmaṃ ota-reyya parasenam vijetum, so sangāmagato tāni pañca kaṇḍāni khipeyya, tehi ca parasenā bhijjeyya, kin - nu kho mahārāja tassa sangāmāvacarassa yodhassa evaṃ hoti: puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccaṃ karissāmīti. — Na hi bhante: alan - tehi kaṇḍehi, kin - tehi kaṇḍehīti. — Yathā mahārāja pañca kaṇḍāni evaṃ pañc' indriyāni datṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā sangāmāvacaro yodho evaṃ yogāvacaro datṭhabbo, yathā parasenā evaṃ kilesā datṭhabbā, yathā pañcahi kaṇḍehi parasenā bhijjati evaṃ pañcindriyehi kilesā bhijjanti, bhagvā ca kilesā na puna sambhavanti, evam - eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth' eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya katam: aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati vedeti so kañci dukkhaṃ vedanan - ti. — Thero āha: Kañci vedeti, kañci na vedetīti. — Kaṃ vedeti, kaṃ na vedetīti. — Kāyikaṃ mahārāja vedanaṃ vedeti, cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Katham - bhante kāyikaṃ vedanaṃ vedeti, kathaṃ cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikaṃ dukkhavedanaṃ vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikaṃ dukkhavedanaṃ na vedeti. Bhasitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So ekaṃ vedanaṃ vedeti: kāyikaṃ, na cetasikan - ti. — Bhante Nāgasena, yo so dukkhavedanaṃ vedeti kasmā so na parinibbāyatīti. — Na - tthi mahārāja arahato anumayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkam pātentī, paripākam āgamenti paṇḍitā. Bhā-

sitam - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhamma-
senāpatinā :

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ,
kālañ - ca patikankhāmi, nibbisāṃ bhatako yathā.

Nābhinandāmi maraṇaṃ, nābhinandāmi jīvitāṃ,
kālañ - ca patikankhāmi sampajāno patissato ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sukhā vedanā kusalā
vā akusalā vā abyākatā vā ti. — Siyā mahārāja kusalā,
siyā akusalā, siyā abyākatā ti. — Yadi bhante kusalā
na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalaṃ dukkhan - ti
na uppajjātīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha pu-
risassa hatthe tattaṃ ayogaḷaṃ nikkhipeyya, dutiye hatthe
sītaṃ himapiṇḍaṃ nikkhipeyya, kin - nu kho mahārāja
ubho pi te daheyyun - ti. — Āma bhante, ubho pi te da-
heyyun - ti. — Kin - nu kho te mahārāja ubho pi uṇhā ti.
— Na hi bhante ti. — Kim - pana te mahārāja ubho pi
sītalā ti. — Na hi bhante ti. — Ājānāhi niggahaṃ: yadi
tattaṃ dahati, na ca te ubho pi uṇhā, tena na uppajjati,
yadi sītaḷaṃ dahati, na ca te ubho pi sītalā, tena na
uppajjati; kissa pana te mahārāja ubho pi dahanti, na
ca te ubho pi uṇhā, na ca te ubho pi sītalā, ekaṃ uṇ-
haṃ ekaṃ sītaḷaṃ, ubho pi te dahantīti tena na uppajja-
tīti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapitum,
sādhu, atthaṃ jappehīti. — Tato thero Abhidhamma-
saṃyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Cha -
y - imāni mahārāja gehanissitāni somanassāni cha nek-
khammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni doma-
nassāni cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha geha-
nissitā upekhā cha nekkhammanissitā upekhā ti imāni

cha chakkāni, atītā pi chattimsavidhā vedanā, anāgatā pi chattimsavidhā vedanā, paccuppannā pi chattimsavidhā vedanā, tad - ekajjham abhisaññūhitvā abhisankhipitvā atthasatam vedanā hontīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ko paṭisandahatīti. — Thero āha: Nāmarūpaṃ kho mahārāja paṭisandahatīti. — Kim imam yeva nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Na kho mahārāja imam yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati, iminā pana mahārāja nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanam vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Yadi bhante na imam yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati nanu so mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Thero āha: Yadi na paṭisandaheyya mutto bhaveyya pāpakehi kammehi, yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Opannam karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, tam - enaṃ ambasāniko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva purisena mayham ambā avahaṭā ti, so evam vadeyya: nāham deva imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā ye iminā ropitā, aññe te ambā ye mayā avahaṭā, nāham daṇḍappatto ti, kin - nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so evam vadeyya, purimam bhante ambaṃ apaccakkhāya pacchimena ambena so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam - eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanam vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opanmam karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso aññatarassa purisassa sālim avahareyya — pe — ucchum avahareyya —

⁴ atthasatavedanā AM. ⁵ kim paṭis- M. ⁷ idam M throughout. ⁹ sobhanam M throughout. ¹³ yadi pana paṭis- B. ²¹ ye om. ABC.

pe —, yathā mahārāja koci puriso hemantike kāle aggim jaletvā visivetvā avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so aggi aññatarassa purisassa khettaṃ daheyya, tam - enaṃ khettsāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva purisena mayhaṃ khettaṃ daḍḍhan - ti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ deva imassa khettaṃ jhāpemi, añño so aggi yo mayā avijjhāpito, añño so aggi yen' imassa khettaṃ daḍḍhaṃ, nāhaṃ daḍḍappatto ti, kin - nu kho so mahārāja puriso daḍḍappatto bhavēyyāti. — Āma bhante, daḍḍappatto bhavēyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante aggim apaccakkhāya pacchimena agginā so puriso daḍḍappatto bhavēyyāti. — Evam - eva kho mahārāja imina nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso padīpaṃ ādāya mālaṃ abhirūhitvā bhuñjeyya, padīpo jhāyamāno tiṇaṃ jhāpeyya, tiṇaṃ jhāyamānaṃ gharaṃ jhāpeyya, gharaṃ jhāyamānaṃ gāmaṃ jhāpeyya, gāmajano taṃ purisaṃ gahetvā evaṃ vadeyya: kissa tvaṃ bho purisa gāmaṃ jhāpesīti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ bho gāmaṃ jhāpemi, añño so padīpaggi yassāhaṃ ālokena bhuñjīm, añño so aggi yena gāmo jhāpito ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gāmajanassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, api ca tato eva so aggi nibbatto ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na mutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso daharim dārikaṃ vāretvā sunkaṃ datvā pakkameyya, sā

² jāletvā AC. ²⁷ evaṃ ABC. ²⁸ mara- M throughout.

aparena samayena mahatī assa vayappattā, tato añño puriso sunkam datvā vivāham kareyya, itaro āgantvā evam vadeyya: kissa pana me tvam ambho purisa bhariyam nesīti, so evam vadeyya: nāham tava bhariyam nemi, aññā sā dārikā daharī taruṇī yā tayā vāritā ca dinnasunkā ca, aññā 'yam dārikā mahatī vayappattā mayā vāritā ca dinnasunkā cāti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūm, kassa tvam mahārāja attham dhāreyyāsīti. — Purimassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evam vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattā ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi aññam māraṇantikam nāmarūpaṃ aññam paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso gopālakassa hatthato khīraghaṭam kiñtvā tass' eva hatthe nikkhiptvā pakkameyya: sve gahetvā gamissāmīti, taṃ aparajju dadhi sampajjeyya, so āgantvā evam vadeyya: dehi me khīraghaṭan - ti, so dadhiṃ dasseyya, itaro evam vadeyya: nāham tava hatthato dadhiṃ kiṇāmi, dehi me khīraghaṭan - ti, so evam vadeyya: ajānato te khīraṃ dadhi bhūtan - ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūm, kassa tvam mahārāja attham dhāreyyāsīti. — Gopālakassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evam vadeyya, api ca tato yeva taṃ nibbattan - ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi aññam māraṇantikam nāmarūpaṃ aññam paṭisandhismiṃ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nibbattaṃ, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tvam pana paṭisandhissasīti. — Alam mahārāja, kin - tena pucchitena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhātam: sace mahārāja sa-upādāno

²¹ ajānanto M, ajānata B, ajānataṃ AC. ²² paṭikacceva M, paṭigauḍeva AC, and so all throughout.

bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso rañño adhikāraṃ kāreyya, rājā tuṭṭho adhikāraṃ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmaguṇehi samappito samangibhūto paricareyya, so ce janassa āroceyya: na me rājā kiñci paṭikarotīti, kin - nu kho so mahārāja puriso yuttakārī bhaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja kin - te etena pucchitena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhātāṃ: sace sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam - pan' etaṃ brūsi: nāmarūpan - ti, tattha katamaṃ nāmaṃ katamaṃ rūpan - ti. — Yam tattha mahārāja oḷārikaṃ etaṃ rūpaṃ, ye tattha sukhumā cittacetāsikā dhammā etaṃ nāman - ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena nāmaṃ yeva na paṭisandahati rūpaṃ yeva vā ti. — Aññamaññūpanissitā mahārāja ete dhammā, ekato va uppajantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā kalalaṃ na bhaveyya, aṇḍam - pi na bhaveyya, yañ - ca tattha kalalaṃ yañ - ca aṇḍam ubho p' ete aññamaññanissitā, ekato va nesam' uppatti hoti, evam - eva kho mahārāja yadi tattha nāmaṃ na bhaveyya rūpam - pi na bhaveyya, yañ - c' eva tattha nāmaṃ yañ - c' eva rūpaṃ ubho p' ete aññamaññanissitā, ekato va nesam' uppatti hoti; evam - etaṃ dīgham - addhānaṃ sambhāvitān - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam - pan' etaṃ brūsi: dīgham - addhānan - ti, kim - etaṃ addhānaṃ nāmāti. — Atīto mahārāja addhā, anāgato addhā, paccuppanno addhā ti. — Kim - pana bhante addhā atthīti. — Koci mahārāja addhā atthi, koci na - tthīti. — Katamo pana bhante atthi,

³ kareyya M. ¹⁸ aññamaññānaṃ nissitā C.

katamo na - tthīti. — Ye te mahārāja sankhārā atītā vigatā niruddhā vipariṇatā so addhā na - tthi, ye dhammā vipākā ye ca vipākadhammadhammā ye ca aññatra paṭi-sandhim denti, so addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra uppannā so ca addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra anuppannā so addhā na - tthi, ye ca sattā parinibbutā so ca addhā na - tthi parinibbutattā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Dutiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atītassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, anāgatassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, paccuppannassa addhānassa kiṃ mūlaṃ - ti. — Atītassa ca mahārāja addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppannassa ca addhānassa avijjā mūlaṃ, avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti; evam - etassa kevalassa addhānassa purimā koṭi na paññāyatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam - pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso parittaṃ bijaṃ paṭhaviyaṃ nikkhipeyya, tato ankuro uṭṭhahitvā anupubbena vuddhim virūhimi vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, tato pi

³ vipākadhammā dhammā C. ³ te ca aññatra all.

bijaṃ gahetvā puna ropeyya, tato pi ankuro utṭhahitvā anupubbena vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, evam - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. -- Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā aṇḍaṃ, aṇḍato kukkuṭi, kukkuṭiyā aṇḍan - ti evam - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. -- Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Thero paṭhaviyā cakkam ālikhitvā Milindaṃ rājānaṃ etad - avoca: Atthi mahārāja imassa cakkassa anto ti. -- Na - tthi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja imāni cakkāni vuttāni Bhagavatā: cakkhuñ - ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna cakkhuṃ jāyati, evam - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. -- Sotañ - ca paṭicca sadde ca -- pe — manañ - ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna mano jāyati, evam - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. -- Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, katamā ca sā purimā koṭīti. — Yo kho mahārāja atīto addhā esā purimā koṭīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, kim - pana bhante sabbā pi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kāci mahārāja paññāyati, kāci na paññāyatīti. — Katamā bhante paññāyati, katamā na paññāyatīti. — Ito pubbe mahārāja sabbena sabbaṃ sabbathā sabbaṃ avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati esā purimā koṭi

paññāyatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati nanu taṃ ubhato chinnāṃ atthaṃ gacchatīti. — Yadi mahārāja ubhato chinnā atthaṃ gacchati ubhato chinnā sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sā pi sakkā vaḍḍhetun - ti. Nāhaṃ bhante etaṃ pucchāmi, koṭīto sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sakkā vaḍḍhetun - ti. — Opammaṃ karohīti. — Thero tassa rukkhūpamaṃ akāsi: khandhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bījānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye jāyantīti. — Āma mahārāja, atthi sankhārā ye jāyantīti. — Katame te bhante ti. — Cakkhusmiñ - ca kho mahārāja sati rūpesu ca cakkhuviññāṇaṃ hoti, cakkhuviññāṇe sati cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṃ hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhavo sati jāti hoti, jātiyā sati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti, evam - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Cakkhusmiñ - ca kho mahārāja asati rūpesu ca asati cakkhuviññāṇaṃ na hoti, cakkhuviññāṇe asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhusamphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na hoti, taṇhāya asati upādānaṃ na hoti, upādāne asati bhavo na hoti, bhavo asati jāti na hoti, jātiyā asati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā na honti, evam - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye abhavantā jāyantīti. — Na - tthi mahārāja keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho mahārāja sankhārā jāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idaṃ gehaṃ abhavantaṃ jātaṃ yattha

³ chinnāṃ A. ⁴ Āma sā pi sakkā vaḍḍhetunti om. C.

tvaṃ nisinno sīti. — Na - tthi kiñci bhante idha abhavantāṃ jātāṃ, bhavantāṃ yeva jātāṃ, imāni kho bhante dārūni vane ahesuṃ, ayañ - ca mattikā paṭhaviyaṃ ahoṣi, itthīnañ - ca purisānañ - ca tajjena vāyāmena evaṃ - idaṃ gehaṃ nibbattan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci bījagāma - bhūtagāmā paṭhaviyaṃ nikkhattā anupubbena vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjamānā pupphāni ca phalāni ca dadeyyuṃ na te rukkhā abhavantā jātā, bhavantā yeva te rukkhā jātā, evaṃ - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva [te] sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kumbhakāro paṭhaviyā mattikaṃ uddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni abhavantāni jātāni, bhavantāni yeva jātāni, evaṃ - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja viñāya pattaṃ na siyā, cammaṃ na siyā, doṇi na siyā, daṇḍo na siyā, upaviṇo na siyā, tantiyo na siyuṃ, koṇo na siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddo ti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja viñāya pattaṃ siyā, cammaṃ siyā, doṇi siyā, daṇḍo siyā, upaviṇo siyā, tantiyo siyuṃ, koṇo siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddo ti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evaṃ - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja araṇi na siyā, araṇipotako na siyā, araṇiyottakaṃ na siyā, uttarāraṇi na siyā, colakaṃ na siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya aggīti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja araṇi siyā, araṇipotako siyā, araṇiyottakaṃ siyā, uttarāraṇi siyā, colakaṃ siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya so aggīti. — Āma

bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja maṇi na siyā, ātapo na siyā, gomayaṃ na siyā, jāyeyya so aggīti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja maṇi siyā, ātapo siyā, gomayaṃ siyā, jāyeyya aggīti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhaṃ na siyā, jāyeyya attā ti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja ādāso siyā, ābhā siyā, mukhaṃ siyā, jāyeyya attā ti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Ko paṇ' esa mahārāja vedagū nāmāti. — Yo bhante abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti, — yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimena pi vātapānena passeyyāma, pacchimena pi vātapānena passeyyāma, uttarena pi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena passeyyāma, — evam - eva kho bhante ayaṃ abbhantare jīvo yena yena dvārena icchati passitum tena tena dvārena passatīti. — Thero āha: Pañcadvāraṃ mahārāja bhaṇisāmi, taṃ suṇohi, sādhukaṃ manasikarohi: Yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, puratthimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, pac-

chimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, uttarena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, evam - etena abbhantare jīvena [cakkhunā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ,] sotena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, ghānena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, jivhāya pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, kāyena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, manasā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ; cakkhunā pi saddo yeva sotabbo, ghānena pi saddo yeva sotabbo, jivhāya pi saddo yeva sotabbo, kāyena pi saddo yeva sotabbo, manasā pi saddo yeva sotabbo; cakkhunā pi gandho yeva ghāyitabbo, sotena pi gandho yeva ghāyitabbo, jivhāya pi gandho yeva ghāyitabbo, kāyena pi gandho yeva ghāyitabbo, manasā pi gandho yeva ghāyitabbo; cakkhunā pi raso yeva sāyitabbo, sotena pi raso yeva sāyitabbo, ghānena pi raso yeva sāyitabbo, kāyena pi raso yeva sāyitabbo, manasā pi raso yeva sāyitabbo; cakkhunā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, sotena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, ghānena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, jivhāya pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, manasā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ; cakkhunā pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, sotena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, ghānena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, jivhāya pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, kāyena pi dhammaṃ yeva vijānitabban - ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja mayaṃ idha pāsāde nisinnā imesu jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā bahimukhā suṭṭhutamaṃ rūpaṃ passāma, evam - etena abbhantare jīvenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā suṭṭhutamaṃ rūpaṃ passitabbaṃ, sotesu ugghāṭitesu ghāne ugghāṭite jivhāya ugghāṭitāya kāye ugghāṭite mahantena ākāsenā suṭṭhutamaṃ saddo sotabbo, gandho ghāyitabbo, raso sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabbo ti. — Na hi

bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake ṭhito ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno anto pavisitvā tava purato tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno anto pavisitvā mama purato ṭhito ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Evam - eva kho mahārāja abbhantare so jīvo jivhāya rase nikkhitte jāneyya: ambulattāṃ vā lavaṇattāṃ vā tittakattāṃ vā kaṭukattāṃ vā kasāyattāṃ vā madhurattāṃ vā ti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Te rase anto pavitṭhe jāneyya: ambulattāṃ vā lavaṇattāṃ vā tittakattāṃ vā kaṭukattāṃ vā kasāyattāṃ vā madhurattāṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā mahārāja kocid - eva puriso madhughaṭasataṃ āharāpetvā madhudonīṃ pūrāpetvā purisassa mukhaṃ pidahitvā madhudoniyā pakkhipeyya, jāneyya so mahārāja puriso: madhu sampannaṃ vā na sampannaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Na hi tassa bhante mukhe madhu pavitṭhan - ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ - ti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapitum; sādhu, atthaṃ jappehīti. — Thero Abhidhammasāmyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Idha mahārāja cakkhuṃ - ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuvīññāṇaṃ, taṃsahajātā phasso vedanā saññā cetanā ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evam - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhati; sotaṃ - ca paṭicca sadde ca — pe — manaṃ - ca paṭicca dhamme ca uppajjati manovīññāṇaṃ, taṃsahajātā phasso vedanā saññā cetanā

ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evaṃ - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamaṃ cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ, udāhu manovīññāṇaṃ paṭhamaṃ uppajjati pacchā cakkhuvīññāṇaṃ - ti. — Paṭhamaṃ mahārāja cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, udāhu manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti. — Na hi mahārāja, anallāpo tesaṃ aññamaññehīti. — Katham - bhante Nāgasena yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Ninnattā ca mahārāja dvā - rattā ca ciṇṇattā ca samudācaritattā cāti. — Katham - bhante Nāgasena ninnattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karo - hīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: deve vassante kata - mena udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante ninnaṃ tena gaccheyyāti. — Athāparena samayena devo vasseyya, kata - mena taṃ udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ udakaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ udakaṃ pacchimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yenaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ vā udakaṃ purimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yena tvam gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anā - lāpo tesaṃ aññamaññehi, ninnattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja ninnattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na cakkhu -

¹⁶ anallāpo, so M throughout, ABC only here.

viññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, na pi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, ninnattā uppajantīti. — Katham - bhante Nāgasena dvārattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: rañño paccantimaṃ nagaraṃ daḥhapākāraṇaṃ ekadvāraṃ, tato puriso nikkhamitukāmo bhavēyya, katamena nikkhameyyāti. — Dvārena bhante nikkhameyyāti. — Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhavēyya, katamena so nikkhameyyāti. — Yena bhante purimo puriso nikkhanto so pi tena nikkhameyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimo puriso pacchimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yenaṃ haṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimo vā puriso purimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi 'bhante, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, dvārattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja dvārattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, dvārattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: paṭhamaṃ ekaṃ sakaṭaṃ gaccheyya, atha dutiyaṃ sakaṭaṃ katamena gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ sakaṭaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ sakaṭaṃ pacchimaṃ sakaṭaṃ āṇāpeti: yenaṃ haṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ

vā sakataṃ purimaṃ sakataṃ āṇāpeti: yena tvam gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāham uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesam aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja muddā-gaṇanā-sankhā-lekhā-sipparthānesu ādikammikassa dandhāyanā bhavati, athāparena samayena nisammakiriyāya samudācaritattā adandhāyanā bhavati, evam - eva kho mahārāja samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāham uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Bhante Nāgasena, yattha sotaviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati — pe — yattha ghānaviññāṇaṃ uppajjati, yattha jivhāviññāṇaṃ uppajjati, yattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamam kāyaviññāṇaṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ, udāhu manoviññāṇaṃ paṭhamam uppajjati pacchā kāyaviññāṇaṃ - ti. — Kāyaviññāṇaṃ mahārāja paṭhamam uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena — pe

— anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha manoviññāṇam uppajjati vedanā pi tattha uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha manoviññāṇam uppajjati, phasso pi tattha uppajjati, vedanā pi tattha uppajjati, saññā pi tattha uppajjati, cetanā pi tattha uppajjati, vitakko pi tattha uppajjati, vicāro pi tattha uppajjati, sabbe pi phassapamukhā dhammā tattha uppajjantīti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo phasso ti. — Phusanalakkhaṇo mahārāja phasso ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve meṇḍā yujjheyyum, tesu yathā eko meṇḍo evaṃ cakkhu daṭṭhabbam, yathā dutiyo meṇḍo evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso daṭṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve pāṇi vajjeyyum, tesu yathā eko pāṇi evaṃ cakkhu daṭṭhabbam, yathā dutiyo pāṇi evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso daṭṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve sammā vajjeyyum, tesu yathā eko sammō evaṃ cakkhu daṭṭhabbam, yathā dutiyo sammō evaṃ rūpaṃ daṭṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso daṭṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā vedanā ti. — Vedayitalakkhaṇā mahārāja vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso rañño adhikāram kareyya, tassa rājā tuṭṭho adhikāram dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmāguṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evam-assa: mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa me rājā tuṭṭho adhikāram adāsi, svāham tatonidānam imaṃ evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmīti; — yathā vā pana mahārāja

²⁵ anubhavalak- AC in both places.

kocid - eva puriso kusalam kamman katvā kāyassa bheda param - maraṇā sugatim saggaṃ lokam uppajjeyya, so tattha dibbehi pañcahi kāmaguṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evam - assa: aham kho pubbe kusalam kamman akāsim, so 'ham tatonidānam imam evarūpaṃ vedanaṃ vediyāmi; — evam - eva kho mahārāja vedayitalakkhaṇā c' eva vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saññā ti. — Sañjānanalakkhaṇā mahārāja saññā; kiṃ sañjānāti: nīlam - pi sañjānāti, pītam - pi sañjānāti, lohitaṃ - pi sañjānāti, odātam - pi sañjānāti, mañjettham - pi sañjānāti; evam kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño bhaṇḍāgāriko bhaṇḍāgāraṃ pavisitvā nīla-pīta-lohita-mañjetthāni rājabhogāni rūpāni passitvā sañjānāti, evam - eva kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā cetanā ti. — Cetayitalakkhaṇā mahārāja cetanā abhisankharaṇalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso visam abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi dukkhito bhavēyya, pare pi dukkhitā bhavēyyum, evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo akusalam kamman cetanāya cetayitvā kāyassa bheda param - maraṇā apāyam duggatim vinipātam nirayam uppajjeyya, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bheda param - maraṇā apāyam duggatim vinipātam nirayam uppajjanti. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso sappi-navanīta-tela-madhu-phāṇitam ekajjham abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi sukhito bhavēyya, pare pi sukhitā bhavēyyum,

³ pañca BM. ²⁷ upapajj- M throughout (mostly written uppapajj-).

evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo kusalam kammaṃ cetanāya cetayitvā kāyassa bhedaṃ param - marañā sugatim saggaṃ lokam uppajjati, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bhedaṃ param - marañā sugatim saggaṃ lokam uppajjanti. Evaṃ kho mahārāja cetayitalakkhaṇā cetanā abhisankharaṇalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇaṃ viññāṇaṃ - ti. — Vijāṇanalakkhaṇaṃ mahārāja viññāṇaṃ - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ṇagaraguttiko majjhe nagare singhātake nisinno passeyya puratthimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya dakkhiṇadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya pacchimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya uttaradisato purisaṃ āgacchantam, evam - eva kho mahārāja yañ - ca puriso cakkhunā rūpaṃ passati taṃ viññāṇena vijānāti, yañ - ca sotena saddaṃ suṇāti taṃ viññāṇena vijānāti, yañ - ca ghānena gandhaṃ ghāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yañ - ca jivhāya rasaṃ sāyati taṃ viññāṇena vijānāti, yañ - ca kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati taṃ viññāṇena vijānāti, yañ - ca manasā dhammaṃ vijānāti taṃ viññāṇena vijānāti. Evaṃ kho mahārāja vijāṇanalakkhaṇaṃ viññāṇaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vitakko ti. — Appanālakkhaṇo mahārāja vitakko ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja vaḍḍhaki suparikammakataṃ dāruṃ sandhismiṃ appeti, evaṃ kho mahārāja appanālakkhaṇo vitakko ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vicāro ti. — Anumajjanalakkhaṇo mahārāja vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kaṃsathālam ākoṭitaṃ pacchā

⁵ evameva kho all. ²¹ evameva kho AM. ²⁶ vaḍḍhakī AC. ³² kaṃsatālam C.

anuravati anusandahati; yathā mahārāja ākoṭanā evaṃ vitakko daṭṭhabbo, yathā anuravanā evaṃ vicāro daṭṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Tatiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Na sakkā mahārāja imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño sūdo yūsaṃ vā rasaṃ vā kareyya, so tattha dadhim-pi pakkhipeyya, loṇaṃ-pi pakkhipeyya, singiveraṃ-pi pakkhipeyya, jīrakam-pi pakkhipeyya, maricam-pi pakkhipeyya, aññāni pi pakārāni pakkhipeyya; tam-enāṃ rājā evaṃ vadeyya: dadhissa me rasaṃ āhara, loṇassa me rasaṃ āhara, singiverassa me rasaṃ āhara, jīrakassa me rasaṃ āhara, maricassa me rasaṃ āhara, sabbesaṃ me pakkhittānaṃ rasaṃ āharāti; sakkā nu kho mahārāja tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharituṃ: ambilattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante sakkā tesāṃ rasānaṃ ekatobhā-

⁶ -bhāvagat- C twice, M throughout. ⁷ nānākaraṇaṃ B once, M throughout. ²⁵ tittakattaṃ A in both places.

van - gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitum :
 ambulattam vā lavaṇattam vā tittattam vā kaṭukattam vā
 kasāyattam vā madhurattam vā, api ca kho pana sakena
 sakena lakkhaṇena upatṭhahantīti. — Evam - eva kho
 mahārāja na sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan -
 gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññā -
 petum : ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ
 cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti,
 api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upatṭhahan -
 tīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha : Loṇaṃ mahārāja cakkhuviññeyyan - ti. —
 Āma bhante, cakkhuviññeyyan - ti. — Suṭṭhu kho ma -
 hārāja jānāhīti. — Kim - pana bhante jivhāviññeyyan - ti.
 — Āma mahārāja, jivhāviññeyyan - ti. — Kim - pana
 bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Āma ma -
 hārāja, sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Yadi bhante
 sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti, kissa pana taṃ sakatehi
 balivaddā āharanti, nanu loṇaṃ - eva āharitabban - ti. —
 Na sakkā mahārāja loṇaṃ - eva āharitum, ekatobhāvan -
 gatā ete dhammā, gocaranānattan - gatā : loṇaṃ garubhāvo
 cāti. Sakkā pana mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitun - ti.
 — Āma bhante, sakkā ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ
 tulāya tulayitum, garubhāvo tulāya tulīyatīti. — Kallo
 si bhante Nāgasenāti.

Nāgasena - Milindarāja - pañhā niṭṭhitā.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yān' imāni pañc' āyatanāni kin - nu jāni nānākammehi nibbattāni udāhu ekena kammenāti. — Nānākammehi mahārāja nibbattāni, na ekena kammenāti. — Opammañ karohīti. — Tam kim - maññasi mahārāja: ekasmiñ khetto pañca bijāni vapeyyum, tesam nānābijānam nānāphalāni nibbatteyyun - ti. — Āma bhante, nibbatteyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja yān' imāni pañc' āyatanāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbāṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto ti. — Thero āha: Kissa pana mahārāja rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā aññe lavaṇā aññe tittakā aññe kaṭukā aññe kasāvā aññe madhurā ti. — Maññāmi bhante bijānam nānākaraṇenāti. — Evam - eva kho mahārāja kammaṇaṃ nānākaraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbāṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kammassakā māṇava sattā, kammadāyādā kammayonī kammabandhū kammaṇaṃ satte vibhajati, yad - idaṃ hīnappaṇītatāyāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: kin - ti imaṃ dukkhaṃ nirujjheyya aññañ - ca dukkhaṃ na uppaj-

¹³ bahvāb- M throughout, C once; bavuhāb- B in both places. ¹⁶ paññāvanto M in both places, B once. ²⁷ -yoni -bandhu all. ³¹ idaṃ M.

jeyyâti. — Etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjā ti. — Kim paṭigacc' eva vāyamitena, nanu sampatte kāle vāyamitabban - ti. — Thero āha: Sampatte kāle mahārāja vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi taḷākāṃ khaṇāpeyyāsi: pānīyaṃ pivissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sālīṃ ropāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā te sangāmo paccupaṭṭhito bhaveyya tadā tvaṃ parikhaṃ khaṇāpeyyāsi pākāraṃ kārāpeyyāsi gopuraṃ kārāpeyyāsi aṭṭālakāṃ kārāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi, tadā tvaṃ hatthismiṃ sikkheyyāsi assasmiṃ sikkheyyāsi rathasmiṃ sikkheyyāsi dhanusmiṃ sikkheyyāsi tharusmiṃ sikkheyyā - sīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Paṭigacc' eva taṃ kayirā yaṃ jaññā hitaṃ - attano;
na sākaṭikacintāya, mantā' dhīro parakkame.

Yathā sākaṭiko nāma samaṃ hitvā mahāpathaṃ
visamaṃ maggam - āruya akkhacchinno va jhāyati,

¹ etadatthāya AM. ² for paṭigacc'eva see p. 48. ²⁰ aṭṭālaṃ A.

Evañ dhammā apakkamma adhammam - anuvattiya
mano maccumukhañ patto akkhacchinno va socatîti. —

Kallo si bhante Nāgasenâti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: pāka-
tikaaggito nerayiko aggi mahābhitāpataro hoti, khuddako
pi pāsāṇo pākatike aggimhi pakkhitto divasam - pi dhama-
māno na vilayañ gacchati, kūtāgāramatto pi pāsāṇo ne-
rayikaggimhi pakkhitto khaṇena vilayañ gacchâtîti; etañ
vacanañ na saddahāmi. Evañ - ca pana vadetha: ye ca
tатtha uppannā sattā te anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayañ gacchantîti; tam - pi vacanañ na
saddahāmîti. — Thero āha: Tam kim - maññasi mahārāja:
yā tā santi makariniyo pi sumsumāriniyo pi kacchapiniyo
pi moriniyo pi kapotiniyo pi kin - nu tā kakkhaḷāni pā-
sāṇāni sakkharāyo ca khādantîti. — Āma bhante, khā-
dantîti. — Kim - pana tāni tāsam kucchiyañ koṭṭhab-
bhan taragatāni vilayañ gacchantîti. — Āma bhante, vi-
layañ gacchantîti. — Yo pana tāsam kucchiyañ gabbho
so pi vilayañ gacchâtîti. — Na hi bhante ti. — Kena
kāraṇenâti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vila-
yañ gacchâtîti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhi-
katena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayañ gacchanti [tатth' eva jāyanti tатth'
eva vadḍhanti tатth' eva maranti]. Bhāsitam - p' etañ
mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālañ karoti yāva na
tañ pāpañ kammañ byantihotîti. — Bhiyyo opammañ
karohîti. — Tam kim - maññasi mahārāja: yā tā santi
sīhiniyo pi byagghiniyo pi dīpiniyo pi kukkuriniyo pi
kin - nu tā kakkhaḷāni aṭṭhikāni maṃsāni khādantîti. —
Āma bhante, khādantîti. — Kim - pana tāni tāsam kuc-

² mando AC (māno SN. II, 22). ² (va jhāyatîti SN. I. c.) ²⁴ the
passage in brackets is wanting in BM in both places, at p. 68, l. 7
in all.

chhiyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchīyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yā tā santi Yonakasukhumāliniyo pi khattiya - sukhumāliniyo pi brāhmaṇasukhumāliniyo pi gahapati - sukhumāliniyo pi kin - nu tā kakkhaḷāni khajjakāni maṃ - sāni khādantīti. — Āma bhante, khādantīti. — Kim - pana tāni tāsāṃ kucchīyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchīyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tath' eva jāyanti tath' eva vaddhanti tath' eva maranti]. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālaṃ karoti yāva na taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ayaṃ mahāpaṭhavī udake patitṭhitā, udakaṃ vāte patitṭhitam, vāto ākāse patitṭhito ti; etaṃ - pi vacanaṃ na saddahā - mīti. — Thero dhammakarakena udakaṃ gahetvā rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Yathā mahārāja imaṃ udakaṃ vātena ādhāritam evaṃ taṃ - pi udakaṃ vātena ādhāritan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, nirodho nibbānan - ti. — Āma mahārāja, nirodho nibbānan - ti. — Katham -

bhante Nāgasena nirodho nibbānan - ti. — Sabbe bāla-
 puthujjanā kho mahārāja ajjhattika-bāhire āyatane abhi-
 nandanti abhivadanti ajjhosāya tiṭṭhanti, te tena sotena
 vuyhanti, na parimuccanti jātiyā jarā-maraṇena sokena
 paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi, na pari-
 muccanti dukkasmā ti vadāmi. Sutavā ca kho mahārāja
 ariyasāvako ajjhattika-bāhire āyatane nābhinandati nā-
 bhivadati nājhosāya tiṭṭhati, tassa taṃ anabhinandato
 anabhivadato anajhosāya tiṭṭhato taṃhā nirujjhati, taṃ-
 hānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho,
 bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarā-maraṇaṃ soka-
 parideva-dukkha-domanass-upāyāsā nirujjhanti, evam -
 etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Evaṃ
 kho mahārāja nirodho nibbānan - ti. — Kallo si bhante
 Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbe va labhanti nib-
 bānan - ti. — Na kho mahārāja sabbe va labhanti nibbā-
 naṃ, api ca kho mahārāja yo sammā paṭipanno abhiñ-
 ñeyye dhamme abhijānāti, pariññeyye dhamme parijānāti,
 paḥātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti,
 sacchikātabbe dhamme sacchikaroti, so labhati nibbānan - ti.
 — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na labhati nibbā-
 naṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. Āma mahārāja, yo
 na labhati nibbānaṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. —
 Katham - bhante Nāgasena alabhanto jānāti: sukhaṃ nib-
 bānan - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yesaṃ na -
 cchinnā hatthapādā jāneyyumaṃ te mahārāja: dukkhaṃ
 hatthapādacchedanan - ti. — Āma bhante, jāneyyuna - ti.
 — Kathaṃ jāneyyuna - ti. — Aññesaṃ bhante chinna-
 hatthapādānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā jānanti: dukkhaṃ

⁴ jarāya mar. BC. ²⁵ ye nāsacchinnā ABbC, yesaṃ yesaṃ na chinnā M.

hatthapādacchedanan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yesaṃ diṭṭhaṃ nibbānaṃ tesāṃ saddaṃ sutvā jānāti: sukhaṃ nibbānan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Catuttho vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Atha te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena na - tthi Buddho ti. — Kim - pana mahārāja Himavati Uḥānadī tayā diṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Atha te pitarā Uḥānadī diṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na - tthi Uḥānadī ti. — Atthi bhante, kiñcāpi me Uḥānadī na diṭṭhā pitarā pi me Uḥānadī na diṭṭhā, api ca atthi Uḥānadī ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi mayā Bhagavā na diṭṭho ācariyehi pi me Bhagavā na diṭṭho, api ca atthi Bhagavā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho anuttaro ti. — Āma mahārāja, Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante Nāgasena adiṭṭhapubbaṃ jānāsi: Buddho anuttaro ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yehi adiṭṭhapubbo mahāsamuddo jāneyyūṃ te mahārāja: mahanto kho mahāsamuddo gambhīro appameyyo duppariyogāho, yatth' imā pañca mahānadiyo satataṃ samitaṃ appenti, seyyathīdaṃ: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī, n' eva tassa ūnattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyatīti. — Āma bhante, jāneyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja sāvake mahante

²¹ mahanto kho samuddo AC. ²⁵ pūraṇattaṃ ABC.

parinibbute passitvā jānāmi: Bhagavā anuttaro ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā jānitum: Buddho anuttaro ti. — Āma mahārāja, sakkā jānitum: Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante Nāgasena sakkā jānitum: Buddho anuttaro ti. — Bhūtapubbaṃ mahārāja Tissatthero nāma lekhācariyo ahosi, bahūni vassāni abbhātītāni kālakatassa, kathaṃ so ñāyatīti. — Lekhena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo dhammaṃ passati so Bhagavantam passati, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, dhammo tayā diṭṭho ti. — Buddhanettiyā kho mahārāja Buddhapaññattiyā yāvajīvaṃ sāvakehi vattitabban - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, na ca sakkamati paṭisandahati cāti. — Āma mahārāja, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Katham - bhante Nāgasena na ca sankamati paṭisandahati ca, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso padīpato padīpaṃ padīpeyya, kin - nu kho so mahārāja padīpo padīpamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja daharako santo silokācariyassa santike kañci silokaṃ gahitan - ti. — Āma bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja so siloko ācariyamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Thero āha: Paramatthena kho mahārāja vedagū na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

¹⁸ Nāgasena om. AC. ²⁴ nanu AaBC, om. M.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci satto yo imamhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena imamhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamanto na tthi, nanu mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Āma mahārāja, yadi na paṭisandahēyya mutto bhavissati pāpakehi kammehi; yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, kiṃ so daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Na kho so mahārāja tāni ambāni avahari yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Tāni bhante ambāni nissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam-eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karotī sobhanaṃ vā asobhanaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, iminā nāmarūpena kammaṃ kataṃ kusalaṃ vā akusalaṃ vā, kuhiṃ tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Anubandheyyuṃ kho mahārāja tāni kammāni ‘chāyā va anapāyini’ ti. — Sakkā pana bhante tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Na sakkā mahārāja tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim-maññasi mahārāja: yān’ imāni rukkhāni anibbattaphalāni sakkā tesāṃ phalāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantīti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja abbochinnāya santatiyā na sakkā tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Āma mahārāja, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko bījāni paṭhaviyaṃ nikkhipitvā sammā deve vassante jānāti: dhaññaṃ nibbattissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho atthīti. — Āma mahārāja, Bhagavā atthīti. — Sakkā pana bhante Nāgasena Buddho nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Parinibbuto mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā Bhagavā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: mahato aggikkhandhassa jalamānassa yā acci atthan - gatā sakkā sā acci dassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Na hi bhante, niruddhā sā acci, appaṇṇattim gatā ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, atthan - gato Bhagavā na sakkā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti; dhammakāyena pana kho mahārāja sakkā Bhagavā nidassetuṃ, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Pañcama vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Na kho mahārāja piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Atha kissa nu kho bhante kelāyatha mamāyathāti. — Kim - pana te mahārāja kadāci karahaci sangāmagatassa kaṇḍappahāro hotīti. — Āma bhante, hotīti. — Kin - nu

kho mahārāja so vaṇo ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Āma bhante, ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Kin - nu kho mahārāja piyo te vaṇo, yena ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Na me bhante piyo vaṇo, api ca maṃsassa rūhanatthāya ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Evam - eva kho mahārāja appiyo pabbajitānaṃ kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyaṃ pariharanti brahmacariyānuggahāya. Api ca kho mahārāja vaṇūpamo kāyo vutto Bhagavatā, tena pabbajitā vaṇam - iva kāyaṃ pariharanti anajjhositā. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā :

Allacammaṭṭicchanno navadvāro mahāvaṇo
samantato paggharati asucī pūtigandhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Atha kissa nu kho bhante Nāgasena sāvakānaṃ anupubbena sikkhāpadaṃ paññāpesīti. — Atthi pana te mahārāja koci vejjo yo imissaṃ paṭhaviyaṃ sabbabhesajjāni jānātīti. — Āma bhante, atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so vejjo gilānakaṃ sampatte kāle bhesajjaṃ pāyeti udāhu asampatte kāle ti. — Sampatte kāle bhante gilānakaṃ bhesajjaṃ pāyeti, no asampatte kāle ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbaññū sabbadassāvī na akāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti, sampatte kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajīvaṃ anatikkamanīyan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

¹ vaṇo yena ālepena ABC. ⁷ na kho bhante ABC.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Āma mahārāja, Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Kim-pan' assa bhante mātāpitaro pi dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Na hi mahārājāti. — Evam sante kho bhante Nāgasena uppajjati Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti; api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pitusadiso vā putto hoti pitupakkho vā ti. — Thero āha: Atthi pana mahārāja kiñci padumaṃ sata-pattan-ti. — Āma bhante, atthīti. — Tassa pana kuhiṃ sambhavo ti. — Kaddame jāyati, uduke āsīyatīti. — Kin-nu kho mahārāja padumaṃ kaddamena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Atha udakena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho, no c' assa mātāpitaro dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho brahmacārī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā brahmacārī ti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho Brahmuno sisso ti. — Atthi pana te mahārāja hatthipāmokkho ti. — Āma bhante,

¹ battiṃsa- B throughout, except once. ¹¹ na uppajjati A.

atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so hatthī kadāci karahaci koñcanādaṃ nadatīti. — Āma bhante, nadatīti. — Tena hi mahārāja so hatthī koñcānaṃ sisso ti. — Na hi bhante ti. — Kim - pana mahārāja Brahmā sabuddhiko abuddhiko ti. — Sabuddhiko bhante ti. — Tena hi mahārāja Brahmā Bhagavato sisso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, upasampadā sundarā ti. — Āma mahārāja, upasampadā sundarā ti. — Atthi pana bhante Buddhassa upasampadā udāhu na - tthīti. — Upasampanno kho mahārāja Bhagavā bodhirukkhamūle saha sabbaññutaññena, na - tthi Bhagavato upasampadā aññehi dinnā yathā sāvakānaṃ mahārāja Bhagavā sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajīvaṃ anatikkamaṃ iyan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo ca mātari matāya rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnaṃ tesāṃ rodantānaṃ kassa assu bhesajjaṃ, kassa na bhesajjan - ti. — Ekassa kho mahārāja assu rāga-dosa-mohehi samalaṃ uṇhaṃ, ekassa pīti-somanassena vimalaṃ sītalaṃ; yaṃ kho mahārāja sītalaṃ taṃ bhesajjaṃ, yaṃ uṇhaṃ taṃ na bhesajjan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ nānākaranaṃ sarāgassa ca vītarāgassa cāti. — Eko kho mahārāja ajjhosito, eko anajjhosito ti. — Kiṃ etaṃ bhante: ajjhosito anajjhosito nāmāti. — Eko kho mahārāja atthiko, eko anathiko ti. — Passāmaṃ ahaṃ bhante evarupaṃ: yo ca sarāgo yo ca vītarāgo sabbo p' eso sobhanaṃ yeva icchati khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā, na koci pāpakaṃ icchatīti. — Avītarāgo kho mahārāja rasapaṭisaṃvedī ca rasarāgapāṭisaṃvedī ca bhojanaṃ bhuñjati, vītarāgo pana rasa-

¹ hatthi all in both places. ¹³ M repeats sāvakānaṃ as an attempt to make sense, but something more seems to have fallen out. ²⁴ kho om. AC.

paṭisaṃvedī bhojanaṃ bhuñjati, no ca kho rasarāgapaṭi-
saṃvedī ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, paññā kuhiṃ paṭiva-
satīti. — Na katthaci mahārājāti. — Tena hi bhante
Nāgasena na-tthi paññā ti. — Vāto mahārāja kuhiṃ
paṭivasatīti. — Na katthaci bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja na-tthi vāto ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi:
saṃsāro ti, katamo so saṃsāro ti. — Idha mahārāja jāto
idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ jāto
tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati; evaṃ
kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja kocid-eva puriso pakkaṃ ambaṃ khā-
ditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbat-
titvā phalāni dadeyya, atha so puriso tato pi pakkaṃ
ambaṃ khāditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tato pi mahanto amba-
rukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evaṃ-etesam ruk-
khānaṃ koṭi na paññāyati; evaṃ-eva kho mahārāja idha
jāto idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ
jāto tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati;
evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena atītaṃ cirakataṃ
saratīti. — Satiyā mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena
cittena sarati, no satiyā ti. — Abhijānāsi nu tvaṃ ma-
hārāja kiñcid-eva karaṇīyam katvā pamuṭṭhan-ti. —
Āma bhante ti. — Kin-nu kho tvaṃ mahārāja tasmiṃ
samaye acittako ahoṣīti. — Na hi bhante, sati tasmiṃ
samaye nāhoṣīti. — Atha kasmā tvaṃ mahārāja evaṃ-
āha: cittena sarati, no satiyā ti. — Kallo si bhante
Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbā sati abhijānantā

uppajjati udāhu kaṭumikā va satīti. — Abhijānantā pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikā pi satīti. — Evaṃ hi kho bhante Nāgasena sabbaṃ satim̐ abhijānanti, na - tthi kaṭumikā satīti. — Yadi na - tthi mahārāja kaṭumikā sati na - tthi kiñci sippikānaṃ kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjattānehi vā karaṇīyaṃ, niratthakā ācariyā; yasmā ca kho mahārāja atthi kaṭumikā sati tasmā atthi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāyatanehi vā karaṇīyaṃ, attho ca ācariyehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Chatṭho vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, katihī ākārehi sati uppajjatīti. — Soḷasahi ākārehi mahārāja sati uppajjati, katamehi soḷasahi ākārehi: abhijānato pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikāya pi sati uppajjati, oḷārikaviññāṇato pi sati uppajjati, hitaviññāṇato pi sati uppajjati, ahitaviññāṇato pi sati uppajjati, sabhāganimittato pi sati uppajjati, visabhāganimittato pi sati uppajjati, kathābhiññāṇato pi sati uppajjati, lakkhaṇato pi sati uppajjati, saraṇato pi sati uppajjati, muddāto pi sati uppajjati, gaṇanāto pi sati uppajjati, dhāraṇato pi sati uppajjati, bhāvanāto pi sati uppajjati, potthakanibandhanato pi sati uppajjati, upanikkhepatato pi sati uppajjati, anubhūtatato pi sati uppajjati. Kathaṃ abhijānato sati uppajjati: yathā mahārāja āyasmā ca Ānando Khujjuttarā ca upāsikā ye vā pan'

³ bh. N. hesa sabbaṃ A, bh. N. na hesa sabbaṃ C, bh. N. na ho sabbaṃ Ba, bh. N. va sabbaṃ Bb. ¹⁹ gaṇanato A. ²² upanikkhepanato AbB. ²³ uppajjatīti all.

aññe pi keci jātissarā jātīm saranti, evaṃ abhijānato sati uppajjati. Kathaṃ kaṭumikāya sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko pare ca taṃ sarāpanatthaṃ nibandhanti, evaṃ kaṭumikāya sati uppajjati. Kathaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati: yadā rajje vā abhisitto hoti sotāpattiphalaṃ vā patto hoti, evaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ hitaviññānato sati uppajjati: yamhi sukhāpito: amukasmim evaṃ sukhāpito ti sarati, evaṃ hitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ ahitaviññānato sati uppajjati: yamhi dukkhāpito: amukasmim evaṃ dukkhāpito ti sarati, evaṃ ahitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ sabhāganimitto sati uppajjati: sadisaṃ puggalaṃ disvā mātaraṃ vā pītaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginiṃ vā sarati, oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā disvā aññaṃ tādisaṃ oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadrabhaṃ vā sarati, evaṃ sabhāganimitto sati uppajjati. Kathaṃ visabhāganimitto sati uppajjati: asukassa nāma [evaṃ] vaṇṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo ediso ti sarati, evaṃ visabhāganimitto sati uppajjati. Kathaṃ kathābhiññānato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti taṃ pare sarāpeti, tena so sarati, evaṃ kathābhiññānato sati uppajjati. Kathaṃ lakkhaṇato sati uppajjati: yo balivaddānaṃ ankena jānāti lakkhaṇena jānāti, evaṃ lakkhaṇato sati uppajjati. Kathaṃ saraṇato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo taṃ: sarāhi bho, sarāhi bho ti punappunaṃ sarāpeti, evaṃ saraṇato sati uppajjati. Kathaṃ muddāto sati uppajjati: lipiyā sikkhitattā jānāti: imassa akkharassa anantaraṃ imaṃ akkharaṃ kātabban-ti, evaṃ muddāto sati uppajjati. Kathaṃ gaṇanāto sati uppajjati: gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahum-pi gaṇenti, evaṃ gaṇanāto sati uppajjati. Kathaṃ dhāraṇato sati uppajjati: dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahum-pi

³ muṭṭhassati AC. ²⁹ gaṇanato ABC in both places. ³⁰ gaṇanakā AB.

dhārenti, evaṃ dhāraṇato sati uppañjati. Kathaṃ bhāvanāto sati uppañjati: idha bhikkhu anekavihitaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathādaṃ: ekaṃ - pi jātiṃ dve pi jātiyo — pe — iti sākāraṃ sa-uddesaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, evaṃ bhāvanāto sati uppañjati. Kathaṃ potthakanibandhanato sati uppañjati: rājāno anusāsaniyaṃ anussarantā: ekaṃ potthakaṃ āharathāti tena potthakena anussaranti, evaṃ potthakanibandhanato sati uppañjati. Kathaṃ upanikkhepato sati uppañjati: upanikkhitaṃ bhaṇḍaṃ disvā sarati, evaṃ upanikkhepato sati uppañjati. Kathaṃ anubhūtaṃ sati uppañjati: ditṭhata rūpaṃ sarati, sutata saddaṃ sarati, ghāyitaṃ gandhaṃ sarati, sāyitaṃ rasaṃ sarati, phutṭhata phoṭṭhabbaṃ sarati, viññātaṃ dhammaṃ sarati, evaṃ anubhūtaṃ sati uppañjati. Imehi kho mahārāja soḷasahi ākārehi sati uppañjati. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: yo vassasataṃ akusalaṃ kareyya maraṇakāle ca ekaṃ Buddhagataṃ satiṃ paṭilabheyya so devesu uppañjeyyāti; etaṃ na saddahāmi. Evañ - ca pana vadetha: ekena pāṇātipātena niraye uppañjeyyāti; etaṃ - pi na saddahāmi. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: khuddako pi pāsāṇo vinā nāvāya udake uppilaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja vāhasataṃ - pi pāsāṇānaṃ nāvāya āropitaṃ udake uppilaveyyāti. — Āma bhante, uppilaveyyāti. — Yathā mahārāja nāvā evaṃ kusalāni kammāni daṭṭhabbānāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ tumhe atītassa dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana paccuppanassa

² bhāvanato ABC. ⁴ saud. anekavihitaṃ pubb. Cb. ⁵ bhāvanato AC.
^{9,10} upanikkhepanato AC. ²¹ etaṃ - pi vacanaṃ na A.

dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Yadi tumhe na atītassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na paccuppannassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha kimatthāya vāyamathāti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja idaṅ - ca dukkhaṃ nirujjheyya aññaṅ - ca dukkhaṃ na uppajjeyyāti etadatthāya vāyamāmāti. — Atthi pana bhante Nāgasena anāgataṃ dukkhaṅ - ti. — Na - tthi mahārājāti. — Tumhe kho bhante Nāgasena atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ dukkhānaṃ pahānāya vāyamathāti. — Atthi pana te mahārāja keci paṭirājāno paccatthikā paccāmittā paccupaṭṭhitā hotīti. — Āma bhante, atthāti. — Kin - nu kho mahārāja tadā tumhe parikhaṃ khaṇāpeyyātha pākāraṃ cināpeyyātha gopuraṃ kārāpeyyātha aṭṭālakāṃ kārāpeyyātha dhaññaṃ atiharāpeyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kim tumhe mahārāja tadā hatthisimā sikkheyyātha assasimā sikkheyyātha rathasimā sikkheyyātha dhanusimā sikkheyyātha tharusimā sikkheyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ sikkhitaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bhayānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Kin - nu kho mahārāja atthi anāgataṃ bhayaṅ - ti. — Na - tthi bhante ti. — Tumhe ca kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ bhayānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādetthāti. — Bhiyyo opammaṃ karohāti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhavēyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi pokkharāṇimā khaṇāpeyyāsi taḷākāṃ khaṇāpeyyāsi: pānīyaṃ pivissāmāti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyattaṃ hotīti. — Atthi pana mahārāja anāgatā pipāsā ti. — Na - tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja ati-

¹⁴ aṭṭālaṃ B. ²⁵ bhiyyo wanting in all.

paṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya taṃ paṭiyādehātī. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja : yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sālīṃ vapāpeyyāsi : bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bubhukkānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Atthi pana mahārāja anāgatā bubhukkā ti. -- Na - tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ bubhukkānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādehātī. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, kīva dūro ito brahmaloko ti. — Dūro kho mahārāja ito brahmaloko, kūtāgāramattā silā tamhā patitā ahorattena atthacattālīsa yojanasahassāni bhassamānā catuhi māsehi paṭhaviyaṃ patitthaheyyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhannatha : seyyathā pi balavā puriso sammiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammiñjeyya, evam - eva iddhimā bhikkhu cetovasipatto Jambudīpe antarahito brahmaloke pātubhaveyyāti ; etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṃ atisīghaṃ tāvā bahūni yojanasatāni gacchissatīti. — Thero āha : Kūhiṃ pana mahārāja tava jātabhūmīti. — Atthi bhante Alasando nāma dīpo, tatthāhaṃ jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Alasando hotīti. Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja tattha kiñcid - eva karaṇīyaṃ karitvā saritā ti. — Āma bhante, sarāmīti. — Lahuṃ kho tvaṃ mahārāja gato si dumattāni yojanasatānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya, ko cirataraṃ ko sīghataran - ti. — Samakaṃ mahārājāti. — Opammaṃ karohīti. -- Kūhiṃ pana mahārāja

tava jātanagaran - ti. -- Atthi bhante Kalasigāmo nāma, tatthāham jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Kalasigāmo hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Kīva dūram mahārāja ito Kasmīram hotīti. — Dvādasa bhante yojanānīti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kalasigāmaṃ cintehīti. — Cintito bhante ti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kasmīram cintehīti. — Cintitaṃ bhante ti. — Kataman - nu kho mahārāja cirena cintitaṃ katamaṃ sīghataran - ti. — Samakam bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: dve sakuṇā ākāseṇa gaccheyyūṃ, tesu eko ucce rukkhe nisīdeyya eko nīce rukkhe nisīdeyya, tesaṃ samakam patitṭhitānaṃ katamassa chāyā paṭhamataram paṭhaviyaṃ patitṭhaheyya katamassa chāyā cirena paṭhaviyaṃ patitṭhaheyyāti. — Samakam bhante ti. -- Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kati nu kho bhante Nāgasena bojjhangā ti. — Satta kho mahārāja bojjhangā ti. — Katihi pana bhante bojjhangehi bujjhatīti. — Ekena kho mahārāja bojjhangena bujjhati: dhammavicayasambojjhangenāti. — Atha kissa nu kho bhante vuccanti satta bojjhangā ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: asi kosiyā pakkhitto aggaḥito hatthena ussahati chejjaṃ chiaditun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammavicayasambojjhangena vinā chahi bojjhangehi na bujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kataman - nu kho bahutaram, puññaṃ vā apuññaṃ vā ti. — Puññaṃ kho

² yatthāham ABC. ³ kīva dūro ... Kasmīrako B. ²³ uccarukkhe BCa.

mahārāja bahutaram, apuññaṃ thokaṃ - ti. — Kena kāraṇenaṃ. — Apuññaṃ kho mahārāja karonto vipphaṇṇasārī hoti: pāpakammaṃ mayā katan - ti; tena pāpaṃ na vadḍhati. Puññaṃ kho mahārāja karonto avipphaṇṇasārī hoti, avipphaṇṇasārissa pāmojjaṃ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṃ vedeti, sukhino cittaṃ samādhiyati, samāhito yathābhūtaṃ pajānāti, tena kāraṇena puññaṃ vadḍhati; puriso kho mahārāja chinnahatthapādo Bhagavato ekaṃ uppalahatthaṃ datvā ekanavuti kappāni vinipātaṃ na gacchissati; iminā pi mahārāja kāraṇena bhaṇāmi: puññaṃ bahutaram, apuññaṃ thokaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenaṃ.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo jānanto pāpakammaṃ karoti yo ca ajānanto pāpakammaṃ karoti, kassa bahutaram apuññaṃ - ti. — Thero āha: Yo kho mahārāja ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññaṃ - ti. — Tena hi bhante Nāgasena yo amhākaṃ rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṃ karoti taṃ mayā diguṇaṃ daṇḍemāti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: tattaṃ ayogūlaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ sajotibhūtaṃ eko ajānanto gaṇheyya eko jānanto gaṇheyya, katamo balikataram dayheyyāti. — Yo kho bhante ajānanto gaṇheyya so balikataram dayheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo ajānanto pāpakammaṃ karoti tassa bahutaram apuññaṃ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenaṃ.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci iminā sarīradehena Uttarakurum vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpan - ti. — Atthi mahārāja yo iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakurum vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā pana dīpan - ti. — Katham - bhante Nāgasena iminā cātummahābhūtikena kāyena Uttarakurum vā gaccheyya brahmalokaṃ vā aññaṃ vā

³ pāpaṃ kammaṃ B. ⁷ vediyati A. ^{21.23} balavatarāṃ Bb, bahutaram M.
^{22.23} dayh- M.

pana dīpan - ti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja imissā paṭhaviyā vidatthiṃ vā rataniṃ vā langhitvā ti. — Āma bhante, abhijānāmi; aham - bhante Nāgasena aṭṭha pi rataniyo langhāmīti. — Kathaṃ tvaṃ mahārāja aṭṭha pi rataniyo langhesīti. — Ahaṃ hi bhante cittaṃ uppādemī; ettha nipatissāmīti; saha cittuppādena kāyo me lahuko hotīti. — Evam - eva kho mahārāja iddhiṃ bhikkhu cetovasipatto kāyaṃ citte samāropetvā cittavasena vehāsaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni pīti; rukkho pi tāva na - tthi yojanasatiko, kuto pana aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutan - te mahāsamudde pañcayojanasatikā pi macchā atthīti. — Āma bhante, sutan - ti. — Nanu mahārāja pañcayojanasatikassa macchassa aṭṭhikāni dīghāni bhavissantīti yojanasatikāni pīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: sakkā assāsa - passāse nirodhetun - ti. — Āma mahārāja, sakkā assāsa - passāse nirodhetun - ti. — Katham - bhante Nāgasena sakkā assāsa - passāse nirodhetun - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutapubbo te koci kākacchamāno ti. — Āma bhante, sutapubbo ti. — Kin - nu kho mahārāja so saddo kāye namite virameyyāti. — Āma bhante, virameyyāti. — So hi nāma mahārāja saddo abhāvita - kāyassa abhāvitasīlassa abhāvitacittassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kim - pana bhāvitakāyassa bhāvitasīlassa bhāvitacittassa bhāvitapaññassa catutthajjhānaṃ samāpannassa assāsa - passāsā na nirujjhissantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, samuddo samuddo ti vuccati, kena kāraṇena udakaṃ samuddo ti vuccatīti. —

² ratanaṃ AbC. ² langhinti M. ^{24.27} namate all except Bb.

Thero āha: Yattakaṃ mahārāja udakaṃ tattakaṃ loṇaṃ, yattakaṃ loṇaṃ tattakaṃ udakaṃ, tasmā samuddo ti vuccatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Cīrasaṅṭhitattā kho mahārāja udakassa samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā sabbam sukhuman chinditun - ti. — Āma mahārāja, sakkā sabbam sukhuman chinditun - ti. — Kim - pana bhante sabbam sukhuman - ti. — Dhammo kho mahārāja sabbasukhumo, na kho mahārāja dhammā sabbe sukhumā, sukhuman - ti vā thūlan - ti vā mahārāja dhammānam - etam - adhivacanāṃ, yaṃ kiñci chinditabbaṃ sabbam taṃ paññāya chindati, na - tthi dutiyam paññāya chedanan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, viññāṇan - ti vā paññā ti vā bhūtasmiṃ jīvo ti vā, ime dhammā nānatthā c' eva nānābyañjanā ca, udāhu ekatthā, byañjanam - eva nānan - ti. — Vijānanalakkaṇaṃ mahārāja viññāṇaṃ, pajānanalakkaṇā paññā, bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Yadi jīvo na upalabbhati, atha ko carahi cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānātīti. — Thero āha: Yadi jīvo cakkhunā rūpaṃ passati — pe — manasā dhammaṃ vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppāṭitesu mahantena ākāsenā bahimukho sutṭhutarāṃ rūpaṃ passeyya, sotesu uppāṭitesu ghāne uppāṭite jivhāya uppāṭitāya kāye uppāṭite mahantena ākāsenā sutṭhutarāṃ saddaṃ suṇeyya gandhaṃ ghāyeyya rasaṃ sāyeyya phoṭṭhabbaṃ phuseyyāti. — Na

⁹ sabbasukhumaṃ M. ¹⁰ sabbasukhumā M. ¹¹ nānatthā AB. ¹² atha kho ABC.

hi bhante ti. — Tena hi mahārāja bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā katan - ti. — Kim - pana bhante Nāgasena Bhagavatā dukkaraṃ katan - ti. — Dukkaraṃ mahārāja Bhagavatā kataṃ: ime - saṃ arūpīnaṃ cittacetāsikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātaṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso nāvāya mahāsamuddaṃ ajjhogāhitvā hatthapuṭena udakaṃ gahetvā jivhāya sāyitvā — jāneyya nu kho mahārāja so puriso: idaṃ Gangāya udakaṃ, idaṃ Yamunāya udakaṃ, idaṃ Aciravatiyā udakaṃ, idaṃ Sarabhuyā udakaṃ, idaṃ Mahiyā udakaṃ - ti. — Dukkaraṃ bhante jānituṃ - ti. — Ato dukkarataraṃ kho mahārāja Bhagavatā kataṃ: imesaṃ arūpīnaṃ cittacetāsikānaṃ dhammānaṃ ekārammaṇe vattamānānaṃ vavatthānaṃ akkhātaṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ cittaṃ - ti. — Suṭṭhu bhante ti rājā abbhanumodi.

Sattamo vaggo.

Thero āha: Jānāsi kho mahārāja sampati kā velā ti. — Āma bhante, jānāmi, sampati paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo vattati, ukkā padīpiyanti, cattāri paṭākāni āṇattāni, gamissanti bhaṇḍato rājadeyyā ti. — Yonakā evaṃ - āhaṃsu: Kallo si mahārāja, paṇḍito bhikkhūti. — Āma bhāṇe, paṇḍito thero, ediso ācariyo bhavēyya mādiso

⁶ dhammānaṃ om. ABC. ¹⁰ ajjhogahetvā ABC, -gāhetvā M. ¹⁵ tato Ab, ito M. ²⁶ sace ediso M.

ca antevāsī, nacirass' eva paṇḍito dhammaṃ ājāneyyāti.
 — Tassa pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho rājā theram Nāgasenaṃ satahassagghanakena kambalena acchādetvā: Bhante Nāgasena, ajjatagge te aṭṭhasataṃ bhattaṃ paññāpemi, yaṃ kiñci antepure kappiyaṃ tena ca pavāremīti āha. — Alaṃ mahārāja, jīvāmīti. — Jānāmi bhante Nāgasena jīvasi, api ca attānañ - ca rakkha mamañ - ca rakkhāhi; kathaṃ attānaṃ rakkhasi: Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ pasādesi na ca kiñci alabhīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ attānaṃ rakkha; kathaṃ mamaṃ rakkhasi: Milindo rājā pasanno pasannākāraṃ na karotīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ mamaṃ rakkhāhīti. — Tathā hotu mahārājāti. — Seyyathā pi bhante siho migarājā suvaṇṇapañjare pakkhitto pi bahimukho yeva hoti, evaṃ - eva kho 'haṃ bhante kiñcāpi agāraṃ ajjhāvasāmi, bahimukho yeva pana acchāmi, sace 'haṃ bhante agārasmā anagāriyaṃ pabbajeyyaṃ na ciraṃ jīveyyaṃ, bahū me paccatthikā ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindassa rañño pañhaṃ vissajjetvā utthāy' āsanā sanghārāmaṃ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante Nāgasene Milindassa rañño etad - ahoṣi: Kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhadantena vissajjitaṃ - ti. Atha kho Milindassa rañño etad - ahoṣi: Sabbaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ bhadantena suvissajjitaṃ - ti. Āyasmato pi Nāgasenassa sanghārāmaṃ gataṃ etad - ahoṣi: Kiṃ Milindena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad - ahoṣi: Sabbaṃ Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvissajjitaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaram - ādāya yena Milindassa rañño nivesanaṃ ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā

⁷ rakkhāhīti all. ¹⁰ mama BC. ¹⁷ bahu all.

ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Mā kho bhada-
tassa evaṃ ahosi: Nāgaseno mayā pañhaṃ pucchito ti
ten' eva somanassena na taṃ rattāvasesaṃ supāti, na te
evaṃ datṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ bhante taṃ rattāva-
sesaṃ etad - ahosi: kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhada-
tena vissajjitaṃ - ti; sabbaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ
bhadantena suvissajjitaṃ - ti. Thero pi evaṃ - āha: Mā
kho mahārājassa evaṃ ahosi: Milindassa rañño mayā
pañho vissajjito ti ten' eva somanassena taṃ rattāvase-
saṃ vītināmesīti, na te evaṃ datṭhabbaṃ; tassa may-
haṃ mahārāja taṃ rattāvasesaṃ etad - ahosi: kiṃ Milin-
dena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ - ti; sabbaṃ
Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvissajji-
taṃ - ti. — Iti ha te mahānāgā aññamaññassa subhāsitaṃ
samanumodimsūti.

Milindapañhānaṃ pucchāvissajjanā samattā.

⁴ somanassena taṃ AbCM.

Bhassappavedī vetañḍī atibuddhi vicakkhaṇo
Milindo ñāṇabhedāya Nāgasenam - upāgami.

Vasanto tassa chāyāya paripucchanto punappunam
pabhinnabuddhi hutvāna so pi āsī tīpeṭako. •

Navangam anumajjanto rattibhāge rahogato
addakkhi meṇḍake pañhe dunniveṭhe saniggaṇe:

Pariyāyabhāsitaṃ atthi, atthi sandhāya bhāsitaṃ,
sabhāvabhāsitaṃ atthi Dhammarājassa sāsane.

Tesaṃ atthaṃ aviññāya meṇḍake Jinabhāsita
anāgatamhi addhāne viggaho tattha hessati.

Handa kathim pasādetvā chejjapessāmi meṇḍake,
tassa niddiṭṭhamaggena niddisissanty - anāgate ti.

Atha kho Milindo rājā pabhātāya rattiyā uggate
aruṇe sīsam nahātvā sirasi añjalim - paggahetvā atītānā-
gata-paccuppanne sammāsambuddhe anussarivā aṭṭha
vatapadāni samādiyi: Ito me anāgatāni satta divasāni
aṭṭha guṇe samādiyivā tapo caritabbo bhavissati, so
'ham ciṇṇatapo samāno ācariyam ārādhetvā meṇḍake
pañhe pucchissāmīti. Atha kho Milindo rājā pakatidus-
sayugam apanetvā ābharaṇāni ca omuñcitvā kāsāyam ni-
vāsetvā muṇḍakapaṭisīsakam sīse paṭimuñcitvā munibhā-
vam - upa:antvā aṭṭha guṇe samādiyi: Imam sattāham
mayā na rājaattho anusāsitaḥ, na rāgūpasamhitaṃ cit-
taṃ uppādetabbaṃ, na dosūpasamhitaṃ cittaṃ uppāde-
tabbaṃ, na mohūpasamhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, dāsa-
kammakara-porisa-jane pi nivātavuttinā bhavitabbaṃ,

¹¹ bhedāpessāmi M. ¹² niddisissant' anāg. Aa, -ssanti 'nāg. B. ¹⁴ na-
hāyivā A. ²² samādiyivā AC.

kāyikaṃ vācasikaṃ anurakkhitabbaṃ, cha pi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānaṣaṃ pakkhipitabban - ti ime aṭṭha guṇe samādiyitvā tesv - eva aṭṭhasu guṇesu mānaṣaṃ paṭiṭṭhapetvā bahi anikkhamitvā sattāhaṃ vītināmetvā aṭṭhame divase pabhātāya rattiyā pag - eva pātarāsaṃ katvā okkhittacakkhu mitabhāṇi susaṅghitena iriyāpathena avikkhittena cittena haṭṭhena udaggena vippasanna therāṃ Nāgasenaṃ upasankamitvā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ ṭhito idam - avoca:

Atthi me bhante Nāgasena koci attho tumhehi sad - dhim mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe aṭṭhangupāgate samaṇa - sārūpe tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me gūyaṃ na kātabbaṃ na rahassakaṃ, arahāṃ' ahaṃ rahassakaṃ suṇitum sumantaṇe upagate. Upamāya pi so attho upaparikkhitabbo, yathā kiṃ viya: Yathā nāma bhante Nāgasena mahāpaṭhavī nikkhepaṃ arahati nikkhepe upagate, evam - eva kho bhante Nāgasena arahāṃ' ahaṃ rahassakaṃ suṇitum sumantaṇe upagate ti.

Gurunā pi saha pavivittaṃ pavanaṃ pavisitvā idam - avoca: Bhante Nāgasena, idha purisena mantayitukāmena aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu ṭṭhānesu viññū puriso atthaṃ manteti, mantito pi attho pari - paṭati na sambhavati; katamāni aṭṭha - ṭṭhānāni: visa - maṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, sabhayaṃ parivajjanīyaṃ, ativātaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, paṭicchannaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, devaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, pantho parivajjanīyo, sankamo parivajjanīyo, udakatitthaṃ parivajjanīyaṃ, imāni aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjanīyānīti. — Thero āha: Ko doso visamaṭṭhāne sabhaye ativāte paṭicchanne devaṭṭhāne panthe sankame udakatitthe ti. — Visame

⁴ paṭiṭṭhāpetvā A. ⁹ etadavoca B. ¹⁶ sumantane ACM. ²⁰ sumantane ACMA.

²¹ pavivittūpavanaṃ A. ²² sumantayitu - A. ²⁸ patho, pathe M throughout.

bhante Nāgasena mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati; sabhaye mano santasati, santasito na sammā atthaṃ samanupassati; ativāte saddo avibhūto hoti; paṭicchanne upassutiṃ tiṭṭhanti; devaṭṭhāne mantito attho garukaṃ pariṇamati; panthe mantito attho tuccho bhavati; sankame calācalo bhavati; udakattithe pākaṭo bhavati. Bhavatīha :

Visamaṃ sabhayaṃ ativāto paṭicchannaṃ devanissitaṃ pantho ca sankamo tithaṃ, aṭṭh' ete parivajjayāti.

Bhante Nāgasena, aṭṭh' ime puggalā mantiyamānā mantitaṃ atthaṃ byāpādentī, katame aṭṭha: rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bālo ti, ime aṭṭha puggalā mantitaṃ atthaṃ byāpādentīti. — Thero āha: Tesāṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, luddho lobhavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, alaso alasaṭāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, bālo bālatāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti. Bhavatīha :

Ratto duṭṭho ca mūlho ca mānī luddho tathā 'laso ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā ti.

Bhante Nāgasena, nav' ime puggalā mantitaṃ guyhaṃ vivaranti na dhārentī, katame nava: rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthī soṇḍo paṇḍako dārako ti. — Thero āha: Tesāṃ ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, duṭṭho dosavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, mūlho mohavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati

na dhāreti, bhīruko bhayavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, itthī ittaratāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālolatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, paṇḍako anekamaṃsikatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, dārako capalatāya mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti. Bhavatīha :

Ratto duṭṭho ca mūlho ca bhīru āmisacakkhuko
itthī soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dārako :
Nav' ete puggalā loke ittarā calitā calā ;
etehi mantitaṃ guyhaṃ khippaṃ bhavati pākaṭan - ti.

Bhante Nāgasena, aṭṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, katamehi aṭṭhahi : vayapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yasapariṇāmena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, paripucchāya buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, titthasaṃvāsena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yoniso manasikārena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, sākacchāya buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, snehūpasevanavasena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, patirūpadesaṃvāsena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati. Bhavatīha :

Vayena yasa-pucchāhi titthavāsena yoniso
sākacchā' snehasaṃsevā' patirūpavasena ca :
Etāni aṭṭha ṭhānāni buddhivisadakārakā,
yesaṃ etāni sambhonti tesāṃ buddhi pabhijjatīti.

Bhante Nāgasena, ayaṃ bhumibhāgo aṭṭha-mantadosa-vivajjito, ahañ - ca loke paramo mantisahāyo, guyham - anurakkhī cāhaṃ, yāvāhaṃ jīvissāmi tāva guyham - anurakkhissāmi, aṭṭhahi ca me kāraṇehi buddhi pariṇāmaṃ gatā ; dullabho etarahi mādiso antevāsī.

Sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānaṃ pañcavīsati ācariyaguṇā tehi guṇehi ācariyena sammā paṭipajjitabbaṃ. Katame pañcavīsati guṇā: idha bhante ācariyena antevāsimhi satataṃ samitaṃ ārakkhā upaṭṭhapetabbā, asevana-sevanā jānitabbā, pamattāppamattatā jānitabbā, seyyāvakaṣo jānitabbo, gelaññaṃ jānitabbaṃ, bhojanaṃ laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, vireso jānitabbo, pattagataṃ samvibhajitabbaṃ, assāsetabbo: mā bhāyi, attho te abhikkamatīti, iminā puggalena paṭicaratīti paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihāre paṭicāro jānitabbo, na tena saha sallāpo kātabbo, chiddaṃ disvā adhivāsetabbaṃ, sakkaccakārinā bhavitabbaṃ, akhaṇḍakārinā bhavitabbaṃ, arahassakārinā bhavitabbaṃ, niravasesakārinā bhavitabbaṃ, janem' imaṃ sippesūti janakacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, kathaṃ ayaṃ na parihāyeyyāti vaddhicittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, balavaṃ imaṃ karomi sikkhābalenāti cittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, mettacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, āpadāsu na vijahitabbaṃ, karaṇīye na ppamajjitabbaṃ, khalite dhammena pagga-hetabbo ti. Ime kho bhante pañcavīsati ācariyassa ācariyaguṇā, tehi guṇehi mayi sammā paṭipajjassu. Saṃsayo me bhante uppanno, atthi meṇḍakapañhā Jinabhāsītā, anāgate addhāne tattha viggaho uppajjissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me pañhesu cakkhum' dehi paravādānaṃ niggaḥāyāti.

Thero sādhuṭi sampaticchitvā dasa upāsakassa upāsakagūṇe paridīpesi: Dasa ime mahārāja upāsakassa upāsakagūṇā, katame dasa: idha mahārāja upāsako saṅghena samānasukhadukkho hoti, dhammādhipateyyo hoti, yathābalaṃ samvibhāgarato hoti, Jinasāsanaparihāniṃ disvā abhivaddhiyā vāyamati, sammādiṭṭhiko hoti, apagatakotūhalamangaliko jīvitahetu pi na aññaṃ satthāraṃ uddisati, kāyikaṃ vācasikaṃ - c' assa rakkhitaṃ hoti, samaggārāmo hoti samaggarato, anusuyyako hoti, na ca

kuhanavasena sāsane carati, Buddhaṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, sanghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ime kho mahārāja dasa upāsakassa upāsakaguṇā, te sabbe guṇā tayi saṃvijjanti, taṃ te yuttaṃ pattaṃ anucchavikaṃ patirūpaṃ yaṃ tvaṃ Jinasāsanaparibhāniṃ disvā abhivadḍhiṃ icchasi. Karomi te okāsaṃ, pucchamaṃ tvaṃ yathāsukhan - ti.

Atha kho Milindo rājā katāvakāso nipacca guruno pāde sirasi añjaliṃ katvā etad - avoca : Bhante Nāgasena, ime titthiyā evaṃ bhaṇanti : yadi Buddha pūjaṃ sādīyati na parinibbuto Buddha, saṃyutto lokena antobhaviko lokasmiṃ lokasādhāraṇo, tasmā tassa^c kato adhikāro vañjho bhavati aphalo ; yadi parinibbuto, visāmyutto lokena nisato sabbabhavihi, tassa pūjā na uppajjati, parinibbuto na kiñci sādīyati, asādīyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo ti. Ubhatokotiko eso pañho, n' eso visayo appattamānasānaṃ, mahantānaṃ yev' eso visayo, bhind' etaṃ diṭṭhijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, tav' eso pañho anupatto, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi paravādaniggahāyāti. — Thero āha : Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjaṃ sādīyati, bodhimūle yeva Tathāgatassa sādīyanā pahīnā, kim - pana anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā :

Pūjīyantā asamasamā sadevamānusehi te
na sādīyanti sakkāraṃ, buddhānaṃ esa dhammatā ti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, putto vā pituno vaṇṇaṃ bhāsati pitā vā puttassa vaṇṇaṃ bhāsati, na c' etaṃ kāraṇaṃ paravādānaṃ niggahāya, pasādappakāsaṇaṃ nāma' etaṃ, ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ sammā brūhi sa-

kavādassa patitthāpanāya ditthijālavivinivethanāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjam sādīyati, asādīyantass' eva Tathāgatassa devamanussā dhāturatanam vatthum karitvā Tathāgatassa nānaratanārammaṇena sammāpaṭipattim sevantā tisso sampattiyo paṭilabbanti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api nu kho so mahārāja aggikkhandho sādīyati tiṇakaṭṭhupādānan - ti. — Jalamāno pi so bhante mahāaggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānam na sādīyati, kim - pana nibbuto upasanto acetano sādīyatīti. — Tasmim pana mahārāja aggikkhandhe uparate upasante loke aggi suñño hotīti. — Na hi bhante, kaṭṭham aggissa vatthu hoti upādānam, ye keci manussā aggikāmā te attano thāmabalaviriyena paccattapurisakārena kaṭṭham manthayitvā aggin nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyani kammāni karontīti. — Tena hi mahārāja titthiyānam vacanam micchā bhavati: asādīyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo ti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjali, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjali; yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja nibbuto aggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānam na sādīyati, evam - eva kho lokahitassa sādīyanā pahinā upasantā; yathā mahārāja manussā nibbute aggikkhandhe anupādāne attano thāmabalaviriyena paccattapurisakārena kaṭṭham manthayitvā aggin nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyāni kammāni karonti, evam - eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantass' eva dhāturatanam vatthum karitvā Tathāgatassa nānara-

⁷ nibbāpeyya AC. ⁸ -kaṭṭhū- B throughout. ¹³ kaṭṭham bhante aggissa BC. ¹⁴ -purisākārena ABC throughout.

tanārammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā upameyya, api nu kho so mahārāja uparato vāto sādiyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi bhante uparatassa vātassa ābhogo vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya, kinkāraṇaṃ: acetanā sāvāyodhātūti. — Api nu tassa mahārāja uparatassa vātassa vāto ti samaññā upagacchatīti. — Na hi bhante, tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci manussā uñhābhitattā pariḷāhaparipīlitā te tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā attano thāmabalaviriyena paccattapurisakārena vātaṃ nibbattetvā tena vātena uñhaṃ nibbāpenti pariḷāhaṃ vūpasamentīti. — Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo ti. Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyi, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyi; yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evam - eva Bhagavā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja uparato vāto puna nibbattāpanaṃ na sādiyati, evam - eva lokahitassa sādiyanā pahīnā upasantā; yathā mahārāja te manussā uñhābhitattā pariḷāhaparipīlitā, evam - eva devamanussā tividdhaggi-santāpa-pariḷāha-paripīlitā; yathā tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa nibbattiyā paccayā honti, evam - eva Tathāgatassa dhātu ca nānaratanañ - ca paccayo hoti tissannaṃ sam-

³² dhātuñca all.

pattīnaṃ paṭilābhāya; yathā manussā uṇhābhitattā pari-
lāhaparipīḷitā tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā vātaṃ nib-
battetvā uṇhaṃ nibbāpentī pariḷāhaṃ vūpasamenti, eva-
eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādi-
yantass' eva dhātuṇ - ca nānaratanaṇ - ca pūjetvā kusalaṃ
nibbattetvā tena kusalena tividhaggi-santāpa-pariḷāhaṃ
nibbāpentī vūpasamenti. Iminā pi mahārāja kāraṇena
Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhi-
kāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi para-
vādānaṃ niggahāya: yathā mahārāja puriso bheriṃ āko-
ṭetvā saddaṃ nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena
nibbattito so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so ma-
hārāja saddo sādīyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi
bhante, antarahito so saddo, na - tthi tassa puna uppā-
dāya ābhogo vā manasikāro vā, sakiṃ nibbatte bherisadde
antarahite so bherisaddo samucchinnō hoti, bheri pana
bhante paccayo hoti saddassa nibbattiyā, atha puriso pac-
caye satī attajena vāyāmena bheriṃ ākoṭetvā saddaṃ nib-
battetīti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sīla-sa-
mādhī - paññā - vimutti - vimuttiñāṇadassana - paribhāvitaṃ
dhāturatanaṇ - ca dhammaṇ - ca vinayaṇ - ca anusatthiṇ - ca
satthāraṃ ṭhapayitvā sayāṃ anupādisesāya nibbānadhā-
tuyā parinibbuto, na ca parinibbute Bhagavati sampatti-
lābho upacchinno hoti, bhavadukkhapatipīḷitā sattā dhā-
turatanaṇ - ca dhammavinayaṇ - ca anusatthiṇ - ca pacca-
yaṃ karitvā sampattikāmā sampattiyo paṭilabhanti.
Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa
asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo
ti. Diṭṭhaṇ - c' etaṃ mahārāja Bhagavatā anāgatam -
addhānaṃ kathitaṇ - ca bhaṇitaṇ - ca ācikkhitaṇ - ca:
Siyā kho pan' Ānanda tumhākaṃ evam - assa: atīta-

²² ānusatthiṇca B twice, C once. ²² dhammavinayaṇca B. ²³ ṭhapetvā B.

satthukam pāvacaṇam, na - tthi no satthā ti; na kho paṇ' etaṃ Ānanda evaṃ datṭhabbāṃ, yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto so vo mam' acca - yena satthā ti. Parinibbutassa Tathāgatassa asādiyan - tassa kato adhikāro vañjho bhavati aṇhalo ti taṃ tesāṃ titthiyānaṃ vacanaṃ micchā abhūtaṃ vitathaṃ alikaṃ viruddhaṃ viparītaṃ, dukkhadāyakaṃ dukkhavipākaṃ apāyagamanīyaṃ - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati aṇhalo: sādīyati nu kho mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavī: sabbabījāni mayi saṃvirū - hantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana tāni mahārāja bījāni asādiyantiyā mahāpaṭhaviyā saṃvirūhitvā daḷha - mūlajaṭā-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā-parivittḥiṇṇā pup - phaphaladharā hontūti. — Asādiyantī pi bhante mahā - paṭhavī tesāṃ bījānaṃ vatthu hoti paccayaṃ deti virū - hanāya, tāni bījāni taṃ vatthum nissāya tena paccayena saṃvirūhitvā daḷhamūlajaṭā-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā - parivittḥiṇṇā pupphaphaladharā hontūti. — Tena hi ma - hārāja titthiyā sake vāde naṭṭhā honti hatā viruddhā, sace te bhaṇanti: asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aṇhalo ti. Yathā mahārāja mahāpaṭhavī evaṃ Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho, yathā mahārāja mahāpaṭhavī na kiñci sādīyati evaṃ Tathāgato na kiñci sādīyati, yathā mahārāja tāni bījāni paṭhaviṃ nissāya saṃvirūhitvā daḷhamūlajaṭā-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā - parivittḥiṇṇā pupphaphaladharā honti evaṃ devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātuṃ - ca ṇṇarātanaṃ - ca nissāya daḷhakusalamūla-paṭiṭṭhitā sa - mādhiikkhandha-dhammasāra-sīlasākhā-parivittḥiṇṇā vi - muttipuppha-sāmaññaphaladharā honti. Iminā pi ma -

⁷ dukkhadāyakaṃ om. BC. ⁸ -gāminiyanti AaB. ¹³ -hantūti B. ¹⁶ asā - diyanti all. ¹⁷ vatthum AC. ³¹ samādhiikkhandha- CM.

hārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiṃ kimikulānaṃ sambhavan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja kimayo tesam asādiyantānaṃ antokucchismiṃ sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Pāpassa bhante kammasa balavatāya asādiyantānaṃ yeva tesam sattānaṃ antokucchismiṃ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātussa ca ñāṇārammaṇassa ca balavatāya Tathāgate kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime manussā: ime aṭṭhanavuti rogā kāye nibbattantīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rogā asādiyantānaṃ kāye nipatantīti. — Pubbe katena bhante duccharitenāti. — Yadi mahārāja pubbe kataṃ akusalaṃ idha vedanīyaṃ hoti, tena hi mahārāja pubbe katam - pi idha katam - pi kusalākusalaṃ kammaṃ avañjhaṃ bhavati saphalan - ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja Nandako nāma yakkho theram Sāriputtaṃ āsādayitvā paṭhaviṃ pavitṭho ti. — Āma bhante, sūyati, loke pākato eso ti. — Api nu kho mahārāja thero Sāriputto sādīyi Nandakassa yakkhassa

⁵ pasu all. ³⁰ asādiyitvā BCM, apasādayitvā A.

mahāpaṭhavīgilanan - ti. — Ubbattiyante pi bhante sadevake loke, patamāne pi chamāyaṃ candimasuriye, vikirante pi Sinerupabbatarāje, thero Sāriputto na parassa dukkhaṃ sādiyeyya, taṃ kissa hetu: yena hetunā thero Sāriputto kujjheyya vā dusseyya vā so hetu therassa Sāriputtassa samūhato samucchinno, hetuno samugghātittā bhante thero Sāriputto jīvitahārake pi kopamā na kareyyāti. — Yadi mahārāja thero Sāriputto Nandakassa yakkhassa paṭhavīgilanaṃ na sādiyi kissa pana Nandako yakkho paṭhaviṃ pavitṭho ti. — Akusalassa bhante kamma massa balavatāyāti. — Yadi mahārāja akusalassa kamma massa balavatāya Nandako yakkho paṭhaviṃ pavitṭho, asādiyantassāpi kato aparādho avañjho bhavati saphalo, tena hi mahārāja kusalassa pi kamma massa balavatāya asādiyantassa kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Kati nu kho te mahārāja manussā ye etarahi mahāpaṭhaviṃ pavitṭhā, atthi te tattha savanan - ti. — Āma bhante, sūyatīti. — Ingha tvaṃ mahārāja sāvehīti. — Ciñcamāṇavikā bhante, Suppabuddho ca Sakko, Devadatto ca thero, Nandako ca yakkho, Nando ca māṇavako ti, sutamā mētam bhante: ime pañca janā mahāpaṭhaviṃ pavitṭhā ti. — Kismiṃ te mahārāja aparaddhā ti. — Bhagavati ca bhante sāvakesu cāti. — Api nu kho mahārāja Bhagavā vā sāvakā vā sādiyimsu imesaṃ mahāpaṭhaviṃ pavisanan - ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti. — Suvīññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānīkato, guyhaṃ

⁹ paṭhavi- AB. ¹⁴ kusalassāpi B; kusalākusalassa A. ²² ciñcā māṇ. Aa.
²⁷ bhagavā sāvakā all. ²⁸ -paṭhavi- AaM. ³¹ uttāni- ACM.

vidhaṃsitam, gaṇṭhi bhinnā, gahanam agahanam kataṃ, natṭhā paravādā, bhaggā kuditṭhi, nippabhā jātā kutitṭhiyā, tvam gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū, na ca Bhagavato satatam samitam nānadassanam paccupaṭṭhitam, āvajjanapaṭibaddham Bhagavato sabbaññutaññanam, āvajjitvā yadicchakam jānātīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho asabbaññū, yadi tassa pariyesanāya sabbaññutaññanam hotīti. — † Vāhasatam kho mahārāja vīhīnam aḍḍhacūlañ - ca vāhā vīhi satt' ammaṇāni dve ca tumbā ekaccharakkhaṇe pavattacittassa ettakā vīhi lakkham ṭhapiyamāne parikkhayam pariyādānam gaccheyyūm. Tatr' ime sattavidhā cittā pavattanti: Ye te mahārāja sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasīlā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam tam cittam garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: abhāvitattā cittassa. Yathā mahārāja vamsanālassa vitatassa visālassa vitthiṇṇassa samsibbita-visibbitassa sākḥajāṭajāṭitassa ākaddhiyantassa garukam hoti āgamanam dandham, kinkāraṇam: samsibbita-visibbitattā sākḥānam, evam - eva kho mahārāja ye te sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasīlā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam tam cittam garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: samsibbita-visibbitattā kilesehi. Idam paṭhamam cittam.

Tatr' idam dutiyam cittam vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññātasatthusāsanā tesam tam cittam tīsu ṭhānesu lahukam

¹ vidhaṃsitam AbM. ⁹ -yesanā B. ⁹ hotīti B. ¹⁰ -cūlakam ca B. ¹⁰ vāha vīha B. ¹¹ ekaccharākkhaṇe AC. ¹⁴ sakkilesā M throughout. ¹⁷ kinkāraṇā A once, Ab 8 times, B once, C 5 times, M 4 times. ¹⁸ cittassa C, visatassa M, visattassa AacB.

uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: tīsu ṭhānesu cittaṃ parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Yathā mahārāja vamsanāḷassa tipabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhaṇḍajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva tipabbaṃ tāva lahukaṃ eti, tato upari thaddhaṃ, kinkāraṇaṃ: hetthā parisuddhattā, upari sākhaṇḍajāṭitattā, evam - eva kho mahārāja ye te sotāpannā pihitāpāyā³¹ diṭṭhippattā viññātasatthusāsanā tesāṃ taṃ cittaṃ tīsu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: tīsu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Idaṃ dutiyaṃ cittaṃ.

Tatr' idaṃ tatiyaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sakadāgāmino, yesāṃ rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesāṃ taṃ cittaṃ pañcasu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: pañcasu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Yathā mahārāja vamsanāḷassa pañcapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhaṇḍajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva pañcapabbaṃ tāva lahukaṃ eti, tato upari thaddhaṃ, kinkāraṇaṃ: hetthā parisuddhattā, upari sākhaṇḍajāṭitattā, evam - eva kho mahārāja ye te sakadāgāmino, yesāṃ rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesāṃ taṃ cittaṃ pañcasu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: pañcasu ṭhānesu cittaṃ parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Idaṃ tatiyaṃ cittaṃ.

Tatr' idaṃ catutthaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja anāgāmino, yesāṃ pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesāṃ taṃ cittaṃ dasasu ṭhānesu la-

³¹ saññoj- M throughout.

hukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: dasasu thānesu cittaṣṣa parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Yathā mahārāja vaṁsanāḷassa dasapabbaganṭhiparisuddhassa upari sākḥajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: heṭṭhā parisuddhattā, upari sākḥajāṭajāṭitattā, evam - eva kho mahārāja ye te anāgāmino, yesam pañc' orambhāgiyāni saṁyojanāni pahīnāni, tesam tam cittaṁ dasasu thānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: dasasu thānesu cittaṣṣa parisuddhattā, upari kilesānam appahīnattā. Idam catuttham cittaṁ.

Tatr' idam pañcamam cittaṁ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesam tam cittaṁ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Yathā mahārāja vaṁsanāḷassa sabbapabbaganṭhiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahukam hoti āgamanam adandham, kinkāraṇam: sabbapabbaganṭhiparisuddhattā, agahanattā vaṁsassa; evam - eva kho mahārāja ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesam tam cittaṁ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Idam pañcamam cittaṁ.

Tatr' idam chaṭṭham cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesam taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisaye, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Yathā mahārāja puriso sakavisayaṃ parittaṃ nadiṃ rattim - pi divā pi yadicchakaṃ asambhīto otareyya, athāparato mahāsamuddaṃ gambhīraṃ vitthataṃ agādham - apāraṃ disvā bhāyeyya dandhāyeyya na visaheyya otaritum, kinkāraṇaṃ: ciṇṇattā sakavisayassa, mahantattā ca mahāsamuddassa; evam - eva kho mahārāja ye te paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesam taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisayassa, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Idam chaṭṭham cittaṃ.

Tatr' idam sattamaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesārajja-visāradā, aṭṭhārasahi buddhadhammehi sammānāgatā, anantajinā anāvaraṇaṇā, tesam taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: sabbattha parisuddhattā. Api nu kho mahārāja nārācassa sudhotassa vimalassa niggaṇṭhissa sukhuma-dhārassa ajimhassa avankassa akuṭilassa daḥacāpa-samārūḥassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā kambalasukhume vā balavanipātitaṃ dandhāyitattaṃ vā lagganaṃ vā hotīti. — Na hi bhante, kinkāraṇaṃ: sukhumattā vatthānaṃ, sudhotattā nārācassa, nipātassa ca balavattā

⁹ atha parato AaM. ³⁰ laganam AB. ³¹ bhante ti ABC.

ti. — Evam - eva kho mahārāja ye te sammāsambuddhā sabbañño dasabaladharā catuvesārajja-visāradā, aṭṭhārasahi buddhadhammehi samannāgatā, anantajinā anāvarenañāṇā, tesam taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ : sabbattha parisuddhattā. Idam sattamaṃ cittaṃ.

Tatra mahārāja yam - idaṃ sabbaññūbuddhānaṃ cittaṃ taṃ channam - pi cittaṇaṃ gaṇanaṃ atikkamitvā asankheyyena guṇena parisuddhañ - ca lahukañ - ca. Yasmā ca Bhagavato cittaṃ parisuddhañ - ca lahukañ - ca, tasmā mahārāja Bhagavā yamakapāṭihīraṃ dasseti, yamakapāṭihīre mahārāja nātappaṃ : buddhānaṃ bhagavantānaṃ cittaṃ evaṃ lahuparivattan - ti, na tattha sakkā uttariṃ kāraṇaṃ vattum. Te pi mahārāja pāṭihīrā sabbaññūbuddhānaṃ cittaṃ upādāya gaṇanaṃ - pi sankham - pi kalam - pi kalabhāgam - pi na upenti, āvajjanapaṭibaddhaṃ mahārāja Bhagavato sabbaññūtañāṇaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti. Yathā mahārāja puriso hatthe ṭhapitaṃ yaṃ kiñci dutiye hatthe ṭhapeyya, vivaṭena mukhena vācam nicchāreyya, mukhagataṃ bhojanaṃ gileyya, ummīletvā vā nimīleyya nimīletvā vā ummīleyya, sammiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammiñjeyya, cirataraṃ etaṃ mahārāja, lahutaraṃ Bhagavato sabbaññūtañāṇaṃ, lahutaraṃ āvajjanaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti, āvajjanavikalammattakena na tāvatā buddhā bhagavanto asabbañño nāma [na] hontīti.

Āvajjanam - pi bhante Nāgasena pariyesanāya kātabbaṃ, ingha maṃ tattha kāraṇena saññāpehīti. — Yathā mahārāja purisassa aḍḍhassa mahaddhanassa mahābhogassa pahūta-jātarūpa-rajata-vittūpakaraṇassa pahūta-dhana-dhaññaṃ sāli-vīhi-yava-taṇḍula-tila-mugga-māsa-pubbaṇṇāparaṇṇa-sappi-tela-navanīta-khīra-dadhi-madhu-

²¹ samīñj- M throughout. ²⁵ -kena netāvatā ABC.

gūla-phāṇitā ca khaḷopi-kumbhi-pīṭhara-koṭṭha-bhājana-gatā bhaveyyum, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho bhattābhikaṅkhī, tassa ca gehe yaṃ randhaṃ bhojanaṃ taṃ pariniṭṭhitaṃ bhaveyya, kumbhito taṇḍule nīharitvā bhojanaṃ randheyya; api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena bhojanavekallamattakena adhano nāma kapaṇo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, cakkavattirañño ghare pi bhante akāle bhojanavekallaṃ hoti, kiṃ pana gahapatikassāti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanavikalamattakaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti. Yathā vā pana mahārāja rukkho assa phalito oṇata-vinato piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitaṃ phalaṃ bhaveyya; api nu kho so mahārāja rukkho tāvatakena patitaphalavekallamattakena aphālo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, patanapaṭi-baddhāni tāni rukkhaphalāni, patite yadicchakaṃ labhatīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanapaṭibaddhaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Bhante Nāgasena, āvajjitvā āvajjitvā Buddho yadicchakaṃ jānātīti. — Āma mahārāja, Bhagavā āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti; yathā mahārāja cakkavattirājā yadā cakkaratanaṃ sarati: upetu me cakkaratanaṃ - ti, sarite cakkaratanaṃ upeti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Daḷhaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ, Buddho sabbaññū, sampaticchāma: Buddho sabbaññū ti.

Bhante Nāgasena, Devadatto kena pabbājito ti. — Cha - y - ime mahārāja khattiyakumārā: Bhaddiyo ca Anuruddho ca Ānando ca Bhagu ca Kimbilo ca Deva-

¹ -phāṇitañca all. ¹ khalopi AbC, kalopi AaM. ²⁶ -echāmi A.

datto ca, Upāli kappako sattamo, abhisambuddhe Sathari Sakyakulānandajanane Bhagavantam anupabbajantā nikkhamimsu; te Bhagavā pabbājesīti. — Nanu bhante Devadattena pabbajitvā sangho bhinno ti. — Āma mahārāja, Devadattena pabbajitvā sangho bhinno. Na gihī sangham bhindati, na bhikkhunī na sikkhamānā na sāmaṇero na sāmaṇerī sangham bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamvāsako samānasīmāyam t̥hito sangham bhindatīti. — Sanghabhedako bhante puggalo kim kammaṃ phusatīti. — Kappaṭṭhitikam mahārāja kammaṃ phusatīti. — Kim pana bhante Nāgasena Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Āma mahārāja, Tathāgato jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti. — Yadi bhante Nāgaseno Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kammaṃ niraye paccissatīti, tena hi bhante Nāgasena: Buddho kāruṇiko anukampako hitesī, sabbasattānam ahitam - apanetvā hitam - upadahatīti yaṃ vacanam taṃ micchā. Yadi taṃ ajānitvā pabbājesi, tena hi Buddho asabbaññū. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, vijatehi etaṃ mahājataṃ, bhinda parappavādam, anāgate addhāne tayā sadisā buddhimanto bhikkhū dullabhā bhavissanti, ettha tava balaṃ pakāsehīti.

Kāruṇiko mahārāja Bhagavā sabbaññū ca. Kāruṇīna mahārāja Bhagavā sabbaññutañāṇena Devadattassa gatiṃ olokento addasa Devadattam aparāpariyakammaṃ āyūhitvā anekani kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayam vinipātena vinipātam gacchantam. Tam Bhagavā sabbaññutañāṇena jānitvā: imassa apariyantakataṃ kammaṃ mama sāsane pabbajitassa pariyantakataṃ bhavissati,

¹ Upāli B. ² -jananena AbC. ²¹ asabbaññū ti all.

purimam upādāya pariyantakataṃ dukkhaṃ bhavissati, apabbajito pi ayaṃ moghapuriso kappatṭhiyam - eva kammaṃ āyūhissatīti kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho vadhitvā telena makkheti, papāte pātetvā hatthaṃ deti, māretvā jīvitam pariyesati, yaṃ so paṭhamam dukkhaṃ datvā pacchā sukhaṃ upadahatīti. — Vadheti pi mahārāja Tathāgato sattānam hitavasena, pātetī pi sattānam hitavasena, māretī pi sattānam hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānam hitam - eva upadahati, pātetvā pi sattānam hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānam hitam - eva upadahati. Yathā mahārāja mātāpitaro nāma vadhitvā pi pātayitvā pi puttānam hitam - eva upadahanti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato vadheti pi sattānam hitavasena, pātetī pi sattānam hitavasena, māretī pi sattānam hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānam hitam - eva upadahati, pātetvā pi sattānam hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānam hitam - eva upadahati. Yena yena yogena sattānam guṇavaḍḍhi hoti tena tena yogena sabbasattānam hitam - eva upadahati. Sace mahārāja Devadatto na pabbajeyya gihbhūto samāno nirayasamvattanikaṃ bahuṃ pāpakammaṃ katvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayam vinipātena vini-pātam gacchanto bahuṃ dukkhaṃ vedayissati. Taṃ Bhagavā jānamāno kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesī: mama sāsane pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissatīti kāruṇṇena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Yathā mahārāja dhana-yaṣa-siri-ñātibalena balavā puriso attano ñātīm vā mittam vā rañṇā garudaṇḍam dhārentam attano bahuvisatthabhāvena samatthatāya garukaṃ daṇḍam la-hukaṃ kāreti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vediyamānam Devadattaṃ

²⁴ vediyissati AaB. ³⁰ -vissatṭha- AM.

pabbājetvā sīla-samādhi-paññā-vimutti-bala-samattha-
bhāvena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Yathā vā
pana mahārāja kusalo bhisakko sallakatto garukaṃ byā-
dhiṃ balavosadhabalena lahukaṃ karoti, evaṃ - eva kho
mahārāja bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vedi-
yamānaṃ Devadattaṃ Bhagavā yogaññutāya pabbājetvā
kāruññabalopatthaddha-dhammosadhabalena garukaṃ duk-
khaṃ lahukaṃ akāsi. Api nu kho so mahārāja Bhagavā
bahavedanīyaṃ Devadattaṃ appavedanīyaṃ karonto kiñci
apuññaṃ āpajjeyyāti. -- Na kiñci bhante apuññaṃ āpaj-
jeyya, antamaso gaddūhanamattam - pīti. — Imam - pi kho
tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampaticcha yena kāra-
ṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā ma-
hārāja coraṃ āgucārīṃ gahetvā rañño dasseyyuṃ: ayaṃ
te deva coro āgucārī, imassa yaṃ icchasi taṃ daṇḍaṃ
paṇehīti, taṃ - enaṃ rājā evaṃ vadeyya: tena hi bhāṇe
imaṃ coraṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātane sīsaṃ
chindathāti; evaṃ devāti kho te rañño paṭissutvā taṃ
bahinagaraṃ nīharitvā āghātanaṃ nayeyyuṃ, taṃ - enaṃ
passeyya kocid - eva puriso rañño santikā laddhavarō
laddha-yasa-dhana-bhogo ādeyyavacano balavicchitakārī,
so tassa kāruññaṃ katvā te purise evaṃ vadeyya: alaṃ
bho, kiṃ tumhakaṃ imassa sīsacchedanena, tena hi bho
imassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhatha,
aham - etassa kāraṇā rañño santike paṭivacanaṃ karis-
sāmīti; te tassa balavato vacanena tassa corassa hatthaṃ
vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkheyyuṃ; api nu kho
so mahārāja puriso evaṃkārī tassa corassa kiccakārī
assāti. — Jīvitadāyako so bhante puriso tassa corassa,
jīvite dinne kiṃ tassa akataṃ nāma atthīti. — Yā pana

⁶ yogaññatāya AB. ¹¹ idaṃ M. ¹⁶ dassesuṃ AbBC. ¹⁹ āghātaṭṭhāne
ABb. ²⁷ kāraṇaṃ A.

tassa hatthapādacchedane vedanā so tāya vedanāya kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Attanā katena so bhante coro dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā kāruññaena Devadattaṃ pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkhaṃ pariyantakataṃ bhavissatīti. Pariyantakatañ - ca mahārāja Devadattassa dukkhaṃ. Devadatto mahārāja maraṇakāle:

Imehi aṭṭhīhi tam - aggapuggalaṃ
devātidevaṃ naradammaśārathim
samantacakkhūṃ satapuññalakkhaṇaṃ
pañehi Buddhaṃ saraṇaṃ upemāti

pāṇupetaṃ saraṇaṃ - agamāsi. Devadatto mahārāja, cha - koṭṭhāse kate kappe, atikkante paṭhamakoṭṭhāse sanghaṃ bhindi, pañcakotṭhāsaṃ niraye paccitvā tato muccitvā Aṭṭhissaro nāma paccekabuddho bhavissati. Api nu kho so mahārāja Bhagavā evaṃkāri Devadattassa kiccakāri assāti. — Sabbadado bhante Nāgasena Tathāgato Devadattassa, yaṃ Tathāgato Devadattaṃ paccekabodhiṃ pāpessati, kiṃ Tathāgatena Devadattassa akataṃ nāma atthīti. — Yaṃ pana mahārāja Devadatto sanghaṃ bhinditvā niraye dukkhaṃ vedanaṃ vediyati, api nu kho Bhagavā tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi bhante, attanā katena bhante Devadatto kappāṃ niraye paccati, dukkhapariyantakārako Satthā na kiñci apuññaṃ āpajjatīti. — Imam - pi kho tvam mahārāja kāraṇaṃ atthato sampaṭiccha yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Apāram - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suñohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja

¹⁵ bhinditvā A. ¹⁵ pañca koṭṭhāse M. ¹⁵ muñcitvā ACM. ²³ mahārāja bhagavā A. ²⁶ idaṃ M.

kusalo bhisakko sallakatto vāta-pitta-semhasannipāta-
 utuparināma-visamaparihāra-opakkamikopakkantaṃ pūti-
 kuṇapa-duggandhābhisannaṃ antosallaṃ susiragataṃ
 pubba-ruhira-sampunṇaṃ vaṇaṃ vūpasamento vaṇamukhaṃ
 kakkhaḷa-tikhiṇa-khāra-kaṭukena bhesajjena anulimpati
 paripaccanāya, paripaccitvā mudubhāvam - upagataṃ sat-
 thena vikantayitvā dahati salākāya, daḍḍhe khāralavaṇaṃ
 deti bhesajjenānulimpati vaṇarūhanāya byādhitassa sotthi-
 bhāvam - anuppattiyā; api nu kho so mahārāja bhisakko
 sallakatto ahitacitto bhesajjenānulimpati, satthena vikan-
 teti, dahati salākāya, khāralavaṇaṃ detīti. — Na hi
 bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karotīti. —
 Yā pan' assa bhesajjakiriyākaraṇena uḍḍannā dukkha-
 vedanā, tatonidānam so bhisakko sallakatto kiñci apuñ-
 ñaṃ āpajjeyyāti. — Hitacitto bhante sotthikāmo bhisakko
 sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiṃ so tatonidānaṃ apuñ-
 ñaṃ āpajjeyya, saggagāmī so bhante bhisakko sallakatto
 ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā kāruṇṇena
 Devadattaṃ pabbājesi, dukkharimuttiyā.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
 kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā ma-
 hārāja puriso kaṇṭakena viddho assa, ath' aññataro pu-
 riso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakena vā
 satthamukhena vā samantā chinditvā paggharantena lohi-
 tena taṃ kaṇṭakaṃ nīhareyya; api nu kho so mahārāja
 puriso ahitakāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharatīti. — Na hi
 bhante, hitakāmo so bhante puriso sotthikāmo taṃ kaṇ-
 ṭakaṃ nīharati, sace so bhante puriso taṃ kaṇṭakaṃ na
 nīhareyya maraṇaṃ vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattaṃ
 vā dukkhan - ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato
 kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi, dukkharimuttiyā;
 sace mahārāja Bhagavā Devadattaṃ na pabbājeyya

² -mikopakkaṃ C, -mikokantaṃ M, -mikokataṃ B. ¹³ yā ca pan'
 assa A. ²⁴ satthakena vā B.

kappakoṭisatasahassam - pi Devadatto bhavaparamparāya niraye pacceyyāti. — Anusotagāmiṃ bhante Nāgasena Devadattaṃ Tathāgato paṭisotaṃ pāpesi, vipanthaṭṭhaṃ Devadattaṃ panthe paṭipādesi, papāte patitassa Devadattassa paṭiṭṭhaṃ adāsi, visamagataṃ Devadattaṃ Tathāgato samaṃ āropesi. Ime ca bhante Nāgasena hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā aññaena sandassetuṃ aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Aṭṭh' ime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti. Asesavacanaṃ idaṃ, nissesavacanaṃ idaṃ, nipariyāyavacanaṃ idaṃ, na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya; yadi bhante Nāgasena añño navamo hetu bhavēyya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tam - pi Bhagavā hetuṃ ka - theyya, yasmā ca kho bhante Nāgasena na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito Bhagavatā. Ayañ - ca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yaṃ Vessantarena rañña mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampaṭā. Yadi bhante Nāgasena aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi: Vessantarena rañña mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampaṭā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Vessantarena rañña mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampaṭā, tena hi: aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sukhumo dunnivēthiyo andhakaṇo ca gambhīro ca, so tavānuppatto,

³ Devadattaṃ om. all. ²¹ kampaṭā ti all. ²⁷ -cayā ti mah. ABC. ²⁹ -kāraṇo ABC.

n'eso aññena ittarapaññena sakkā vissajjetum aññatra tavādīsena buddhimatā ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Aṭṭh' ime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti. Vessantarena pi raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā. Tañ - ca pana akālikam kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, tasmā agaṇitam aṭṭhahi hetūhi. Yathā mahārāja loke tayo yeva meghā gaṇīyanti: vassiko hemantiko pāvusako ti, yadi te muñcitvā añño megho pavassati na so megho gaṇīyati sammatehi meghehi, akālamegho t' eva sankham gacchati; evam - eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yam sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na tam gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja Himavantā pabbatā pañca nadīsatanī sandanti, tesam mahārāja pañcannam nadīsatanam das' eva nadiyo nadīgaṇanāya gaṇīyanti, seyyathīdam: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī Sindhu Sarassatī Vetravatī Vītasā Candabhāgā, avasesā nadiyo nadīgaṇanāya agaṇitā, kinkāraṇam: na tā nadiyo dhuvasalilā; evam - eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yam sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etam kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na tam gaṇīyati aṭṭhahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja rañño satam - pi dvi - satam - pi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccagaṇanāya gaṇīyanti, seyyathīdam: senāpati purohito akkhadasso bhaṇḍāgāriko chattagāhako khaggagāhako, ete yeva amaccagaṇanāya gaṇīyanti, kinkāraṇam: yuttattā rājagūṇehi, avasesā agaṇitā, sabbe amaccā t' eva sankham

⁹ pāvassiko A. ^{11.31} tveva all. ²⁰ sarasvatī BC. ²⁰ vetrāvatī AbC.
²⁰ vītasā M, vītasā A, vītasā C. ²¹ -kāraṇā AbM. ³⁰ -kāraṇā AM.

gacchanti; evam - eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, akālikāṃ etaṃ kadācuppattikāṃ, atṭhahi hetūhi vippamuttāṃ, na taṃ gaṇiyati atṭhahi hetūhi.

Sūyati nu kho mahārāja etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Āma bhante, sūyati etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesu, satta te janā ti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Sumano ca bhante mālākāro Ekasāṭako ca brāhmaṇo Puṇṇo ca bhatako Mallikā ca devī Gopālamātā ca devī Suppiyā ca upāsikā Puṇṇā ca dāsī ti ime satta diṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Apare pi sūyanti nu kho atīte mānusaken' eva sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti. — Āma bhante, sūyantīti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Guttilo ca gandhabbo Sādhīno ca rājā Nimī ca rājā Mandhātā ca rājā ti ime caturo janā sūyanti: ten' eva mānusakena sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti, suci-ram - pi kataṃ sūyati sukata-dukkan - ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: atīte vā addhāne vattamāne vā addhāne itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti. — Na hi bhante ti. — Atthi me mahārāja āgamo adhigamo pariyatti savanaṃ sikkhābalaṃ sussūsā paripucchā ācariyupāsanaṃ, mayā pi na - ssutapubbaṃ: itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti, ṭhapetvā Vessantarassa rājvasabhassa dānavaraṃ. Bhagavato ca mahārāja Kassapassa bhagavato ca Sakyamunino ti dvinnaṃ buddhānaṃ antare

¹² mālākāro AaB. ¹⁹ sādhipino AM. ²⁴ sakiṃ vā dvattikkhattuṃ vā mah. B.

gaṇanapatham vītivattā vassakoṭiyo atikkantā, tattha pi me savanam na - tthi: itthannāmassa dāne dīyamāne sakkim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpaṭhavī kampitā ti. Na mahārāja tāvatakena viriyena tāvatakena parakkamena mahāpaṭhavī kampati, guṇabhārabharitā mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā dhāretum na visahantī mahāpaṭhavī calati kampati pavedhati. Yathā mahārāja sakatassa atibhārabharitassa nābhiyo ca nemiyo ca phalanti akkho bhijjati, evam - eva kho mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā mahāpaṭhavī dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Yathā vā pana mahārāja gaganam anilajalavegasañchāditaṃ ussanna-jalabhārabharitaṃ ativātena phuṭitattā nadati ravati gaḷagaḷāyati, evam - eva kho mahārāja mahāpaṭhavī rañño Vessantarassa dānabala-vipulaussannabhārabharitā dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Na hi mahārāja rañño Vessantarassa cittaṃ rāgavasena pavattati, na dosavasena pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na diṭṭhivasena pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na arativasena pavattati, atha kho dānavasena bahulaṃ pavattati: kin - ti anāgatā yācakā mama santike āgaccheyyum āgatā ca yācakā yathākāmaṃ labhitvā attamanā bhavayyunt - ti satataṃ samitaṃ dānam - pati mānasaṃ ṭhapitaṃ hoti. Rañño mahārāja Vessantarassa satataṃ samitaṃ dasasu ṭhānesu mānasaṃ ṭhapitaṃ hoti: dame same khantiyaṃ samvare yame niyame akkodhe avihimsāyaṃ sacce soceyye. Rañño mahārāja Vessantarassa kāmesanā pahīnā, bhavesanā paṭippassaddhā, brahmacariyesanāy' eva ussukkaṃ āpanno. Rañño mahārāja Vessantarassa attarakkhā pahīnā, pararakkhāya ussukkaṃ āpanno: kin - ti ime sattā samaggā assu arogā sadhanā

⁵ -bhāritā C throughout, AaB twice. ⁷ -hanti all nearly throughout.

¹³ puṭi- B, puṭhi- C; wanting in M. ²⁹ bhavesanā pahīnā paṭipp. A; the passage wanting in B. ³⁰ -nāya yeva AaM. ³² ārogā ACM.

dīghāyukā ti bahulaṃ yeva mānaṃ pavattati. Dada-
māno ca mahārāja Vessantaro rājā taṃ dānaṃ na bhava-
sampattiḥetu deti, na dhanahetu deti, na paṭidānahetu
deti, na upalāpanahetu deti, na āyuhetu deti, na vaṇṇa-
hetu deti, na sukhaḥetu deti, na balahetu deti, na yasa-
hetu deti, na puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho
sabbaññutaññaṇassa hetu sabbaññutaññaṇaratanassa kāraṇā
evarūpe atula-vipulānuttare dānavare adāsi. Sabbaññu-
taṃ patto ca imaṃ gāthaṃ abhāsi:

Jāliṃ Kaṇhājinaṃ dhītaṃ Maddideviṃ patibbataṃ
cajamāno na cintesiṃ, bodhiyā yeva kāraṇā ti.

Vessantaro mahārāja rājā akkodhena kodhaṃ jināti, asā-
dhuṃ sādhuṇā jināti, kadariyaṃ dānena jināti, alikavā-
dinaṃ saccena jināti, sabbaṃ akusalaṃ kusalena jināti.

Tassa evaṃ dadamānaṃ dhammānugataṃ dham-
masīsakassa dānaṇissanda-balaviriyavipulavihārena heṭṭhā
mahāvātā sañcalanti, saṅikaṃ saṅikaṃ sakiṃ sakiṃ āku-
lākulā vāyanti, oṇamanti unnamanti vinamanti, sīnapattā
pādapā papatanti, gumbagumbaṃ valāhakā gagane san-
dhāvanti, rajosañcitā vātā dāruṇā honti, gaganam uppi-
taṃ, vātā vāyanti sahasā dhamadhamāyanti, mahatimaha
bhīmo saddo niccharati, tesu vātesu kupitesu udakaṃ
saṅikaṃ saṅikaṃ calati, udake calite khubbhanti maccha-
kacchapā, jāyanti yamaka-yamakā ūmiyo, tasanti jalacarā
sattā, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati,
ghorā bubbulā utṭhahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati
mahāsamuddo, disāvidisaṃ dhāvati udakaṃ, ussota-
paṭisota-mukhā sandanti saliladhārā, tasanti asurā garuḷā
nāgā yakkhā, ubbijjanti: kin - nu kho kathan - nu kho
sāgaro viparivattatīti gamanapatham - esanti bhītacittā,
khubbhite luḷite jaladhare pakampati mahāpaṭhavī sanagā

¹⁸ -kulaṃ A. ¹⁸ sīnappattā AC. ¹⁹ patanti A ¹⁹ gumbagumbā A.

²⁷ -vidisā B. ³¹ sānagā B, sannagā Aa, sanāgā CM.

sasāgarā, parivattati Sinerugiri kūṭaselasikharo vinama-
 māno hoti, vimanā honti ahi-nakula-bilāra-kotthuka-sū-
 kara-miga-pakkhino, rudanti yakkhā appesakkhā, hasanti
 yakkhā mahesakkhā, kampamānāya mahāpaṭhavīyā. Yathā
 mahārāja mahatimahāpariyoge uddhanagate udakasam-
 punṇe ākiṇṇataṇḍule heṭṭhato aggi jalamāno paṭhamam
 tāva pariyogam santāpeti, pariyogo santatto udakam san-
 tāpeti, udakam santattam taṇḍulam santāpeti, taṇḍulam
 santattam ummujjati nimujjati, bubbuḷakajātam hoti, phe-
 ṇamāli uttarati; — evam - eva kho mahārāja Vessantaro
 rājā yam loke duccajam tam caji, tassa tam duccajam
 cajantassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā mahāvātā
 dhāretum na visahantā parikuppiṃsu, mahāvātesu pari-
 kupitesu udakam kampi, uduke kampite mahāpaṭhavī
 kampi, iti tadā mahāvātā ca udakañ - ca paṭhavī cāti
 ime tayo ekamanā viya ahesum, mahādānanissandena
 vipulabalaviriyena, na - tth' ediso mahārāja aññassa dānā-
 nubhāvo yathā Vessantarassa rañño mahādānānubhāvo.
 Yathā mahārāja mahiyā bahuvidhā maṇayo vijjanti, sey-
 yathādam: indanilo mahānilo jotiraso veḷuriyo ummāpup-
 pho sirīsapuppho manoharo suriyakanto candakanto vajiro
 kajjopakkamako phussarāgo lohitanke masāragallo, ete
 sabbe atikkamma cakkavattimaṇi aggam - akkhāyati, cak-
 kavattimaṇi mahārāja samantā yojanam obhāseti, —
 evam - eva kho mahārāja yam kinci mahiyā dānam vijjati
 api asadisadānam paramam, tam sabbam atikkamma
 Vessantarassa rañño mahādānam aggam - akkhāyati.
 Vessantarassa mahārāja rañño mahādāne diyamāne sat-
 takkhattum mahāpaṭhavī kampitā ti.

Acchariyam bhante Nāgasena buddhānam, abbhutam
 bhante Nāgasena buddhānam, yam Tathāgato bodhisatto

⁶ heṭṭhā B. ¹⁰ -māliṃ A, -mālī BC. ¹³ -kupīṃsu ABC. ¹⁵ paṭhavī
 ti ime BCM.

samāno asamo lokena evaṃ-khanti evaṃ-citto evaṃ-adhimutti evaṃ-adhippāyo. Bodhisattānaṃ bhante Nāgasena parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jinānaṃ bhiyyo obhāsītā, cariyā carato pi tāva Tathāgatassa sadevake loke setṭhabhāvo anudassito; sādhu bhante Nāgasena, thomitā Jinasāsaṇaṃ, jotitā Jinapāramī, chinnā titthiyānaṃ vādagaṇṭhi, bhinnā parappavādakumbhā, paṇho gambhīro uttānikato, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, sammā laddhaṃ Jinaputtānaṃ nibbāhanaṃ, evaṃ-etaṃ gaṇivarapavara, tathā sampañcchāmāti.

Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibbacakkhūni uppannānīti. Etam - pi vacanaṃ sakasaṭaṃ saniggahaṃ sadosaṃ. Hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi na - tthi dibbacakkhussa uppādo ti Sutte vuttaṃ. Yadi bhante Nāgasena Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, tena hi: puna dibbacakkhūni uppannānīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dibbacakkhūni uppannāni, tena hi: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnānīti yaṃ vacanaṃ tam - pi micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, vedhato pi vedhataro, gahanato pi gahanataro, so tavānuppatto, tattha chandam - abhijanehi nibbāhanāya paravādānaṃ niggaḥāyāti. — Dinnāni mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṃ uppādehi; puna dibbāni ca cakkhūni uppannāni, tatthāpi mā vimatiṃ janehīti. — Api nu kho bhante Nāgasena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjatīti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante

⁷ paṇho om. all. ⁸ uttānikato ACM. ¹³ sakasavaṃ AaB, sakasataṃ M. ¹⁵ avatthusmiṃ A, avatthusamhi M. ²⁷ avatthusmiṃhi B, avatthusmiṃ M. ²⁸ bhante Nāgasena A.

ettha kāraṇaṃ yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, ingha tāva kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Kim - pana mahārāja atthi loke saccaṃ nāma yena sacca-vādino saccakiriyaṃ karontīti. — Āma bhante, atthi loke saccaṃ nāma, saccena bhante Nāgasena saccavādino saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassāpentī, aggiṃ nibbāpentī, visaṃ paṭihananti, aññaṃ - pi vividhaṃ kattabbaṃ karontīti. — Tena hi mahārāja yujjati sameti: Sivirājassa saccabalena dibbacakkhūni uppannāntī, saccabalena mahārāja avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, saccaṃ yeva tattha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāya. Yathā mahārāja ye keci siddhā saccam - anugāyanti: mahāmegho pavassatūti, tesaṃ saha saccam - anugītena mahāmegho pavassati; api nu kho mahārāja atthi ākāse vassahetu sannicito yena hetunā mahāmegho pavassatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tassa pakatihetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam - anugāyanti: jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho paṭinivattatūti, tesaṃ saha saccam - anugītena jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattati, api nu kho mahārāja atthi tasmīṃ jalita-pajjalite mahāaggikkhandhe hetu sannicito yena hetunā jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha vatthu hoti tassa jalita-pajjalitassa mahāaggikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tassa pakatihetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam -

² avatthusmiṃ M. ²⁵ -pajjalita- B.

anugāyanti: visam̐ halāhalaṃ agadaṃ bhavatūti, tesam̐ saha saccam̐-anugītena visam̐ halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavati, api nu kho mahārāja atthi tasmim̐ halāhalavise hetu sannicito yena hetunā visam̐ halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavatīti. — Na hi bhante, saccam̐ yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyāti. — Evam̐-eva kho mahārāja vinā pakatihetuṃ saccam̐ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Catunnam̐-pi mahārāja ariyasaccānaṃ paṭivedhāya na-tth' aññaṃ vatthu, saccam̐ vatthuṃ karitvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjhantīti.

Atthi mahārāja Cīnavisaye Cīnarājā, so mahāsamudde balim̐ kātukāmo catumāse catumāse saccakiriyaṃ katvā sīharathena antomahāsamudde yojanaṃ pavisati, tassa rathasīsassa purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nikkhantassa puna ottharati, api nu kho mahārāja so mahāsamuddo sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetun-ti. — Atiparittake pi bhante taḷāke udakaṃ na sakkā sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetuṃ, kim̐ pana mahāsamudde udakan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena saccabalaṃ ñātabbam̐, na-tthi taṃ ṭhānaṃ yaṃ saccena na pattabban-ti.

Nagare mahārāja Pāṭaliputte Asoko dhammarājā sa-negama-jānapada-amacca-bhaṭabala-mahāmattehi parivuto Gangaṃ nadiṃ navasalilasampunṇaṃ samatittikaṃ samabharitaṃ pañcayojanasatāyāmaṃ yojanaputhulaṃ sandamānaṃ disvā amacce evam̐-āha: Atthi koci bhaṇe samattho [yo] imaṃ Mahāgangaṃ paṭisotaṃ sandāpetun-ti. Amaccā āhaṃsu: Dukkaraṃ devāti. Tasmim̐ yeva Gāgākūle ṭhitā Bindumatī nāma gaṇikā assosi: raññā kira

¹⁰ aññaṃ vatthuṃ M. ¹⁰ vatthu karitvā B. ²⁷ sambharitaṃ CM. ³¹ bindumati all.

evam vuttam: sakkā nu kho imam Mahāgangam paṭi-
sotam sandāpetun - ti. Sā evam - āha: Aham hi nagare
Pāṭaliputte gaṇikā rūpūpajīvinī antimajīvikā, mama tāva
rājā saccakiriyam passatūti. Atha sā saccakiriyam akāsi.
Saha tassā saccakiriyāya khaṇena sā Mahāgangā gala-
galantī paṭisotam sandittha, mahato janakāyassa passato.
Atha rājā Mahāgangāya āvaṭṭaūmivegajanitam halāhala-
saddam sutvā vimhito acchariyabbhutaajāto amacce evam -
āha: Kissāyam bhaṇe Mahāgangā paṭisotam sandatīti.
Bindumatī mahārāja gaṇikā tava vacanam sutvā sacca-
kiriyam akāsi, tassā saccakiriyāya Mahāgangā ubbhamu-
khā sandatīti. Atha samviggahadayo rājā turitaturito
sayam gantvā tam gaṇikam pucchi: Saccam kira je tayā
saccakiriyāya ayam Gangā paṭisotam sandāpitā ti. Āma
devāti. Rājā āha: Kin - te tattha balam atthi, ko vā te
vacanam ādiyati anummatto, kena tvam balena imam Ma-
hāgangam paṭisotam sandāpesīti. Sā āha: Saccabalenā-
ham mahārāja imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti.
Rājā āha: Kin - te saccabalam atthi coriyā dhuttiyā asa-
tiyā chinnikāya pāpiyā bhinnasīmāya atikkantikāya andha-
janavilopikāyāti. Saccam mahārāja tādisikā aham, tādi-
sikāya pi me mahārāja saccakiriyā atthi yāyāham iccha-
mānā sadevakam - pi lokam parivatteyyan - ti. Rājā āha:
Katamā pana sā hoti saccakiriyā, ingha mam sāvehīti.
Yo me mahārāja dhanam deti khattiyo vā brāhmaṇo vā
vesso vā suddo vā añño vā koci tesam samakam yeva
upaṭṭhahāmi, khattiyo ti viseso na - tthi, suddo ti atimañ-
ñanā na - tthi, anunayapaṭighavippamuttā dhanasāmikam
paricarāmi, esā me deva saccakiriyā yāyāham imam
Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti.

Iti pi mahārāja sacce ṭhitā na kañci attham na
vindanti. Dinnāni ca mahārāja Sivrājena yācakassa

³ -jīvinī all. ⁶ galalanti all ²⁰ bhinnasīlāya M. ³¹ kiñci all.

cakkhūni, dibbacakkhūni ca uppannāni, tañ - ca sacca-kiriyāya. Yam pana Sutte vuttam: Mamsacakkhusmim natthe ahetusmim avatthumhi na - tthi dibbacakkhussa uppādo ti, tam bhāvanāmayam cakkhum sandhāya vuttan - ti evam - etam mahārāja dhārehīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbethito pañho, suniddittho niggaho, sumadditā parappavādā, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Tiṇṇam kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti; imesam kho bhikkhave tiṇṇam sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Asesavacanam - etam, nissesavacanam - etam, nipariyāyavacanam - etam, arahassavacanam - etam, sadeva-manussānam majjhe nisīditvā bhaṇitam. Ayañ - ca dvinam sannipātā gabbhassa avakkanti dissati: Dukūlena tāpasena Pārikāya tāpasiyā utunīkāle dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhi parāmaṭṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Sāmo kumāro nibbatto. Mātangenāpi isinā brāhmaṇakaññāya utunīkāle dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhi parāmaṭṭhā, tassa tena parāmasanena Maṇḍabyo māṇavako nibbatto ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Tiṇṇam kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti, tena hi: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako ubho pi te nābhiparāmasanena nibbattā ti yam vacanam tam micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā ti, tena hi: Tiṇṇam kho pana bhikkhave sanni-

⁷ sampaticchāmīti BC. ¹⁶ dukul- M throughout, AC three times ¹⁷ utunikale ABC, utukāle M. ¹⁹ -gena pi B ²⁰ utunikāle BC, utukāle M. ²⁶ yadi bhante sāmo M.

pātā gabbhassa avakkanti hotīti yaṃ vacanaṃ tam - pi micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sugambhīro sunipuno visayo buddhimantānaṃ, so tavānuppatto, chinda vimatipathaṃ, dhārehi nāṇavarapajjotan - ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitaro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, evaṃ tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Bhaṇitañ - ca: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā ti. — Tena hi bhante Nāgasena yena kāraṇena pañho suvinicchito hoti tena kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso thero ca Kumārakassapo iminā nāma te nibbattā ti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggatā tesāṃ jāti: dve migadhenuyo tāva utunīkāle dvinnaṃ tāpasānaṃ passāvaṭṭhānaṃ āgantvā sasambhavaṃ passāvaṃ pivimsu, tena passāvasambhavena Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso nibbattā. Therassa Udāyissa bhikkhunupassayaṃ upagatassa rattacittena bhikkhuniyā angajātaṃ upanijjhāyantassa sambhavaṃ kāsāve mucci; atha kho āyasmā Udāyi taṃ bhikkhuniṃ etad - avoca: Gaccha bhagini udakaṃ āhara, antaravāsakaṃ dhovissāmīti. Re 'yya, aham - eva dhovissāmīti. Tato sā bhikkhunī utunīsamaye taṃ sambhavaṃ ekadesaṃ mukhena aggahesi, ekadesaṃ angajāte pakkhipi, tena thero Kumārakassapo nibbatto ti evam - etaṃ jano āhāti. — Api nu kho tvaṃ mahārāja saddhasi taṃ vacanan - ti. — Āma bhante, balavaṃ tattha mayaṃ kāraṇaṃ upalabhāma yena mayaṃ kāraṇena saddahāma: iminā kāraṇena nibbattā ti. — Kim - pan' ettha mahārāja kāraṇan - ti. —

¹⁶ utunīkāle all. ¹⁹ nibbatto all. ²⁰ bhikkhunipassayaṃ AaCb. ²⁴ -ssāmīti āha AB. ²⁵ utunīsamaye ACM, utusamaye B. ²⁹ upalabbhāma AbBC.

Suparikammakate bhante kalale bijaṃ nipatitvā khippaṃ saṃvirūhatīti. — Āma mahārājāti. — Evam - eva kho bhante sā bhikkhunī utunī samānā saṅghite kalale ruhire pacchinnavege ṭhapitāya dhātuyā taṃ sambhavaṃ gahetvā tasmim kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṅghāsī; evaṃ tattha kāraṇaṃ paccema tesam nibbattiyā ti. — Evam - etaṃ mahārāja, tathā sampaticchāmi: yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampaticchasi pana tvaṃ mahārāja Kumārakassapassa gabbhāvakkamanan - ti. — Āma bhante ti. — Sādhu mahārāja, paccāgato si mama visayaṃ, ekavidhena pi gabbhassāvakkantiṃ kathayanto mamānubalaṃ bhavissasi; atha yā pana tā dve migadhenuyo passāvaṃ pivitvā gabbhaṃ paṭilabhiṃsu tāsam tvaṃ saddhasi gabbhassāvakkamanan - ti. — Āma bhante, yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitam sabban - taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim - āpajjati. Yathā bhante Nāgasena yā kāci saritā nāma sabbā tā mahāsamuddaṃ osaranti, ṭhānagatā vuddhim - āpajjanti, evam - eva kho bhante Nāgasena yaṃ kiñci bhuttaṃ pītaṃ khāyitaṃ lehitam sabban - taṃ kalalaṃ osarati, ṭhānagataṃ vuddhim - āpajjati. Tenāhaṃ kāraṇena saddahāmi: mukhagatena pi gabbhassāvakkanti hotīti. — Sādhu mahārāja, bālhataraṃ upagato si mama visayaṃ, mukhapānena pi dvayasannipāto bhavati, Sankiccassa kumārassa Isisingassa tāpasassa therassa ca Kumārakassapassa gabbhāvakkamanaṃ sampaticchasi. — Āma bhante, sannipāto osaratīti.

Sāmo pi mahārāja kumāro Maṇḍabyo pi māṇavako tīsu sannipātesu antogadhā ekarasā yeva purimena; tattha kāraṇaṃ vakkhāmi. Dukūlo ca mahārāja tāpaso Pārikā ca tāpasī ubho pi te araṇṇavāsā ahesuṃ pavivekādhimuttā uttamatthagavesakā, tapatejena yāva brahmalokaṃ

¹¹ gabbhāvakkamananti C.

santāpesuṃ. Tesam tadā Sakko devānam - indo sāya-pātam upatthānam āgacchati. So tesam garugatametta-tāya upadhārento addasa anāgatamaddhāne dvinnam - pi tesam cakkhūnam antaradhānam, disvā te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanam karotha, sādhu, ekaṃ puttam janeyyātha, so tumbhākaṃ upatthāko bhavissati ālambano cāti. Alam Kosiya, mā evam bhaṇīti te tassa taṃ vacanam na sampaticchimsu. Anukampako atthakāmo Sakko devānam - indo dutiyam - pi tatiyam - pi te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanam karotha, sādhu, ekaṃ puttam janeyyātha, so tumbhākaṃ upatthāko bhavissati ālambano cāti. Tatiyam - pi te āhamsu: Alam Kosiya, mā tvaṃ amhe anatthe niyojehi, kadā 'yam kāyo na bhijjissati, bhijjatu ayam kāyo bhedanadhammo, bhijjantiyā pi dharaniyā, patante pi selasikhare, phalante pi ākāse, patante pi candimasuriye n'eva mayam lokadhammehi missayissāma, mā tvaṃ ambhākaṃ sammukhabhāvam upagaccha, upagatassa te eso vissāso: anattbacaro tvaṃ maññe ti. Tato Sakko devānam - indo tesam manam alambhamāno garugato pañjaliko puna yāci: Yadi me vacanam na ussahatha kātum, yadā tāpasī utunī hoti pupphavatī tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhim parāmaseyyāsi, tena sā gabbham lacchati, sannipāto yev' esa gabbhāvakkantiyā ti. Sakkom' aham Kosiya taṃ vacanam kātum, na tāvatakena ambhākaṃ tapo bhijjati, hotūti sampaticchimsu. Tāya ca pana velāya devabhavane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko, āyukkhayam patto yadicchakam samattho okkamitum, api cakkavattikule pi. Atha Sakko devānam - indo taṃ devaputtam upasankamitvā evam - āha: Ehi kho mārisa, sup-pabhāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yam - aham te upatthānam - āgamim, ramaṇīye te okāse vāso bhavissati,

¹ nesam A (and perhaps BC). ²⁰ garukato AbM. ²² agamim AB, upāgamim M

patirūpe kule paṭisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi vaddhetabbo bhavissasi, ehi me vacanaṃ karohīti yāci. Dutiyam - pi tatiyam - pi yāci sirasi pañjalikato. Tato so devaputto evam - āha: Katamaṃ taṃ mārīsa kulaṃ yaṃ tvaṃ abhikkhaṇaṃ kittayasi punappunan - ti. Dukūlo ca tāpaso Pārikā ca tāpasī ti. So tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭho sampaṭicchī: Sādhu mārīsa, yo tava chando so hotu; ākankhamāno ahaṃ mārīsa patthite kule uppajjeyyaṃ, kimhi kule uppajjāmi, aṇḍaje vā jalābujje vā sam-sedaje vā opapātike vā ti. Jalābujāya mārīsa yoniyā uppajjāhīti. Atha Sakko devānam - indo uppattidivasaṃ vigaṇetvā Dukūlassa tāpasassa ārocesi: Asukasmīṃ nāma divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī,⁸ tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhiṃ parāmaseyyāsīti. Tasmiṃ mahārāja divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahoṣi, devaputto ca tatthūpago paccupaṭṭhito ahoṣi, tāpaso ca dakkhiṇena hatthanguṭṭhena tāpasīyā nābhiṃ parāmasi. Iti te tayo sannipātā ahesuṃ. Nābhiparāmasanena tāpasīyā rāgo udapādi; so pan' assā rāgo nābhiparāmasanaṃ paṭicca, mā tvaṃ sannipātaṃ ajjhācāram - eva maññi. Uhasanam - pi sannipāto, ullapanam - pi sannipāto, upanijjhāyanam - pi sannipāto, pubbabhāgabhāvato rāgassa uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okkamaṇaṃ hotīti anajjhācāre pi mahārāja parāmasanena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja aggi jalamāno aparāmasanena pi upagatassa sītaṃ byapahanti, evam - eva kho mahārāja anajjhācāre pi parāmasanena gabbhassāvakkanti hoti.

Catunnaṃ vasena mahārāja sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena; api ca sabbe p' ete sattā kammasambhavā kammasamuṭ-

⁸ hotūti ABC. ¹¹ atha kho AbC. ¹² -divasaṃ viditvā B. ²¹ āllapanampi B. ²⁴⁻²⁶ -masane AaBM. ²⁷ -masane all.

ṭhānā. Kathaṃ mahārāja kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : ussannakusalamūlā mahārāja sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā mahārāja puriso aḍḍho mahaddhano mahābhogo pahūta-jātarūpa-rajato pahūta-vittūpakaraṇo pahūta-dhana-dhañño pahūta-ñātipakkho dāsīṃ vā dāsāṃ vā khettaṃ vā vatthuṃ vā gāmaṃ vā nigamaṃ vā janapadaṃ vā yaṃ kiñci manasā abhipatthitaṃ yadicchakaṃ dviguṇa-tiguṇaṃ - pi dhanāṃ datvā kiṇāti, evaṃ - eva kho mahārāja ussannakusalamūlā sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Evaṃ kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kukkuṭānaṃ mahārāja vātena gabbhāvakkanti hoti, balākaṇaṃ meghasaddena gabbhāvakkanti hoti, sabbe pi devā agabbhaseyyakā sattā yeva, tesāṃ nānāvaṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja manussā nānāvaṇṇena mahiyā caranti, keci purato paṭicchādentī, keci pacchato paṭicchādentī, keci naggā hontī, keci bhaṇḍū hontī setapaṭadharā, keci molibaddhā hontī, keci bhaṇḍū kāsāvavaśanā hontī, keci kāsāvavaśanā molibaddhā hontī, keci jaṭṭino vākacīradharā hontī, keci cammavaśanā hontī, keci rasmiyo nivāsentī, sabbe p' ete manussā nānāvaṇṇena mahiyā caranti; evaṃ - eva kho mahārāja sattā yeva te sabbe, tesāṃ nānāvaṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Evaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kulāṃ nāma mahārāja cattāri kulāni : aṇḍajāṃ jalābujāṃ

³ -mahāsāra- A throughout. ⁸ dāsīdāsāṃ vā B. ^{24,25} bhaṇḍu all

sāmsedajam opapātikam; yadi tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍaje kule uppajjati so tattha aṇḍajo hoti — pe — jalābujе kule, sāmsedaje kule, opapātike kule uppajjati so tattha opapātiko hoti, tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā mahārāja Himavati Nerupabbatam ye keci migapakkhino upenti sabbe te sakavaṇṇam vijahitvā suvaṇṇavaṇṇā honti, evam - eva kho mahārāja yo koci gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍajam yonim upagantvā sabhāvavaṇṇam vijahitvā aṇḍajo hoti — pe — jalābujam, sāmsedajam, opapātikam yonim upagantvā sabhāvavaṇṇam vijahitvā opapātiko hoti. Evam kulavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

Katham āyācanavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti: idha mahārāja kulam hoti aputtakam bahusāpateyyam saddham pasannam sīlavantam kalyāṇadhammam tapanissitam, devaputto ca ussannakusalamūlo cavanadhammo hoti, atha Sakko devānam - indo tassa kulassa anukampāya tam devaputtam āyācati: paṇidhehi mārisa amukassa kulassa mahesiyā kucchinti, so tassa āyācanahetu tam kulam paṇidheti. Yathā mahārāja manussā puññakāmā samaṇam manobhāvanīyam āyācitvā geham upanenti: ayam upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti, evam - eva kho mahārāja Sakko devānam - indo tam devaputtam āyācitvā tam kulam upaneti. Evam āyācanavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

Sāmo mahārāja - kumāro Sakkena devānam - indena āyācito Pārikāya tāpasiyā kucchim okkanto. Sāmo mahārāja kumāro katapuñño, mātāpitaro sīlavanto kalyāṇadhammā, āyācako samattho, tiṇṇam cetopaṇidhiyā Sāmo kumāro nibbatto Idha mahārāja nayakusalo puriso sukatthe anūpakhette bījam ropeyya, api nu tassa bījassa antarāyam vivajjentassa vuddhiyā koci antarāyo bhavey-

¹⁷ hoti om. AB. ¹⁹ asukassa M. ²⁹ -dhammo ABbC. ³¹ anupa- all.

yāti. — Na hi bhante, nirupaghātam bhante bījam khip-
 paṃ saṃvirūheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Sāmo
 kumāro mutto uppanantarāyehi tiṇṇaṃ cetopanidhiyā
 nibbatto. Api nu kho mahārāja sutapubbaṃ tayā isīnaṃ
 manopadosena iddho phīto mahājanapado sajano samuc-
 chinno ti. — Āma bhante, sūyati mahiyā: Daṇḍakārañ-
 ñaṃ Mejjhāraññaṃ Kālingāraññaṃ Mātangāraññaṃ sabba-
 taṃ araññaṃ araññabhūtaṃ, sabbe p' ete janapadā isīnaṃ
 manopadosena khayāṃ gatā ti. — Yadi mahārāja tesāṃ
 manopadosena susamiddhā janapadā ucchijjanti, api nu
 kho tesāṃ manopasādena kiñci nibbatteyyāti. — Āma
 bhante ti. — Tena hi mahārāja Sāmo kumāro tiṇṇaṃ
 balavantānaṃ cetopasādena nibbatto: isinimmito devanim-
 mito puññanimmito ti evam - etaṃ mahārāja dhārehi.
 Tayo 'me mahārāja devaputtā Sakkena devānaṃ - indena
 āyācītaṃ kulaṃ uppanā, katame tayo: Sāmo kumāro,
 Mahāpanādo, Kusarājā, tayo p' ete bodhisattā ti. — Su-
 niddiṭṭhā bhante Nāgasena gabbhāvakkanti, sukathitaṃ
 kāraṇaṃ, andhakāro āloko kato, jaṭā vijatītā, nicchuddhā
 parappavādā, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Pañc'
 eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Puna
 ca parinibbānasamaye Subhaddena paribbājakena pañhaṃ
 puṭṭhena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhik-
 khū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi as-
 sātī; asesavacanā - etaṃ, nissesavacanā - etaṃ, nip-
 pariyaṃvacanā - etaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathā-
 gatena bhaṇitaṃ: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni
 saddhammo ṭhassatīti, tena hi: asuñño loko arahantehi

³ uppattanta- A. ¹⁶ āyācītā ACM. ¹⁹ andhakāre AC. ¹⁹ nicchuddā A,
 nicchedā M.

assâti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ : asuñño loko arahantehi assâti, tena hi : Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho, gahanato pi gahanataro, balavato pi balavataro, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, so tavānuppatto, tattha te ñāṇabalavipphāraṃ dassehi, makaro viya sāgarabbhantaragato ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā : Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Parinibbānasamaye ca Subhaddassa paribbājakassa bhaṇitaṃ : Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assâti. Tañ - ca pana mahārāja Bhagavato vacanaṃ nānatthañ - c' eva hoti nānābyañjanañ - ca. Ayam sāsana-paricchedo, ayam paṭipattiparidīpanā ti dūraṃ vivajjitā te ubho aññamaññaṃ. Yathā mahārāja nabhaṃ paṭhavito dūraṃ vivajjitaṃ, nirayaṃ saggato dūraṃ vivajjitaṃ, kusalaṃ akusalato dūraṃ vivajjitaṃ, sukhaṃ dukkhato dūraṃ vivajjitaṃ, evam - eva kho mahārāja te ubho aññamaññaṃ dūraṃ vivajjitā. Api ca mahārāja, mā te pucchā moghā assa, rasato te saṃsantetvā kathayissāmi. Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti yaṃ Bhagavā āha, taṃ khayaṃ paridīpayanto sesakaṃ paricchindi : vassasahassaṃ Ānanda saddhammo tiṭṭheyya sace bhikkhuniyo na pabbajeyyūṃ, pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā evaṃ vadanto saddhammassa antaradhānaṃ vā vadeti abhisamayaṃ vā paṭikkosati. — Na hi bhante ti. — Natṭhaṃ mahārāja parikkittayanto sesakaṃ paridīpayanto paricchindi. Yathā mahārāja puriso natṭhāyiko sabbasesakaṃ gahetvā janassa paridīpeyya : ettakaṃ me bhaṇaṃ natṭhaṃ, idaṃ

¹³ nānatth- B.

sesakan - ti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā nattham paridīpayanto sesakam devamanussānam kathesi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Yam pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitam: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti, sāsanaparichedo eso; yam pana parinibbānasamaye Subhaddassa paribbājakassa samaṇe parikittayanto āha: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti, paṭipattiparidīpanā esā. Tvaṃ pana taṃ paricchedaṃ - ca paridīpanaṃ - ca ekarasam karosi. Yadi pana te chando ekarasam katvā kathayissāmi, sādhuḥkaṃ suṇohi manasikarohi avimanamānaso.

Idha mahārāja taḷāko bhaveyya navasalilasampunṇo samukham - uttariyamāno paricchinnō parivaṭumakato, apariyādīṇṇe yeva tasmim taḷāke udakūpari mahāmegho aparāparam anuppabandhanto abhivasseyya, api nu kho mahārāja tasmim taḷāke udakam parikkhayam pariyādānam gaccheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Meghassa bhante anuppabandhanatāyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavara-saddhamma-taḷāko ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-vimalanavasalilasampunṇo uttariyamāno bhavaggam - abhibhavitvā ṭhito. Yadi tattha Buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipatti-meghavassam aparāparam anuppabandhāpeyyum abhivassāpeyyum, evam - idaṃ Jinasāsanavara-saddhamma-taḷāko ciram dīgham - addhānam tiṭṭheyya, arahantehi ca loko asuñño bhaveyya. Imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitam: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja mahatimahāggikkhandhe jalamāne aparāparam sukkha-tiṇa-kaṭṭha-gomayāni upasamhareyyum, api nu kho so mahārāja aggikkhandho nibbā-

⁷ samaṇo ABC. ¹⁴ sammukham- ABC. ²⁰ -bandhattāyāti AC, -bandhatāyāti BM.

yeyyâti. -- Na hi bhante, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabhāseyyâti. — Evam - eva kho mahārāja dasasahassimhi lokadhātuyā Jinasāsanavaram ācārasīlaguṇavattapaṭipattiyā jalati pabhāsati. Yadi pana mahārāja taduttarim Buddhaputtā pañcāhi padhāniyangehi samannāgatā satatam - appamattā padaheyyum, tisu sikkhāsu chandajātā sikkheyyum, cārittañ - ca vārittañ - ca sīlam samattam paripūreyyum, evam - idam Jinasāsanavaram bhiyyo bhiyyo ciram dīgham - addhānam tiṭṭheyya, asuñño loko arahantehi assāti imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja siniddha-sama-sumajjita-sappabhāsa-vimalādāsam saṅhasukhuma-gerukacuṇṇena aparāparam majjeyyum, api nu kho mahārāja tasmim ādāse mala-kaddama-rajojallam jāyeyyâti. — Na hi bhante, aññadatthu vimalataram yeva bhaveyyâti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavaram pakatinimmalam byapagata-kilesamalarajojallam; yadi tam Buddhaputtā ācārasīla-guṇa-vattapaṭipatti-sallekhadhutaguṇena Jinasāsanavaram sallikheyyum, evam - idam Jinasāsanavaram ciram dīgham - addhānam tiṭṭheyya asuñño ca loko arahantehi assāti imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti. Paṭipattimūlakam mahārāja Satthusāsanam paṭipattisārakam, paṭipattiyā anantarāhitāya tiṭṭhatīti.

Bhante Nāgasena, saddhammantaradhānan - ti yaṃ vadesi, katamaṃ tam saddhammantaradhānan - ti. — Tīṇ' imāni mahārāja sāsānantaradhānāni, katamāni tīṇi: adhi-gamantaradhānam, paṭipattantaradhānam, lingantaradhā-

² obhāseyyâti B. ⁸ samattham CM, sattam Aa, satatam Ab; sīlasamattam B.

¹⁹ -gatamalakilesarajo- all. ²⁰ -dhūta- C. ³¹ paṭipattiantara- CM.

nam. Adhigame mahārāja antarahite suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, paṭipattiyā antarahitāya sikkhāpadapaññatti antaradhāyati, lingam yeva tiṭṭhati, linge antarahite pavenupacchedo hoti. Imāni kho mahārāja tīṇi antaradhānānīti. — Suvīññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, natṭhā parapavādā bhaggā nippabhā katā, tvaṃ gaṇivaravasabham-āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, udāhu sāvasese akusale sabbaññutaṃ patto ti. — Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto, na tthi Bhagavato sakaṃ akusalan ti. — Kim pana bhante dukkhā vedanā Tathāgatassa kāye uppannapubbā ti. — Āma mahārāja, Rājagahe Bhagavato pādo sakalikāya khato, lohita-pakkhandikābādho uppanno, kāye abhisanne Jīvakena vireko kārito, vātābādhe uppanne upatṭhākena therena uṇhodakaṃ pariyiṭṭhan ti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno, tena hi: Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto ti tam pi vacanaṃ micchā, na tthi bhante vinā kammaṇa vedayitaṃ, sabban-taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ, kammen'eva vediyati. Ayam pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Na hi mahārāja sabban-taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ. Aṭṭhahi mahārāja kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti, katamehi aṭṭhahi: vātasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni

vedayitāni uppajjanti, pittasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja — pe — semhasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja — pe — sannipātikāni pi kho mahārāja — pe — utupariṇāmajāni pi kho mahārāja — pe — visamaparihārajāni pi kho mahārāja — pe — opakkamikāni pi kho mahārāja — pe — kammavipākajāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Imehi kho mahārāja aṭṭhahi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti. Tattha ye te satte kammaṃ vibhādanti te ime sattā kāraṇaṃ paṭibhāhanti, tesam taṃ vacanaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yañ - ca vātikaṃ yañ - ca pittikaṃ yañ - ca semhikaṃ yañ - ca sannipātikaṃ yañ - ca utupariṇāmajaṃ yañ - ca visamaparihārajaṃ yañ - ca opakkamikaṃ, sabbe te kammasamuṭṭhānā yeva, kammen' eva te sabbe sambhavantīti. — Yadi mahārāja te pi sabbe kammasamuṭṭhānā va ābādā bhaveyyuṃ, na tesam koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhaveyyuṃ. Vāto kho mahārāja kuppamāno dasavidhena kuppati: sītena uñhena jighacchāya pipāsāya atibhuttana ṭhānena padhānena ādhāvanena upakkāmena kammavipākena; tatra ye te nava vidhā, na te atīte na anāgate, vattamānake bhava uppajjanti, tasmā na vattabbā: kammasambhavā sabbā vedanā ti. Pittaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uñhena visamabhojanena. Semhaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uñhena annapānena. Yo ca mahārāja vāto yañ - ca pittaṃ yañ - ca semhaṃ tehi tehi kopehi kuppitvā missihutvā sakaṃ sakaṃ vedanaṃ ākaḍḍhati. Utupariṇāmajā mahārāja vedanā utupariṇāmena uppajjati, visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati, opakkamikā mahārāja vedanā atthi kiriya atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katena kammena uppajjati. Iti kho mahārāja appaṃ kammavipākajaṃ, bahutaraṃ avasesaṃ. Tattha bālā:

⁹ vibādhati M, vikhādanti A. ^{1b} te sabbe pi A. ¹⁸ jiga- AaBC.

sabbaṃ kammavipākajāṃ yevāti atidhāvanti, taṃ kammaṃ na sakkā vinā Buddhañāṇena vavatthānaṃ kātuṃ.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavato pādo sakalikāya khato, taṃ vedayitaṃ n' eva vātasamuṭṭhānaṃ na pitta-samuṭṭhānaṃ na semhasamuṭṭhānaṃ na sannipātikaṃ na utupariṇāmajāṃ na visamaparihārajaṃ na kammavipākajāṃ, opakkamikaṃ yeva. Devadatto hi mahārāja bahūni jātisatasahassāni Tathāgate āghātaṃ bandhi. So tena āghātena mahatiṃ garuṃ silaṃ gahevā: matthake pātes-sāmīti muñci. Ath' aññe dve selā āgantvā taṃ silaṃ Tathāgataṃ asampattaṃ yeva sampaticchimsu, tāyaṃ pahārena papatikā bhijjivā Bhagavato pāde pativā ruhiraṃ uppādesi. Kammavipākato vā mahārāja Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaṃ na - tth' aññā vedanā. Yathā mahārāja khettauṭṭhatāya vā bījaṃ na sambhavati bījaduṭṭhatāya vā, evaṃ - eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaṃ na - tth' aññā vedanā. Yathā vā pana mahārāja koṭṭhaduṭṭhatāya vā bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati āhāraduṭṭhatāya vā, evaṃ - eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaṃ na - tth' aññā vedanā.

Api ca mahārāja na - tthi Bhagavato kammavipākajā vedanā, na - tthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samuṭṭhānehi Bhagavato vedanā uppajjati. Tāya ca pana vedanāya na sakkā Bhagavantāṃ jīvitā voropetuṃ. Nipatanti mahārāja imasmiṃ catumahābhūṭike kāye iṭṭhāniṭṭhā subhāsubhā vedanā. Idha mahārāja ākāse khitto leḍḍu mahāpaṭhaviyā nipatati, api nu kho so mahārāja leḍḍu pubbe katena mahāpaṭhaviyā nipatati. — Na hi bhante, na - tthi so bhante hetu mahāpaṭhaviyā yena hetunā mahāpaṭhavī kusalākusalaṃ vipākāṃ paṭisaṃvedeyya,

¹¹ tāsaṃ all. ¹⁴ taduddhaṃ M throughout. ²⁹ leḍḍu B throughout.

paccuppanna bhante akammakena hetunā so leḍḍu mahāpaṭṭhaviyaṃ nipatatīti. — Yathā mahārāja mahāpaṭṭhavi evaṃ Tathāgato datṭhabbo, yathā leḍḍu pubbe akatena mahāpaṭṭhaviyaṃ nipatati evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa pubbe akatena sā sakalikā pāde nipatitā. Idha pana mahārāja manussā mahāpaṭṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti ca; api nu kho te mahārāja manussā pubbe katena mahāpaṭṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti cāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja yā sā sakalikā Bhagavato pāde nipatitā na sā sakalikā pubbe katena Bhagavato pāde nipatitā. Yo pi mahārāja Bhagavato lohitaṭṭhāṅgikābhāḍho uppanno so pi ābhāḍho na pubbe katena uppanno, sannipātiken' eva uppanno. Ye keci mahārāja Bhagavato kāyikā ābhāḍhā uppannā na te kam-mābhiniḍḍā, channaṃ etesaṃ samuṭṭhānānaṃ aññataro nibbattā. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavaralaṅcake Moliyasīvake veyyākaraṇe: Pittasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti; sāmam-pi kho etaṃ Sīvaka vedittabbaṃ yathā pittaṃ samuṭṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka sacca-sammataṃ yathā pittaṃ samuṭṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃditṭhino: yaṃ kiñcāyaṃ purisa-puggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabbaṃ-taṃ pubbe katahetūti, yañ-ca sāmāñ-ñātaṃ tañ-ca atidhāvanti, yañ-ca loke sacca-sammataṃ tañ-ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmi. Semhasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, vātasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka — sannipātikāni pi kho Sīvaka — utupariṇāmajāni pi kho Sīvaka — visamaparihārajāni

¹⁷ saṃyuttake nik- AbBCM; -laṅcamoliya- B. ²¹ uppajjantīti ABC throughout.

pi kho Sīvaka — opakkamikāni pi kho Sīvaka — kam-
 mavipākajāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppaj-
 janti; sāmam - pi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ yathā kamma-
 vipākajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa
 pi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ yathā kammavipā-
 kajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra
 Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃdiṭṭhino:
 yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā
 dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabban - taṃ pubbe
 katahetūṭi, yañ - ca sāmañ - ñātaṃ tañ - ca atidhāvanti,
 yañ - ca loke saccasammataṃ tañ - ca atidhāvanti, tasmā
 tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmīti. Iti pi
 mahārāja na sabbā vedanā kammavipākajā. Sabbaṃ
 mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto
 ti evam - etaṃ dhārehīti. — Sādhu bhante Nāgasena,
 evam - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yaṃ kiñci kara-
 ṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle pa-
 riniṭṭhitaṃ, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyam ka-
 tassa vā paṭicayo ti. Idañ - ca temāsaṃ paṭisallānaṃ
 dissati. Yadi bhante Nāgasena yaṃ kiñci karaṇīyaṃ
 Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhi-
 taṃ, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyam katassa vā
 paṭicayo; tena hi: temāsaṃ paṭisallīno ti yaṃ vacanaṃ
 taṃ micchā. Yadi temāsaṃ paṭisallīno, tena hi: yaṃ
 kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva
 mūle pariniṭṭhitan - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Na - tthi
 katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyass' eva paṭi-

¹⁵ dhārayāhīti B. ²⁰ paṭicayo M throughout; paṭicayo A three times, B
 once, C throughout. ²⁰ paṭisallānaṃ A seven times, B once, CM through-
 out except once or twice; paṭisallānaṃ A twice. ²⁴ paṭisallīno B twice.

sallānam. Yathā nāma byādhitass' eva bhesajjena karaṇīyam hoti, abyādhitassa kiṃ bhesajjena, chātass' eva bhojanena karaṇīyam hoti, achātassa kiṃ bhojanena; evam - eva kho bhante Nāgasena na - tthi katakaraṇīyassa paṭisallānam, sakaraṇīyass' eva paṭisallānam. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Yam kiñci mahārāja karaṇīyam Tathāgatassa sabban - tam bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitam, na - tthi Tathāgata - tassa uttarim karaṇīyam katassa vā paticayo. Bhagavā ca temāsam paṭisallīno. Paṭisallānam kho mahārāja bahugūṇam, sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutam pattā, tam te sukatagūṇam - anussarantā paṭisallānam sevanti. Yathā mahārāja puriso rañño santikā laddhavaropañiladdhasabhogo tam sukatagūṇam - anussaranto aparā - param rañño upaṭṭhānam eti, evam - eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutam pattā, tam te sukatagūṇam - anussarantā paṭisallānam sevanti. Yathā vā pana mahārāja puriso āturo dukkhito bāḥagilāno bhissakkam - upasevitvā sotthim - anuppatto tam sukatagūṇam - anussaranto aparāparam bhissakkam - upasevati, evam - eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutam pattā, tam te sukatagūṇam - anussarantā paṭisallānam sevanti.

Atṭhavīsati kho pan' ime mahārāja paṭisallānagūṇā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallānam sevanti, katame atṭhavīsati: idha mahārāja paṭisallānam paṭisallīyamānam rakkhati, āyūṃ vaḍḍheti, balaṃ deti, vajjam pidahati, ayasam - apaneti, yasam - upaneti, aratim vino - deti, ratim - upadahati, bhayam - apaneti, vesārajjam karoti, kosajjam - apaneti, viriyam - abhijaneti, rāgam - apaneti, dosam - apaneti, moham - apaneti, mānam nihanti, vitakkaṃ bhañjati, cittam ekaggam karoti, mānasam snehayati,

¹⁴ -ddhābhogo Aa. ¹⁶ patis- B. ²⁵ samanussarantā B, anussarantā M.

hāsam janeti, garukam karoti, lābham - uppādayati, nammassiyam karoti, pītim pāpeti, pāmojjam karoti, sankhārānam sabhāvam dassayati, bhavapaṭisandhim ugghāṭeti, sabbasāmaññaṃ deti. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati paṭisallāṇaṅṇā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallāṇam sevanti. Api ca kho mahārāja tathāgatā santam sukham samāpattiratim-anubhavitukāmā paṭisallāṇam sevanti pariyositasankappā. Catuhi kho mahārāja kāraṇehi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti, katamehi catuhi: vihāraphāsutāya pi mahārāja tathāgatā paṭisallāṇam sevanti, anavajjaguṇabahulatāya pi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti, asesariyavīthito pi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti, sabbabuddhānam thuta-thomita-vaṇṇita-pasatthato pi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti. Imehi kho mahārāja catuhi kāraṇehi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti. Iti kho mahārāja paṭisallāṇam sevanti, na sakaraṇīyatāya, na katassa [vā] paticayāya, atha kho guṇavisesadassāvitāya tathāgatā paṭisallāṇam sevantīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikāṭā yānikāṭā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesam vā ti. Puna ca bhaṇitam: Ito tiṇṇam māsānam accayena Tathāgato parinibbāyissatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesam vā ti, tena hi temāsaparicchedo micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam: Ito tiṇṇam māsānam accayena

⁵ samanussarantā M. ⁶ kho om. AC.

Tathāgato parinibbāyissatīti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesam vā ti tam - pi vacanam micchā. Na - tthi tathāgatānam atthāne gajjitam, amoghavacanā buddhā bhagavanto tathavacanā advejjhavacanā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro sunipuno dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, bhind' etam ditthijālam, ekamse ṭhapaya, bhinda parappavādan - ti.

Bhāsitam - 'p' etam mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesam vā ti. Temāsaparicchedo ca bhaṇito. So ca pana kappo āyukappo vuccati. Na mahārāja Bhagavā attano balaṃ kittayamāno evam - āha, iddhibalaṃ pana mahārāja Bhagavā parikittayamāno evam - āha: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesam vā ti. Yathā mahārāja rañño assājāniyyo bhavēyya sīghagati anilajavo, tassa rājā javabalaṃ parikittayanto sanegama-jānapada-bhaṭa-balattha-brāhmaṇa-gahapatika-amaccajanamajjhe evam vadeyya: Ākankhamāno me bho ayam hayavaro sāgarajalapariyantam mahim anuvicaritvā khaṇena idh' āgaccheyyāti, na ca tam javagatiṃ tassaṃ parisāyam dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇena sāgarajalapariyantam mahim anuvicaritum; — evam - eva kho mahārāja Bhagavā attano iddhibalaṃ parikittayamāno evam - āha, tam - pi tevijjānam chaḷabhiññānam arahantānam vimalakhīṇāsavānam devamanussānañ - ca majjhe nisīditvā bhaṇitam: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikātā yānikātā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamā-raddhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesam vā ti; vijjati ca tam mahārāja iddhibalaṃ Bhagavato, samattho ca Bhagavā iddhibalena kappam vā ṭhātum kappāvasesam vā, na ca Bhagavā

⁷ ṭhapaya AaBC. ¹¹ ti vuccati M. ¹⁵ -jāniyo ACM.

taṃ iddhibalaṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseti. Anattiko mahārāja Bhagavā sabbabhavi, garahitā ca Tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Seyyathā pi bhikkhave appamattako pi gūtho duggandho hoti, evam - eva kho ahaṃ bhikkhave appamattakaṃ - pi bhavaṃ na vaṇṇemi, antamaso accharāsaṅghātamattam - pīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā sabbabhavagatiyoniyo gūthasamaṃ disvā iddhibalaṃ nissāya bhavesu chandaraḡaṃ kareyyāti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Bhagavā iddhibalaṃ parikittayamāno evarūpaṃ Buddhasīhanādam - abhinadīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no anabhiññāyāti. Puna ca Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānando saṅgho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Kin - nu kho bhante Nāgasena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni duppaññattāni udāhu avatthusmiṃ ajānitvā paññattāni, yaṃ Bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanāpeti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no anabhiññāyāti, tena hi: Ākankhamāno Ānanda saṅgho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena

¹⁶ puna ca paraṃ ABa. ¹⁸ samūhanatūti Aa throughout, B the first time.

Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti, tena hi: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammam desemi, no anabhiññāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho saṅho sukhumo sunipuṇo gambhīro sugambhīro dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te ñāṇabalavipphāraṃ dassehīti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammam desemi, no anabhiññāyāti. Vinayapaṇṇattiyā pi evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Tam pana mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno āha: ukkalissanti nu kho mama sāvakā mayā vissajjāpiyamānā mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni udāhu ādiyissantīti. Yathā mahārāja cakkavattirājā putte evaṃ vadeyya: ayaṃ kho tātā mahājanapado sabbadisāsu sāgarapariyanto, dukkaro tātā tāvatakena balena dhāretuṃ, etha tumhe tātā mam' accayena paccante paccante dese pajahathāti; api nu kho te mahārāja kumārā pitu accayena hatthagate janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyun - ti. — Na hi bhante, rājāno bhante luddhatarā, kumārā rajjalobhena taduttariṃ diguṇa - tiguṇaṃ janapadaṃ parikaḍḍheyyuṃ, kim - pana te hatthagataṃ janapadaṃ muñceyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno evam - āha: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Dukkharimuttīyā mahārāja Buddhaputtā dhammalobhena aññaṃ - pi uttariṃ diyaḍḍhaṃ sikkhāpadasataṃ gopeyyuṃ, kim - pana pakatipaññattaṃ sikkhāpadaṃ muñceyyun - ti.

Bhante Nāgasena, yaṃ Bhagavā āha: khuddānu-

¹³ bhikkhu all. ¹³ ukkamissanti AaC. ²¹ hatthagataṃ janapadaṃ ABC.

khuddakāni sikkhāpadānīti, etthāyaṃ jano sammūlho vimātijāto adhikato saṃsayapakkhanno: katamāni tāni khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sikkhāpadānīti. — Dukkaṭaṃ mahārāja khuddakaṃ sikkhāpadaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddakaṃ sikkhāpadaṃ, imāni dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni. Pubbakehi pi mahārāja mahāttherehi ettha vimati uppāditā, tehi pi ekajjhaṃ na kato Dhammasaṅgḥitipariyāye Bhagavatā eso pañho upaditṭho ti. — Cīranikkhittaṃ bhante Nāgasena Jīnarahassaṃ ajj' etarāhi loke vivaṭaṃ pākātaṃ katan - ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhīti. Puna ca therena Mālunkyāputtena pañhaṃ puṭṭho na byākāsi. Eso kho bhante Nāgasena pañho dvayanto ekantanissito bhavissati ajānanena vā guyhakaranena vā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhīti, tena hi therassa Mālunkyāputtassa ajānantena na byākataṃ. Yadi jānantena na byākataṃ, tena hi atthī Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhi. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyamutṭhīti. Abyākato ca therena Mālunkyāputtena pucchito pañho, tañ - ca pana na ajānanena na guyhakaranena. Cattār' imāni mahārāja pañhabyākaraṇāni, katamāni cattāri: ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, vibhajja byākaraṇīyo pañho, paṭipucchābyākaraṇīyo pañho, ṭhapanīyo pañho. Katamo ca mahārāja ekaṃsabyākaraṇīyo pañho: rūpaṃ aniccaṃ - ti

² -pakkhanto all. ²⁵ ajānantena all. ²⁸ ṭhap: pañho ti all.

ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, vedanā aniccā ti, saññā aniccā ti, sankhārā aniccā ti, viññāṇaṃ aniccan - ti ekaṃsabyākaraṇīyo pañho; ayaṃ ekaṃsabyākaraṇīyo pañho. Katamo vibhajja byākaraṇīyo pañho: aniccaṃ pana rūpan - ti vibhajja byākaraṇīyo pañho, aniccā pana vedanā ti, aniccā pana saññā ti, aniccā pana sankhārā ti, aniccaṃ pana viññāṇan - ti vibhajja byākaraṇīyo pañho; ayaṃ vibhajja byākaraṇīyo pañho. Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo pañho: kin - nu kho cakkhunā sabbam vijānātīti, ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo pañho. Katamo ṭhapanīyo pañho: sassato loko ti ṭhapanīyo pañho, asassato loko ti, antavā loko ti, anantavā loko ti, antavā ca anantavā ca loko ti, n' ev' antavā nānantavā loko ti, taṃ jīvaṃ taṃ sarīran - ti, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīran - ti, hoti tathāgato param - maraṇā ti, na hoti tathāgato param - maraṇā ti, hoti ca na ca hoti tathāgato param - maraṇā ti, n' eva hoti na na hoti tathāgato param - maraṇā ti ṭhapanīyo pañho; ayaṃ ṭhapanīyo pañho. Bhagavā mahārāja therassa Mālunkyāputtassa taṃ ṭhapanīyaṃ pañham na byākāsi. So pana pañho kinkāraṇā ṭhapanīyo: na tassa dīpanāya hetu vā kāraṇaṃ vā atthi, tasmā so pañho ṭhapanīyo, na - tthi buddhānaṃ bhagavantānaṃ akāraṇam - ahetukaṃ giram - udīraṇan - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā :

Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Arahā sabbabhayam - atikkanto ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahā daṇḍabhayā

¹⁶ hoti ca na ca hoti ca C, hoti ca na hoti ca ABM.

tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kaṭhitā tattā san-
tattā tamhā jalitaggijālakā mahānirayā cavamānā maccuno
bhāyanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:
Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, tena
hi: Arahā sabbabhayam - atikkanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ
micchā. Yadi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Arahā sabbabha-
yam - atikkanto ti, tena hi: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe
bhāyanti maccuno ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi
ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

N' etaṃ mahārāja vacanaṃ Bhagavatā arahante
upādāya bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhā-
yanti maccuno ti, ṭhapito arahā tasmim̃ vatthusmim̃, sa-
mūhato bhayahetu arahato; ye te mahārāja sattā sa-
kilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhaduk-
khesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ:
Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.
Arahato mahārāja sabbagati upacchinnā, yoni viddham-
sitā, paṭisandhi upahatā, bhaggā phāsū, samūhatā sabba-
bhavālayā, samucchinnā sabbasankhārā, hataṃ kusalā-
kusalaṃ, vihatā avijjā, abijaṃ viññānaṃ kataṃ, daḍḍhā
sabbakilesā, ativattā lokadhammā, tasmā arahā na san-
tasati sabbabhayehi. Idha mahārāja rañño cattāro ma-
hāmattā bhaveyyum, anurattā laddhayasā vissāsikā, ṭha-
pitā mahati issariye ṭhāne, atha rājā kismici karaṇīye
samuppanne yāvata sakavijite sabbajanassa āṇāpeyya:
sabbe va me baliṃ karontu, sādhettha tumhe cattāro ma-
hāmattā taṃ karaṇīyan - ti; api nu kho mahārāja tesam̃
catunnaṃ mahāmattānaṃ balibhayā santāso uppajjeyyāti.
— Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. —
Ṭhapitā te bhante raññā uttame ṭhāne, na - tthi tesam̃
bali, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññā

⁹ bhāyantīti ABC. ¹¹ sakkilesā AC. ¹⁹ phāsu B, pathāsu AC, pathā
M. ³¹ samatikkantābalino all except Aa.

āṇāpitaṃ: sabbe va me baliṃ karontūti. — Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmim vatthusmim, samūhato bhayahetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehīti.

N' etaṃ bhante Nāgasena vacanaṃ sāvasesaṃ, nira-vasesavacanaṃ - etaṃ: sabbe ti, tattha me uttariṃ kāraṇaṃ brūhi taṃ vacanaṃ patiṭṭhāpetun - ti. — Idha mahārāja gāme gāmasāmikā āṇāpakaṃ āṇāpeyya: ehi bho āṇāpaka, yāvatā gāme gāmikā te sabbe sīghaṃ mama santike sannipātehi; so: sādhu sāmīti sampaṭicchitvā gāmamajjhe ṭhatvā tikkhattuṃ saddam - anussāveyya: yāvatā gāme gāmikā te sabbe sīghasīghaṃ sāmīno santike sannipatantūti; tato te gāmikā āṇāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmasāmikassa ārocenti: sannipatitā sāmī sabbe gāmikā, yan - te karaṇīyaṃ taṃ karohīti. Iti so mahārāja gāmasāmikā kuṭipurise sannipātento sabbe gāmike āṇāpeti, te ca āṇattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, ettakā yeva me gāmikā ti gāmasāmikā ca tathā sampaṭicchati; aññe bahutarā anāgatā, itthi - purisā dāsi - dāsā bhatakā kammakarā gāmikā gilānā go - mahisā aj - eḷakā supāṇā, ye anāgatā sabbe te agaṇitā, kuṭipurise yeva upādāya āṇāpitattā: sabbe sannipatantūti. Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, ṭhapito arahā tasmim vatthusmim, samūhato bhayahetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti

⁴ sakkilesā AC. ¹⁵ sīghaṃ sīghaṃ C (singhaṃ singhaṃ M throughout).

²⁵ suvānā M. ²⁰ sakkilesā Ab.

maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehi. Atthi mahārāja sāvasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi sāvasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, tena tena attho sampaticchitabbo. Pañca-vidhena mahārāja attho sampaticchitabbo, āhaccapadena kho mahārāja, rasena, ācariyavaṃsatāya, adhippāyā, kāraṇuttariyatāya. Ettha hi: āhaccapadan - ti suttaṃ adhippetam, raso ti suttānulomaṃ, ācariyavaṃso ti ācariyavādo, adhippāyo ti attano mati, kāraṇuttariyatā ti imehi catuhsamantaṃ kāraṇaṃ. Imehi kho mahārāja pañcahi kāraṇehi attho sampaticchitabbo. Evam - eso pañho suvinichito hotīti.

Hotu bhante Nāgasena, tathā taṃ sampaticchāmi, thapito hotu arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, tasantu avasesā sattā. Niraye pana nerayikā sattā, dukkhā tippā kaṭukā vedanā vediyamānā, jalitapajjalita-sabbangapaccangā ruṇṇa-kāruṇṇa-kandita-paridevita-lālapita-mukhā asayhatibba-dukkhābhībūtā attānā asaraṇā asaraṇibhūtā anapasokāturā antima-pacchima-gatikā ekantasokaparāyanā, uṇha-tikhīṇa-caṇḍa-khara-tapana-tejavantā bhīmahaya-janaka-nināda-mahāsaddā saṃsibbita-chabbidha-jālāmālākulā samantā satayojanānupharanaccivegā kadariyā tapanaṃ mahānirayā cavamānā maccuno bhāyantīti. — Āma mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena nirayo ekanta-dukkhavedaniyo, kissa pana te nerayikā sattā ekanta-dukkhavedaniyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramantīti. — Na te mahārāja nerayikā sattā niraye ramanti, muccitukāmā va te nirayā; maraṇass' eso mahārāja ānubhāvo yena tesam santāso uppajjatīti. — Etaṃ kho bhante Nāgasena na saddahissāmi yaṃ muccitukāmānaṃ

^{6.8} āhaccapād- AB. ⁷ -vaṃsatā all. ¹⁹ -ādhibhūtā B. ²² -ninnāda- M. ²³ saṃsīvita- BC, saṃvisita- M. ²² -mālāsamākulā A. ²³ -ṇācci- ABC. ²³ kadariya B, -yaṃ CM. ^{26.27} -vedanīy- C. ²⁹ ca te AM. ³¹ na om. ABC.

cutiyā santāso uppajjati; hāsaniyaṃ bhante Nāgasena taṃ tḥānaṃ yaṃ te patthitaṃ labhanti. Kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Marāṇan - ti kho mahārāja etaṃ adiṭṭhasaccānaṃ tā-saniyaṃ tḥānaṃ, etthāyaṃ jano tasati ca ubbijjati ca. Yo ca mahārāja kaṇhasappassa bhāyati so maraṇassa bhāyanto kaṇhasappassa bhāyati, yo ca hatthissa bhāyati — pe — sīhassa byagghassa dīpissa acchassa taracchassa mahisassa gavayassa aggissa udakassa khāṇukassa kaṇṭa-kassa bhāyati, yo ca sattiyaṃ bhāyati so maraṇassa bhāyanto sattiyaṃ bhāyati. Marāṇass' eso mahārāja sarasabhāvatejo, tassa sarasabhāvatejena sakilesā sattā maraṇassa tasanti bhāyanti, muccitukāmā pi mahārāja nerayikā sattā maraṇassa tasanti bhāyanti. Idha mahārāja purisassa kāye medogaṇṭhi uppajjeyya, so tena rogena dukkhito upad-davā parimuccitukāmo bhisakkaṃ sallakattaṃ āmantā-peyya, tassa so bhisakko sallakatto sampaticchitvā tassa rogassa uddharaṇāya upakaraṇaṃ upatṭhāpeyya: sattha-kaṃ tikhiṇaṃ kareyya, dahanasalākā aggimhi pakkhi-peyya, khāralavaṇaṃ nisadāya piṃsāpeyya; api nu kho mahārāja tassa āturaṇassa tikhiṇasatthakacchedanena ya-makasalākādahanena khāraloṇappavesanena tāso uppaj-jeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa ātu-rassa rogā muccitukāmassāpi vedanābhayā santāso up-pajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānaṃ - pi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso uppajjati. Idha mahārāja puriso issarāparādhiko baddho sankhalika-bandhanena gabbhe pakkhitto parimuccitukāmo assa, tam - enaṃ so issaro mocetukāmo pakkosāpeyya; api nu kho mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa: kata-

¹ uppajjatīti ABC. ¹ hāsaniyaṃ A. ⁵ tāsanīyaṃ AC; -niyaṭṭhānaṃ BM
^{7.10} ca om. ABC. ⁹ gavassa AB. ⁹ khāṇussa B; khānukaṇṭakassa AaC.
¹¹ maraṇassa so AbC; so maraṇassa kho M. ²⁰ sāgaralavaṇaṃ B. ²⁶
 uppajjatīti ABM. ²⁹ tamena ABC.

doso ahan - ti jānantassa issaradassanena santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa muccitukāmassāpi issarabhayā santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā santāso uppajjati. — Aparam - pi bhante uttarim kāraṇam brūhi yenāham kāraṇena okappeyyan - ti. — Idha mahārāja puriso datṭhavisena āsivisena datṭho bhaveyya, so tena visavikārena pateyya upateyya, vaṭṭeyya pavatṭeyya, ath' aññataro puriso balavantena mantapadena tam datṭhavisam āsivisam ānetvā tam datṭhavisam paccācamāpeyya; api nu kho mahārāja tassa visagatassa purisassa tasmim datṭhavisē sappe sotthihetu upagacchante santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tathārūpe ahimhi sotthihetu pi upagacchante tassa santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā parimuccitukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā santāso uppajjati. Anitṭham mahārāja sabbasattānam maraṇam, tasmā nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmā pi maccuno bhāyantīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā :

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānam vivaram pavissa,
na vijjatī so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Puna Bhagavatā parittā ca udditṭhā, seyyathīdam :
Ratanasuttam Khandhaparittam Moraparittam Dhajagga-

⁵ parimuccitu- AC. ⁹ upateyya B. ¹² paccāvamāpeyya A (paccācak-
(khāpeyya M). ¹³ upavajante B. ²⁶ muñceyya ḥ āpakammā maccupāsā B
comp. Dh. v. 127).

parittam Ātānāṭiyaparittam Angulimālaparittam. Yadi bhante Nāgasena ākāsagato pi samuddamajjhagato pi pāsāda-kuṭi-leṇa-guhā-pabbhāra-darī-bila-vivara-pabbatantaragato pi na mucceati Maccupāsā, tena hi parittakammaṃ micchā. Yadi parittakaraṇena Maccupāsā parimutti bhavati, tena hi: Na antalikkhe — pe — Maccupāsā ti tam-pi vacanam micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānam vivaram pavissa,
na vijjatī so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Parittā ca Bhagavatā uddiṭṭhā. Tañ - ca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, na - tthi mahārāja khīṇāyukassa tṭhitiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa koḷāpassa nisnehassa uparuddhajīvitassa gatāyusankhārassa kumbhasahassena pi udake ākirante allattam vā pallavitaritabhāvo vā na bhaveyya, evam - eva kho mahārāja bhesajjaparittakammena na - tthi khīṇāyukassa tṭhitiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yāni tāni mahārāja mahiyā osadhāni bhesajjāni tāni pi khīṇāyukassa akiccakarāni bhavanti, sāvasesāyukam mahārāja vayasampannam apetakammāvaraṇam parittam rakkhati gopeti, tass' atthāya Bhagavatā parittā uddiṭṭhā. Yathā mahārāja kassako paripakke dhañṇe mate sassanāḷe udakappavesam vāreyya, yam pana sassam taruṇam meghasannibham vayasampannam tam udakavaḍḍhiyā vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā tṭhapitā

¹ Ātānāṭiyasuttam AaM. ²⁶ tadatthāya A.

paṭikkhittā, ye pana te manussā sāvasesāyukā vayasampannā tesam atthāya parittabhesajjāni bhaṇitāni, te parittabhesajjehi vaddhantīti.

Yadi bhante Nāgasena khīṇāyuko marati sāvasesāyuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci rogo bhesajjehi patinivattito ti. — Āma bhante, anekasatāni diṭṭhānīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavatīti. — Dissanti bhante Nāgasena vejjānaṃ upakkame bhesajjapānānulepā, tena tesam upakkamena rogo patinivattatīti. — Parittāni pi mahārāja pavattayamānānaṃ saddo sūyati, jivhā sukkhati, hadayaṃ byāvaṭṭati, kaṇṭho ākurati; tena tesam pavat-tena sabbabyādhayo vūpasamanti, sabbā itiyō apagacchanti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci ahinā daṭṭho mantapadena visam pāṭiyamāno visam cikkhassanto uddham - adho ācamayamāno ti. — Āma bhante, ajj' etarahi pi taṃ loke vattatīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Kataparittaṃ hi mahārāja purisaṃ ḍasitukāmo ahi na ḍasati, vivaṭaṃ mukhaṃ pidahati, corānaṃ ukkhittalagulam - pi na sambhavati, te lagulam muñcitvā pemaṃ karonti, kupito pi hatthināgo samāgantvā uparamati, pajjalitamahāaggikkhandho pi upagantvā nibbāyati, visam halāhalam - pi khāyitaṃ agadaṃ sampajjati āhāratthaṃ vā pharati, vadhakā hantukāmā upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkanto pi pāso na samvarati. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja morassa kataparittassa satta vassasatāni luddako nāsakkhi pāsam upanetaṃ, akataparittassa taṃ yeva divasaṃ pāsam upa-

¹⁰ upakkama ABaC. ¹³ āturati AaM. ¹⁴ vūpasamenti all. ¹⁵ apagacchantīti ABC. ¹⁶ pāṭiyamāno M, pāviy- B. ¹⁷ chikkhassanto C, jik- AaB, cchik- Ma, jjhik- Mb. ²⁸ samcarati AaM.

nesīti. — Āma bhante, sūyati, abhuggato so saddo sadevake loke ti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajja-kiriya niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: dānavo bhariyaṃ parirakkhanto samugge pakkhipitvā gilitvā kucchinā pariharati, ath' eko vijjādharo tassa dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhiṃ abhiramati, yadā so dānavo aññāsi atha samuggaṃ vamtivā vivari, saha samugge vivate vijjādharo yenakāmaṃ pakkamīti. — Āma bhante, sūyati, abhuggato so pi saddo sadevake loke ti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalena gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṃ. Sutapubbaṃ tayā mahārāja: aparo vijjādharo Bārāṇasirañño antepure mahesiyā saddhiṃ sampaduṭṭho gahaṇaṃ patto samāno khaṇena adassanaṃ gato mantabalenāti. — Āma bhante, sūyatīti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalena gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalan - ti.

Bhante Nāgasena, kiṃ sabbe yeva parittaṃ rakkhatīti. — Ekacce mahārāja rakkhati, ekacce na rakkhatīti. — Tena hi bhante Nāgasena parittaṃ na sabbatthikan - ti. — Api nu kho mahārāja bhojanaṃ sabbesaṃ jīvitaṃ rakkhatīti. — Ekacce bhante rakkhati, ekacce na rakkhatīti. — Kinkāraṇā ti. — Yato bhante ekacce taṃ yeva bhojanaṃ atibhuñjitvā visūcikāya marantīti. — Tena hi mahārāja bhojanaṃ na sabbesaṃ jīvitaṃ rakkhatīti. — Dvīhi bhante Nāgasena kāraṇehi bhojanaṃ jīvitaṃ harati: atibhuttena vā usmādubbalatāya vā; āyudadaṃ bhante Nāgasena bhojanaṃ durupacārena jīvitaṃ haratīti. — Evam - eva kho mahārāja parittaṃ ekacce rakkhati, ekacce na rakkhati. Tihi mahārāja kāraṇehi parittaṃ na

³ bhavatīti ABC. ⁹ pakkāmīti M. ¹² parittabalanti all. ¹³ pana tayā C.
¹⁴ antopure BCb. ¹⁹ kiṃ om. AB. ²⁵ abhibhuñjitvā B.

rakkhati: kammāvaraṇena, kilesāvaraṇena, asaddahana-tāya. Sattānurakkhaṇaṃ mahārāja parittaṃ attanā kateṇa ārakkhaṃ jahati. Yathā mahārāja mātā puttaṃ kucchigataṃ poṣeti hitena upacārena janeti, janayitvā asuci-mala-singhāṇikaṃ - apanetvā uttamavarasugandhaṃ upalimpati, pare akkosante vā paharante vā ākampita-hadaya ākaḍḍhitvā sāmīno upaneti, yadi pana tassā putto aparaddho hoti velātivatto atha naṃ sā daṇḍa-muggara-jāṇu-muttihī hanati poṭheti; api nu kho mahārāja tassa mātā labhati ākaḍḍhana-parikaḍḍhanaṃ gāhaṃ sāmīno upanayanaṃ kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Attano bhante aparādhenāti. — Evam - eva kho mahārāja sattānaṃ ārakkhaṃ parittaṃ attano aparādheṇa vañjhaṃ karotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, suvinicchito pañho, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, viniveṭhitaṃ diṭṭhijālaṃ, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccayabhesajja - parikkhārāna - ti. Puna ca: Tathāgato Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhotena pattena nikkhanto ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato lābhī cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccaya-bhesajja-parikkhārānaṃ, tena hi: Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhotena pattena nikkhanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhotena pattena nikkhanto, tena hi: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gi-

⁶ akampita- AbB. ⁹ hanti Aa. ⁹ poṭheti B. ¹⁴ vajjhaṃ all except Aa. ¹⁶ andhakāre Ab. ²⁰ puna ca paraṃ A.

lānapaccayabhesajja-parikkhārānan - ti tam - pi vacanañ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sumahanto dun - nibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Lābhī mahārāja Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senā - sana-gilānapaccayabhesajja - parikkhārānam. Pañcasā - lañ - ca brāhmaṇagāmañ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādotena pattena nikkhanto. Tañ - ca pana Mārassa pāpimato kāraṇā ti. — Tena hi bhante Nā - gasena Bhagavato gaṇanapathañ vītivattakappe abhisankhatañ kusalañ kin - ti niṭṭhitañ, adhunūṭṭhitena Mārena pāpimatā tañ kusalañ balavegavibhārañ kin - ti pihitañ. Tena hi bhante Nāgasena tasmim vatthusmim dvīsu ṭhā - nesu upavādo āgacchati: kusalato pi akusalañ balava - taram hoti, Buddhabalato pi Mārabalañ balavataram hotīti. Tena hi rukkhassa mūlato pi aggañ bhārataram hoti, guṇasamparikiṇṇato pi pāpiyañ balavataram hotīti. — Na mahārāja tāvatakena kusalato pi akusalañ bala - vataram nāma hoti Buddhabalato ca Mārabalañ balava - taram nāma hoti. Api e' ettha kāraṇaṇ icchitabbañ. Yathā mahārāja puriso rañño cakkavattissa madhuñ vā madhupiṇḍikañ vā aññañ vā upāyanañ abhihareyya, tam - enañ rañño dvārapālo evañ vadeyya: akālo bho ayañ rañño dassanāya, tena hi bho tava upāyanañ gahetvā sīghasīghañ paṭinivatta pure tava rājā daṇḍañ dhāres - satīti, tato so puriso daṇḍabhayā tasito ubbiggo tañ upāyanañ ādāya sīghasīghañ paṭinivatteyya; api nu kho so mahārāja cakkavattī tāvatakena upāyanavikalamatta - kena dvārapālato dubbalataro nāma hoti, aññañ vā pana kiñci upāyanañ na labheyyāti. — Na hi bhante, issā - pakato so bhante dvārapālo upāyanañ nivāresi, aññaena pana dvārena satahassagaṇa - pi rañño upāyanañ

¹⁰ -niṭṭhitena AaBCb, adhunā niṭṭhi- M. ¹¹ kusala AB. ²² hi bho A.

²⁴ sīghañ sīghañ C. ²⁷ cakkavatti all.

upetīti. — Evam - eva kho mahārāja issāpakato Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññāni pana anekāni devatāsatasahassāni amataṃ dibbaṃ ojaṃ gahetvā upagatāni: Bhagavato kāye ojaṃ odahissāmāti Bhagavantam namassamānā pañjalikā t̥hitānīti.

Hotu bhante Nāgasena, sulabhā Bhagavato cattāro paccayā loke uttamapurisassa, yācito va Bhagavā deva-manussehi cattāro paccaye paribhuñjati; api ca kho pana Mārassa yo adhippāyo so tāvatakena siddho yaṃ so Bhagavato bhojanassa antarāyam - akāsi. Ettha me bhante kankhā na chijjati, vimatijāto 'ham tattha saṃsayapak-khanno, na me tattha mānasam pakkhandati yaṃ Tathā-gatassa arahato sammāsambuddhassa sadevake loke agga-puggalavarassa kusalavarapuññasambhavassa asamassa anupamassa appaṭisamassa chavakaṃ lāmakaṃ parit-tam pāpam - anariyaṃ Māro lābhantarāyam - akāsīti. — Cattāro kho mahārāja antarāyā: adiṭṭhantarāyo uddissa-kaṭantarāyo upakkhaṭantarāyo paribhogantarāyo ti. Tattha adiṭṭhantarāyo nāma: anodissa adassanena abhisankha-ṭam koci antarāyam karoti: kiṃ parassa dinnenāti, yaṃ adiṭṭhantarāyo nāma. Katamo uddissakaṭantarāyo: idh' ekaccaṃ puggalaṃ upadisitvā uddissa bhojanaṃ paṭi-yattam hoti, tam koci antarāyam karoti, yaṃ uddissa-kaṭantarāyo nāma. Katamo upakkhaṭantarāyo: idha yaṃ kiñci upakkhaṭam hoti appaṭiggahītam tattha koci antarā-yam karoti, yaṃ upakkhaṭantarāyo nāma. Katamo paribhogantarāyo: idha yaṃ kiñci paribhogaṃ tattha koci antarāyam karoti, yaṃ paribhogantarāyo nāma. Ime kho mahārāja cattāro antarāyā. Yaṃ pana Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, tam n' eva Bhagavato paribhogaṃ na upakkhaṭam na uddissakaṭam,

¹² -pakkhanto ACM. ¹⁶ parittakam AC. ¹⁷ cattāro 'me mah. BC (catt. to mah. M). ¹⁹ anabhisaṃkhaṭam BCM. ²⁵ apaṭiggahitam BCM.

anāgataṃ asampattaṃ adassanena antarāyaṃ kataṃ; taṃ pana n' ekassa Bhagavato yeva, atha kho ye tena samayena nikkhantā abbhāgatā sabbe pi te taṃ divasaṃ bhōjanam na labhiṃsu. Nāhan - taṃ mahārāja passāmi sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya yo tassa Bhagavato uddissakaṭṭam upakkhaṭṭam paribhogam antarāyaṃ kareyya; sace koci issāya uddissakaṭṭam upakkhaṭṭam paribhogam antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā sa - hassadhā vā.

Cattāro 'me mahārāja Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiyā guṇā, katame cattāro: lābho mahārāja Bhagavato uddissakaṭṭo upakkhaṭṭo na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, sarīrānugatā mahārāja Bhagavato byāmappabhā na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, sabbaññutaṃ mahārāja Bhagavato nāṇaratanam na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum, jīvitam mahārāja Bhagavato na sakkā kenaci antarāyaṃ kātum. Ime kho mahārāja cattāro Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiyā guṇā. Sabbe p' ete mahārāja guṇā ekarasā arogā akuppā aparūpakkamā, aphasāni kiriyaṇi. Adassanena mahārāja Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā mahārāja rañño paccante dese visame adassanena niliyitvā corā pantham dūsentī, yadi pana rājā te core passeyya api nu kho te corā sotthim labheyyun - ti. — Na hi bhante, pharasunā phālāpeyya satadhā vā sa - hassadhā vā ti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā vā pana mahārāja itthī sapatikā adassanena niliyitvā parapurisam sevati, evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi; yadi

⁹ sattadhā AC. ²⁰ ārogā A. ²⁶ phālāpeyya BC. ²⁶ sattadhā A throughout.

mahārāja itthī sāmikassa sammukhā parapurisaṃ sevati, api nu kho sā itthī sotthim labheyyāti. — Na hi bhante, haneyyāpi taṃ bhante sāmiko, vadheyyāpi, bandheyyāpi, dāsittaṃ vā upaneyyāti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyivā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā sahassadhā vā ti. — Evam - etaṃ bhante Nāgasena, corikāya kataṃ Mārena pāpimatā, niliyivā Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Sace so bhante Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya, muddhā vā 'ssa phaleyya satadhā vā sahassadhā vā, kāyo vā 'ssa bhusamuṭṭhi viya vikireyya. Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Yo ajānanto pāṇātipataṃ karoti so balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Bhagavatā Vinayapaññattiyā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Yadi bhante Nāgasena ajānitvā pāṇātipātaṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavati, tena hi: Anāpatti ajānantassāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi anāpatti ajānantassa, tena hi: ajānitvā pāṇātipātaṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho duruttaro duratikkamo tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Yo ajānanto pāṇātipātaṃ karoti so balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Vinayapaññattiyā pi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Tattha atthantaraṃ atthi, katamaṃ

³ -eyya pi B throughout, Ab twice. ⁸⁻¹³ phāleyya AbCM. ¹⁴ kireyya AaBM. ¹⁸ so ca AC. ³⁰ tattha antaraṃ A, tath' antaraṃ B.

atthantaram: atthi mahārāja āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti no saññāvimokkhā; yā 'yaṃ mahārāja āpatti saññāvimokkhā taṃ āpattim ārabha Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā śampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissāmīti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Puna ca Metteyyassa bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena evaṃ bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti, tena hi: anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhato koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Metteyyassāpi bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti. Etasmiñ - ca mahārāja pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso. Na mahārāja Tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana Tathāgatassa

anugāmikā. Sammuti mahārāja esā: ahan - ti, mamāti, na paramattho eso. Vigataṃ mahārāja Tathāgatassa pemaṃ, vigato sineho, mayhan - ti pi Tathāgatassa gahaṇaṃ na - tthi, upādāya pana avassayo hoti. Yathā mahārāja paṭhavi bhūmatṭhānaṃ sattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upaṣṣayaṃ hoti, paṭhaviṭṭhā c' ete sattā, na ca mahāpaṭhaviyā: mayh' ete ti apekkhā hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upassayaṃ, Tathāgataṭṭhā c' ete sattā, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti. Yathā vā pana mahatimahāmegho abhivassanto tiṇarukkha - pasu - manussānaṃ vuddhiṃ deti santatim - anupāleti, vuṭṭhūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca mahāmeghassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ kusaladhamme janeti anupāleti, Satthūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; taṃ kissa hetu: attānudiṭṭhiyā pahīnattā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbeṭhito paṇho bahavidhehi kāraṇehi, gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, gahaṇaṃ agahaṇaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ uppāditan - ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato abhejjapariso ti. Puna ca bhaṇatha: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato abhejjapariso, tena hi: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Devadattena ekappahāraṃ pañca

⁶ pathaviṭṭhānaṃ M, paṭhaviyā ABC. ⁶ na ca mahārāja paṭhaviyā AbCM. ⁸ tathāgatassaṭṭhā AbBC (tathāgataṃ cete M). ⁹ ca om. all. ¹⁵ vuṭṭhūpajīvino ABC. ²⁰ andhakāre AbC.

bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi: Tathāgato abhejjapariso ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto gambhīro dunnivethiyo, gaṇḥhito pi gaṇḥhitaro, etthāyaṃ jano āvaṭo nivuto ovuto pihito pari-yonaddho, ettha tava ñāṇabalaṃ dassehi paravādesūti.

Abhejjapariso mahārāja Tathāgato, Devadattena ca ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni. Tañ - ca pana bhedakassa balena, bhedake vijjamāne na - tthi mahārāja abhejjaṃ nāma. Bhedake sati mātā pi puttana bhijjati, putto pi mātārā bhijjati, pitā pi puttana bhijjati, putto pi pitarā bhijjati, bhātā pi bhaginiyā bhijjati, bhaginī pi bhātārā bhijjati, sahāyo pi sahāyena bhijjati, nāvā pi nānādārusanghaṭṭitā ūmivegasampahārena bhijjati, rukkho pi madhukappasampannaphalo anilabalavegābhihato bhijjati, suvaṇṇam - pi jātivantāṃ lohena bhijjati. Api ca mahārāja n' eso adhippāyo viññūnaṃ, n' esā buddhānaṃ adhimutti, n' eso paṇḍitānaṃ chando: Tathāgato bhejjapariso ti. Api c' ettha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Katamaṃ ettha kāraṇaṃ: Tathāgatassa mahārāja katena ādānena vā appiyavacanena vā anattacariyāya vā asamānattatāya vā yato kutoci cariyāṃ carantassa pi parisā bhinnā ti na sutapubbaṃ, tena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Tayā p' etaṃ mahārāja ñātappaṃ: atthi kiñci navange Buddhavacane suttāgataṃ: iminā nāma kāraṇena Bodhisattassa katena Tathāgatassa parisā bhinnā ti. — Na - tthi bhante, no c' etaṃ loke dissati no pi sūyati, sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchamīti.

Dutiyo vaggo.

³ -veṭhito AC. ⁴ ovuto om. BM. ¹³ -ghāṭṭitā AaCb, -ghaṭṭitā B, (-ghaṇṭitā M). ¹³ -vegappahārena A. ²⁰ adānena AaM, apadānena B.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Dhammo hi Vāseṭṭha 'seṭṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Puna ca upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Dhammo hi Vāseṭṭha 'seṭṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti, tena hi: upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭhetī yam vacanam tam micchā. Yadi upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti, tena hi: Dhammo hi Vāseṭṭha 'seṭṭho janetasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Dhammo hi Vāseṭṭha 'seṭṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti. Tattha pana kāraṇam atthi, katamam tam kāraṇam: vīsati kho pan' ime mahārāja samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni yehi samaṇo abhivādana-paccuṭṭhāna-sammānanapūjanāraho hoti, katame vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni: seṭṭho yamo, aggo niyamo, cāro vihāro saṃyamo saṃvaro khanti soraccaṃ ekattacariyā ekattābhirati paṭisallāṇam hiriottappaṃ viriyam appamādo sikkhāsamādānam uddeso paripucchā sīlādiabhirati nirālayatā sikkhāpadapāripūritā, kāsāvadhāraṇam bhaṇḍu-

^{6.22} paccuṭṭhetī all. ²³ tam om. C. ²⁴ -karaṇa- A throughout; -kāraṇā CM throughout ²⁹ -sallāṇam ACM. ³⁰ sikkhāpadānam AbCM. ³¹ -paripūritā AaB, -paripūratā Ab.

bhāvo; ime kho mahārāja vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni. Ete guṇe bhikkhu samādāya vattati, so tesam dhammānaṃ anūnattā paripuṇṇattā sampannattā samannāgatattā asekhabhūmiṃ arahantabhūmiṃ okkamati, seṭṭham bhummantaraṃ okkamati, arahattāsannagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Khīṇāsavehi so sāmaññaṃ upagato, na - tthi me so samayo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ: Aggaparisaṃ so upagato, nāhan - taṃ ṭhānaṃ upagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Labhati so Pātimokkhuḍdesaṃ sotuṃ, nāhan - taṃ labhāmi sotun - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. So aññe pabbājeti upasampādeti, Jinasāsaṇaṃ vadḍheti, aham - etaṃ na labhāmi kātun - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Appamāṇesu so sikkhāpadesu samattakāri, nāhaṃ tesu vattāmi ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Upagato so samaṇalingaṃ, Buddhādhippāye ṭhito, tenāhaṃ lingena dūram - apagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. ‘Pa - rūlhakacchalomo so anañjita - amaṇḍito,’ anulittasīlagandho, ahaṃ pana maṇḍana - vibhūsanābhirato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Api ca mahārāja: ye te vīsati samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni sabbe p’ ete dhammā bhikkhussa saṃvijjanti, so yeva te dhamme dhāreti aññe pi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanaṃ - ca na - tthīti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ

⁵ arahattabhūmiṃ CM. ⁶ -sannāgato CM. ¹⁹ samanta- Aa (Ab?) C, samattā- B; -kāri all.

paccuṭṭhātuṃ. Api ca yathā mahārāja rājakumāro purohitassa santike vijjāṃ adhiyati khattadhammaṃ sikkhati, so aparena samayena abhisitto ācariyaṃ abhivādeti paccuṭṭheti: sikkhāpako me ayan-ti; evam-eva kho mahārāja: sikkhāpako vaṃsadharo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanaṃ abhivādetuṃ paccuṭṭhātuṃ. Api ca mahārāja iminā p' etāṃ pariyāyena jānāhi bhikkhubhūmiyā mahantataṃ asamavipulabhāvaṃ: yadi mahārāja upāsako sotāpanno arahattaṃ sacchikaroti, dve va tassa gatiyo bhavanti, anaññā: tasmim yeva divase parinibbāyeyya vā bhikkhubhāvaṃ vā upagaccheyya; acalā hi sā mahārāja pabbajjā mahatī accuggatā, yad-idam bhikkhubhūmiti. — Nānagato bhante Nāgasena paṇho sunibbēhito balavatā atibuddhinā tayā, na-y-imam pañham samattho añño evaṃ vinivēthetuṃ aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam-apanetvā hitam-upadahatīti. Puna ca bhaṇatha: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggatan-ti. Aggikkhandhūpamaṃ bhante dhammapariyāyaṃ desentena Tathāgatena saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ hitam-apanetvā ahitam-upadahitaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam-apanetvā hitam-upadahati, tena hi: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggatan-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ,

¹ api ca om. AaM. ²³ upadahatitaṃ BC, -dahati M. ²⁹ uggataṃ hoti A.

tena hi: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahatīti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Tathāgato mahārāja sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahati. Aggikkhandhūpame ca dhammapariyāye bhaññamāne satthimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitam mukhato uggataṃ. Tañ - ca pana na Tathāgatassa katena, tesam yeva attano katenāti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato Aggikkhandhūpamaṃ dhammapariyāyaṃ na bhāseyya, api nu tesam uṇhalohitam mukhato uggaccheyyāti. — Na hi mahārāja, micchā paṭipannānaṃ tesam Bhagavato dhammapariyāyaṃ sutvā pariḷāho kāye uppajji, tena tesam pariḷāhena uṇhalohitam mukhato uggatan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena Tathāgatass' eva katena tesam uṇhalohitam mukhato uggataṃ, Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāya. Yathā nāma bhante Nāgasena ahi vammikam paviseyya, ath' aññataro paṃsukāmo puriso vammikam bhinditvā paṃsum hareyya, tassa paṃsuharaṇena vammikassa susiram pidaheyya, atha tatth' eva so assāsam alabhamāno mareyya; nanu so bhante ahi tassa purisassa katena maraṇam - patto ti. — Āma mahārājāti. — Evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāyāti. — Tathāgato mahārāja dhammaṃ desayamāno anunaya - paṭigham na karoti, anunaya - paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā mahārāja purisassa ambaṃ va jambuṃ vā madhukaṃ vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni dalhabandhanāni tāni tatth' eva accutāni tiṭṭhanti, yāni pana tattha phalāni pūtivaṇṭamūlāni dubbalabandhanāni

⁷ na om. ABC. ¹² mahārāja tesam AB. ¹⁷ vammik- CM throughout.

²⁰ tatth' eva ahi assāsam M.

tāni patanti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato dhammaṃ desayamāno anunaya-paṭighaṃ na karoti, anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti; ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā vā pana mahārāja kassako dhaññaṃ ropetukāmo khettaṃ kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tiṇāni maranti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento anunaya-paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te tiṇāni viya maranti. Yathā vā pana mahārāja manussā rasahetu yante ucchum pīlayanti, tesam ucchum pīlayamānānam ye tattha yantamukhagatā kimayo te pīlyanti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammayantam - abhipīlayati, ye tattha micchā paṭipannā te kimī viya marantīti. — Nanu bhante Nāgasena te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitā ti. — Api nu kho mahārāja tacchako rukkhaṃ rakkhanto ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. — Na hi bhante, vajjanīyam bhante apanetvā evam - idaṃ tacchako rukkhaṃ ujukaṃ parisuddhaṃ karotīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato parisam rakkhanto na sakkoti bodhaneyye satte bodhetum, micchā paṭipanne pana satte apanetvā evam - ete bodhaneyye satte bodheti. Attakatena pana te mahārāja micchā paṭipannā patanti. Yathā mahārāja kadalī veḷu assatarī attajena haññati, evam - eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti patanti. Yathā mahārāja corā attakatena cakkhuppāṭanaṃ sūlāropanaṃ sīsacchedanaṃ pāpuṇanti, evam - eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti Jinasāsanā pa-

¹² yantena A. ¹⁴ pīlayanti ABC. ¹⁷ kimayo A. ²⁴ evameva te M, evameva kho te BbC. ²⁷ haññanti A. ²⁸ patanti om. M.

tanti. Yesam mahārāja saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ tesaṃ taṃ n' eva Bhagavato katena na paresaṃ katena, atha kho attano yeva katena. Yathā mahārāja puriso sabbajanassa amataṃ dadeyya, te taṃ amataṃ asitvā arogā dīghāyukā sabbītito parimucceyyuṃ, ath' aññataro puriso durupacārena taṃ asitvā maraṇaṃ pāpuṇeyya; api nu kho so mahārāja amatadāyako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato dasasahassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammāmatena bujjhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammāmatena haññanti patanti. Bhojanaṃ mahārāja sabbasattānaṃ jīvitaṃ rakkhati, tam - ekacce bhuñjitvā visūcīkāya maranti, api nu kho so mahārāja bhojanadāyako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato dasasahassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammāmatena bujjhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammāmatena haññanti patantīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena:

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro ti.

Puna ca Tathāgato catunnaṃ parisānaṃ majjhe nisīditvā purato devamanussānaṃ Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi. Yadi bhante Nāgasena

⁵ ārogā C. ⁶ durūpa- all. ¹³ patanti om. M.

Bhagavatā bhaṇitaṃ: Kāyena saṃvaro sādḥūti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi, tena hi: Kāyena saṃvaro sādḥūti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kāyena saṃvaro sādḥūti. Selassa ca brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassitaṃ. Yassa kho mahārāja Tathāgate kankhā uppannā tassa bodhanatthāya Bhagavā iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti. — Ko pan' etaṃ bhante Nāgaseṇa saddahissati yaṃ parisagato eko yeva taṃ guyhaṃ passati, avasesā tath' eva santā na passanti. Ingha me tvam tattha kāraṇaṃ upadisa, kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci byādḥito puriso parikiṇṇo nātimittehīti. — Āma bhante ti. — Api nu kho mahārāja parisā passat' etaṃ vedanaṃ yāya so puriso vedanāya vediyatīti. — Na hi bhante, attanā yeva so bhante puriso vediyatīti. — Evam - eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā tass' eva Tathāgato bodhanāya iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passati. Yathā vā pana mahārāja kañcid - eva purisaṃ bhūto āviseyya, api nu kho sā mahārāja parisā passati taṃ bhūtagāhan - ti. — Na hi bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamaṇaṃ passatīti. — Evam - eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bhagavatā kataṃ yaṃ ekassa pi adassanīyaṃ taṃ dassentenāti. — Na mahārāja Bhagavā guyhaṃ

¹¹ dassesi AaM. ¹⁴ passantīti all. ¹⁸ kho sā mah. AC. ²⁰ bhante om. AaB. ²⁴ kiñcideva ACM, kocideva B. ²⁴ sā om. B. ²⁹ ekassāpi B.

dassesī, iddhiyā pana chāyam dassesīti. — Chāyāya pi bhante diṭṭhāya diṭṭham yeva hoti guyham yaṃ disvā niṭṭham gato ti. — Dukkarañ - cāpi mahārāja Tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetum. Yadi mahārāja Tathāgato kiriyam kiriyam hāpeyya, bodhaneyyā sattā na bujheyyum; yasmā ca kho mahārāja yogaññū Tathāgato bodhaneyye bodhetum, tasmā Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā bujjhanti tena tena yogena bodhaneyye bodheti. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti tena tena bhesajjena āturaṃ upasankamati: vamanīyam vameṭi, virecanīyam vireceti, anulepanīyam anulimpeṭi, anuvāsanīyam anuvāseti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā bujjhanti tena tena yogena bodheti. Yathā vā pana mahārāja itthī mūlhagabbhā bhisakkassa adassanīyam guyham dasseti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato bodhaneyye bodhetum adassanīyam guyham iddhiyā chāyam dassesi. Na - tthi mahārāja adassanīyo nāma okāso puggalaṃ upādāya. Yadi mahārāja koci Bhagavato hadayaṃ disvā bujheyya, tassa pi Bhagavā yogena hadayaṃ dasseyya. Yogaññū mahārāja Tathāgato desanākusalo. Nanu mahārāja Tathāgato therassa Nandassa adhimuttim jānitvā taṃ devabhavanaṃ netvā devakaññāyo dassesi: iminā 'yaṃ kulaputto bujjhissatīti, tena ca so kulaputto bujhi. Iti kho mahārāja Tathāgato anekapariyāyena subhanimittam hīlento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakuṭapādiniyo accharāyo dassesi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca param mahārāja Tathāgato therassa Cullapanthakassa bhātarā nikkadḍhitassa dukkhitassa dummanassa upagantvā sukhamaṃ colakhaṇḍam adāsi: iminā 'yaṃ kulaputto bujjhissatīti,

³ niṭṭhāgato B, niṭṭhagato M. ⁵ kiriyam once AaM. ¹⁰ ārogo C. ¹² anulimpati A, anulepati B. ²⁰ tassāpi B. ²⁷ kapotapād- M.

so ca kulaputto tena kāraṇena Jinasāsane vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato brāhmaṇassa Mogharājassa yāvatatiyaṃ pañhaṃ puṭṭho na byākāsi: evam - imassa kulaputtassa māno upasamissati, mānūpasamā abhisamayo bhavissatīti, tena ca tassa kulaputtassa māno upasami, mānūpasamā so brāhmaṇo chasu abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo ti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbheṭhito pañho bahavidhehi kāraṇehi, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinno, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ tayā uppāditaṃ, nippaṭibhānā titthiyā, tvaṃ gaṇivarapavaraṃ āsajjāti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavaśīsamācāro āvuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Puna ca Tathāgato therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññāpento pharusāhi vācāhi moghapurisavādena samudācari, tena ca so thero moghapurisavādena garuttāsena tāsito vippaṭisārī nāsakkhi ariyamaggāṃ paṭivijjhitaṃ. Yadi bhante Nāgasena parisuddhavaśīsamācāro Tathāgatho, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, tena hi: Tathāgatena therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudāciṇṇan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe mogha-

¹¹ andhakāre AbC. ¹¹ bhinnā M. ¹² cakkhu B. ²² rudhitāsena M, garuddhittāsena Ab, garadhinattāsena C; the passage wanting in B. ²⁵ tathāgato M, ne (sic) C, om. A; the passage wanting in B.

purisavādena samudāciṇṇaṃ, tena hi: parisuddhavacīsamācāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritan - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavacīsamācāro āvuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Āyasmato ca Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññāpentena Bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇṇaṃ. Tañ - ca pana na duṭṭhacittena, asārambhena yāthāvalakkhaṇena. Kiñ - ca tattha yāthāvalakkhaṇaṃ. Yassa mahārāja puggalassa imasmiṃ attabhāve catusaccābhisamayo na hoti, tassa purisattanaṃ moghaṃ, aññaṃ kayiramānaṃ aññena sambhavati, tena vuccati moghapuriso ti. Iti pi mahārāja Bhagavatā āyasmato Sudinnassa Kalandaputtassa sabhāvavacanena samudāciṇṇaṃ, no abhūtavādenāti. — Sabhāvam - pi bhante Nāgasena yo akkosanto bhaṇati, tassa mayaṃ kahāpaṇaṃ daṇḍaṃ dhārema, aparādho yeva so, vatthuṃ nissāya visuṃ vohāraṃ ācāranto akkosatīti. — Atthi pana mahārāja sutapubbaṃ tayā khalitassa abhivādanaṃ vā paccuṭṭhānaṃ vā sakkāraṃ vā upāyanānuppadānaṃ vā ti. — Na hi bhante, yato kutoci yattha katthaci khalito paribhāsanāraho hoti tajjanāraho, uttamangam - pi 'ssa chindanti, hananti pi bandhanti pi ghātenti pi jāpenti pīti. — Tena hi mahārāja Bhagavatā kiriyā yeva katā no akiriyā ti. — Kiriyam - pi bhante Nāgasena kurumānena patirūpena kātabbaṃ anucchavikena, savanena pi bhante Nāgasena Tathāgatassa sadevako loko ottapati hiriyati, bhiyyo dassanena, tat' uttariṃ upasankamanena payirupāsananāti. —

¹² yathāva- ABC the first time, C also the second. ¹² kiñci tattha AbCM.

¹⁴ purisattaṃ M. ¹⁵ kiriyamānaṃ A.

Api nu kho mahārāja tikicchako abhisanne kāye kupite dose sinehaniyāni bhesajjāni detīti. — Na hi bhante, tiṅhāni lekhanīyāni bhesajjāni arogakāmo detīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbakilesabyādhivūpasamanāya anusatthim deti. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā mahārāja uṅham - pi udakaṃ yaṃ kiñci sinehaniyaṃ sinehayati, mudum karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja pitu vacanaṃ puttānaṃ atthavantaṃ hoti karuṇāsahagataṃ, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā sattānaṃ kilesappahānā hoti. Yathā mahārāja duggandham - pi gomuttaṃ pītaṃ, virasaṃ - pi agadaṃ khāyitaṃ sattānaṃ byādhim hanti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja mahanto pi tūlapuñjo parassa kāye nipatitvā rujaṃ na karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā na kassaci dukkhaṃ uppādetīti. — Suvinicchito bhante Nāgasena pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena :

Acetanaṃ brāhmaṇa assuṇantaṃ
jānaṃ ajānantaṃ - imaṃ palāsaṃ
āraddhaviriyo dhavaṃ appamatto
sukhaseyyaṃ pucchasi kissa hetūti.

² sneha- C. ³ āroga- AC. ⁵ -vūpasamāya CbM. ¹⁴ -ppahānaṃ AB.
¹⁶ hanati M. ¹⁷ hoti om. ACM. ²⁴ assuṇantaṃ all. ²⁵ (jāno Jāt. 307
v. 1). ²⁵ ajānantaṃ all. ²⁷ kassa B.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Iti phandanarukkho pi tāvad - e ajjhabhāsatha :
mayham - pi vacanaṃ atthi, Bhāradvāja, suṇohi me ti.

Yadi bhante Nāgasena rukkho acetano, tena hi: phandanena rukkkena Bhāradvājena saha sallapitan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi phandanena rukkkena Bhāradvājena saddhiṃ sallapitaṃ, tena hi: rukkho acetano ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: rukkho acetano ti. Phandanena ca rukkkena Bhāradvājena saddhiṃ sallapitaṃ. Tañ - ca pana vacanaṃ lokasamaññāya bhaṇitaṃ, na - tthi mahārāja acetanassa rukkhasa sallāpo nāma, api ca mahārāja tasmiṃ rukkhe adhivatthāya devatāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā mahārāja sakaṭaṃ dhaññassa paripūritaṃ dhaññasakaṭan - ti jano voharati, na ca taṃ dhaññamayaṃ sakaṭaṃ, rukkhamayaṃ sakaṭaṃ, tasmiṃ sakaṭe dhaññassa pana ākiritattā dhaññasakaṭan - ti jano voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja dadhiṃ manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na taṃ takkaṃ yaṃ so mantheti, dadhiṃ yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja asantaṃ sādhetukāmo asantaṃ sādhemīti vo-

² tāvadeva ACM. ¹¹ ca om. AC. ¹⁸ sakaṭaṃ om. BC in the first place.

²⁴ manthamāno BC. ²⁵ dadhi BM. ²⁶ na om. BC.

harati, asidham siddhan - ti voharati, evam - esā loka-
samaññā; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati,
rukkho acetano, yā pana tasmiñ rukkhe adhivatthā de-
vatā tassāy' etañ adhivacanañ rukkho ti, rukkho salla-
patīti c' esā lokapaṇṇatti. Yāya mahārāja lokasamañ-
ñāya jano voharati, Tathāgato pi tāy' eva lokasamañ-
ñāya sattānañ dhammañ desetīti. — Sādhu bhante Nā-
gasena, evam - etañ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etañ dhammasangī-
tikārahehi therehi:

Cundassa bhattaṃ bhuñjivā kammārassatī me suttañ
ābādhañ samphusī Buddho pabāḷhañ māraṇantikaṃ - ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇ-
ḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇ-
ḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti.
Yadi bhante Nāgasena Bhagavato Cundassa bhattaṃ
bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabāḷhā vedanā pa-
vattā māraṇantikā, tena hi: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā
samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi
mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti yañ vaca-
nañ tañ micchā. Yadi dve p' ete piṇḍapātā samā sa-
maphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahap-
phalatarā c' eva mahānisamsatarā ca, tena hi: Bhaga-
vato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa kharo ābādho up-
panno, pabāḷhā vedanā pavattā māraṇantikā ti tam - pi
vacanañ micchā. Kin - nu kho bhante Nāgasena so
piṇḍapāto visagatatāya mahapphalo, roguppādakatāya ma-

⁵ yā ABM, yathā C. ¹³ ca om. BM. ¹⁴ piṇḍapātā samasamaphalā B in
the first four places.

happhalo, āyuvīnāsakatāya mahapphalo, Bhagavato jīvita-haraṇatāya mahapphalo. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, pa-rappavādānaṃ niggaḥāya. Etthāyaṃ jano sammūlho: lobhavasena, atibahuṃ khāyitena lohītapakkhandikā up-pannā ti. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja dhammasangītikārakehi therehi:

Cundassa bhattaṃ bhuñjitvā kammārassāti me suttaṃ ābādhaṃ samphusī Buddho pabāḷhaṃ māraṇantikaṃ - ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca; katame dve: yañ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yañ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. So ca pana piṇḍapāto bahugūṇo anekānisaṃso. Devatā mahārāja haṭṭhā pasannamānasā: ayaṃ Bhagavato pacchimo piṇḍapāto ti dibbaṃ ojaṃ sūkarā-maddave ākiriṃsu. Tañ - ca pana sammāpākaṃ lahu-pākaṃ manuññaṃ bahurasāṃ jaṭṭharaggitejassa hitaṃ, na mahārāja tatonidānaṃ Bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, api ca mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā mahārāja pakatiyā jalamāno aggi aññasmim upā-dāne dinne bhiyyo pajjalati, evam - eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre up-panno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja

soto pakatiyā sandamāno abhivaṭṭe mahāmeghe bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evam - eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja pakatiyā 'bhisanno dhātukucchi aññasmiṃ ajjhohāre bhiyyo āyameyya, evam - eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Na - tthi mahārāja tasmiṃ piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā doso āropetun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti. — Dhammānumajjana-samāpattivasena mahārāja te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti. — Bhante Nāgasena, katamesaṃ dhammānaṃ anumajjana-samāpattivasena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti. — Navannaṃ mahārāja anupubbavihārasamāpattīnaṃ anuloma-paṭiloma-samāpajjanavasena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti.

Bhante Nāgasena, dvisu yeva divasesu adhimattaṃ Tathāgato navānupubbavihārasamāpattiyo anuloma-paṭilomaṃ samāpajjiti. — Āma mahārājāti. — Acchariyāṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yaṃ imasmiṃ Buddhakkhette asadisa-parama-dānaṃ tam - pi imehi dvīhi piṇḍapātehi agaṇitaṃ. Acchariyāṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yāva mahantā navānupubbavihārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānu-

pakati all. ¹ abhivaṭṭhe M. ² udavāhako B. ⁶ āyameyya B. ²⁰
-paṭilomaṃ AB. ²⁸ -paramaṃ BC.

pubbavihārasamāpattivasena dānaṃ mahapphalataraṃ hoti mahānisaṃsata-raṇ - ca. Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiḥchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjā - yāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ: Abyā - vaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti, tena hi:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti

yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti,

tena hi: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubha - tokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti.

Tañ - ca pana na sabbesaṃ, Jinaputtānaṃ yeva ārabha bhaṇitaṃ: Abyāvaṭā tumhe Ānanda hotha Ta - thāgatassa sarīrapūjāyāti. Akammaṃ h' etaṃ mahārāja

Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā; sammāsaṇaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ; avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā mahārāja mahiyā rājaputtānaṃ hatthi-assa-ratha-dhanu-tharu-lekha-muddā-sikkhā khattamanta-suti-muti-yuddha-yujjhāpana-kiriya karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvasasuddānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evam-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammāsaṇaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā vā pana mahārāja brāhmaṇamaṇavakānaṃ Irubbedam Yajubbedam Sāmavedam Athabbaṇavedam lakkhaṇam itihāsam purāṇam nighaṇḍu ketubham akkharappabhedam padaṃ veyyakaraṇam bhāsamaggam uppādam supinaṃ nimittaṃ chaḷaṅgam candaggāham suriyaggāham Sukka-Rāhu-caritam uḷuggahayuddham devadundubhissaram okkanti ukkāpātam bhūmikampaṃ disādāham bhummantalikkham jotisaṃ lokāyatikaṃ sācakkam migacakkam antaracakkam missakuppādam sakuṇarutaravitaṃ sikkhā karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvasasuddānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evam-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammāsaṇaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Tasmā mahārāja Tathāgato: mā ime akamme yuñjantu, kamme

⁶ -mudda- ABM. ¹⁵ sāmavedam om. AB. ¹⁶ uppādanaṃ B. ¹⁷ candaggāham suriyaggāham B. ¹⁸ uḷuggāha- M, uḷumgaha- C; uḷuggayuddham B. ¹⁹ ukkantaṃ (for okkanti) B. ²⁰ migapakkaṃ M, om. B. ²¹ -ravitasikkhā ABC.

ime yuñjantūti āha: Abyāvatā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Yad' etaṃ mahārāja Tathāgato na bhaṇeyya, pattacīvaram - pi attano pariyādāpetvā bhikkhū Buddhapūjaṃ yeva kareyyun - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampati - chāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unnataṃ oṇamatīti. Puna ca bhaṇatha: Bhagavato pādo sakalikāya khato ti. Yā . sā sakalikā Bhagavato pāde patitā kissa pana sā sakalikā Bhagavato pādā na nivattā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unnataṃ oṇamati, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavato pādo sakalikāya khato, tena hi: Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unnataṃ oṇamatīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Saccaṃ mahārāja atth' etaṃ: Bhagavato gacchantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unnataṃ oṇamati. Bhagavato ca pādo sakalikāya khato. Na ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, Devadattassa upakkamena patitā. Devadatto mahārāja bahūni jātisatasahassāni Bhagavati āghātaṃ bandhi, so tena āghātena mahantaṃ kūṭāgārappamaṇaṃ pāsāṇaṃ: Bhagavato upari pātessāmīti muñci. Atha dve selā paṭhavito utthahitvā taṃ pāsāṇaṃ sampati - cchiṃsu, atha nesaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena

¹⁰ sakkhal- M throughout.

vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Yathā ca bhante Nāgasena dve selā pāsānam sampaticchimsu, tath' eva papaṭikā pi sampaticchitabbā ti. — Sampaticchitam - pi mahārāja idh' ekaccaṃ paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati. Yathā mahārāja udakaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati, khīraṃ takkaṃ madhuṃ sappi telaṃ maccharasaṃ maṃsarasaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampaticchanatthaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja saṅha-sukhuma-aṇu-raja-samaṃ puḷinaṃ muṭṭhinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampaticchanatthaṃ samāgacchantaṇāṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja kabaḷo mukhena gahito idh' ekaccassa mukhato muc-citvā paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampaticchanatthaṃ samāgacchantaṇāṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsānato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Hotu bhante Nāgasena, selehi pāsāṇo sampaticchito hotu, atha papaṭikāya pi apaciti kātābbā yath' eva mahāpaṭhaviyā ti. — Dvādas' ime mahārāja apacitiṃ na karonti, katame dvādasa: ratto rāgavasena apacitiṃ na karoti, duṭṭho dosavasena, mūḷho mohavasena, uddhato mānavasena, niggūṇo avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dukkhāpito paṭidukkhāpanatāya, lud-

¹ ca om. C. ⁵ yathā ca BM. ⁷ madhu C. ^{12.23} patanti all. ¹³ puḷinaṃ ACM. ¹⁹ kabaḷo ACM. ²⁰ muñcitvā all. ²⁶ -paṭhavi all. ²⁹ atisedh- A. atinisedh- C.

dho lobhābhīhūtātāya, āyūhito atthasādhanena apacitīm na karoti. Ime kho mahārāja dvādasa apacitīm na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjitvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā mahārāja saṅha-sukhuma-aṇu-rajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evam - eva kho mahārāja sā papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjitvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yadi pana mahārāja sā papaṭikā pāsāṇato visum na bhāveyya, tam - pi te selā pāsāṇapapaṭikaṃ uppatitvā gaṇheyyum. Esā pana mahārāja papaṭikā na bhūmatthā na ākāsaṭṭhā, pāsāṇasampahāravegena bhijjitvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja vātamaṇḍalikāya ukkhittam purāṇapaṇṇam animittakatadisam yena vā tena vā patati, evam - eva kho mahārāja esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Api ca mahārāja akataññussa kadariyassa Devadattassa dukkhānubhavanāya sā papaṭikā Bhagavato pāde patitā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā:
Āsavānam khayā samaṇo hotīti. Puna ca bhaṇitam:

Catubbhi dhammehi samangibhūtam,
tam ve naram samaṇam āhu loke ti.

Tatr' ime cattāro dhammā: khanti appāhāratā rati-
vipphānam ākiñcaññam. Sabbāni pan' etāni aparikkhī-

¹ ayūhito B, āyuhito ACM. ¹ -sādhanatāya M. ⁵ yathā pana C, yathā vā pana A, yadi (?) pana B; the passage wanting in M. ²⁰ -bhāvanāya CM. ²⁷ appāhāratā ABC, abyāhāratā M.

ṇāṣavassa sakilesass' eva honti. Yadi bhante Nāgasena āsavānaṃ khayā samaṇo hoti, tena hi:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti

yam vacanaṃ taṃ micchā. Yadi 'catubbhi dhammehi samangibhūto' samaṇo hoti, tena hi: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Bhaṇitaṃ-ca:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tad-idaṃ mahārāja vacanaṃ tesam tesam puggalānaṃ guṇavasena bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Idaṃ pana niravasesavacanaṃ: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Api ca mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo aggam-akkhāyati. Yathā mahārāja yāni kānici jalajathalajapupphāni vassikaṃ tesam aggam-akkhāyati, avasesāni yāni kānici vividhāni pupphajātāni sabbāni tāni pupphāni yeva, upādāy' upādāya pana vassikaṃ yeva pupphaṃ janassa patthitaṃ pihayitaṃ, evam-eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo aggam-akkhāyati. Yathā vā pana mahārāja sabbadhaññaṇaṃ sāli aggam-akkhāyati, yā kāci avasesā vividhā dhaññajātiyo tā 'sabbā upādāy'

²¹ jalathalaja- AC.

upādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sālī yeva tesam aggam - akkhāyati, evam - eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo aggam - akkhāyatīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Puna ca Tathāgato Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano ubbillāvito bhiyyo uttariṃ sakagaṇaṃ pakittesi:

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkaṃ vatteṃ, cakkaṃ appativattiyaṃ - ti.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano ubbillāvito bhiyyo uttariṃ sakagaṇaṃ pakittesiṭi yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano ubbillāvito bhiyyo uttariṃ sakagaṇaṃ pakittesi, tena hi: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

¹² parikittesi C.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā : Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ :

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkam vattemi, cakkam appativattiyaṃ - ti.

Paṭhamam mahārāja Bhagavatā dhammassa sabhāva-sarasa-lakkhaṇaṃ sabhāvaṃ avitathaṃ bhūtaṃ tacchaṃ tathatthaṃ paridīpayamānena bhaṇitaṃ : Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Yaṃ pana Bhagavatā Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti, taṃ na lābhahetu na yasahetu na pakkahetu na antevāsikamya-tāya, atha kho anukampāya kāruṇṇena hitavasena : evaṃ imassa dhammābhisamayo bhavissati tiṇṇaṃ - ca māṇava-kasatānaṃ - ti, evaṃ bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ bhaṇitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā :

Ahiṃsayaṃ paraṃ loke piyo hohisi māmako ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahaṃ - ti.

^{6.16} parikittitaṃ AbC. ¹¹ tathaṃ M.

Niggaho nāma bhante Nāgasena hatthacchedo pādacchedo vadho bandhanaṃ kāraṇā māraṇaṃ santatīvikopanaṃ. Na etaṃ vacanaṃ Bhagavato yuttaṃ, na ca Bhagavā arahati etaṃ vacanaṃ vattum. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ :

Ahiṃsayaṃ paraṃ loke piyo hohisi māmako ti,
tena hi :

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
tena hi :

Ahiṃsayaṃ paraṃ loke piyo hohisi māmako ti
tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Ahiṃsayaṃ paraṃ loke piyo hohisi māmako ti.

Bhaṇitaṃ - ca :

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti.

Ahiṃsayaṃ paraṃ loke piyo hohisi māmako ti,
sabbesaṃ mahārāja tathāgatānaṃ anumataṃ etaṃ, esā
anusatthi, esā dhammadesanā, dhammo hi mahārāja
ahiṃsālakkhaṇo, sabhāvavacanaṃ etaṃ. Yaṃ pana ma-
hārāja Tathāgato āha :

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
bhāsā esā. Uddhataṃ mahārāja cittaṃ niggahetabbaṃ,
līnaṃ cittaṃ paggaḥetabbaṃ; akusalaṃ cittaṃ nigga-
hetabbaṃ, kusalaṃ cittaṃ paggaḥetabbaṃ; ayoniso ma-
nasikāro niggahetabbo, yoniso manasikāro paggaḥetabbo;

micchā paṭipanno niggahetabbo, sammā paṭipanno pagga-
hetabbo; anariyo niggahetabbo, ariyo paggaheṭabbo; coro
niggahetabbo, acoro paggaheṭabbo ti.

Hotu bhante Nāgasena, idāni tvaṃ paccāgato si
mama visayaṃ, yaṃ-ahaṃ pucchāmi so me attho upa-
gato; coro pana bhante Nāgasena niggahantena kathaṃ
niggahetabbo ti. — Coro mahārāja niggahantena evaṃ
niggahetabbo: paribhāsaniyo paribhāsitaḥ, daṇḍaniyo daṇ-
ḍetabbo, pabbājaniyo pabbājetabbo, bandhaniyo bandhi-
tabbo, ghātaniyo ghātetabbo ti. — Yaṃ pana bhante
Nāgasena corānaṃ ghātanaṃ taṃ tathāgatānaṃ anuma-
tan-ti. — Na hi mahārājāti. — Kissa pana coro anu-
sāsaniyo anumato tathāgatānaṃ-ti. — Yo so mahārāja
ghātīyati na so tathāgatānaṃ anumatiyā ghātīyati, sa-
yaṃkatena so ghātīyati, api ca dhammānusatthiṃ anu-
sāsīyati, sakkā pana mahārāja purisaṃ akārakaṃ ana-
parādhaṃ vīthiyaṃ carantaṃ gahetvā matimatā ghāta-
yitun-ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahā-
rājāti. — Akārakattā bhante ti. — Evam-eva kho ma-
hārāja na coro tathāgatānaṃ anumatiyā haññati, sayāṃ-
katena so haññati, kim-pan' ettha anusāsako kañci do-
saṃ āpajjatīti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja
tathāgatānaṃ anusatthi samā anusatthi hotīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham-asmīti.

Puna ca Tathāgato there Sāriputta-Moggallāne sa-
parise paṇāmesi. Kin-nu kho bhante Nāgasena Tathā-

⁸ -anīyo A throughout. ¹¹ -iyati AC twice, M throughout. ²¹ kiñci
CM. ²⁶ -khīlo M.

gato kupito parisam paṇāmesi udāhu tuṭṭho paṇāmesi: etam tāva jānāhi imam nāmāti. Yadi bhante Nāgasena kupito parisam paṇāmesi, tena hi Tathāgatassa kodho appativattito. Yadi tuṭṭho paṇāmesi, tena hi avatthusmiṃ ajānantena paṇāmitā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham - asmīti.

Paṇāmitā ca therā Sāriputta-Moggallānā sapisā, tañ - ca pana na kopena. Idha mahārāja kocid - eva puriso mahāpaṭhaviyā mūle vā khāṇuke vā pāsāne vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalitvā patati, api nu kho mahārāja mahāpaṭhavī kupitā tam pātetīti. — Na hi bhante, na - tthi mahāpaṭhaviyā kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā mahāpaṭhavī, sayam - eva so alaso khalitvā patito ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānam kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena paṇāmitā. Idha pana mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena samvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapam tam khippam - eva nicchubhati, thalam ussādeti; api nu kho mahārāja mahāsamuddo kupito tam kuṇapam nicchubhatīti. — Na hi bhante, na - tthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamutto mahāsamuddo ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānam kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena paṇāmitā. Yathā mahārāja paṭhaviyā khalito patiyati, evam Jinasāsanavare khalito paṇāmīyati; yathā mahāsamudde mataṃ

⁵ paṇāmitā ti all. ⁸ -khīlo AaCbM. ²² ussāreti M.

kuṇapaṃ nicchubhīyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmīyati. Yaṃ pana te mahārāja Tathāgato paṇāmesi, tesam atthakāmo hitakāmo sukhakāmo visuddhikāmo: evaṃ ime jāti-jarā-byādhī-maraṇena parimuccissantīti paṇāmesīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, ta-thā sampatiṇchāmīti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Puna ca kira so lagulehi paripothito bhinnasīso sañcunṇitaṭṭhi maṃsa-dhamani-majja-parikatto parinibbuto. Yadi bhante Nāgasena thero Mahāmoggallāno iddhiyā koṭṭim gato, tena hi: lagulehi paripothito parinibbuto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi lagulehi paripothito parinibbuto, tena hi: iddhiyā koṭṭim gato ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kin - na samattho iddhiyā attano upaghātaṃ apanayitum, sadevakassa pi lokassa paṭisaraṇaṃ bhavitum araho ti. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Āyasmā ca Mahāmoggallāno lagulaḥato parinibbuto, tañ - ca pana kammādhiggahitenāti. — Nanu bhante Nāgasena iddhimato

¹² paṭigatto M, parikaṇṇo C ¹² parinibbuto ti ABC. ¹³⁻¹⁶ koṭṭigato CM. ¹⁶ araho hoti M.

iddhivisayo pi kammavipāko pi dve acintiyā, acintiyena acintiyam̄ apanayitabbaṃ. Yathā nāma bhante keci phalakāmā kapitthena kapitthaṃ pothenti, ambena ambaṃ pothenti, evam - eva kho bhante Nāgasena acintiyena acintiyam̄ pothayitvā apanetabban - ti. — Acintiyānam - pi mahārāja ekaṃ adhimattaṃ balavataram̄. Yathā mahārāja mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānam - pi tesam̄ eko sabbe abhibhavitvā āṇam̄ pavatteti, evam - eva kho mahārāja tesam̄ acintiyānam̄ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataram̄, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam̄ na labhanti. Idha pana mahārāja koci puriso kismicid - eva pakaraṇe aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhagini - bhātaro vā sakhi - sahāyakā vā tāyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kiṃ tattha kāraṇam̄: aparādhikatā; evam - eva kho mahārāja tesam̄ acintiyānam̄ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataram̄, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam̄ na labhanti. Yathā vā pana mahārāja mahiyā davadāhe samuṭṭhite ghaṭasahassam - pi udakaṃ na sakkoti nibbāpetum̄, atha kho aggi yeva tattha abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kiṃ tattha kāraṇam̄: balavatā tejassa; evam - eva kho mahārāja tesam̄ acintiyānam̄ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataram̄, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam̄ na labhanti. Tasmā mahārāja āyasmato Mahāmoggallānassa kammādhiggahitassa lagulehi pothiyamānassa iddhiyā samannāhāro nāhosīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīchhāmīti.

³ kapitthena kapitthaṃ M. ⁴ kho om. M. ⁹ kammavipāko yeva adhimatto balavatāro kammavipāko M throughout ²¹ davadāhe M.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayaṭṭakam pihitaṃ paṭicchannaṃ. Yadi bhante Nāgasena Jinasāsane yuttaṃ vā pattaṃ vā samayaṃ vā labhetha, Vinayaṭṭanti vivaṭā sobheyya, kena kāraṇena: kevalaṃ tattha sikkhā saṃyamo niyamo sīla-guṇa-ācāra-ṭṭanti attharaso dhammaraso vimuttiraso. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti, tena hi: Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayaṭṭakam pihitaṃ paṭicchannaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayaṭṭakam pihitaṃ paṭicchannaṃ, tena hi: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhato - koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayaṭṭakam pihitaṃ paṭicchannaṃ. Tañ - ca pana na sabbesaṃ, sīmaṃ katvā pihitaṃ. Tividhena mahārāja Bhagavatā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena pihito, dhammassa garukattā pihito, bhikkhubhūmiyā garukattā pihito. Kathaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito: vaṃso eso mahārāja sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā mahārāja khattiyānaṃ khattiyamāyā khattiyesu yeva carati, evaṃ - etaṃ khattiyānaṃ lokassa paveni avasesānaṃ pihitā;

³ puna ca paraṃ AbCM. ⁴ paṭicchannanti AbC. ²⁵ gurukattā. M in both places. ³¹ pihito AM.

evam - eva kho mahārāja vaṃso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā vā pana mahārāja mahiyā gaṇā vattanti, seyyathāidaṃ : mallā atoṇā pabbatā dhammagiriyaṃ brahmagiriyaṃ naṭakā naccakā langhakā pisācā maṇibhaddā puṇṇabaddhā candima-suriyaṃ siridevatā kalidevatā sivā vasudevā ghanikā asipāsā bhaddiputtā, tesāṃ tesāṃ rahassaṃ tesu tesu gaṇesu yeva carati, avasesānaṃ pihitaṃ ; evam - eva kho mahārāja vaṃso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Evaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Kathaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito : dhammo mahārāja garuko bhāriyo, tattha sammattakārī aññaṃ āraḍheti, taṃ tattha paramparāsammattakārīya pāpuṇāti, na taṃ tattha paramparāsammattakārīya pāpuṇāti ; mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo asammattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Yathā mahārāja sāra-vara-pavara-abhijāta-jātimanta - rattalohitacandanānaṃ nāma Savarapuram - anugataṃ oṇātaṃ avaṇātaṃ hīlitaṃ khīlitaṃ garahitaṃ bhavati, evam - eva kho mahārāja : mā 'yaṃ sāraddhammo varadhammo paramparāsammattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā

⁴ aṇṇā C. ⁴ vaṭṭakā (for pabbatā) M. ⁵ -hiriya C twice. ⁶ kalidevatā CM. ⁷ vāsudeva C, sudevāvasudevā M, vāvāsudevāsuvā A. ⁷ ghanikā C, ghanighā B. ⁷ apipāsa M. ⁷ bhaddhiputtā AB. ¹⁴ guruko M. ²⁴ sabara- Ab. ²⁶ mā cāyaṃ AbM.

pihito. Kathaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito : bhikkhubhāvo kho mahārāja atuliyō appamāṇo anagghaniyo, na sakkā kenaci agghāpetuṃ tuletuṃ parimetuṃ, mā yaṃ evarūpe bhikkhubhāve ʒhito lokena samasamo bhavatūti bhikkhūnaṃ yeva antare Pātimokkhuddeso carati. Yathā mahārāja loke varapavara-bhaṇḍaṃ, vatthaṃ vā attharaṇaṃ vā gaja-turanga-rathasuvanna-rajata-maṇi-muttā-itthiratanādīni vā nijjitakamasūrā vā, sabbe te rājānaṃ-upagacchanti, evaṃ-eva kho mahārāja yāvata loke sikkhā-sugatāgamapariyattī-ācārasaṃyama-sīlasaṃvaraguṇā sabbe te bhikkhusaṅghaṃ-upagatā bhavanti. Evaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sampaṭicchāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ-p' etaṃ Bhagavatā: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattukaṃ-ti. Bhante Nāgasena, ko paṇ' ettha vireso, kiṃ kāraṇaṃ yaṅ-c' ekena musāvādena ucchijjati, yaṅ-c' ekena musāvādena satekiccho hoti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti, tena hi; Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattukaṃ-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike desanāvattukaṃ-ti, tena hi; Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

² loke atuliyō A. ⁷ -turaga- AB. ¹⁹ yamekena C.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Bhaṇitañ - ca: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattim āpajjati ekassa santike desanāvattjukan - ti. Tañ - ca pana vatthivasena garuka-lahukaṃ hoti. Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha koci puriso parassa paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa tumhe kim daṇḍaṃ dhārethāti. — Yadi so bhante āha: nakkhamāmīti, tassa mayaṃ akkhamamāne kahāpaṇaṃ harāpemāti. — Idha pana mahārāja so yeva puriso tava paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa pana ko daṇḍo ti. — Hattham - pi 'ssa bhante chedāpeyyāma, pādam - pi chedāpeyyāma, yāva sīsaṃ kaḷīracchejjaṃ chedāpeyyāma, sabbam - pi taṃ gehaṃ vilumpāpeyyāma, ubhatopasse yāva sattamaṃ kulaṃ samugghātāpeyyāmāti. — Ko pan' ettha mahārāja vireso, kim kāraṇaṃ yaṃ ekassa paṇippahāre sukhumo kahāpaṇo daṇḍo, yaṃ tava paṇippahāre hatthacchejjaṃ pādacchejjaṃ yāva kaḷīracchejjaṃ sabbagehādānaṃ ubhatopasse yāva sattamakulā samugghāto ti. — Manussantarena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampajānamusāvādo vatthivasena garuka-lahuko hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā Dhammatādharmapariyāye: Pubbe va bodhisattānaṃ mātāpitāro niyatā honti, bodhi niyatā hoti, aggasāvakā niyatā honti, putto niyato hoti, upatṭhāko niyato hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Tusite kāye ṭhito Bodhisatto atṭha mahāvilokanāni viloketi: kālaṃ viloketi, dīpaṃ viloketi, desaṃ viloketi, kulaṃ viloketi, janettim viloketi, āyuraṃ viloketi, māsaṃ viloketi, nekkhammaṃ viloketīti.

¹³ naṃ A, na B; pi 'ssa gehaṃ M.

Bhante Nāgasena, aparipakke ñāṇe bujghanam na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgametum, anatickamanīyam paripakkamānasam; kasmā Bodhisatto kalam viloketi: kamhi kāle uppajjāmīti. Aparipakke ñāṇe bujghanam na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgametum; kasmā Bodhisatto kulam viloketi: kamhi kule uppajjāmīti. Yadi bhante Nāgasena pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro niyatā, tena hi: kulam viloketīti yam vacanam tam micchā; yadi kulam viloketi, tena hi: pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro niyatā ti tam-pi vacanam micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Niyatā mahārāja pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro, kulāñ-ca Bodhisatto viloketi. Kin-ti pana kulam viloketi: ye me mātāpitaro te khattiyā udāhu brāhmaṇā ti, evam kulam viloketi. Aṭṭhannam mahārāja pubbe va anāgataṃ oloketabbam hoti, katamesam aṭṭhannam: vāñjassa mahārāja pubbe va vikkayabhaṇḍam oloketabbam hoti, hatthināgassa pubbe va soṇḍāya anāgato maggo oloketabbo hoti, sākaṭikassa pubbe va anāgataṃ tittham oloketabbam hoti, niyyāmakassa pubbe va anāgataṃ tīram oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbe va āyum oloketvā āturo upasankamitabbo hoti, uttarasetussa pubbe va thirāthirabhāvam jānitvā abhirūhitabbam hoti, bhikkhussa pubbe va anāgataṃ kalam paccavekkhitvā bhojanam bhuñjitabbam hoti, bodhisattānam pubbe va kulam oloketabbam hoti: khattiyakulam vā brāhmaṇakulam vā ti. Imesam kho mahārāja aṭṭhannam pubbe va anāgataṃ oloketabbam hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etam, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Yattha katthaci Bhagavā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, yo hi koci jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ samatikkamati taṃ paramāya paṣaṃsāya paṣaṃsatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti, tena hi: jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ desetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, tena hi: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Yattha katthaci Bhagavatā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamānena ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito. Tattha pana kāraṇaṃ atthi yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Kim - pan' ettha bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Sīlavā mahārāja sīlasampanno agadasamo sattānaṃ kilesavisavināsane, osadhasamo sattānaṃ kilesabyādhivūpasame, udakasamo sattānaṃ kilesarajojallāpaharaṇe, maṇiratanasamo sattānaṃ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānaṃ caturoghapāragamane, satthavāhasamo sattānaṃ jātikantāratāraṇe, vātasamo sattānaṃ tividhaggisantāpanibbāpane, mahāmeghasamo sattānaṃ mānasaparipūraṇe, ācariyasamo sattānaṃ kusalasikkhāpane, sudesikasamo sattānaṃ khemapatham - ācikkhane. Evarūpo mahārāja bahugūṇo anekagūṇo appamāṇagūṇo gu-

narāsi guṇapuñjo sattānaṃ vaḍḍhikaro sīlavā mā
 vinassīti sattānaṃ anukampāya mahārāja Bhagavā sik-
 khāpadaṃ paññāpesi: Na bhikkhave attānaṃ pātetab-
 baṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Idam-
 ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā paṭi-
 khipi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Kumāra-
 kassapena vicitrakathikena Pāyāsirajāññaassa paralokaṃ
 dīpayamānena: Yathā yathā kho rājañña samaṇabrāh-
 maṇā sīlavanto kalyāṇadhammā ciraṃ dīgham - addhānaṃ
 tiṭṭhanti, tathā tathā bahujaṇahitāya paṭipajjanti bahu-
 jaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya
 devamanussānaṃ - ti. Kena pana kāraṇena Bhagavā sa-
 mādāpesi: jāti pi mahārāja dukkhā, jarā pi dukkhā,
 byādhi pi dukkhā, maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, soko pi duk-
 kho, paridevo pi dukkho, dukkhaṃ - pi dukkhaṃ, doma-
 nassaṃ - pi dukkhaṃ, upāyāso pi dukkho, appiyehi sam-
 payogo pi dukkho, piyehi vippayogo pi dukkho, mātu-
 maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, pitumaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhātu-
 maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhaginimaraṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 puttamaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, dāramaraṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 nātimaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, nātibyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 rogabyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhogabyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 sīlabyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ, ditṭhibyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 rājabhayaṃ - pi dukkhaṃ, corabhayaṃ - pi dukkhaṃ, veri-
 bhayaṃ - pi dukkhaṃ, dubbhikkhabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ag-
 gibhayaṃ - pi dukkhaṃ, udakabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ūmi-
 bhayaṃ - pi dukkhaṃ, āvaṭṭabhayaṃ - pi dukkhaṃ, kum-
 bhīlabhayaṃ - pi dukkhaṃ, susukābhayaṃ - pi dukkhaṃ,
 attānuvādabhayaṃ - pi dukkhaṃ, parānuvādabhayaṃ - pi
 dukkhaṃ, daṇḍabhayaṃ - pi dukkhaṃ, duggatibhayaṃ - pi
 dukkhaṃ, parisasārajjabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ajīvikabha-
 yaṃ - pi dukkhaṃ, maraṇabhayaṃ - pi dukkhaṃ, vettehi

¹¹ lokānukampakāya ABC. ¹⁴ byādhi AB. ³¹ -sārajjampi B. ³¹ ajīvika-
 M, ajīvikā- C.

tālanam - pi dukkham, kasāhi tālanam - pi dukkham, addhadanakehi tālanam - pi dukkham, hatthacchedanam - pi dukkham, pādacchedanam - pi dukkham, hatthapādacchedanam - pi dukkham, kaṇṇacchedanam - pi dukkham, nāsacchedanam - pi dukkham, kaṇṇanāsacchedanam - pi dukkham, bilangathālikam - pi dukkham, sankhamuṇḍikam - pi dukkham, Rāhumukham - pi dukkham, jotimālakam - pi dukkham, hatthapajjotikam - pi dukkham, erakavattikam - pi dukkham, cīrakavāsikam - pi dukkham, eṇeyyakam - pi dukkham, baḷisamaṃsikam - pi dukkham, kahāpaṇakam - pi dukkham, khārāpatacchikam - pi dukkham, palighapari-vattikam - pi dukkham, palālapīṭhakam - pi dukkham, tattena [pi] telena osiñcanam - pi dukkham, sunakhehi khādāpanam - pi dukkham, jīvasūlāropanam - pi dukkham, asinā sīsacchedanam - pi dukkham, evarūpāni evarūpāni mahārāja bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Yathā mahārāja Himavante pabbate abhivattam udakam Gangāya nadiyā pāsāṇa-sakkhara-kharamarumba-āvaṭṭa - gaggalaka - ūmikavankacadika - āvaraṇa-nīvaraṇa-mūlaka-sākhāsu pariyottharati, evam - eva kho mahārāja evarūpāni evarūpāni bahuvīdhāni anekavīdhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Pavattam mahārāja dukkham, appavattam sukham, appavattassa guṇam pavatte ca bhayam dīpayamāno mahārāja Bhagavā appavattassa sacchikiriyāya jāti-jarā-byādhi-maraṇasamatikamāya samādapesi. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena Bhagavā samādapesīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbethito paṇho, sukathitam kāraṇam, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

² -chedampi BCM throughout. ¹⁵ evarūpāni once CM. ¹⁸ abhivuttam M. ¹⁹ -vadika- C, -madika- Aa. ²¹ evarūpāni once C.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Mettāya bhikkhave cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulikatāya yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamā-raddhāya ekādas' ānisāmsā paṭikankhā, katame ekādasa: sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakam supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visam vā satthaṃ vā kamati, tuvaṭaṃ cittaṃ samādhiyati, mukhavaṇṇo vipasīdati, asammūlho kālaṃ karoti, uttariṃ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena raññā viddho visapītena sallena tath' eva mucchito patito ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Mettāya bhikkhave — pe — brahmalokūpago hotīti, tena hi: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena raññā viddho visapītena sallena tath' eva mucchito patito ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena raññā viddho visapītena sallena tath' eva mucchito patito, tena hi: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visam vā satthaṃ vā kamatīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho sunipuṇo pariṣaṇho sukhumo gambhīro, api sunipuṇānaṃ manujānaṃ gatte sedam moceyya, so tavānuppatto, vijatehi taṃ mahājaṭaṭitaṃ, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi nibbāhanāyāti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visam vā satthaṃ vā kamatīti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena raññā viddho visapītena sallena tath' eva mucchito patito. Tattha

⁴ paṭikankhā AaB. ¹² piliyakkhena M throughout, pīlī- or pīli- C.

pana mahārāja kāraṇaṃ atthi. Katamaṃ tattha kāraṇaṃ: n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Sāmo mahārāja kumāro ghaṭaṃ ukkhipanto tasmim̃ khāṇe mettābhāvanāya pamatto ahoṣi. Yasmiṃ mahārāja khāṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmim̃ khāṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmim̃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha mahārāja puriso sangāmasūro abhejjakavacajālikam̃ sannayhitvā sangāmaṃ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti, na tasmim̃ okāsaṃ labhanti; n' eso mahārāja guṇo sangāmasūrassa, abhejjakavacajālikāy' eso guṇo, yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evam - eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khāṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim̃ khāṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, tasmim̃ okāsaṃ na labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha pana mahārāja puriso dibbaṃ antaradhānaṃ mūlaṃ hatthe kareyya, yāva taṃ mūlaṃ tassa hatthagataṃ hoti tāva na añño koci pakatimanusso taṃ purisaṃ passati, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mūlass' eso guṇo antaradhānassa, yaṃ so pakatimanussānaṃ cakkhupathe na dissati. Evam - eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khāṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim̃ khāṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmim̃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Yathā vā pana mahārāja

²⁴ mūlass' eva so AbC.

purisaṃ sukataṃ mahatimahāleṇaṃ - anupaviṭṭhaṃ mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayitum, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mahāleṇassa so guṇo, yaṃ mahatimahāmegho abhivassamāno na taṃ temeti; evameva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā, yasmim mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tassa sakkonti ahitaṃ kātum, n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā ti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sabbapāpanivāraṇā mettābhāvanā ti. — Sabbakusalaguṇāvahā mahārāja mettābhāvanā hitānaṃ - pi ahitānaṃ - pi, ye te sattā viññāṇabaddhā sabbesaṃ mahānisamsā mettābhāvanā saṃvibhajitabbā ti.

Bhante Nāgasena, kusalakārissa pi akusalakārissa pi vipāko samasamo udāhu koci viseso atthīti. — Atthi mahārāja kusalassa ca akusalassa ca viseso, kusalaṃ mahārāja sukhavipākaṃ saggasaṃvattanikaṃ, akusalaṃ dukkhavipākaṃ nirayasaṃvattanikaṃ - ti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Devadatto ekantakaṇho ekantakaṇhehi dhammehi samannāgato, Bodhisatto ekantasukko ekantasukkehi dhammehi samannāgato ti. Puna ca Devadatto bhava bhava yasena ca pakkhena ca Bodhisattena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā. Yadā Devadatto nagare Bārāṇasiyaṃ Brahmadattassa rañño purohitaputto ahosi, tadā Bodhisatto chavakacaṇḍālo ahosi vijjādharo, vijjāṃ parijapitvā akāle ambaphalāni nibbatte; ettha tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno

yāsasā ca nihīno. Puna ca param̄ yadā Devadatto rājā
 ahoṣi mahāmahīpati sabbakāmasamangī, tadā Bodhisatto
 tassūpabhogo ahoṣi hatthināgo sabbalakkhaṇasampanno,
 tassa cārugativilāsaṃ asahamāno rājā vadham - icchanto
 hatthācariyaṃ evam - avoca: asikkhito te ācariya hatthi-
 nāgo, tassa ākāsagamanāṃ nāma kāraṇāṃ karohīti; tat-
 tha pi tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno, lāmako
 tiracchānagato. Puna ca param̄ yadā Devadatto manusso
 ahoṣi pavane natthāyiko, tadā Bodhisatto Mahāpaṭhavī
 nāma makkaṭo ahoṣi; ettha pi tāva dissati vireso ma-
 nussassa ca tiracchānagatassa ca, ettha pi tāva Bodhi-
 satto Devadattato jātiyā nihīno. Puna ca param̄ yadā
 Devadatto manusso ahoṣi, Soṇuttaro nāma nesādo balavā
 balavataro nāgabalo, tadā Bodhisatto Chaddanto nāma
 nāgarājā ahoṣi, tadā so luddako taṃ hatthināgaṃ ghātesi;
 tattha pi tāva Devadatto va adhikataro. Puna ca param̄
 yadā Devadatto manusso ahoṣi vanacāraṇo aniketavāsī,
 tadā Bodhisatto sakuṇo ahoṣi tittiro mantajjhāyī, tadā
 pi so vanacāraṇo taṃ sakuṇāṃ ghātesi; tattha pi tāva
 Devadatto va jātiyā adhikataro. Puna ca param̄ yadā
 Devadatto Kalābu nāma Kāsirājā ahoṣi, tadā Bodhisatto
 tāpaso ahoṣi khantivādī, tadā so rājā tassa tāpasassa
 kuddho hatthapāde vaṃsakaḷire viya chedāpesi; tattha pi
 tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.
 Puna ca param̄ yadā Devadatto manusso ahoṣi vanacaro,
 tadā Bodhisatto Nandiyo nāma vānarindo ahoṣi, tadā pi
 so vanacaro taṃ vānarindaṃ ghātesi saddhiṃ mātara
 kaniṭṭhabhātikena ca; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā. Puna ca param̄ yadā Devadatto ma-
 nusso ahoṣi acelako Kārambhiyo nāma, tadā Bodhisatto
 Paṇḍarako nāma nāgarājā ahoṣi; tattha pi tāva Deva-

¹³ sonuttaro ACM. ¹⁷⁻¹⁹ vanavāraṇo BC, vanacaro, -carako M. ¹⁸
 -jjhāyī all.

datto yeva adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā Devadatto manusso ahoṣi pavane jaṭṭilako, tadā Bodhisatto Tacchako nāma mahāsūkaro ahoṣi; tattha pi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Cetisu Suraparicaro nāma rājā ahoṣi upari-purissamatte gagane vehāsaṅgamo, tadā Bodhisatto Kapilo nāma brāhmaṇo ahoṣi; tattha pi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca. Puna ca param yadā Devadatto manusso ahoṣi Sāmo nāma, tadā Bodhisatto Ruru nāma migarājā ahoṣi; tattha pi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto manusso ahoṣi luddako pavanacaro, tadā Bodhisatto hatthināgo ahoṣi, so luddako tassa hatthināgassa satta-khattum dante chinditvā hari; tattha pi tāva Devadatto yeva yoniyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto sigālo ahoṣi khattiyadhammo, so yāvatā Jambudīpe padesarājāno te sabbe anuyutte akāsi, tadā Bodhisatto Vidhuro nāma paṇḍito ahoṣi; tattha pi tāva Devadatto yeva yasena adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto hatthināgo hutvā laṭṭukikāya saṅgikāya puttake ghātesī, tadā Bodhisatto pi hatthināgo ahoṣi yūthapati; tattha tāva ubho pi te samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto yakkho ahoṣi Adhammo nāma, tadā Bodhisatto pi yakkho ahoṣi Dhammo nāma; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto nāviko ahoṣi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro, tadā Bodhisatto pi nāviko ahoṣi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā va ahesum. Puna ca param yadā Devadatto satthavāho ahoṣi pañcannaṃ sakatasatānaṃ issaro, tadā Bodhisatto pi satthavāho ahoṣi pañcannaṃ sakatasatānaṃ issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca

¹⁷ vidhūro ABM.

param yadā Devadatto Sākho nāma migarājā ahoṣi, tadā Bodhisatto pi Nigrodho nāma migarājā ahoṣi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Sākho nāma senāpati ahoṣi, tadā Bodhisatto Nigrodho nāma rājā ahoṣi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahoṣi, tadā Bodhisatto Cando nāma rājakumāro ahoṣi; tadā ayaṃ Khaṇḍahālo yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Brahma-datto nāma rājā ahoṣi, tadā Bodhisatto tassa putto Mahāpadumo nāma kumāro ahoṣi, tadā so rājā sakaputtam corappapāte khipāpesi; yato kutoci pitā va puttānam adhikataro hoti viṣiṭṭho ti tattha pi tāva Devadatto yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Mahāpatāpo nāma rājā ahoṣi, tadā Bodhisatto tassa putto Dhamm-pālo nāma kumāro ahoṣi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsaṅ - ca chedāpesi; tattha pi tāva Devadatto yeva uttaro adhikataro. Ajj' etarahi ubho pi Sakyakule jāyimsu, Bodhisatto Buddho ahoṣi sabbaññū lokanāyako, Devadatto tassa atidevadevassa sāsane pabbajitvā iddhiṃ nibbattetvā Buddhālayam akāsi. Kin - nu kho bhante Nāgasena yaṃ mayā bhaṇitam taṃ sabbam tatham udāhu vitathan - ti. — Yan - tvaṃ mahārāja bahuviddham kāraṇam osāresi, sabban - tam tath' eva no aññathā ti. — Yadi bhante Nāgasena kaṇho pi sukko pi samasamagatikā honti, tena hi kuṣalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hotīti. — Na hi mahārāja kuṣalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hoti, na hi mahārāja, Devadatto sab-bajanehi paṭiviruddho, Bodhisatto n' eva paṭiviruddho, yo tassa Bodhisatte paṭivirodho so tasmim tasmim yeva bhava paccati phalam deti. Devadatto pi mahārāja issa-

¹² kutoci pi pitā BC. ¹² ca AB. ²⁰ atidevassa A, devātidevassa M.
²² tathā C. ²⁸ hi om. BC.

riye t̥hito janapadesu ārakkham deti, setum sabham puñ-
 ñasālam kāreti, samaṇa-brāhmaṇānam kapaṇiddhika-va-
 ṇibbakānam nāthānāthānam yathāpaṇihitam dānam deti;
 tassa so vipākena bhava bhava sampattiyo paṭilabhati.
 Kass' etaṃ mahārāja sakkā vattum: vinā dānena damena
 saṃyamena uposathakammena sampattim anubhavissat̥ti.
 Yam pana tvaṃ mahārāja evaṃ vadesi: Devadatto ca
 Bodhisatto ca ekato anuparivattant̥ti, so na jātisatassa
 accayena samāgamo ahoṣi, na jātisahassassa accayena,
 na jātisatasahassassa accayena, kadāci karahaci bahun-
 nam ahorattānam accayena samāgamo ahoṣi. Yam pan'
 etaṃ mahārāja Bhagavatā kṇakacchapopamaṃ upadas-
 sitaṃ manussattaṭṭilābhāya, tathūpamaṃ mahārāja ime-
 sam samāgamaṃ dhārehi. Na mahārāja Bodhisattassa
 Devadatten' eva saddhim samāgamo ahoṣi, thero pi ma-
 hārāja Sāriputto anekesu jātisatasahassesu Bodhisattassa
 pitā ahoṣi, mahāpitā ahoṣi, cullapitā ahoṣi, bhātā ahoṣi,
 putto ahoṣi, bhāgineyyo ahoṣi, mitto ahoṣi. Bodhisatto
 pi mahārāja anekesu jātisatasahassesu therassa Sāri-
 puttassa pitā ahoṣi, mahāpitā ahoṣi, cullapitā ahoṣi,
 bhātā ahoṣi, putto ahoṣi, bhāgineyyo ahoṣi, mitto ahoṣi.
 Sabbe pi mahārāja sattakāyapariyāpanā saṃsārasotam-
 anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehi pi piyehi pi samā-
 gacchanti. Yathā mahārāja udakaṃ sotena vuyhamā-
 nam suci-asuci-kalyāṇa-pāpakena samāgacchati, evam-
 eva kho mahārāja sabbe pi sattakayapariyāpanā saṃ-
 sārasotam - anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehi pi
 piyehi pi samāgacchanti. Devadatto mahārāja yakkho sa-
 māno attanā Adhammo pare adhamme niyojetvā sattapañ-
 ñāsa vassakoṭiyo sat̥thiñ - ca vassasatasahassāni mahāniraye

² kapaṇaddhika- M. ⁶ saññāmena B. ¹³ manussattaṃ paṭ. BCM. ¹⁶
 jātisahassesu AB. ¹⁹ jātisahassesu A. ²² ²⁶ sattā kāy. Ab. ²⁵ asuciṃ
 asuciṃ C, asucisaci- B, asuciṃ suciṃ A.

pacci. Bodhisatto pi mahārāja yakkho samāno attanā Dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsa vassakoṭiyo satthiñ - ca vassasatasahassāni sagge modi sabba-kāmasamangī. Api ca mahārāja Devadatto imasmim bhave Buddhaṃ anāsādaniyam - āsādayitvā samaggañ - ca sanghaṃ bhinditvā paṭhaviṃ pāvisi; Tathāgato bujhitvā sabbadhamme parinibbuto upadhisankhaye ti. -- Sādhubhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti.

Puna ca kathiyati: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa niman-tiyamānā pāpaṃ nākāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti,

tena hi: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa niman-tiyamānā pāpaṃ nākāsīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Mahosadhassa bhariyā

¹² pi om. AB. ¹² kareyyuṃ all throughout. ²¹ pi om. M.

Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi, tena hi:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,¹³
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti.

Kathīyati ca: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa nimantiyamānā pāpaṃ nākāsīti. Kareyya sā mahārāja itthī sahasaṃ labhamānā tādisena purisena saddhiṃ pāpakammaṃ, na sā kareyya, sace khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādisaṃ labheyya. Vicinantī sā mahārāja Amarā itthī na addasa khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādisaṃ. Idhaloke garahabhayā khaṇaṃ na passi, paraloke nirayabhayā khaṇaṃ na passi, kaṭukavipākaṃ pāpan - ti khaṇaṃ na passi, piyaṃ na muñcitukāmā khaṇaṃ na passi, sāmikassa garukatāya khaṇaṃ na passi, dhammaṃ apacāyantī khaṇaṃ na passi, anariyaṃ garahantī khaṇaṃ na passi, kiriyaṃ na bhinditukāmā khaṇaṃ na passi. Evarūpehi bahukehi kāraṇehi khaṇaṃ na passi. Raho pi sā loke vicinitvā na passantī pāpaṃ nākāsi. Sace sā

¹³ pi om. AaM. ²² nāddasa A. ^{27.27.30} -anti all.

manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya; sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya; sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnīhi devatāhi raho na labheyya; sace paracittavidūnīhi devatāhi raho labheyya, atha attanā va pāpehi raho na labheyya; sace attanā va pāpehi raho labheyya, atha adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahavidhehi kāraṇehi raho na labhitvā pāpaṃ nākāsi. Nīmantakam - pi sā loke vicinitvā tādisaṃ alabhantī pāpaṃ nākāsi. Mahosadho mahārāja paṇḍito aṭṭhavīsatiyā angehi samannāgato, katamehi aṭṭhavīsatiyā angehi samannāgato: Mahosadho mahārāja sūro, hirimā, ottāpī, sapakkho, mittasampanno, khamo, sīlavā, saccavādī, soceyyasampanno, akkodhano, anati-mānī, anusuyyako, viriyavā, āyūhako, sangāhako, saṃvibhāgī, sakhilo, nivātavutti, asaṭho, amāyāvī, atibuddhisampanno, kittimā, vijjāsampanno, hitesī upanissitānaṃ, patthito sabbajanassa, dhanavā, yasavā. Mahosadho mahārāja paṇḍito imehi aṭṭhavīsatiyā angehi samannāgato. Sā aññaṃ tādisaṃ nīmantakaṃ alabhitvā pāpaṃ nākāsīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Vigatabhayasantāsā arahanto ti. Puna ca nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajītvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ, ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Kin - nu kho bhante Nāgasena te arahanto bhayā pakkantā, paññāyissati sakena kammenāti Dasabalaṃ pātetukāmā pak-

⁸ bahukehi A.

kantā, udāhu Tathāgatassa atulaṃ vipulaṃ - asamaṃ pā-
 ṭihāriyaṃ datṭhukāmā pakkantā. Yadi bhante Nāgasena
 Bhagavatā bhaṇitaṃ: Vigatabhayasantāsā arahanto ti,
 tena hi: nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bha-
 gavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni paricca-
 jivvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā
 therāṃ Ānandaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi
 nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opa-
 tantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccejivvā Jina-
 varaṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā therāṃ
 Ānandaṃ, tena hi: Vigatabhayasantāsā arahanto ti tam-
 pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavā-
 nuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Vigatabha-
 yasantāsā arahanto ti. Nagare ca Rājagahe Dhanapāla-
 kaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇā-
 savasatāni pariccejivvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ
 ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Tañ - ca pana na
 bhayā, nāpi Bhagavantaṃ pādetukāmatāya. Yena pana
 mahārāja hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā
 so hetu arahantānaṃ samucchinnō, tasmā vigatabhaya-
 santāsā arahanto. Bhāyati nu mahārāja mahāpaṭhavī
 khaṇante pi bhindante pi dhārente pi samudda-pabbata-
 girisikhare ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
 mahārājāti. — Na - tthi bhante mahāpaṭhaviyā so hetu
 yena hetunā mahāpaṭhavī bhāyeyya vā taseyya vā ti. —
 Evam - eva kho mahārāja na - tthi arahantānaṃ so hetu
 yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Bhā-
 yati nu mahārāja girisikharaṃ chindante vā bhindante
 vā patante vā agginā dahante vā ti. — Na hi bhante ti.
 — Kena kāraṇena mahārājāti. — Na - tthi bhante giri-

¹ vipulaṃ CM. ¹¹ ānandanti AbCM. ^{22,29} nanu AC. ²⁸ vā ti all.

sikharassa so hetu yena hetunā girisikharam bhāyeyya vā taseyya vā ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi arahantānam so hetu yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Yadi pi mahārāja lokadhātusatasahassesu ye keci sattakāyapariyāpannā sabbe pi te satti - hatthā ekam arahantaṃ upadhāvitvā tāseyyūṃ, na bhavēyya arahato cittassa kiñci aññathattaṃ, kinkāraṇaṃ: aṭṭhāna - m - anavakāsātāya. Api ca mahārāja tesam khīṇā - savānaṃ evaṃ cetoparivitakko ahosi: ajja naravarapavare jinavaravasabhe nagaravaram - anupaviṭṭhe vīthiyā Dhanapālako hatthī āpatissati, asaṃsayam - atidevadevaṃ upaṭṭhāko na pariccajissati, yadi mayaṃ sabbe pi Bhagavantaṃ na pariccajissāma, Ānandassa guṇo pākaṭo na bhavissati, na h' eva ca Tathāgataṃ samupagamissati hatthināgo, handa mayaṃ apagacchāma, evam - idaṃ mahato janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, Ānandassa ca guṇo pākaṭo bhavissatīti. Evaṃ te arahanto ānisaṃsaṃ disvā disāvidisaṃ pakkantā ti. — Suvi bhanto bhante Nāgasena pañho, evam - etaṃ, na - tthi arahantānam bhayaṃ vā santāso vā, ānisaṃsaṃ disvā te arahanto pakkantā disāvidisaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sabbaññū ti. Puna ca bhaṇatha: Tathāgatena Sāriputta - Moggallānapamukhe bhikkhusanghe paṇāmite Cātumeyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati bījūpamañ - ca vacchataruṇūpamañ - ca upadassetvā Bhagavantaṃ pasādesuṃ khamāpesuṃ nijjhattaṃ akaṃsūti. Kin - nu kho bhante Nāgasena aññātā tā upamā Tathāgatassa yāhi Tathāgato

¹¹ hatthi all. ¹¹ asaṃsayam mati - AbBC. ¹⁴ ca om. AC. ¹⁶ -kāyassa ca A. ¹⁶ -bandhanā mokkho A. ²⁶ upadaṃsetvā M.

upamāhi orato khamito upasanto nijjhattim gato. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatassa tā upamā aññātā, tena hi Buddho asabbaññū; yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vīmaṁsāpekho paṇāmesi, tena hi tassa akāruññātā sambhavati. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Sabbaññū mahārāja Tathāgato, tāhi ca upamāhi Bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhattim gato. Dhammasāmī mahārāja Tathāgato, Tathāgatappavediteh' eva te opammehi Tathāgataṁ ārādhesuṁ tosesuṁ pasādesuṁ, tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumodi. Yathā mahārāja itthi sāmikassa santaken' eva dhanena sāmikaṁ ārādheti toseti pasādeti, tañ - ca sāmiko sādjhūti abbhanumodati, evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṁ ārādhesuṁ tosesuṁ pasādesuṁ, tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja kappako rañño santaken' eva suvaṇṇapaṇakena rañño uttamangaṁ pasādhamāno rājānaṁ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno sādjhūti abbhanumodati yathicchitam - anuppadeti; evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṁ ārādhesuṁ tosesuṁ pasādesuṁ, tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja saddhivihāriko upajjhāyābhataṁ piṇḍapātaṁ gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyaṁ ārādheti toseti pasādeti, tañ - ca upajjhāyo pasanno sādjhūti abbhanumodati; evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṁ ārādhesuṁ tosesuṁ pasādesuṁ,

⁵ sambhavatīti ABC.

tesañ - ca Tathāgato pasanno sādhiṭi abbhanumoditvā
sabbadukkhaparimuttīyā dhammaṃ desesīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmi.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanaṃ - ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanaṃ - ti,

tena hi :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,
tena hi : Santhavāto bhayaṃ jātaṃ — pe — dassanaṃ - ti
tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

² sabbadukkhā par. C. ⁶ jāyati CM throughout (jāyate Sn. xii, v. 1).

¹⁷ bhayaṃ jātaṃ om. BC.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti.

Bhaṇitaṃ - ca:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ: Santhavāto —
pe — dassanan - ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ
nissavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ samaṇānucchavaṃ
samaṇasārappaṃ samaṇapatirūpaṃ samaṇārahaṃ samaṇa-
gocaraṃ samaṇapaṭipadā samaṇapaṭipatti. Yathā ma-
hārāja ārañṇako migo arañṇe pavane caramāno nirālayo
anīketo yathicchakaṃ sayati, evam - eva kho mahārāja
bhikkhunā:

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti

cintetabbaṃ. Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,

taṃ dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ,
katame dve: Vihāradānaṃ nāma sabbabuddhehi vaṇṇitaṃ
anumataṃ thomitaṃ pasatthaṃ, taṃ te vihāradānaṃ da-
tvā jāti-jarā-maraṇā parimuccissantīti; ayaṃ tāva pa-
ṭhamo ānisaṃso vihāradāne. Puna ca paraṃ: vihāre
vijjamāne bhikkhuniyo byattasanketā bhavissanti, sula-
bhaṃ dassanaṃ dassanakāmānaṃ, anīkete duddassanā
bhavissantīti; ayaṃ dutiyo ānisaṃso vihāradāne. Ime
dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

⁶ -cchavikaṃ M. ¹¹ arañṇako C.

Vihāre kārāye ramme, vāsāy' ettha bahussute ti;

na tattha Buddhaputtena ālayo karaṇīyo nikete ti. —
Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatī-
chāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho pan' Udāyi
app - ekadā iminā pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo
pi bhuñjāmīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tena hi: Ahaṃ kho pan' Udāyi app - ekadā iminā pattena
samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti yaṃ
vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:
Ahaṃ kho pan' Udāyi app - ekadā iminā pattena sama-
tittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti, tena hi:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Ahaṃ kho pan' Udāyi app - ekadā iminā
pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti.
Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tañ sabhāvavacanañ asesavacanañ nissesavacanañ nipariyāyavacanañ bhūtavacanañ tacchavacanañ yāthāvavacanañ aviparītavacanañ isivacanañ munivacanañ bhagavantavacanañ arahantavacanañ paccekabuddhavacanañ jīnavacanañ sabbaññūvacanañ, Tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa vacanañ. Udare asaṃyato mahārāja pāṇam - pi hanti, adinnam - pi ādiyati, paradāram - pi gacchati, musā pi bhaṇati, majjam - pi pivati, mātaram - pi jīvitā voropeti, pitaram - pi jīvitā voropeti, arahantam - pi jīvitā voropeti, sangham - pi bhindati, duṭṭhena cittena Tathāgatassa lohitam - pi uppādeti. Nanu mahārāja Devadatto udare asaṃyato sangham bhinditvā kappatṭhiyañ kammañ āyūhi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitañ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Udare saṃyato mahārāja catusaccābhisamayañ abhisameti, cattāri sāmāññaphalāni sacchikaroti, catusu paṭisambhīdāsu aṭṭhasu samāpattisu chasu ca abhiññāsu vasībhāvañ pāpuṇāti, kevalaṇ - ca samaṇadhammañ pūreti. Nanu mahārāja sukapotako udare saṃyato hutvā yāva Tāvatisabhavanañ kampetvā Sakkañ devānam - indaṇ upatṭhānam - upanesi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuvīdhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitañ:

Uttitṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Yañ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitañ: Ahañ kho pan' Udāyi app - ekadā iminā pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti, tañ katakiccena niṭṭhitakiriyena siddhatthena vusitavosānena nirāvaraṇena sabbaññunā sayambhunā Tathāgatena attānañ upādāya bhaṇitañ. Yathā mahārāja vantassa virittassa anuvāsitassa

³ yāthāvacanañ B, yathāvacanañ AC. ⁷ hanati M. ⁷ ādiyati AC. ¹⁸ aṭṭhasu ca samāpattisu AC.

āturassa sappāyakiriyā icchitabbā hoti, evam - eva kho mahārāja sakilesassa adiṭṭhasaccassa udare saṃyamo karaṇīyo hoti. Yathā mahārāja maṇiratanassa sappabhāssa jātīmantassa abhijātiparisuddhassa majjana-nighaṃsana-parisodhanena karaṇīyaṃ na hoti, evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa buddhavisaye pāramiṃ gatassa kiriyākaraṇesu āvaraṇaṃ na hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Puna ca bhaṇitaṃ Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattuṃ ābādhoppanno dissati. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuttaro, tena hi: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi therō Bakkulo appābādhānaṃ aggo, tena hi: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Bhaṇitaṃ - ca: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti. Taṃ - ca pana bāhiraṇaṃ āgamānaṃ adhigamānaṃ pariyattīnaṃ attani

⁶ pāramīgatassa B. ¹¹ -dhāro AaBC, and so B throughout. ¹⁴ bakulo M throughout.

vijjamānataṃ sandhāya bhāsitaṃ. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ṭhānacankamikā, te ṭhānena cankamena divārattiṃ vītināmeti, Bhagavā pana mahārāja ṭhānena cankamena nisajjāya sayanena divārattiṃ vītināmeti; ye te mahārāja bhikkhū ṭhānacankamikā te tena angena atirekā. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvitahetu pi dutiyāṃ bhojanaṃ na bhuñjanti, Bhagavā pana mahārāja dutiyāṃ - pi yāva tatiyāṃ - pi bhojanaṃ bhuñjati; ye te mahārāja bhikkhū ekāsanikā te tena angena atirekā. Anekavidhāni mahārāja tāni kāraṇāni tesāṃ tesāṃ taṃ taṃ sandhāya bhaṇitāni. Bhagavā pana mahārāja anuttaro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñānadassanena, dasahi ca balehi catuhi vesārajjehi aṭṭhārasahi buddhadhammehi chahi asādhāraṇehi ñāṇehi. Kevale ca buddhavisaye taṃ sandhāya bhaṇitaṃ: Aham - asmī bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhissakko sallakatto ti. Idha mahārāja manussesu eko jātimā hoti, eko dhanavā, eko vijjavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkhaṇo, sabbe p' ete abhibhaviya rājā yeva tesāṃ uttamo hoti; evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbasattānaṃ aggo jeṭṭho seṭṭho. Yaṃ pan' āyasmā Bakkulo appābādho ahosi, taṃ abhinīhāravasena. So hi mahārāja Anomadassissa bhagavato udaravātābādhe uppanne Vipassissa ca bhagavato aṭṭhasatṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṃ tiṇapupphakaroge uppanne sayāṃ tāpaso samāno nānābhesajjehi taṃ byādhim apanetvā appābādharāṃ patto, bhaṇito ca: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato mahārāja byādhimhi uppajante pi anuppajante pi, dhutangāṃ ādiyante pi anādiyante pi,

⁵ te (in the second place) om. AB. ¹⁴ ca om. M. ²⁰ suro ABM. ²⁵ Vipassissa bhag. ABCa. ³¹ dhūtangāṃ C.

na - tthi Bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavara-lañcake: Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā dipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññi-nāsaññino vā Tathāgato tesam aggam - akkhāyati araham sammāsambuddho ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampatiçchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Puna ca bhaṇitam: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuppannassa maggassa uppādetā, tena hi: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti yaṃ vacanam taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti, tena hi: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Bhaṇitañ - ca: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Tam dvayam - pi sabhāvavacanam - eva. Pubbakānam mahārāja tathāgatānam antaradhānena asati anusāsake maggo antaradhāyi, so tam Tathāgato maggam luggam paluggam rūlham pihitam paṭicchannam asañ-

caraṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo addasa pubbakehi
 sammāsambuddhehi anuyātaṃ, tankāraṇā āha: Addasā kho
 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasā pubba-
 kehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Pubbakānaṃ mahā-
 rāja tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake luggaṃ
 paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ maggaṃ yaṃ dāni
 Tathāgato sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato
 bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa mag-
 gassa uppādetā ti. Idha mahārāja rañño cakkavattissa
 antaradhānena maṇiratanāṃ girisikharantare niliyati, apa-
 rassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyā upagacchati; api nu
 kho taṃ mahārāja maṇiratanāṃ tassa pakatan - ti. —
 Na hi bhante, pākatiṃ yeva taṃ bhante maṇiratanāṃ,
 tena pana nibbattan - ti. — Evam - eva kho mahārāja
 pākatiṃ pubbakehi tathāgatehi anuciṇṇaṃ atṭhangikaṃ
 sivaṃ maggaṃ asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ
 pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ Bhagavā paññācak-
 khunā sammāsamaṇo uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tan-
 kāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsam-
 buddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā
 pana mahārāja santaṃ yeva puttaṃ yoniyā janayitvā mātā
 janikā ti vuccati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato
 santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pihitaṃ
 paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo
 uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato
 bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa mag-
 gassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso
 yaṃ kiñci natṭhaṃ passati, tena taṃ bhaṇḍaṃ nibbat-
 titaṃ - ti jano voharati, evam - eva kho mahārāja Tathā-
 gato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūlhaṃ pi-
 hitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ sammāsamaṇo uppādesi

² tankāraṇaṃ CM twice, -raṇamāha M three times. ⁶ dāni naṃ AbC.

¹² pākatikanti M.

sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave araham̐ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso vanaṃ sodhetvā bhūmiṃ nīharati, tassa sā bhūmīti jano voharati, na c' esā bhūmi tena pavattitā, taṃ bhūmiṃ kāraṇaṃ katvā bhūmisāmiko nāma hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato santam̐ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññāya sammāsamaṇo uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave araham̐ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiucchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin - ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Lomasakassapo nāma isi samāno anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin - ti, tena hi: Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ, tena hi: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭṭhakajātiko ahoṣin - ti. Lomasakassapena ca isinā anekasate pāṇe

⁴ sā om. AB. ⁸ paññācakkhunā M. ¹⁴ vāhaṃ M throughout.

ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ; tañ-ca
 pana rāgavasena visaññinā, no sacetanenāti. — Atth'
 ime bhante Nāgasena puggalā pāṇaṃ hananti, katame
 attha: ratto rāgavasena pāṇaṃ hanati, duṭṭho dosavasena
 pāṇaṃ hanati, mūlho mohavasena pāṇaṃ hanati, mānī
 mānavasena pāṇaṃ hanati, luddho lobhavasena pāṇaṃ
 hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇaṃ hanati, bālo hassa-
 vasena pāṇaṃ hanati, rājā vinayanavasena pāṇaṃ hanati.
 Ime kho bhante Nāgasena attha puggalā pāṇaṃ hananti.
 Pakatikaṃ yeva bhante Nāgasena Bodhisattena katan-ti.
 — Na mahārāja pakatikaṃ Bodhisattena kataṃ. Yadi
 mahārāja Bodhisatto pakatibhāvena oṇameyya mahāyañ-
 ñaṃ yajitum, na-y-imāṃ gāthaṃ bhaṇeyya:

Sasamuddapariyāyaṃ mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ
 na icche saha nindāya, evaṃ Sayha vijānahīti.

Evamvādī mahārāja Bodhisatto saha dassanena Canda-
 vatiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto ratto, vi-
 saññībhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-
 luḷita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-sañcayāṃ
 vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajī. Yathā mahārāja ummat-
 tako khittacitto jalitam-pi jātavedaṃ akkamati, kupi-
 tam-pi āsīvisaṃ gaṇhāti, mattam-pi hatthiṃ upeti, sa-
 muddam-pi atīradassī pakkhandati, candanikam-pi oḷi-
 gallam-pi omaddati, kaṇṭakādhānam-pi abhirūhati, pa-
 pāte pi patati, asucim-pi bhakkheti, naggo pi ratiyā
 carati, aññaṃ-pi bahavidhaṃ akiriyaṃ karoti; evam-
 eva kho mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candava-
 tiyā rājakaññāya visaññī ahosi khittacitto, visaññībhūto
 ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-luḷita-cittena
 mahatimahā-pasughāta-galaruhira-sañcayāṃ vājapeyyaṃ

⁴ hanti Aa throughout. ⁸ vinayanayavasena AbBC, vinayavasena M.
¹⁷ ratto om. M.

mahāyaññaṃ yaṃ. Khittacittena mahārāja kataṃ pāpaṃ diṭṭhadhamme pi na mahāsāvajjaṃ hoti, samparāye vipākena pi no tathā. Idha mahārāja koci ummattako vajjham - āpajjeya, tassa tumhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Ko bhante ummattakassa daṇḍo bhavissati, taṃ mayā pothāpetvā nīharāpema, eso va tassa daṇḍo ti. — Iti kho mahārāja ummattakassa aparādhe daṇḍo pi na bhavati, tasmā ummattakassa kate pi na doso bhavati, satekiccho. Evam - eva kho mahārāja Lomasakassapo isi saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññi ahoṣi khittacitto ratto, visaññibhūto visatāpayāto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-lulita-cittena mahatimahā - pasugghāta-galaruhira-sañcayāṃ vājapeyyāṃ mahāyaññaṃ yaṃ. Yadā ca pana pakaticitto ahoṣi paṭiladdhasati, tadā puna - d - eva pabbajitvā pañcābhinnāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣi. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṇchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
kāsāvaṃ - addakkhi dhajāṃ isīnaṃ;
dukkhena phuṭṭhass' udapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Jotipālamāṇavo samāno Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkosi paribhāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bodhisatto tiracchānagato samāno kāsāvaṃ abhipūjayi, tena hi: Jotipālena

⁸ katena doso M. ¹¹ visamāpayāto A, visatāpayāno M.

māṇavena Kassapo bhagavā araham̐ sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito ti yaṃ vacanam̐ tam̐ micchā. Yadi Jotipālena māṇavena Kassapo bhagavā araham̐ sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi: Chaddantena nāgarājena kāsavam̐ pūjitan - ti tam - pi vacanam̐ micchā. Yadi tiracchānagatena Bodhisattena kakkaḷa-khara-kaṭuka-vedanam̐ vediyamānena luddakena nivattham̐ kāsavam̐ pūjitaṃ, kiṃ manussabhūto samāno paripakkañño paripakkāya bodhiyā Kassapaṃ bhagavantam̐ arahantam̐ sammāsambuddham̐ dasabalam̐ lokanāyakam̐ uditoditam̐ jalitabyāmobhāsam̐ pavaruttamam̐ pavararucira-Kāsikakāsavam̐ - abhipārutam̐ disvā na pūjayi. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam̐ mahārāja Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
 kāsavam̐ - addakkhi dhajam̐ isīnam̐;
 dukkhenā phuṭṭhass' udapādi saññā:
 arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Jotipālena ca māṇavena Kassapo bhagavā araham̐ sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito. Tañ - ca pana jātivāsena kulavasena. Jotipālo mahārāja māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, tassa mātāpitaro bhagini-bhātaro dāsi - dāsa - ceṭaka - parivāraka - manussā Brahmadevatā Brahmagarukā, te: brāhmaṇā eva uttamā pavarā ti avasese pabbajite garahanti jigucchanti, tesam̐ tam̐ vacanam̐ sutvā Jotipālo māṇavo Ghaṭikārena kumbhakārena satthāram̐ dassanāya pakkosito evam - āha: Kiṃ pana te muṇḍakena samaṇakena ditṭhenāti. Yathā

mahārāja amatam visam - āsajja tittakam hoti, yathā ca sītūdakam aggim - āsajja uṇham hoti, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena tathāgatam akkosi paribhāsi. Yathā mahārāja jalita-pajjalito mahā aggikkhandho sappabhāso udakam - āsajja upahata-ppabhā-tejo sītalo kāḷako bhavati paripakka-nigguṇḍiphala-sadiso, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo puñṇavā saddho nāṇa-vipulasappabhāso assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā tathāgatam akkosi paribhāsi, upagantvā ca buddhaguṇam - aññāya ceṭakabhūto viya ahoṣi, jinasāsane pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam sabbam temāsam ākāsacchadanam atthāsi na cābhivassīti. Puna ca bhānitam: Kassapassa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Kissa pana bhante Nāgasena tathāgatassa evam - ussannakusalamūlassa kuṭi ovassati; tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchitabbo. Yadi bhante Nāgasena Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam anovassam ākāsacchadanam ahoṣi, tena hi: Tathāgatassa kuṭi ovassatīti yaṃ vacanam tam micchā. Yadi Tathāgatassa kuṭi ovassati, tena hi: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam anovassakam ahoṣi ākāsacchadanam - ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam sabbam temāsam ākāsaccha-

⁴ kulavasena andho hutvā tath. M. ⁷ -nigguṇḍi- AC. ²⁵ anovassam B.

danam atthāsi na cābhivassīti. Bhaṇitañ - ca: Kassa-
 passa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Ghaṭikāro mahārāja
 kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo
 andhe jinne mātāpitaro posetī, tassa asammukhā anāpucchā
 yev' assa ghare tiṇam haritvā bhagavato kuṭim chādesum,
 so tena tiṇaharaṇena akampitam asaṅcalitam susaṅghitam
 vipulam - asamam pītim paṭilabhi, bhiyyo somanassañ - ca
 atulam uppādesi: aho vata me bhagavā lokuttamo suvis-
 sattho ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na
 hi mahārāja tathāgato tāvatakena vikārena calati. Yathā
 mahārāja Sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārena
 pi na kampati na calati, mahodadhi varapavarasāgaro
 anekasatanahuta-mahāgangā-satasahassehi pi na pūrati
 na vikāram - āpajjati; evam - eva kho mahārāja tathāgato
 na tāvatakena vikārena calati. Yam pana mahārāja
 tathāgatassa kuṭi ovassati, tam mahato janakāyassa anu-
 kampāya. Dve 'me mahārāja atthavase sampassamānā
 tathāgatā sayānimmitam paccayam na paṭisevanti: ayam
 aggadakkhiṇeyyo satthā ti bhagavato paccayam datvā
 devamanussā sabbaduggatito parimuccissantīti; pāṭihiram
 dassetvā vuttim pariyesantīti mā aññe upavadeyyun - ti.
 Ime dve atthavase sampassamānā tathāgatā sayānim-
 mitam paccayam na paṭisevanti. Yadi mahārāja Sakko
 vā tam kuṭim anovassam kareyya Brahmā vā sayam vā,
 sāvajjam bhaveyya tam yeva kāraṇam sadosam sanig-
 gaham: ime vibhūsam katvā lokam sammohenti adhi-
 katham karontīti, tasmā tam kāraṇam vajjanīyam. Na
 mahārāja tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācanāya
 aparibhāsiyā bhavantīti. — Sādhu bhante Nāgasena,
 evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

²⁰ pāṭihiram B, -hāram A. ²⁵ bhaveyya sāvajjam ABC, kareyya sāv-
 yeva sadosam M. ²⁵ yeva tam AaB.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Tathāgatena: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitam: Rājā 'ham - asmi Selāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti, tena hi: Rājā 'ham - asmi Selāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam: Rājā 'ham - asmi Selāti, tena hi: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti tam - pi vacanaṃ micchā. Khattiyo vā hi bhaveyya brāhmaṇo vā, na - tthi ekāya jātiyā dve vaṇṇā nāma. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitam: Rājā 'ham - asmi Selāti. Tattha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Kiṃ pana taṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Sabbe mahārāja pāpakā akusalā dhammā Tathāgatassa bāhitā pahīnā apagatā byapagatā ucchinnā khīṇā khayam patta nibbutā upasantā, tasmā Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma saṃsayam - anekasam vimatipathaṃ vīvatto, Bhagavā pi mahārāja saṃsayam - anekasam vimatipathaṃ vīvatto, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, Bhagavā pi mahārāja sabbabhavagatiyoninissaṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma agga - setṭha - vara - pavara - dibbavihāra - bahulo, Bhagavā pi mahārāja agga - setṭha - vara - pavara - dibbavihārabahulo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma ajjhayana - ajjhāpana - dāna - paṭiggahaṇa - dama - saṃyama - niyama - pubbamānusatthi - pa - veṇi - vaṃsa - dhaṇo, Bhagavā pi mahārāja ajjhayana - ajjhāpana - dānapaṭiggahaṇa - dama - saṃyama - niyama - pubba -

jinācinnamānusatthi-paveṇi-vaṃsa-dharaṇo, tenāpi kāra-
 ñena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma
 brahāsukhavihāra-jjhānajhāyī, Bhagavā pi mahārāja
 brahāsukhavihāra-jjhānajhāyī, tenāpi kāraṇena Tathāgato
 brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavābhava-
 gatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ jānāti, Bhagavā pi ma-
 hārāja sabbabhavābhavagatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ
 jānāti, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati.
 Brāhmaṇo ti mahārāja Bhagavato n' etaṃ nāmaṃ mātarā
 kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā
 kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na nātisālohitehi kataṃ,
 na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vi-
 mokkhaṅṭikam - etaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ nāmaṃ,
 bodhiyā yeva mūle Mārasenaṃ vidhamitvā atītānāgata-
 paccuppanne pāpake akusale dhamme bāhetvā saha
 sabbaññutaññaṇassa paṭilābhā paṭiladdha-pātubhūta-sa-
 muppannamatte saccikā paññatti, yad - idaṃ brāhmaṇo
 ti. Tena kāraṇena Tathāgato vuccati brāhmaṇo ti. —
 Kena pana bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato vuc-
 cati rājā ti. — Rājā nāma mahārāja yo koci rajjaṃ kā-
 reti lokam - anusāsati, Bhagavā pi mahārāja dasasahas-
 simhi lokadhātuyā dhammena rajjaṃ kāreti, sadevakaṃ
 lokam samārakaṃ sabrahmakaṃ sassamaṇabrāhmaṇiṃ
 pajaṃ anusāsati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā
 ti. Rājā nāma mahārāja sabbajanamanusse abhibhavitvā
 nandayanto nāti sanghaṃ socayanto amittasanghaṃ maha-
 timahāyasaṃsāraṇaṃ thirasāraṇaṃ anūnasatasalākālan-
 kataṃ ussāpeti paṇḍara-vimala-setacchattaṃ, Bhagavā
 pi mahārāja socayanto Mārasenaṃ micchā paṭipannaṃ
 nandayanto devamanusse sammā paṭipanne dasasahas-

6.7 -jātinivatti- Ab (C once). 6.7 ānucaritaṃ B. 16 -ṇassa ca paṭ- AB.
 17 saccikā ABC. 27 thirasāraṇaṃ om. AaCM; khantithirasāraṇaṃ
 ṇāṇavara AbB. 27 anūna om. B.

simhi lokadhātuyā mahatimahāyasaṣiriharaṃ khanti-thira-
 sāradaṇḍaṃ nāṇavara-satasalākāḷankataṃ ussāpeti agga-
 varavimutti-paṇḍaravimalasetacchattam, tenāpi kāraṇena
 Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma upagata-sampatta-
 janānaṃ bahunnam - abhivandanīyo bhavati, Bhagavā pi
 mahārāja upagata-sampatta-devamanussānaṃ bahunnam -
 abhivandanīyo, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti.
 Rājā nāma yassa kassaci ārādhakassa pasīditvā varitaṃ
 varam datvā kāmena tappayati, Bhagavā pi mahārāja
 yassa kassaci kāyena vācāya manasā ārādhakassa pasī-
 ditvā varitaṃ varam - anuttaraṃ sabbadukkhaparimuttiṃ
 datvā asesakāmaṃvarena [ca] tappayati, tenāpi kāraṇena
 Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma āṇaṃ vītikkaman-
 taṃ vigarahati jāpeti dhamseti, Bhagavato pi mahārāja
 sāsanaṃvare āṇaṃ atikkamanto alajjī mankubhāvena oṇāto
 hīlito garahito bhavitvā vajjati Jinasāsanavaramhā, tenāpi
 kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma pubba-
 kānaṃ dhammikānaṃ rājūnaṃ paveṇimanusattiyaṃ dham-
 mādhammam - anudīpayitvā dhammena rajjaṃ kārayamāno
 pihayito piyo patthito bhavati janamanussānaṃ, ciraṃ
 rājakulavaṃsaṃ tṭhapayati dhammaguṇabalena, Bhagavā
 pi mahārāja pubbakānaṃ sayambhūnaṃ paveṇimanusat-
 thiyā dhammādhammam - anudīpayitvā dhammena lokam -
 anusāsamāno pihayito piyo patthito devamanussānaṃ ci-
 raṃ sāsanaṃ pavatteti dhammaguṇabalena; tenāpi kāra-
 ṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Evam - anekavidhaṃ
 mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo
 pi bhaveyya rājā pi bhaveyya, sunipuno bhikkhu kap-
 pam - pi no naṃ sampādeyya, kiṃ atibahuṃ bhaṇitena,
 sankhittaṃ sampaṭicchitabban - ti. — Sādhu bhante Nā-
 gasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

¹¹ varita- ACM. ¹⁵ alajji all except Aa or Ab. ²⁹ no om. AC; no na
 M; taṃ C; the passage wanting in B. ²⁹ atibahu M.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - panudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Puna ca Bhagavā parisāya dhammaṃ desento kathento ānupubbikathaṃ paṭhamaṃ tāva dānakathaṃ katheti, pacchā sīlakathaṃ, tassa Bhagavato sabbalokissarassa bhāsitaṃ sutvā devamanussā abhisankharitvā dānaṃ denti, tassa taṃ uyyojitaṃ dānaṃ sāvakaṃ paribhuñjanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti, tena hi: Bhagavā dānakathaṃ paṭhamaṃ kathetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dānakathaṃ paṭhamaṃ katheti, tena hi: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kinkāraṇaṃ: yo so bhante dakkhiṇeyyo gihīnaṃ piṇḍapātadānassa vipākaṃ katheti tassa te dhammakathaṃ sutvā pasannacittā aparāparaṃ dānaṃ denti, ye taṃ dānaṃ paribhuñjanti sabbe te gāthābhigītaṃ paribhuñjanti. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho nipuṇo gambhīro tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - panudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Katheti ca Bhagavā paṭhamaṃ dānakathaṃ. Tañ - ca pana kiriyaṃ sabbesaṃ tathāgatānaṃ: paṭhamaṃ dānakathāya tattha cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā mahārāja manussā taruṇadārakānaṃ paṭhamaṃ

⁷ anupubbi- ACM. ¹² hi bhante bhag. BC.

tāva kilābhaṇḍakāni denti, seyyathīdam: vaṃkakaṃ gha-
 tikaṃ cingulakaṃ pattālhakaṃ rathakaṃ dhanukaṃ,
 pacchā te sake sake kamme niyojenti; evam - eva kho
 mahārāja Tathāgato paṭhamam tāva dānakathāya cittaṃ
 abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā vā pana ma-
 hārāja bhisakko nāma āturānam paṭhamam tāva catu-
 pañcāham telam pāyenti balakaraṇāya sinehanāya, pacchā
 vireceti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam
 dānakathāya cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti.
 Dāyakānam mahārāja dānapatīnam cittaṃ mudukaṃ hoti
 maddavam siniddham, tena te dānasetusankamena dāna-
 nāvāya saṃsārasāgarapāram - anugacchanti, tasmā tesam
 paṭhamam kammabhūmim - anusāsati, na ca tena viññat-
 tim āpajjatīti.

Bhante Nāgasena, viññattin - ti yaṃ vadesi, kati pana
 tā viññattiyō ti. -- Dve 'mā mahārāja viññattiyō: kāya-
 viññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti
 sāvajjā, atthi anavajjā; atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi
 anavajjā. Katamā kāyaviññatti sāvajjā: idh' ekacco
 bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito ṭhānam bhajati,
 ayam kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na
 paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānam samaye oñāto hoti
 hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t'
 eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh'
 ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito galam
 paṇāmetvā morapekkhitam pekkhati: evam ime passan-
 tīti, tena ca te passantī, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā,
 tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo
 ariyānam samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito pari-
 bhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati.
 Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu hanukāya

¹ vaṃkaṃ AaB. ² cingūlakaṃ Bb (or Ba). ⁵ niyojenti ABC. ¹⁶ 'mā
 om. AM. ²⁰ bhañjati CM. ²⁴ tveva all throughout.

vā bhamukāya vā anguṭṭhena vā viññāpeti, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā kāyaviññatti anavajjā: idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno ṭhāne pi aṭṭhāne pi yathānusatthiṃ gantvā ṭhāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati; ayam kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thuto pasattho, sallekhitācāro parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ve yācanti sappaññā, ariyā garahanti yācanaṃ, uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna' yācanā ti.

Katamā vacīviññatti sāvajjā: idha mahārāja bhikkhu vācāya bahavidhaṃ viññāpeti cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāraṃ, ayam vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu paresaṃ sāvento evaṃ bhaṇati: iminā me attho ti, tāya ca vācāya paresaṃ sāvitāya tassa lābho uppajjati; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu vacīvipphārena parisāya sāveti: evañ - ca evañ - ca bhikkhūnaṃ dātabban - ti, tañ - ca te vacanaṃ sutvā parikkittitaṃ abhiharanti; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito

khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Nanu mahārāja thero pi Sāriputto atthaṃ gate suriye rattibhāge gilāno samāno therena Mahāmoggallānena bhesajjaṃ pucchiyamāno vācaṃ bhindi, tassa tena vacībhedena bhesajjaṃ uppajji; atha thero Sāriputto: vacībhedena me imaṃ bhesajjaṃ uppannaṃ, mā me ājīvo bhijjīti ājīvabhedabhayā taṃ bhesajjaṃ pajahi, na upajīvi. Evam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā vacīviññatti anavajjā: idha mahārāja bhikkhu sati paccaye bhesajjaṃ viññāpeti nātipavāritesu kulesu, ayaṃ vacīviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thomito pasattho, parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati, anumato tathāgatehi arahantehi sammāsambuddhehi. Yaṃ pana mahārāja Tathāgato Kasibhāradvājassa brāhmaṇassa bhojanaṃ pajahi, taṃ āveṭhana-viniveṭhanakaḍḍhana-niggaha-paṭikkammaṇa nibbattaṃ, tasmā Tathāgato taṃ piṇḍapātaṃ paṭikkhipi, na upajīvīti. — Sabbakālaṃ bhante Nāgasena Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ patte ākiranti, udāhu sūkaramaddave ca madhupāyāse cāti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākirimsūti. — Sabbakālaṃ mahārāja Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope ākiranti. Yathā mahārāja rañño sūdo rañño bhuñjantassa sūpaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā kabale kabale sūpaṃ ākirati, evam - eva kho mahārāja sabbakālaṃ Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope dibbaṃ ojaṃ ākiranti. Verañjāyam - pi

⁸ upajīvīti all. ²⁰ -paṭikkammaṇa C, -paṭikkammaṇa M.

mahārāja Tathāgatassa sukkhayavapulake bhuñjamānassa devatā dibbena ojena temayitvā temayitvā upasamharimsu, tena Tathāgatassa kāyo upacito ahoṣīti. — Lābhā vata bhante Nāgasena tāsāṃ devatānaṃ yā Tathāgatassa sarīrapaṭijaggane satatāṃ samitāṃ ussukkam - āpannā. Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchhāmiti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti. Puna ca: Sabbaññutaṃ pat-tassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti. Yathā nāma bhante Nāgasena issāso vā issāsantevāsī vā bahuke divase sangāmatthāya upāsanaṃ sikkhitvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Yathā vā pana bhante Nāgasena mallo vā mallantevāsī vā bahuke divase nibbuddhaṃ sikkhitvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgatena bhayā osakkitaṃ, udāhu apākaṭatāya osakkitaṃ, udāhu dubbalatāya osakkitaṃ, udāhu asabbaññu-

¹ bhuñjamāne all. ² temayitvā once AB. ³ ca om. ABM. ⁴ kappā om. M throughout, B three times. ⁵ puna ca bhaṇitaṃ M. ⁶ nibbuddhaṃ AaCa. ⁷ ca om. AaBM. ⁸ apākaṭattāya AbB, apākattā Aa.

tāya osakkitaṃ. Kiṃ tattha kāraṇaṃ, ingha me tvaṃ kāraṇaṃ brūhi kankhāvitarāṇāya. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi: sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, tena hi: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Paripācitañ - ca mahārāja Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ [paripācitaṃ] mahato janakāyassa samuddharaṇāya; pattasabbaññutassa ca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya. Tañ - ca pana dhammassa gambhīra-nipuṇa-duddasa-duranubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānañ - ca ālayārāmataṃ sakkāyaditṭhiyā dalhasuggahitatan - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yev' etaṃ. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto aneka-byādhiparipīlitaṃ naraṃ upasankamitvā evaṃ cintayati: kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena imassa byādhi vūpasameyyāti; evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitaṃ janāṃ dhammassa ca gambhīra-nipuṇa-duddasa-duranubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattā-

¹ kiṃ om. AB. ²¹ ālayārāmataṃ AB twice, C once. ²⁴ -cintanā- M.

naṃ paṭivedhacintanamānasam yev' etaṃ. Yathā mahārāja rañño khattiyassa muddhāvasittassa dovārika-anīkaṭṭha-pārisajja-negama-bhaṭa-balattha - amacca-rājañña-rājūpajivine jane disvā evaṃ cittaṃ - uppajjeyya: kin - nu kho kathan - nu kho ime sangaṇhissāmīti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgatassa dhammassa gambhīra-nipuṇaduddasa-duranubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānaṃ - ca ālayārāmatam sakkāyaditṭhiyā dalhasuggahitataṃ - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti apposukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānasam yev' etaṃ. Api ca mahārāja sabbesam tathāgatānaṃ dhammatā esā yaṃ Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Tattha pana kiṃ kāraṇam. Ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrāhmaṇā sabbe te Brahmadevatā honti Brahmagarukā Brahmaparāyanā; tasmā tassa balavato yasavato ñātassa paññātassa uttarassa accuggatassa oṇamanena sadevako loko oṇamissati okappessati adhimuccissatīti iminā va mahārāja kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desenti. Yathā mahārāja koci rājā vā rājamahāmatto vā yassa oṇamati apacitiṃ karoti, balavatarassa tassa oṇamanena avasesā janatā oṇamati apacitiṃ karoti; evaṃ - eva kho mahārāja Brahme oṇamite tathāgatānaṃ sadevako loko oṇamissati. Pūjita-pūjako mahārāja loko, tasmā so Brahmā sabbesam tathāgatānaṃ āyācati dhammadesanāya, tena ca kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammaṃ desentīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbheṭhito pañho, atibhadraṃ veyyākaraṇam, evaṃ - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Pañcama vaggo.

² muddhābhisittassa AbC. ⁴ -jīvino BC. ⁶ -suggahī- B. ¹³ desentīti all. ¹⁵ -gurukā M. ¹⁸ ca ACM; om. B. ²⁸ suniveṭhito B.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tena hi: Iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti, tena hi:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, sa tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Taṃ - ca pana vacanaṃ pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattass' eva sato ācariyabhāvaṃ sandhāya bhāsitaṃ. Pañc' ime mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusittho Bodhisatto tattha tattha divasaṃ vītināmesi, katame pañca: Ye te mahārāja attha brāhmaṇā jātamatte Bodhisatte

lakkhaṇāni parigaṇhiṃsu, seyyathîdaṃ: Rāmo, Dhajo, Lakkhaṇo, Mantî, Yaṇṇo, Suyāmo, Subhojo, Sudatto, te tassa sotthiṃ pavedayitvā rakkhākammaṃ akaṃsu, te ca paṭhamam ācariyā. Puna ca paraṃ mahārāja: Bodhisattassa pitā Suddhodano rājā yaṃ tena samayena abhijātam udiccaṃ jātivantam padakaṃ veyyākaraṇam chaḷaṅgavantam Sabbamittam nāma brāhmaṇam upanetvā sovaṇṇena bhinkārena udakaṃ oṇojetvā: imam kumāram sikkhāpehîti adāsi, ayam dutiyo ācariyo. Puna ca paraṃ mahārāja: Yā sā devatā Bodhisattam samvejesi, yassā vacanam sutvā Bodhisatto samviggo ubbiggo tasmim yeva khaṇe nekkhammam nikkhamitvā pabbaji, ayam tatiyo ācariyo. Puna ca paraṃ mahārāja: Ālāro Kālāmo, ayam catuttho ācariyo. Puna ca paraṃ mahārāja: Uddako Rāmaputto, ayam pañcamo ācariyo. Ime kho mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā. Te ca pana ācariyā lokiye dhamme. Imasmiṃ - ca pana mahārāja lokuttare dhamme sabbañ-ñutañāṇapaṭivedhāya na - tthi Tathāgatassa anuttaro anu-sāsako. Sayambhū mahārāja Tathāgato anācariyako, tasmā kāraṇā Tathāgatena bhaṇitam:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmim lokasmim na - tthi me paṭipuggalo ti.

— Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmîti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā:
Atṭhānam - etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ ekissā loka-
dhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbam acari-

² saṇṇo A. ² sabhojo B. ⁶ udicca- AaM. ¹⁴ udako M. ¹⁹ anuttaro om. AaM.

maṃ uppajjeyyūṃ, n' etaṃ t̥hānaṃ vijjatīti. Desentā pi bhante Nāgasena sabbe pi tathāgatā sattatiṃsa bodhapakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādapatiṭṭiyā anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam - pi tathāgatānaṃ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā 'nusatthi, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe na uppajjanti. Ekena pi tāva budhuppādena ayaṃ loko obhāsajāto, yadi dutiyo buddho bhavyeaya dvinnam pabhāya ayaṃ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhavyeaya, ovadamānā ca dve tathāgatā sukhaṃ ovadeyyūṃ, anusāsamānā ca sukhaṃ anusāseyyūṃ. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, yathā 'haṃ nissamsayo bhavyeyan - ti.

Ayaṃ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vina-meyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, nat̥thānaṃ - upagaccheyya. Yathā mahārāja nāvā ekapurisasantāraṇī bhavyeaya, ekasmiṃ purise abhirūlhe samupādikā bhavyeaya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisa-thūlena sabbangapaccangena, so taṃ nāvaṃ abhirūheyya, api nu sā mahārāja nāvā dvinnam - pi dhāreyyāti. — Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vina-meyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, nat̥thānaṃ - upagaccheyya, osīdeyya udake ti. — Evam - eva kho mahārāja ayaṃ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇaṃ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyaṃ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vina-meyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, nat̥thānaṃ - upagaccheyya. Yathā vā pana mahārāja

¹ desento ABM. ⁵ anusāsenti ABC. ⁷ ekā anusatthi AM.

puriso yāvadattham bhojanam bhuñjeyya chādentam yāva kaṇṭham - abhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripuṇṇo nīrantaro tandikato anomaṇḍajāto puna - d - eva tattakam bhojanam bhuñjeyya; api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. — Na hi bhante, sakiṃ bhutto va mareyyāti. — Evam - eva kho mahārāja ayam dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyam dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natṭhānam - upagaccheyyāti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena atidhammabhārena paṭhavī calatīti. — Idha mahārāja dve sakaṭā ratanaparipūritā bhaveyyum yāva mukhasmā, ekasmā sakaṭato ratanam gahetvā ekasmiṃ sakaṭe ākireyyum, api nu tam mahārāja sakatam dvinnam - pi sakaṭānam ratanam dhāreyyāti. — Na hi bhante, nābhi pi tassa phaleyya, arā pi tassa bhijjeyyum, nemī pi tassa opateyya, akkho pi tassa bhijjeyyāti. — Kin - nu kho mahārāja atiratanabhārena sakaṭam bhijjatīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja atidhammabhārena paṭhavī calati. Api ca mahārāja imam kāraṇam buddhabalaparidīpanāya osāritam. Aññam - pi tattha abhirūpaṃ kāraṇam suṇohi yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe n' uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākam buddho, amhākam buddho ti ubhatopakkhajātā bhaveyyum. Yathā mahārāja dvinnam balavāmaccānam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākam amacco, amhākam amacco ti ubhatopakkhajātā honti; evam - eva kho mahārāja yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, tesam parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākam buddho, amhākam buddho ti ubha-

² -pūretvā B. ³ nandikato AbC, kandi- M. ³ anokami- M, aṇonami- A. anonami- BC. ¹⁴ mukhasamā ABC.

topakkhajātā bhaveyyum. Idam tāva mahārāja ekaṃ kāraṇaṃ yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, aggo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, jeṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, seṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, viṣiṭṭho Buddho ti — uttamo Buddho ti — pavaro Buddho ti — asamo Buddho ti — asamasamo Buddho ti — appaṭimo Buddho ti — appaṭibhāgo Buddho ti — appaṭipuggalo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya. Idam - pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampaticcha yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Api ca kho mahārāja buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakati esā yaṃ eko yeva buddho loke uppajjati, kasmā kāraṇā: mahantatāya sabbaññūbuddhaguṇānaṃ. Aññam - pi mahārāja yaṃ loke mahantaṃ taṃ ekaṃ yeva hoti: paṭhavī mahārāja mahantā, sā ekā yeva; sāgaro mahanto, so eko yeva; Sineru girirājā mahanto, so eko yeva; ākāso mahanto, so eko yeva; Sakko mahanto, so eko yeva; Māro mahanto, so eko yeva; Mahābrahmā mahanto, so eko yeva; Tathāgato araham sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṃ. Yatth' ete uppajjanti tatha aññassa okāso na hoti. Tasmā mahārāja Tathāgato araham sammāsambuddho eko yeva lokasmiṃ uppajjatīti. — Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kāraṇehi, anipuṇo p' etaṃ sutvā attamano bhaveyya, kim - pana mādiso mahāpañño; sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe te dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato na bhāriko na garuko na dakkhiṇeyyo, yaṃ Tathāgato sakāya mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ sayamkantitaṃ sayamvāyitaṃ vassikasāṭikaṃ attano dīyamānaṃ sanghassa dāpesi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato uttaro bhavēyya adhiko vā viṣiṭṭho vā: mayi dinne mahapphalaṃ bhavissatīti na Tathāgato mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ taṃ vassikasāṭikaṃ sanghe dāpeyya. Yasmā ca kho bhante Nāgasena Tathāgato attānaṃ na pattiyati na upanissayati, tasmā Tathāgato mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ sanghassa dāpesīti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Taṃ pana na attano patimānassa avipākatāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho mam' accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikkittayanto evam - āha: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Yathā mahārāja pitā dharamāno yeva amacca-bhaṭa-balattha-dovārika-anīkaṭṭha-pārisajja-janamajjhe rañño santike puttassa vijjamānaṃ yeva guṇaṃ pakitteti: idha ṭhapito anāgatam - addhānaṃ janamajjhe pūjito bhavissatīti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho mam' accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikkittayanto evam - āha:

³ te om. M. ⁷ -picchitaṃ M ¹² sayampiñj-... -poṭhitaṃ om. AacM.
¹² taṃ om. AaB. ³² parikkitt- M.

Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Na kho mahārāja tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā. Yathā mahārāja mātā-pitaro puttānam ucchādenti parimaddanti nahāpenti sambāhenti, api nu kho mahārāja tāvatakena ucchādana-parimaddana-nahāpana-sambāhanamattakena putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti visiṭṭho vā ti. — Na hi bhante, akāmakaraṇīyā bhante puttā mātāpitunnam, tasmā mātāpitaro puttānam ucchādana-parimaddana-nahāpana-sambāhanam karontīti. — Evam - eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā. Api ca Tathāgato akāmakaraṇīyam karonto mātucchāya tam vassikasāṭikam sanghassa dāpesi. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso rañño upāyanam āhareyya, tam rājā upāyanam aññatarassa bhaṭassa vā balatthassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya, api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena upāyanapaṭilābhamattakena raññā adhiko nāma hoti visiṭṭho vā ti. — Na hi bhante, rājābhattiko bhante so puriso rājūpajīvī, tamṭhāne ṭhapento rājā upāyanam detīti. — Evam - eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā, atha kho Tathāgatabhattiko Tathāgatopajīvī, tamṭhāne ṭhapento Tathāgato sanghassa vassikasāṭikam dāpesi. Api ca mahārāja Tathāgatassa evam ahosi: sabhāvapatipūjanīyo sangho, mama santakena sangham patipūjessāmīti sanghassa vassikasāṭikam dāpesi. Na mahārāja Tathāgato attano yeva patipūjanam vaṇṇeti, atha kho ye loke patipūjanārahā tesam - pi Tathāgato patipūjanam vaṇṇeti. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Majjhimanikāya-

¹⁹ rañño all. ²¹⁻²⁵ tatṭhāne M. ³⁰ patipūjanam all.

varalañcake Dhammadāyādadhampariyāye appiccha-
paṭipattim pakittayamānena: Asu yeva me purimo bhik-
khu pujjataro ca pāsāmsataro cāti. Na - tthi mahārāja
bhavesu koci satto Tathāgatato dakkhiṇeyyo vā uttaro
vā adhiko vā viṣiṭṭho vā, Tathāgato va uttaro adhiko
viṣiṭṭho. Bhāsitam - p' etam mahārāja Saṃyuttanikāya-
vare Mānavagāmikena devaputtena Bhagavato purato
ṭhatvā devamanussamajjhe:

Vipulo Rājagahikānaṃ giri seṭṭho pavuccati,
Seto Himavataṃ seṭṭho, ādicco aghagāmināṃ,
Samuddo udadhīnaṃ seṭṭho, nakkhattānaṃ - ca candimā;
sadevakassa lokassa Buddho aggaṃ pavuccatīti.

Tā kho paṇ' etā mahārāja Mānavagāmikena devaputtena
gāthā sugītā na duggītā, subhāsītā na dubbhāsītā, anu-
matā ca Bhagavatā. Nanu mahārāja therena pi Sāri-
puttana dhammasenāpatinā bhaṇitaṃ:

Eko manopasādo saraṇāgamaṇaṃ añjalippanāmo vā
ussahate tārayitum Mārabalanisūdane Buddhe ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ devātidevena: Ekapuggalo bhik-
khave loke uppajjamāno uppajjati bahujaṇahitāya bahu-
jaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya de-
vamanussānaṃ; katamo ekapuggalo: Tathāgato arahāṃ
sammāsambuddho — pe — devamanussānaṃ - ti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ - etam, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā:
Gihino vā 'haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭi-

³ pasāmsataro B. ⁵ va om. AC. ¹¹ udadhīnaṃ AbM. ¹² aggo M
(and so SN. II, 30 v. 9). ¹⁵ pi om. AC. ¹⁷ añjalippanāmo C; añ-
jalippanāmo BM. ¹⁹ ca om. AM. ²¹ -kampakāya all.

pattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Yadi bhante Nāgasena gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccanubhonto mālā-gandhavilepanaṃ dhārento jātarūpa-rajataṃ sādīyanto maṇikanaka-vicitta-molibaddho sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi bhaṇḍu kāsāvavattavasano parapiṇḍam - ajjhupagato catusu sīlakkhandhesu sammā paripūrakārī diyadḍhesu sikkhāpadasatesu samādāya vattanto terasasu dhutaḡuṇesu anavasesaṃ vattanto sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ; tattha bhante ko viseso gihino vā pabbajitassa vā, aphalaṃ hoti tapokammaṃ, nīratthikā pabbajjā, vañjhā sikkhāpadagopana, moghaṃ dhutaḡuṇasamādānaṃ, kiṃ tattha dukkham - anuciṇṇena, nanu nāma sukhen' eva sukhaṃ adhigantabban - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Gihino vā 'haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Evam - etaṃ mahārāja, sammā paṭipanno va seṭṭho. Pabbajito pi mahārāja: pabbajito 'mbhīti na sammā paṭipajjeyya, atha kho so ārakā va sāmāñña, ārakā va brahmañña; pag - eva gihī odātavasano. Gihī pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ. Apī ca mahārāja pabbajito va sāmāññaṃ issaro adhipati, pabbajjā mahārāja bahugūṇā anekagūṇā appamāṇagūṇā, na sakkā pabbajjāya gūṇā parimāṇaṃ kātuṃ. Yathā mahārāja kāmadaḍassa maṇīratanaṃ na sakkā dhanena

⁹ ajjhū - ABC. ¹¹ terasa AB. ¹¹⁻¹⁶ dhūta - C, dhutangagūṇ - M. ³⁰ anekagūṇā om. BM.

aggho parimāṇam kātuṃ: ettakam maṇiratanassa mūlan -
 ti; evam - eva kho mahārāja pabbajjā bahugunā aneka -
 gunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya gunā parimā -
 ṇam kātuṃ. Yathā vā pana mahārāja mahāsamudde
 ūmiyo na sakkā parimāṇam kātuṃ: ettakā mahāsamudde
 ūmiyo ti; evam - eva kho mahārāja pabbajjā bahugunā
 anekagunā appamāṇagunā, na sakkā pabbajjāya gunā
 parimāṇam kātuṃ. Pabbajitassa mahārāja yaṃ kiñci
 karaṇīyam sabban - tam khippam - eva samijjhati no cirarattāya;
 kinkāraṇam: pabbajito mahārāja appiccho hoti
 santuṭṭho pavivitto asaṃsatṭho āradhaviṛiyo nirālayo ani -
 keto paripunṇasīlo sallekhitācāro dhutapaṭipattikusalo hoti;
 tankāraṇā pabbajitassa yaṃ kiñci karaṇīyam sabban - tam
 khippam - eva samijjhati no cirarattāya. Yathā mahārāja
 niggaṇṭhi-sama-sudhota-uju-vimala-nārāco susajjito sam -
 mā vahati, evam - eva kho mahārāja pabbajitassa yaṃ
 kiñci karaṇīyam sabban - tam khippam - eva samijjhati no
 cirarattāyāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ,
 tathā sampatiṇchāmīti.

Bhante Nāgasena, yadā Bodhisatto dukkarakārikam
 akāsi, n' etādiso aññatra ārambho ahoṣi nikkamo kilesa -
 yuddham Maccusenavidhamanam āhārapariggaho dukkara -
 kārikā, evarūpe parakkame kañci assādam alabhitvā
 tam - eva cittaṃ parihāpetvā evam - avoca: Na kho pa -
 nāham imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi
 uttariṃ manussadhammā alamariyaññadassanavisesam,
 siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Tato nibbinditvā
 aññena maggena sabbaññutam patto puna tāya paṭipadāya
 sāvake anusāsati samādapeti:

¹² dhūta- C. ¹⁴ yathā pana BC, yathā vā pana A. ¹⁵ nārāmo C, nā -
 rābo B, nirādho M. ²¹ no tādiso AbC. ²⁶ uttari all. ²⁶ -dhammam M.

Ārabhatha, nikkamatha, yuñjatha Buddhasāsane,
dhunātha Maccuno senam, naḷāgāram va kuñjaro ti.

Kena nu kho bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato yāya paṭipadāya attanā nibbinno virattarūpo tattha sāvake anusāsati samādapetīti.

Tadā pi mahārāja etarahi pi sā yeva paṭipadā, taṃ yeva paṭipadam paṭipajjitvā Bodhisatto sabbaññutam patto. Api ca mahārāja Bodhisatto ativiriyaṃ karonto nirava-sesato āhāram uparundhi, tassa āhārūparodhena citta-dubbalyaṃ uppajji, so tena dubbalyena nāsakkhi sabbaññutam pāpuṇitum, so mattamattam kabalinkārāhāram sevanto tāy' eva paṭipadāya nacirass' eva sabbaññutam pāpuṇi. Sā yeva mahārāja paṭipadā sabbesam tathāgatānam sabbaññutañāṇapaṭilābhāya. Yathā mahārāja sabbasattānam āhāro upatthambho, āhārūpanissitā sabbe sattā sukham anubhavanti; evam - eva kho mahārāja sā yeva paṭipadā sabbesam tathāgatānam sabbaññutañāṇapaṭilābhāya. N' eso mahārāja doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañānam, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Yathā mahārāja puriso addhānam ativegena gaccheyya, tena so pakkhahato vā bhavye pīṭhasappi vā asaṅcaro paṭhavitale, api nu kho mahārāja mahāpaṭhaviyā doso atthi yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Na hi bhante, sadā paṭiyattā bhante mahāpaṭhavi, kuto tassā doso, vāyāmass' ev' eso doso yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Evam - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañānam, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭi-

¹ nikkhamatha AbC. ² dhūnātha Aa. ¹⁵ sabbe C, sabbesam M. ²³ -sappi all. ²⁹ nikkhamassa Aa.

yattā yeva sā paṭipadā. Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhaṃ sāṭakaṃ nivāseyya, na so taṃ dhovāpeyya, n' eso doso udakassa, sadā paṭiyattam udakaṃ, purisass' ev' eso doso; evam - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutaññaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Tasmā Tathāgato tāy' eva paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti. Evam kho mahārāja sadā paṭiyattā anavajjā sā paṭipadā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, mahantaṃ idam Tathāgatasāsanam sāram varam setṭham pavaram anupamam parisuddham vimalam paṇḍaram anavajjam, na yuttam gihim tāvatakam pabbājetum, gihim yeva ekasim phale vinetvā yadā apunarāvattī hoti tadā so pabbājetabbo; kinkāraṇam: ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāy' āvattanti, tesam paccāgamanena ayam mahājano evam vicinteti: tucchakam vata bho etaṃ samanassa Gotamassa sāsanam bhavissati, yaṃ ime paṭinivattantīti. Idam - ettha kāraṇan - ti.

Yathā mahārāja taḷākam bhavyeṃ sampuṇṇa-sucivimāla-sītala-salilam, atha yo koci kiliṭṭho mala-kaddama-gato taṃ taḷākam gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatteyya, tattha mahārāja katamam jano garaheyya, kiliṭṭham vā taḷākam vā ti. — Kiliṭṭham bhante jano garaheyya: ayam taḷākam gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatto, kim imam anahāyitukāmam taḷāko sayam nahāpessati, ko doso taḷākassāti. — Evam - eva kho

¹³ anūpamam B (likewise at p. 156¹⁵). ¹⁶ -vatti all. ¹⁸ hīnāya vatt-
Aa almost throughout, AC four or five times, M once.

mahārāja Tathāgato vimuttivara-salilasampunnam saddhammavara-talākaṃ māpesi: ye keci kilesamalakiliṭṭhā sacetanā budhā te idha nahāyivā sabbakilese pavāha-yissantīti; yadi koci taṃ saddhammavara-talākaṃ gantvā anahāyivā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy'āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy'āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja puriso paramabyādhitto roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, āturaṃ vā bhisakkaṃ vā ti. — Āturaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatto, kiṃ imaṃ atikicchāpentaṃ bhisakko sayāṃ tikicchissati, ko doso bhisakkassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasamugge kevalaṃ sakalākilesabyādhi-vūpasamanasamatthaṃ amatosadhaṃ pakkhipi: ye keci kilesabyādhipīlītā sacetanā budhā te imaṃ amatosadhaṃ pivitvā sabbakilesabyādhiṃ vūpasamessantīti; yadi koci taṃ amatosadhaṃ apivitvā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy'āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy'āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja chāto puriso mahatimahāpuññabhattachaparivesanaṃ gantvā taṃ bhattaṃ abhuñjitvā chāto va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, chātaṃ vā puññabhattachaṃ vā ti. — Chātaṃ bhante jano

³ buddhā M throughout, BC once. ¹⁰ -byādhiko M. ²² -byādhi ACM; -byādhimupasaṃ- B. ²⁸ mahati om. AbC.

garaheyya: ayam khudāpīlito puññabhattaṃ paṭilabhitvā abhuñjivā chāto va paṭinivatto, kiṃ imassa abhuñjantassa bhojanaṃ sayam mukhaṃ pavisissati, ko doso bhojanas-sāti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato antosāsana-samugge paramapavaram santam sivaṃ paṇitam amataṃ paramamadhuraṃ kāyagatāsati bhojanaṃ ṭhapesi: ye keci kilesakilaṇṭajjhataṃ taṇhāparetamānasā sacetanā budhā te imaṃ bhojanaṃ bhuñjivā kāma-rūpārūpabhavesu sabbaṃ taṇham - apanessantīti; yadi koci taṃ bhojanaṃ abhuñ-jitvā taṇhāsito va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayam Jinasāsane pabbajitvā tattha pa-tiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjan-taṃ Jinasāsanam sayam sodhessati, ko doso Jinasā-sanassāti.

Yadi mahārāja Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, na nāmāyam pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā, na - tthi pabbajjāya karaṇīyam. Yathā mahārāja puriso anekasatena kammena taḷākaṃ khaṇā-petvā parisāya evam - anusāveyya: mā me bhonto keci sankiliṭṭhā imaṃ taḷākaṃ otaratha, pavāhitarajojallā parisuddhā vimalamattā imaṃ taḷākaṃ otarathāti; api nu kho mahārāja tesam pavāhitarajojallānaṃ parisuddhānaṃ vimalamattānaṃ tena taḷākena karaṇīyam bhavēyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ taḷākaṃ upagacchey-yum taṃ aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tena taḷākenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathā-gato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja sabhāva-isibhattiko sutamantapadadharo atakkiko roguppattikusalo amoghadhuva-siddhakammo bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesaj-jam sannipātetvā parisāya evam - anusāveyya: mā kho

¹⁹ anussāveyya M throughout. ²⁰ sakiliṭṭhā all. ^{21,23} -matth- M ²⁴ ne AaCM.

bhonto keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam abyādhikānam arogānam paripunnānam udaggānam tena bhisakkena karaṇīyam bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam bhisakkaṃ salla-kattaṃ upagaccheyyūṃ tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tena bhisakkenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso anekathālipākaṣataṃ bhojanaṃ paṭiyādāpetvā parisāya evam - anusāveyya: mā me bhonto keci chātā imaṃ parivesanaṃ upagacchatha, subhuttā tittā suhitā dhātā pīṇitā paripunnā imaṃ parivesanaṃ upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam bhuttāvīnaṃ tittānaṃ suhitānaṃ dhātānaṃ pīṇitānaṃ paripunnānaṃ tena bhojanena karaṇīyam bhaveyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam parivesanaṃ upagaccheyyūṃ tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tāya parivesanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Api ca mahārāja ye hīnāy' āvattanti te Jinasāsanassa pañca atulīye guṇe dassenti; katame pañca: bhūmimāhantabhāvaṃ dassenti, parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti, pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti, duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti, bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti. Kathaṃ bhūmimāhantabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja puriso adhano hīnajacco nibbiseso buddhiparihīno mahatimāhārājjaṃ paṭilabhitvā nacīrass' eva paripaṭati paridhāmsati parihāyati yasato, na sakkoti issariyam sandhāretum,

² ārogā Aa. ³ ārog- AaC. ³ paripunnānaṃ om. M.

kinkāraṇaṃ: mahantattā issariyassa;¹⁰ evam - eva kho mahārāja ye keci nibbisesā akatapuññā buddhiparihīnā Jinasāsane pabbajanti te taṃ pabbajjaṃ pavaruttamaṃ sandhāretuṃ na visahantā nacirass' eva Jinasāsanā pariṇāṭitvā paridhamāsitvā pariḥāyitvā hīnāy' āvattanti, na sakonti Jinasāsaṇaṃ sandhāretuṃ, kinkāraṇaṃ: mahantattā Jinasāsanabhūmiyā. Evaṃ bhūmimahantabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddhamāsi, natthānaṃ - upagacchati, nūpalippati, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā padumassa; evam - eva kho mahārāja ye keci saṭṭhā kūṭā vankā kuṭṭilā visamaḍḍhino Jinasāsaṇe pabbajanti te parisuddha-vimala-nikkāṇṭaka-paṇḍara-varapavara-sāsanato nacirass' eva vikiritvā vidhamitvā vidhamāsitvā na saṭṭhahitvā nūpalippitvā hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā Jinasāsaṇassa. Evaṃ parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam - eva tīraṃ upaneti thalaṃ vā ussādeti, kinkāraṇaṃ: mahābhūtānaṃ bhavaṇattā mahāsamuddassa; evam - eva kho mahārāja ye keci pāpā akiriya osannaviriya kuthitā kiliṭṭhā dujjanā manussā Jinasāsaṇe pabbajanti te nacirass' eva Jinasāsanato arahantavimala-khīṇāsavama-hābhūta-bhavaṇato nikkhamitvā na saṃvasitvā hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: pāpehi asaṃvāsiyattā Jinasāsaṇassa. Evaṃ pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja ye keci accekā asikkhitā asippino mativippahīnā issatthā vālaggavedhaṃ na visahantā vigalanti pakkamanti, kinkāraṇaṃ: saṅha-sukhuma-duppaṭivedhattā vā-

¹⁰ nup- BM. ¹⁵ nup- AM. ²¹ ussāreti M. ²³ ossanna- ABC, uss- M.

²⁴ dujjanamanussā A. ²⁷ asaṃvāsikattā all.

laggassa; evam - eva kho mahārāja ye keci duppaññā jalā
 eḷamūgā mūlhā dandhagatikā janā Jinasāsane pabbajanti
 te taṃ parama-saṅha-sukhuma-catusacca-paṭivedhaṃ pa-
 ṭivijjhitaṃ na visahantā Jinasāsanā vigaḷitvā pakkamitvā
 nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: parama-saṅ-
 ha-sukhuma-duppaṭivedhatāya saccānaṃ. Evaṃ duppa-
 ṭivedhabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti: yathā
 mahārāja kocid - eva puriso mahatimahāyuddhabhūmim -
 upagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārīto satti-
 hatthaṃ janam - upentaṃ disvā bhīto osakkati paṭinivattati
 palāyati, kinkāraṇaṃ: bahavidhayuddhamukharakkhana-
 bhayā; evam - eva kho mahārāja ye keci pākatā asaṃ-
 vutā ahirikā akiriya akkhantī capalā calitā ittarā bālayanā
 Jinasāsane pabbajanti te bahavidhaṃ sikkhāpadaṃ pari-
 rakkhitaṃ na visahantā okkamitvā paṭinivattitvā palā-
 yitvā nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: bahu-
 vidhasaṃvararakkhiyabhāvattā Jinasāsanassa. Evaṃ ba-
 huvidhasaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti.

Thalajuttame pi mahārāja vassikāgumbe kimividdhāni
 pupphāni honti, tāni ankurāni sankuṭitāni antarā yeva
 paripaṭanti, na ca tesu paripaṭitesu vassikāgumbo hīlito
 nāma hoti, yāni tattha ṭhitāni pupphāni tāni sammā
 gandhena disāvidisaṃ abhibyāpentī; evam - eva kho ma-
 hārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te
 Jinasāsane kimividdhāni vassikāpupphāni viya vaṇṇagandha-
 rahitāni nibbaṇṇākārasīlā abhabbā vepullāya, na ca te-
 saṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanā hīlitaṃ nāma hoti,
 ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakāṃ lokāṃ sīlavara-
 gandhena abhibyāpentī. Sālīnam - pi mahārāja nirātan-

² eḷamūgā ACM. ⁶ -sukhuma- om. BC. ¹³ pāpakatā C, pāpakā AbM.
¹⁶ opakamitvā C, osakkitvā A. ²⁰ vassika- M throughout. ²¹ -kuci-
 tāni A. ²⁴ abhikhyāpentī AC. ³⁰ abhikhyāpentī AbC.

kānaṃ lohita-kānaṃ antare karumbhakaṃ nāma sālijāti uppajjivā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinaṭṭhattā lohita-kasālī hīlitā nāma honti, ye tattha ṭhitā sālī te rājūpa-bhogā honti; evam - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajivā hīnāy' āvattanti te lohita-kasālīnam - antare karumbhakā viya Jinasāsane na vaḍḍhitvā vepullataṃ pāpuṇivā antarā yeva hīnāy' āvattanti, na ca tesāṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te arahattassa anucchavikā honti. Kāmadadassāpi mahārāja maṇiratanassa ekadesaṃ kakkasaṃ uppajjati, na ca tattha kakkasuppannattā maṇiratanāṃ hīlitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha parisuddhaṃ maṇiratanassa taṃ janassa hāsakaraṃ hoti; evam - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajivā hīnāy' āvattanti kakkasā te Jinasāsane papaṭikā, na ca tesāṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te devamanussānaṃ hāsajanakā honti. Jātisampannassa pi mahārāja lohita-candanassa ekadesaṃ pūtikaṃ hoti appagandhaṃ, na tena lohita-candanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha apūtikaṃ sugandhaṃ taṃ samantā vidhūpeti abhiyāpeti; evam - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajivā hīnāy' āvattanti te lohita-candana-sārantare pūtikadesaṃ - iva chaḍḍanīyā Jinasāsane, na ca tesāṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakaṃ lokaṃ sīlavāra-candanagandhena anulimpayantīti. — Sādhu bhante Nāgasena, tena tena anucchavikena tena tena sadisena kāraṇena niravajjam - anupāpitaṃ Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvena paridīpitaṃ, hīnāy' āvattamānā pi te Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvaṃ yeva paridīpentīti.

¹⁶ karumpa- M. ⁶ -sāsane vaḍḍhitvā na vep. AbC; M repeats na in both places ⁶ vepullataṃ AbBC. ¹⁰ -dese M. ²¹ abhikhyāpeti Ab.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: arahā ekam vedanaṃ vediyati kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahato cittaṃ yaṃ kāyaṃ nissāya pavattati tattha arahā anissaro assāmī avasavattī ti. — Āma mahārājāti. — Na kho bhante Nāgasena yuttam - etaṃ yaṃ so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmī avasavattī, saṃyo pi tāva bhante yasmim kulāvake paṭivasati tattha so issaro hoti sāmī vasavattī ti.

Das' ime mahārāja kāyānugatā dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti, katame dasa: sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo thīnamiddhaṃ jarā byādhi maraṇaṃ. Ime kho mahārāja dasa kāyānugatā dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti; tattha arahā anissaro assāmī avasavattī ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena arahato kāye āṇāna - ppavattati issariyaṃ vā, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja ye keci paṭhavinissitā sattā sabbe te paṭhaviṃ nissāya caranti viharanti vuttiṃ kappenti, api nu mahārāja tesaṃ paṭhaviyā āṇā pavattati issariyaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja arahato cittaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, na ca pana arahato kāye āṇā pavattati issariyaṃ vā ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyatīti. — Abhāvitattā mahārāja cittaṃ puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyati. Yathā mahārāja goṇo chāto paritasito abala - dubbala - parittaka - tiṇesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so goṇo parikupito hoti tadā saha upanibandhanaena pakkamati; evam - eva kho mahārāja abhāvitacittassa vedanā uppajjitvā cittaṃ parikopeti, cittaṃ parikupitaṃ kāyaṃ ābhujati nibbhujati, samparivat-

⁴ assāmi all. ¹⁷ paṭhavi - M. ¹⁹ nu kho AM. ²⁶ vediyatīti ABC.

³¹ ābhujati nibbhujati all, and so ACM throughout.

takaṃ karoti, atha so abhāvitacitto tasati ravati, bheravarāvam - abhiravati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyatīti. — Kiṃ pana taṃ kāraṇaṃ yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vediyati, kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti. — Arahato mahārāja cittaṃ bhāvitaṃ hoti subhāvitaṃ dantaṃ sudantaṃ assavaṃ vacanakaraṃ, so dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno aniccaṃ - ti daḷhaṃ gaṇhāti, samādhitthambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samādhitthambhe upanibaddhaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvīkāravipphārena kāyo pana ābhujati nibbhujati samparivattati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vediyati, kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, taṃ nāma loke acchariyaṃ yaṃ kāye calamāne cittaṃ na calati, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja mahatimahārukkhe khandha-sākhā-palāsasampanne anilabalasamāhate sākhā calati, api nu tassa khandho pi calatīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja arahā dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno aniccaṃ - ti daḷhaṃ gaṇhāti, samādhitthambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samādhitthambhe upanibaddhaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvīkāravipphārena kāyo ābhujati nibbhujati samparivattati, cittaṃ pana tassa na vedhati na calati, khandho viya mahārukkassāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, na me evarūpo sabbakālīko dhammapadīpo diṭṭhapubbo ti.

⁵ vediyati yadi (meaning perhaps yadidaṃ) kāyikaṃ AbBC. ¹² -vitthārena Ab. ¹⁷ mahatī om. C. ¹⁸ -samāgate AC. ¹⁹ nu kho AM. ²⁴ -vitthārena C. ²⁶ dhammapadīpo AM. ²⁶ diṭṭhapubbo, evametam, tathā sampañicchāmīti M.

Bhante Nāgasena, idha yo koci gihī pārājikaṃ ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbajeyya, attanā pi so na jāneyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno 'smīti, na pi tassa añño koci ācikkheyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno sīti, so ca tathattāya paṭipajjeyya, api nu tassa dhammābhisamayo bhaveyyāti. — Na hi mahārājāti. — Kena bhante kāraṇenāti. — Yo tassa hetu dhammābhisamayāya so tassa samucchinnō, tasmā dhammābhisamayo na bhavatīti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: jānantassa kukkucceṃ hoti, kukkuce sati āvaraṇaṃ hoti, āvaṇe citte dhammābhisamayo na hotīti. Imassa pana ajānantassa akukkuccejātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisamayo na hoti; visamena visameṃ eso pañho gacchati, cintetvā vissajjethāti. — Rūhati mahārāja sukatthe sukālale maṇḍakhetto sāradaṃ sukhasayitaṃ bijan - ti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja taṃ yeva bijaṃ ghanaselasilātale rūheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja taṃ yeva bijaṃ kalale rūhati, kissa ghanasele na rūhatīti. — Na tthi bhante tassa bījassa rūhanāya ghanasele hetu, ahetunā bijaṃ na rūhatīti. — Evam - eva kho mahārāja yena hetunā tassa dhammābhisamayo bhaveyya so tassa hetu samucchinnō, ahetunā dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam - upagacchanti, api nu mahārāja te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā gagane ṭhānam - upagacchantīti. — Na hi bhante ti. — Kiṃ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam - upagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantīti. — Na tthi bhante tesāṃ daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarānaṃ patiṭṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na

¹³ visamena visamena so AM. ¹⁶ sukhasitaṃ AC. ¹⁹ kissa pana A.

²³ hotīti all. ²⁴ -leḍḍu- Aa throughout. ²⁵ nu kho M.

tiṭṭhantīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja thale aggi jalati, api nu kho mahārāja so yeva aggi udake jalatīti. — Na hi bhante ti. — Kim pan' ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena so yeva aggi thale jalati, kena kāraṇena udake na jalatīti. — Na - tthi bhante aggissa jalanāya udake hetu, ahetunā na jalatīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, puna p' etaṃ atthaṃ cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati: ajānantassa asati kukkuce āvaraṇam hotīti; kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Api nu mahārāja viṣaṃ halāhalaṃ ajānantena pi khāyitaṃ jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja aggi ajānitvā akkamantaṃ daḥatīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja ajānantaṃ āsīviso dasitvā jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Nanu mahārāja Kālingarājā Samaṇakolañño sattaratanaparikiṇṇo hatthiratanam - abhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānanto pi nāsakkhi bodhi-maṇḍassa uparito gantuṃ. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hotīti. — Jinabhāsitaṃ bhante Nāgasena kāraṇam na sakkā paṭikkosituṃ, eso v' etassa attho, tathā sampaticchāmīti.

3.18.21.24 hotīti all. 15.18 nu kho AM. 21 nu kho M. 30 c' etassa M, metassa AC.

Bhante Nāgasena, gihidussīlassa ca samaṇadussīlassa ca ko viseso kiṃ nānākaraṇaṃ; ubho p' ete samasama-gatikā, ubhinnaṃ - pi samasamo vipāko hoti, udāhu kiñci nānākaraṇaṃ atthīti. — Dasa ime mahārāja guṇā sama-ṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, dasahi ca kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Katame dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā: idha mahārāja samaṇadussīlo Buddhē sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, sanghe sagāravo hoti, sabrahmacārisu sa-gāravo hoti, uddesa-paripucchāya vāyamati, savanabahulo hoti, bhinnasīlo pi mahārāja dussīlo parisagato ākappaṃ upatṭhapeti, garahabhayā kāyikaṃ vācasikaṃ rakkhati, padhānābhimukhaṃ - assa hoti cittaṃ, bhikkhusāmaññaṃ upagato hoti. Karonto pi mahārāja samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Yathā mahārāja itthī sapatikā niliyitvā rahassen' eva pāpam - ācarati, evam - eva kho mahārāja karonto pi samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Ime kho mahārāja dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā.

Katamehi dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti: avajjha-kavaca-dhāraṇatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, isisāmañña-bhaṇḍulinga-dhāraṇato pi dakkhiṇaṃ visodheti, sanghasamayam - anupaviṭṭhatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Buddha-dhamma-sangha-saraṇagatatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, padhānāsayaniketavāsītāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Jinasāsanadhanapariyesauato pi dakkhiṇaṃ visodheti, pavaradhammadesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, dhammadīpagatiparāyanatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, aggo Buddho ti ekantaupajjhitāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, uposathasamādānato pi dakkhiṇaṃ visodheti. Imehi kho mahārāja dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ viso-

^{2.4} -kāraṇaṃ A. ¹³ -mukhaṃ cassa ABC, -mukhaṃ yevassa M. ²¹ ana-vajjha- C; -kavāca- Ab, -kavaci- M. ²⁴ -gatāya ABC (-gamātattāya M). ²⁵ padhānasaya- AaB, padhānātisaya- M.

dheti. Suvipanno pi hi mahārāja samaṇadussīlo dāyakānam dakkhiṇam visodheti. Yathā mahārāja udakam subahalam - pi kalala-kaddama-rajojallam apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānam dakkhiṇam visodheti. Yathā vā pana mahārāja uṇhoda-kam sukāṭhitam - pi pajjalantam mahantam aggikkhandham nibbāpeti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānam dakkhiṇam visodheti. Yathā vā pana mahārāja bhojanam virasam - pi khudādubbalyam apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānam dakkhiṇam visodheti. Bhāsitam - p' etam mahārāja devātidevena Majjhimanikāyavaralañcake Dakkhiṇāvibhange veyyākaraṇe:

Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānam
dhammena laddhā supasannacitto,
abhisaddham kammaphalam uḷāram,
sā dakkhiṇā dāyakato visujjhatīti.

— Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutam bhante Nāgasena, tāvatakam mayam pañham apucchimha, tam tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhuram savanūpagaṃ akāsi. Yathā nāma bhante sūdo vā sūdantevāsī vā tāvatakam maṃsam labhitvā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogaṃ karoti, evam - eva kho bhante Nāgasena tāvatakam mayam pañham apucchimha, tam tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamadhuram savanūpagaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena, imam udakam aggimhi tappamānam cicciṭāyati ciṭciṭāyati saddāyati bahuvidham; kim - nu kho bhante Nāgasena udakam jīvati, kim kīlamānam saddāyati,

¹ hi om. AaB. ⁹ -dubballam C. ¹⁹ dakkhiṇa- ABC. ^{19.24} -mhā M.

²⁶ akāsi, evametaṃ; tathā sampāṭicchāmīti M. ²⁷ idaṃ M.

udāhu aññena patipīlitaṃ saddāyatīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na - tthi udake jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahavidhan - ti. — Bhante Nāgasena, idh' ekacce titthiyā: udakaṃ jīvātīti sītūdakaṃ paṭikkhipivā udakaṃ tāpetvā vekaṭikavekaṭikaṃ paribhuñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti: ekindriyaṃ samaṇā Sakyaputtiyā jīvaṃ vihetthentīti; taṃ tesaṃ garahaṃ paribhavaṃ vinodehi apanehi nicchārehīti. — Na hi mahārāja udakaṃ jīvati, na - tthi mahārāja udake jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahavidhaṃ. Yathā mahārāja udakaṃ sobbha-sara-sarita-daha-taḷāka-kandara-padara-udapāna-ninna-pokkharanigataṃ vātāta-pavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayaṃ gacchati, api nu tatthā udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahavidhan - ti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, tatthāpi udakaṃ saddāyeyya. Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ ciccitāyati cīcīcītāyati saddāyati bahavidhan - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: na - tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Yadā pana mahārāja udakaṃ taṇḍulehi sammissitaṃ bhājanagataṃ hoti pihitaṃ uddhane atṭhapitaṃ, api nu tatthā udakaṃ saddāyatīti. — Na hi bhante, acalaṃ hoti santasantan - ti. — Taṃ yeva pana mahārāja udakaṃ bhājanagataṃ aggiṃ ujjāletvā uddhane ṭhapitaṃ hoti, api nu tatthā udakaṃ acalaṃ hoti santasantan - ti. — Na hi bhante, calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham - adho disāvidisaṃ gacchati,

¹² bahavidhanti all. ¹⁴ -pokkharanī- M. ¹⁵ mah. udakaṃ pariy. AbC. ¹⁶ pi om. A. ²⁴ saddāyati M. ²⁵ sammissaṃ AB.

uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Kissa pana taṃ mahārāja pākatikaṃ udakaṃ na calati, santasantam hoti, kissa pana aggigataṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, pheṇamāli hotīti. — Pākatikaṃ bhante udakaṃ na calati, aggigataṃ pana udakaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya ciccitāyati cīcīcīyati saddāyati bahuvidhan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na-tthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Aparam-pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi: na-tthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Hoti taṃ mahārāja udakaṃ ghare ghare udakavāragataṃ pihitan-ti. — Āma bhante ti. — Api nu taṃ mahārāja udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Na hi bhante, acalam taṃ hoti pākatikaṃ udakavāragataṃ udakan-ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: mahāsamudde udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hoti, ussakkitvā velāya paharati, saddāyati bahuvidhan-ti. — Āma bhante, sutapubbaṃ etaṃ mayā diṭṭhapubbañ-ca, mahāsamudde udakaṃ hatthasatam-pi dve pi hatthasatāni gagane ussakkatīti. — Kissa mahārāja udakavāragataṃ udakaṃ na calati na saddāyati, kissa pana mahāsamudde udakaṃ calati saddāyatīti. — Vātavegassa mahantatāya bhante mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati, udakavāragataṃ udakaṃ aghaṭṭitaṃ kehici na calati na saddāyatīti. — Yathā mahārāja vātavegassa mahantatāya mahāsamudde udakaṃ calati

¹⁴ -vāragataṃ A. ¹⁸ -vāragataṃ C. ²² ussakkitvā ussakkitvā AbC.

²³ -pubbaṃ ca taṃ B.

saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati.

Nanu mahārāja bheripokkharaṃ sukkaṃ sukkena gocamma onandhatīti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja bheriyā jīvo vā satto vā atthīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja bheri saddāyatīti. — Itthiyā vā bhante purisassa vā tājjena vāyāmenāti. — Yathā mahārāja itthiyā vā purisassa vā tājjena vāyāmena bheri saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati. Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi udake jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Mayham - pi tāva mahārāja tava pucchitabbaṃ atthi, evam - eso paṇho suvinicchito hoti. Kin - nu kho mahārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi tappamānaṃ saddāyatīti. — Na hi bhante sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyatīti. — Tena hi mahārāja jahito si sakasamayaṃ, paccāgato si mama visayaṃ, na - tthi udake jīvo vā satto vā; yadi mahārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddāyeyya, yuttam - idaṃ: udakaṃ jīvatīti vattum. Na hi mahārāja udakaṃ dvayaṃ hoti: yaṃ saddāyati taṃ jīvati, yaṃ na saddāyati taṃ na jīvati. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, mahantānaṃ hatthināgānaṃ ussanna kāyānaṃ pabhinnānaṃ soṇḍāya ussānitvā mukhe pakkhipitvā kucchim pavesayantānaṃ tam - pi udakaṃ tesam dantantare cippiyamānaṃ saddāyeyya. Hatthasatikā pi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasa - hassabhāraparipūrā mahāsamudde vicaranti, tāhi pi cippiyamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Mahatimahantā pi

² saddāyatīti all. ⁴ onandhatīti AbC. ⁶ natthi bhante A. ²⁶ ussanna kāyānaṃ AbC. ²⁸ dantantare pi cipp. AB.

macchā anekasatayojanikakāyā, timī timingalā timira-
pingalā, abbhantare nimuggā mahāsamudde nivāsaṭṭhāna-
tāya paṭivasantā mahā-udakadhārā ācamanti dhamanti
ca, tesam - pi taṃ dantantare pi udarantare pi cippiya-
mānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Yasmā ca kho mahārāja
evarūpehi evarūpehi mahantehi patipīlanehi patipīlitaṃ
udakaṃ na saddāyati, tasmā pi na - tthi udake jīvo vā
satto vā ti evam - etaṃ mahārāja dhārehīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, desāgato pañho anucchavikāya vibhat-
tiyā vibhatto. Yathā nāma bhante Nāgasena mahatima-
bhaggaṃ maṇiratanāṃ chekaṃ ācariyaṃ kusalaṃ sikkhi-
taṃ maṇikāraṃ pāpuṇitvā kittiṃ labheyya thomaṃ pa-
saṃsaṃ, muttāratanāṃ vā muttikaṃ, dussaratanāṃ vā
dussikaṃ, lobhacandanāṃ vā gandhikaṃ pāpuṇitvā kittiṃ
labheyya thomaṃ pasaṃsaṃ, evam - eva kho bhante
Nāgasena desāgato pañho anucchavikāya vibhattiyā vi-
bhatto, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Chaṭṭho vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Nippapañcārāmā bhikkhave viharatha nippapañcaratino ti.
Kataman - taṃ nippapañcan - ti. — Sotāpattiphalaṃ
mahārāja nippapañcaṃ, sakadāgāmi-phalaṃ nippapañcaṃ,
anāgāmi-phalaṃ nippapañcaṃ, arahattaphalaṃ nippapañ-
can - ti. — Yadi bhante Nāgasena sotāpattiphalaṃ nippa-
pañcaṃ, sakadāgāmi-anāgāmi-arahattaphalaṃ nippapañ-

¹ timingilā B. ² nivāsaṇaṭṭh- AC ³ dhamenti AbC. ⁴ udarantare pi
om. BM. ⁷ saddāyeyya all.

caṃ, kissa pana ime bhikkhū uddisanti paripucchanti
 suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ itivuttakaṃ
 jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, navakammaṇa paḷi-
 bujjhanti dānena ca pūjāya ca; nanu te Jinapaṭikkhittaṃ
 kammaṃ karontīti. — Ye te mahārāja bhikkhū uddisanti
 paripucchanti suttaṃ geyyaṃ veyyākaraṇaṃ gāthaṃ udānaṃ
 itivuttakaṃ jātakaṃ abbhutadhammaṃ vedallaṃ, nava-
 kammaṇa paḷibujjhanti dānena ca pūjāya ca, sabbe te
 nippapañcassa pattiyā karonti. Ye te mahārāja sabhāva-
 parisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaṇena nippa-
 pañcā honti; ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te imehi
 payogehi nippapañcā honti. Yathā mahārāja eko puriso
 khette bījaṃ ropetvā attano yathābalaviriyena vinā pā-
 kāravatīyā dhaññaṃ uddhareyya, eko puriso khette bījaṃ
 ropetvā vanaṃ pavisitvā kaṭṭhañ-ca sākhañ-ca chinditvā
 vatipākāraṃ katvā dhaññaṃ uddhareyya, yā tattha tassa
 vatipākārapariyesanā sā dhaññatthāya; evam-eva kho
 mahārāja ye te sabhāvaparisisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te
 ekacittakkhaṇena nippapañcā honti, vinā vatipākāraṃ
 puriso viya dhaññuddhāro; ye pana te bhikkhū mahāra-
 jakkhā te imehi payogehi nippapañcā honti, vatipākāraṃ
 katvā puriso viya dhaññuddhāro. Yathā vā pana mahārāja
 mahatimahante ambarukkhamatthake phalaṇḍi bhaveyya,
 atha tattha yo koci iddhiṃ āgantvā tassa phalaṃ ha-
 reyya, yo pana tattha aniddhiṃ so kaṭṭhañ-ca valliñ-
 ca chinditvā nisseṇiṃ bandhitvā tāya taṃ rukkaṃ abhi-
 rūhitvā phalaṃ hareyya, yā tattha tassa nisseṇipariyesanā
 sā phalatthāya; evam-eva kho mahārāja ye te sa-
 bhāvaparisisuddhā pubbe vāsitaṃ vāsanā te ekacittakkhaṇena
 nippapañcā honti, iddhiṃ viya rukkhaphalaṃ haranto;
 ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te iminā payogena
 saccāni abhisamenti, nisseṇiyā viya puriso rukkhaphalaṃ

² itivuttakaṃ A twice, B once ¹¹ mahārājakkhā all throughout. ^{17.21} vatī- A,

haranto. Yathā vā pana mahārāja eko puriso atthaka-
raṇiko ekako yeva sāmikaṃ upagantvā atthaṃ sādheti,
eko dhanavā dhanavasena parisāṃ vaḍḍhetvā parisāya
atthaṃ sādheti, yā tatha tassa parisapariyesanā sā at-
thattāyā; evam - eva kho mahārāja ye te sabhāva-
parisuddhā pubbe vāsivāsanā te ekacittakkhaṇena chasu
abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇanti, puriso viya ekako at-
thasiddhiṃ karonto; ye pana te bhikkhū mahārajakkhā
te imehi payogehi sāmāññattham - abhisādhenti, parisāya
viya puriso atthasiddhiṃ karonto.

Uddeso pi mahārāja bahukāro, paripucchā pi bahu-
kārā, navakammam - pi bahukāraṃ, dānam - pi bahukāraṃ,
pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā mahārāja
puriso rājūpasevī katāvī amacca-bhaṭa-balattha-dovārika-
anīkatṭha-pārisajjajanehi, te tassa karaṇīye anuppatte
sabbe pi upakārā honti; evam - eva kho mahārāja uddeso
pi bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam - pi
bahukāraṃ, dānam - pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu
tesu karaṇīyesu. Yadi mahārāja sabbe pi abhijātipari-
suddhā bhavēyyuṃ, anusāsakena karaṇīyaṃ na bhavēyya;
yasmā ca kho mahārāja † savanena karaṇīyaṃ hoti.
Thero mahārāja Sāriputto aparimitamasankheyyakappaṃ
upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭim gato, so pi
vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayaṃ pāpuṇituṃ. Tasmā
mahārāja bahukāraṃ savanaṃ, tathā uddeso pi pari-
pucchā pi, tasmā uddesa-paripucchā pi nippapañcā asan-
khatā ti. — Sunijjhāpito bhante Nāgasena pañho, evam -
etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yo gihī ara-
hattaṃ patto dve v' assa gatiyo bhavanti, anaññā: tas-
miṃ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā, na so

divaso sakkā atikkametun - ti. Sace so bhante Nāgasena tasmim divase ācariyam vā upajjhāyam vā pattacīvaram vā na labhetha, api nu so arahā sayam vā pabbajeyya, divasam vā atikkameyya, añño vā koci arahā iddhimā āgantvā tam pabbajeyya, parinibbāyeyya vā ti. Na so mahārāja arahā sayam pabbajeyya, sayam pabbajanto theyyam āpajjati; na ca divasam atikkameyya; aññassa arahantassa āgamanam bhavayya vā na vā bhavayya, tasmim yeva divase parinibbāyeyyāti. — Tena hi bhante Nāgasena arahantassa santabhāvo vijahito hoti, yena adhigatassa jīvitahāro bhavatīti. — Visamam mahārāja gihilingam, visame linge lingadubbalatāya arahattam patto gihī tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahantassa, gihilingass' eso doso, yad - idam lingadubbalatā. Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam āyupālakam jīvitarakkhakam visamakoṭṭhassa mandadubbalagaṇanikassa avipākena jīvitam harati, n' eso mahārāja doso bhojanassa, koṭṭhass' eso doso, yad - idam aggidubbalatā; evam - eva kho mahārāja visame linge lingadubbalatāya arahattam patto gihī tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahantassa, gihilingass' eso doso, yad - idam lingadubbalatā. Yathā vā pana mahārāja parittam tinasalākam upari garuke pāsāṇe ṭhapite dubbalatāya bhijjivā patati, evam - eva kho mahārāja arahattam patto gihī tena lingena arahattam dhāretum asakkonto tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Yathā vā pana mahārāja puriso abalo dubbalo nihīnajacco parittapuñño mahatimahārajjam labhitvā khaṇena paripaṭati paridham - sati osakkati, na sakkoti issariyam dhāretum; evam - eva kho mahārāja arahattam patto gihī tena lingena ara-

¹ atikkām- ABC. ⁴ atikkām- ACMb. ⁷ atikkām- M. ⁹ arahantassa ABC, -hattāya M. ¹¹ -hāro ABC, -bhāro M. ¹¹ viyavisame AbC. ¹⁵ -latāya BC throughout, A once, Ab twice.

hattam dhāretum na sakkoti, tena kāraṇena tasmim yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, fathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, atthi arahato satisammoso ti. — Vigata-satisammosā kho mahārāja arahanto, na - tthi arahantānaṃ satisammoso ti. — Āpajjeyya pana bhante arahā āpattin - ti. — Āma mahārājāti. — Kismim vatthusmin - ti. — Kuṭikāre mahārāja, sañcaritte, vikāle kālasaññāya, pavārite appavāritasaññāya, anatiritte atiritasaññāyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ye āpattim āpajjanti te dvīhi kāraṇehi āpajjanti, anādariyena vā ajānanena vā ti. Api nu kho bhante arahato anādariyam hoti, yam arahā āpattim āpajjatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena arahā āpattim āpajjati na - tthi ca arahato anādariyam, tena hi atthi arahato satisammoso ti. — Na - tthi mahārāja arahato satisammoso, āpattiñ - ca arahā āpajjatīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehi, kim tattha kāraṇan - ti. Dve 'me mahārāja kilesā: lokavajjam paṇṇattivajjañ - cāti. Katamaṃ mahārāja lokavajjam: dasa akusalakammamapathā, idaṃ vuccati lokavajjam. Katamaṃ paṇṇattivajjam: yam loke atthi samaṇānaṃ ananucchavikaṃ ananulomikaṃ, gihīnaṃ anavajjam, tattha Bhagavā sāvakanānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajjivam anatikkamanīyam: vikālabhojanaṃ mahārāja lokassa anavajjam, taṃ Jinasāsane vajjam; bhūtagāmaṃ vikopanaṃ mahārāja lokassa anavajjam, taṃ Jinasāsane vajjam; uduke hassadhammaṃ mahārāja lokassa anavajjam, taṃ Jinasāsane vajjam; iti evarūpāni evarūpāni mahārāja Jinasāsane vajjāni; idaṃ vuccati paṇṇattivajjam. Yam kilesaṃ lokavajjam abhabbo khīṇāsavo taṃ ajjhācaritum, yam kilesaṃ paṇṇattivajjam

tañ ajānanto āpajjeyya. Avisayo mahārāja ekaccassa arahato sabbam jānitum, na hi tassa balam atthi sabbam jānitum. Anaññātam mahārāja arahato itthipurisānam nāmam - pi gottam - pi, maggo pi tassa mahiyā anaññāto; vimuttim yeva mahārāja ekacco arahā jāneyya, chaḷabhiñño arahā sakavisayam jāneyya. Sabbaññū mahārāja Tathāgato va sabbam jānātīti. - Sādhu bhante Nāgasena, evam - etañ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke buddhā, dissanti paccakabuddhā, dissanti tathāgatasāvaka, dissanti cak-kavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhanā, dissanti adhanā, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingam pātubhūtam, dissati itthiyā purisalingam pātubhūtam, dissati sukatañ dukkatañ kammañ, dissanti kalyāṇapāpakānam kamma-nam vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajā jalā-bujā saṃsedajā opapātikā, atthi sattā apadā dipadā ca-tuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakkhasā kum-bhaṇḍā asurā dānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kin-narā mahoragā nāgā supañṇā siddhā vijjādharā, atthi hatthī assā gāvo mahisā oṭṭhā gadrabbā ajā eḷakā migā sūkarā sīhā byagghā dīpī acchā kokā taracchā soṇā si-gālā, atthi bahuvidhā sakunā, atthi suvaṇṇam rajatañ muttā maṇi sankho silā pavāḷam lobitanko masāragallam veḷuriyo vajiram phaḷikam kāḷaloham tambaloham vaṭṭa-loham kaṃsaloham, atthi khomañ koseyyam kappāsikam sāṇam bhangam kambalam, atthi sāli vihi yavo kangu kudrūso varako godhūmo muggo māso tilam kulattham, atthi mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho

¹ tañ om. AaB. ⁷ ca A; om B. ¹⁸ bahupadā M.

pattagandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tīṇa-lātā-gaccha-rukkha-osadhi-vanaspati-nadī-pabbata-samudda-maccha-kacchapā, sabbaṃ loke atthi. Yaṃ bhante loke na-tthi taṃ me kathehīti. — Tīṇ' imāni mahārāja loke na-tthi, katamāni tīṇi: sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke na-tthi, sankhārānaṃ niccatā na-tthi, paramatthena sattūpaladdhi na-tthi. Imāni kho mahārāja tīṇi loke na-tthīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti utunibbattā; yaṃ loke akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ taṃ me kathehīti. — Dve 'me mahārāja lokasmiṃ akammajā ahetuajā anutuajā, katame dve: ākāso mahārāja akammajo ahetujo anutujo, nibbānaṃ mahārāja akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ. Ime kho mahārāja dve akammajā ahetuajā anutuajā ti. — Mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Kiṃ kho mahārāja ahaṃ vadāmi, yaṃ maṃ tvaṃ evaṃ vadesi: mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Bhante Nāgasena, yuttam-idaṃ tava vattuṃ: ākāso akammajo ahetujo anutujo ti. Anekasatehi pana bhante Nāgasena kāraṇehi Bhagavatā sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvaṃ evaṃ vadesi: ahetujaṃ nibbāna-ti. — Saccaṃ mahārāja Bhagavatā anekasatehi kāraṇehi sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti.

Ettha mayaṃ bhante Nāgasena andhakārato andha-

² -patī AC. ³ -samuddā B (-uddho M). ⁴ me om. AC. ²¹ tava AbC.

kārataram pavisāma, vanato vanataram pavisāma, gahanato gahanataram pavisāma, yatra hi nāma nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tassa pana dhammassa uppādāya hetu na - tthi. Yadi bhante Nāgasena nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā [pana] bhante Nāgasena puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pituno pi pitā icchitabbo; yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassa pi ācariyo icchitabbo; yathā ankurassa bījam atthi, tena kāraṇena bījassa pi bījam icchitabbaṃ; evam - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā rukkhassa vā latāya vā agge sati tena kāraṇena majjham - pi atthi mūlam - pi atthi, evam - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo ti. — Anuppādaniyam mahārāja nibbānam, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇam dassetvā kāraṇena maṃ saññāpehi, yathā 'ham jāneyyam: nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu na - tthīti.

Tena hi mahārāja sakkaccaṃ sotaṃ odaha, sādhu - kaṃ suṇohi, vakkhāmi tattha kāraṇam. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena ito Himavantaṃ pabbatarājam upagantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena balena Himavantaṃ pabbatarājam idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddaṃ nāvāya uttaritvā pārīmatīraṃ gantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so

⁴ natthīti all. ⁸ ācariyassāpi AC. ³¹ pārīmaṃ tīraṃ C.

mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārīmatīraṃ idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātum, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetum; kinkāraṇaṃ: asankhatattā dhammassāti. — Asankhataṃ bhante Nāgasena nibbānan - ti. — Āma mahārāja, asankhataṃ nibbānaṃ, na kehici kataṃ; nibbānaṃ mahārāja na vattabbaṃ: uppanna - ti vā anuppanna - ti vā uppādaniya - ti vā atītan - ti vā anāgatan - ti vā paccuppanna - ti vā cakkhuviññeyya - ti vā sotaviññeyya - ti vā ghānaviññeyya - ti vā jivhāviññeyya - ti vā kāyaviññeyya - ti vā ti. — Yadi bhante Nāgasena nibbānaṃ na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ na cakkhuviññeyyaṃ na sotaviññeyyaṃ na ghānaviññeyyaṃ na jivhāviññeyyaṃ na kāyaviññeyyaṃ, tena hi bhante Nāgasena tumhe natthidhammaṃ nibbānaṃ apadisatha, na tthi nibbānan - ti. — Atthi mahārāja nibbānaṃ, manoviññeyyaṃ nibbānaṃ, visuddhena mānasena paṇītena ujukena anāvaraṇena nirāmisena sammā paṭipanno ariyasāvako nibbānaṃ passatīti. — Kīdisaṃ pana taṃ bhante nibbānaṃ, yaṃ - taṃ opammehi ādīpanīyaṃ kāraṇehi maṃ saññāpehi yathā yathā atthidhammaṃ opammehi ādīpanīya - ti. — Atthi mahārāja vāto nāmāti. — Āma bhante ti. — Ingha mahārāja vātaṃ dassehi vaṇṇato vā saṅghānato vā aṇuṃ vā thūlaṃ vā dīghaṃ vā rassaṃ vā ti. — Na sakkā bhante Nāgasena vāto upadassayitum, na so vāto hatthagahaṇaṃ vā nimmaddanaṃ vā upeti, api ca atthi so vāto ti. — Yadi mahārāja na sakkā vāto upadassayitum, tena hi na - tthi vāto ti. — Jānaṃ' ahaṃ bhante Nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupavittṭhaṃ,

² pārīmaṃ tīraṃ AC. ⁵ -kāraṇā M. ¹¹ jivuhā- B. ²³ yathā once M.
²⁴ vāto ti āma AbC. ²⁷ upadassitum AM throughout, C twice.

na câham̃ sakkomi vātam̃ upadassayitun - ti. — Evam - eva kho mahārāja atthi nibbānam̃, na ca sakkā nibbānam̃ upadassayitum̃ vaṇṇena vā saṅṭhānena vā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, sūpadassitam̃ opammaṃ, suniddiṭṭham̃ kāraṇam̃, evam - etam̃, tathā sampaticchāmi: atthi nibbānan - ti.

Bhante Nāgasena, katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā na hetujā na utujā ti. — Ye keci mahārāja sattā sacetanā sabbe te kammajā, aggi ca sabbāni ca bījajātāni hetujāni, paṭhavī ca pabbatā ca udakañ - ca vāto ca sabbe te utujā, ākāso ca nibbānañ - ca ime dve akammajā ahetujā anutujā. Nibbānam̃ pana mahārāja na vattabbaṃ: kammajan - ti vā hetujan - ti vā utujan - ti vā uppannān - ti vā anuppannān - ti vā uppādaniyan - ti vā atītan - ti vā anāgatan - ti vā paccuppannān - ti vā cakkhuviññeyyan - ti vā sota - viññeyyan - ti vā ghānaviññeyyan - ti vā jivhāviññeyyan - ti va kāyaviññeyyan - ti vā. Api ca mahārāja manoviññeyyam̃ nibbānam̃ yaṃ so sammā paṭipanno ariyasāvako visuddhena ñāṇena passatīti. — Ramaṇīyo bhante Nāgasena pañho suvinicchito nissamsayo ekantagato, vimati upacchinnā, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjātī.

Bhante Nāgasena, atthi loke yakkhā nāmāti. — Āma mahārāja, atthi loke yakkhā nāmāti. — Cavanti pana te bhante yakkhā tamhā yoniyā ti. — Āma mahārāja, cavanti te yakkhā tamhā yoniyā ti. — Kissa pana bhante Nāgasena tesam̃ matānam̃ yakkhānam̃ sarīram̃ na dissati,

¹² nautujā BC, navutujā A. ¹³ pana om. AaB.

kuṇapagandho pi na vāyatīti. — Dissati mahārāja matānam yakkhānam sarīram, kuṇapagandho pi tesam vāyati. Matānam mahārāja yakkhānam sarīram kīṭavaṇṇena vā dissati, kimivaṇṇena vā dissati, kipillikavaṇṇena vā dissati, paṭangavaṇṇena vā dissati, ahivaṇṇena vā dissati, vicchikavaṇṇena vā dissati, satapadivaṇṇena vā dissati, dijavaṇṇena vā dissati, migavaṇṇena vā dissatīti. — Ko hi bhante Nāgasena añño imam pañham puṭṭho vissajjeyya aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, ye te ahesum tikicchakānam pubbakā ācariyā, seyyathīdam: Nārado Dhammantarī Angīraso Kapilo Kaṇḍaraggisāmo Atulo Pubbakaccāyano, sabbe p' ete ācariyā sakim yeva roguppattiñ - ca nidānañ - ca sabhāvañ - ca samuṭṭhānañ - ca tikicchañ - ca kiriyañ - ca siddhāsiddhañ - ca sabban - tañ niravasesam jānitvā: imasmim kāye ettakā rogā uppajjissantīti ekappahārena kalāpaggāham karitvā suttañ bandhimsu. Asabbaññuno ete sabbe. Kissa pana Tathāgato sabbaññū samāno anāgatañ kiriyañ buddhaññena jānitvā: ettake nāma vatthusmiñ ettakam nāma sikkhāpadañ paññāpetabbañ bhavissatīti paricchinditvā anavasesato sikkhāpadañ na paññāpesi; uppannuppanne vatthusmiñ, ayase pākāṭe, dose vitthārike puthugate, ujjhāyantesu manussesu, tasmim tasmim kāle sāvakānam sikkhāpadañ paññāpesīti. — Nātam - etañ mahārāja Tathāgatassa: imasmim samaye imesu manussesu sādham diyaḍḍham sikkhāpadasatañ paññāpetabbañ bhavissatīti. Api ca Tathāgatassa evam aho: Sace kho aham sādham diyaḍḍham sikkhāpadasatañ ekappahāram paññāpessāmi, mahājano santāsam - āpajjis-

⁷ dvija- A. ¹² kañcaraggilomā M. ²² vitthārite A.

sati: bahukam idha rakkhitabban, dukkaram vata bho samanassa Gotamassa sasane pabbajitun - ti pabbajitukamā pi na pabbajissanti, vacanañ - ca me na saddahissanti, asaddahantā te manussā apāyagāmino bhavissanti; uppannuppanne vatthusmim dhammadesanāya viññāpetvā pākate dose sikkhāpadam paññāpessāmīti. — Acchariyam bhante Nāgasena buddhanam, abbhutam bhante Nāgasena buddhanam, yāva mahantam Tathāgata tassa sabbaññutañānam; evam - etam bhante Nāgasena, suniddiṭṭho eso attho Tathāgatenā, bahukam idha rakkhitabban - ti sutvā sattānam santāso uppajjeyya, eko pi Jinasasane na pabbajeyya, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, ayam suriyo sabbakālam kaṭhinam tapati, udāhu kañci kālam mandam tapatīti. — Sabbakālam mahārāja suriyo kaṭhinam tapati, na kañci kālam mandam tapatīti. — Yadi bhante Nāgasena suriyo sabbakālam kaṭhinam tapati, kissa pana app - ekadā suriyo kaṭhinam tapati app - ekadā mandam tapatīti. — Cattāro me mahārāja suriyassa rogā yesam aññatarena rogena patipīlito suriyo mandam tapati, katame cattāro: abbhān mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati; mahikā mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati; megho mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyō mandam tapati; Rāhu mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati. Ime kho mahārāja cattāro suriyassa rogā, tesam aññatarena patipīlito suriyo mandam tapatīti. — Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutam

¹⁰ sudiṭṭho B. ¹⁵ kañci kañci B. ²¹ abhho M. ²⁸ aññat. rogena patip. A.

bhante Nāgasena, suriyassa pi tāva tejosampannessa rogo uppajjissati, kimanga pana aññesaṃ sattānaṃ; na - tthi bhante esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhi - matā ti.

Bhante Nāgasena, kissa hemante suriyo kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimhe ti. — Gimhe mahārāja anupahataṃ hoti rajojallaṃ, vātakkhubhitā reṇū gaganānugatā honti, ākāse pi abbhā subahalā honti, mahāvāto ca adhi - mattaṃ vāyati; te sabbe nānākulā samāyutā suriyaraṃsiyo pidahanti; tena gimhe suriyo mandaṃ tapati. Hemante pana mahārāja heṭṭhā paṭhavī nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭṭhito hoti, upasantaṃ hoti rajojallaṃ, reṇu ca santasantaṃ gagane carati, vigatavalāhako ca hoti ākāso, vāto ca mandamandaṃ vāyati; etesaṃ uparatiyā visadā honti suriyaraṃsiyo, upaghātavimuttassa suriyassa tāpo ativiya tapati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena suriyo hemante kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimhe ti. — Sabbītimutto bhante suriyo kaṭhinaṃ tapati, meghādisahagato kaṭhinaṃ na tapatīti.

Sattamo vaggo.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā puttadāraṃ denti, udāhu Vessantaren' eva raññā puttadāraṃ dinnan - ti. — Sabbe pi mahārāja bodhisattā puttadāraṃ denti, na Vessantaren' eva raññā puttadāraṃ dinnan - ti.

² uppajjissatīti AaB. ⁴ -matā evametaṃ etc. M. ⁷ reṇu ABC. ¹⁴ mandaṃ mandam AC.

— Api nu kho bhante te tesaṃ anumatena dentīti. — Bhariyā mahārāja anumatā, dārakā pana bālatāya lālapim̐su; yadi te atthato jāneyyūṃ, te pi anumodeyyūṃ, na te vilapeyyun - ti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bodhisattena kataṃ, yaṃ so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Idam - pi dutiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so attano orase piye putte bālake taruṇake latāya bandhitvā tena brāhmaṇena latāya anumajjiyante disvā ajjuhekkhi. Idam - pi tatiyaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so sakena balena bandhanā muccitvā āgate dārake sārājjam - upagate puna - d - eva latāya bandhitvā adāsi. Idam - pi catutthaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so dārake: ayaṃ kho tāta yakkho khādituṃ neti amhe ti vilapante: mā bhāyitthāti na asāsesi. Idam - pi pañcamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālissa kumārassa rudamānassa pādesu nipatitvā: alaṃ tāta, Kaṇhājinaṃ nivattehi, aham - eva gacchāmi yakkhena saha, khādatu maṃ yakkho ti yācamānassa eva na sampaticchi. Idam - pi chaṭṭhaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ so Jālikumārassa: pāsānasa - maṃ nūna te tāta hadayaṃ, yaṃ tvaṃ ambhākaṃ dukkhitānaṃ pekkhamāno nimmanussake brahāraṇṇe yakkhena nīyamāṇe na nivāresīti vilapamānassa kāruṇṇaṃ nākāsi. Idam - pana sattamaṃ dukkarato dukkarataraṃ, yaṃ tassa rūlarūlassa bhīmabhīmassa nīte dārake adasanaṃ gamite na phali hadayaṃ satadhā vā sahasadhā vā; puññakāmena manujena kiṃ paradukkhāpanena, nanu nāma sakadānaṃ dātabbaṃ hotīti. — Dukkaraṃ mahārāja katattā Bodhisattassa kittisaddo dasasahassimhi lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā deva-

¹ anumatiyā M. ⁶ dāsattāya AM. ¹¹ muñcitvā AaBM. ¹⁸ ti ca yāc. AC. ¹⁹ evaṃ M. ²⁰ jāliyaku - C. ²¹ yaṃ om. AaM. ²⁴ idampina Aa, idampi pana Ab; idampi sattamaṃ M. ²⁵ rūlarūlassa BM. ²⁵ nate BC.

bhavane pakittenti, asurā asurabhavane pakittenti, garuḷā garuḷabhavane pakittenti, nāgā nāgabhavane pakittenti, yakkhā yakkhabhavane pakittenti; anupubbena tassa kittisaddo paramparāya ajj' etarahi idha amhākaṃ samayaṃ anuppatto, taṃ mayaṃ dānaṃ vikittentā vikopentā nisinnā: sudinnaṃ udāhu duddinnaṃ - ti. So kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ dasa guṇe anudassati, katame dasa: agedhatā nirālayatā cāgo pahānaṃ apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabhatā asadisatā buddhadhammassa; so kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ ime dasa guṇe anudassatīti.

Bhante Nāgasena, yo paraṃ dukkhāpetvā dānaṃ deti, api nu taṃ dānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ - ti. — Āma mahārāja, kiṃ vattabban - ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ upadassehīti. — Idha mahārāja koci samaṇo vā brāhmaṇo vā sīlavā hoti kalyāṇadhammo, so bhavēyya pakkhahato vā piṭhasappi vā aññataraṃ vā byādhiṃ āpanno; taṃ - enaṃ yo koci puññakāmo yānaṃ āropetvā patthitaṃ desam - anupāpeyya; api nu kho mahārāja tassa purisassa tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ nibbatteyya, sāggasaṃvattanikaṃ taṃ kamman - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, hatthiyānaṃ vā so bhante puriso labheyya, assayānaṃ vā, rathayānaṃ vā, thale thalayānaṃ jale jalayānaṃ, devesu devayānaṃ manussesu manussayānaṃ, tadanucchavikaṃ tadanulomikaṃ bhavē bhavē nibbatteyya, tadanucchavikāni c' assa sukhāni nibbatteyyuṃ, sugatito sugatiṃ gaccheyya, ten' eva kammābhisandena iddhiyānaṃ - abhiruyha patthitaṃ nibbānanagaraṃ pāpuṇeyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvat-

⁵ -yamanuppatto A. ¹³ anudassīti AaB. ¹⁹ -sappi all.

tanikaṃ, yaṃ so puriso balivadde dukkhāpetvā evarūpaṃ sukhaṃ anubhavati. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi, yathā paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ. Idha mahārāja yo koci rājā janapadato dhammikaṃ baliṃ uddharāpetvā ānāpavattanena dānaṃ dadeyya, api nu kho so mahārāja rājā tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ anubhaveyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ dāna - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, tatonidānaṃ so bhante rājā uttarim anekasatasa - hassaṃ guṇaṃ labheyya, rājūnaṃ atirājā bhaveyya, devānaṃ atidevo bhaveyya, brahmānaṃ atibrahmā bhaveyya, samaṇānaṃ atisamaṇo bhaveyya, brāhmaṇānaṃ atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānaṃ atiarahā bhaveyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so rājā balinā janaṃ piḷetvā dinnadānena evarūpaṃ uttarim yasaṃ sukhaṃ anubhavatīti.

Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dinnānaṃ, yaṃ so sakaṃ bhariyaṃ parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Atidānaṃ nāma bhante Nāgasena loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena atibhārena sakatassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttaṃ bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati, ativassena dhaññaṃ vinassati, atidānena bhogakkhayaṃ upeti, atitāpena upaḍayhati, atirāgena ummattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṃ āpajjati, atilobhena coragahaṇaṃ - upagacchati, atibhayaṃ nirujjhati, atipūrena nadī uttarati, ativātena asani patati, atiagginā odanaṃ uttarati, atisañcarena na ciraṃ jīvati; evaṃ - eva kho bhante Nāgasena atidānaṃ nāma loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena

¹⁰ -sahassaguṇaṃ C. ¹⁶ yasaṃ sukhaṃ AbC. ³⁰ -cārena Aa, -caraṇena M.

raññā dinnam, na tattha kiñci phalam icchitabban - ti. — Atidānam mahārāja loke vidūhi vaṇṇitam thutam pasattham, ye keci yādisam kīdisam dānam denti, atidānādāyī loke kittim pāpuṇāti. Yathā mahārāja atipavara-tāya dibbam vanamūlam gahitam api hatthapāse thitānam parajanānam na dassayati, agado atijaccatāya pīlāya samugghātako rogānam antakaro, aggi atijotitāya dahati, udakam atisītātāya nibbāpeti, padumam atiparisuddhatāya na upalippati vārikaddamena, maṇi atiguṇātāya kāmadado, vajiram atitikhinatāya vijjhati maṇi-muttā-phalikam, pathavī atimahantatāya narōraga-miga-pakkhī jala-sela-pabbata-dume dhāreti, samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, Sineru atibhārikatāya acalo, ākāso ativithāratāya ananto, suriyo atippabhatāya timiram ghātetī, siho atijātītāya vigatabhayo, mallo atibalavatāya paṭimallam khippam ukkhipati, rājā atipuñnatāya adhipati, bhikkhu atisīlavantatāya nāga-yakkha-nara-marūhi namassaniyo, Buddho atiaggatāya anupamo; — evam - eva kho mahārāja atidānam nāma loke vidūhi vaṇṇitam thutam pasattham, ye keci yādisam kīdisam dānam denti, atidānādāyī loke kittim pāpuṇāti. Atidānena Vessantaro rājā dasasahassimhi lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, ten' eva atidānena Vessantaro rājā ajj' etarahi Buddho jāto aggo sadevake loke.

Atthi pana mahārāja loke thapanīyam dānam yam dakkhiṇeyye anuppatte na dātabban - ti. — Dasa kho pan' imāni bhante Nāgasena dānāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti so apāyagāmī hoti; katamāni dasa: majjadānam bhante Nāgasena loke adānasammataṃ, yo tam dānam deti so apāyagāmī hoti; samajjadānam — pe — itthidānam -- usabhadānam — cittakammadānam —

⁶ atijaññatāya M. ⁷ dayhati AM. ⁹ navupalippati A ¹¹ -pakkhi all.
¹⁸ anūpamo B. ²⁷ dānāni yāni loke ABM.

satthadānaṃ — visadānaṃ — sankhalikadānaṃ — kukkuṭa-sūkaradānaṃ — tulākūṭa-mānakūṭadānaṃ bhante Nāgasena loke adānasammataṃ, yo taṃ dānaṃ deti so apāyagāmī hoti. Imāni kho bhante Nāgasena dasa dānāni loke adānasammataṇi, yo tāni dānāni deti so apāyagāmī hotīti. — Nāhaṃ taṃ mahārāja adānasammataṃ pucchāmi. Imaṃ kho 'haṃ mahārāja taṃ pucchāmi: atthi pana mahārāja loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabban - ti. — Na - tthi bhante Nāgasena loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabbaṃ; cittappasāde uppanne keci dakkhiṇeyyānaṃ bhojanaṃ denti, keci acchādanaṃ, keci sayanaṃ, keci āvasathaṃ, keci attharaṇapāpuraṇaṃ, keci dāsīdāsaṃ, keci khattavatthum, keci dipadacatuppadaṃ, keci satam sahasaṃ satahasaṃ, keci mahārajjāṃ, keci jīvitam - pi dentīti. — Yadi pana mahārāja keci jīvitam - pi denti, kinkāraṇā Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ paripātesi sudinne putte ca dāre ca. Api nu kho mahārāja atthi lokapakati lokāciṇṇaṃ: labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum vā vikkiṇitum vā ti. — Ama bhante, labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum vā vikkiṇitum vā ti. — Yadi mahārāja labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapitum vā vikkiṇitum vā, Vessantaro pi mahārāja rājā alabhamāno sabbaññutaññaṃ upadduto dukkhito tassa dhamma-dhanassa paṭilābhāya puttadāraṃ āvapesi ca vikkiṇi ca. Iti mahārāja Vessantarena raññā aññesaṃ dinnāṃ yeva dinnāṃ, kataṃ yeva kataṃ. Kissa paṇa tvaṃ mahārāja tena dānena Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ apasādesīti.

Nāhaṃ bhante Nāgasena Vessantarassa dānapatino dānaṃ garahāmi, api ca puttadāraṃ yācanena nimitvā

¹⁸ dārake AB; cāti all. ¹⁸ kho om. AC. ³¹ yācante M (and perhaps C). ³¹ nimitvā M.

attānaṃ dātabban - ti. — Etaṃ kho mahārāja asabbhi-
 kāraṇaṃ, yaṃ puttadāraṃ yācante attānaṃ dadeyya; yaṃ
 yaṃ hi yācante taṃ tad - eva dātabbaṃ, etaṃ sappuri-
 sānaṃ kammaṃ. Yathā mahārāja koci puriso pāṇīyaṃ
 āharāpeyya, tassa yo bhojanaṃ dadeyya api nu so ma-
 hārāja puriso tassa kiccakārī assāti. — Na hi bhante,
 yaṃ so āharāpeti tam - eva tassa dento kiccakārī assāti.
 — Evam - eva kho mahārāja Vessantaro rājā brāhmaṇe
 puttadāraṃ yācante puttadāraṃ yeva adāsi. Sace ma-
 hārāja brāhmaṇo Vessantarassa sarīraṃ yāceyya, na so
 mahārāja attānaṃ rakkheyya, na kampeyya, na rajjeyya,
 tassa dinnaṃ pariccattaṃ yeva sarīraṃ bhaveyya. Sace
 mahārāja koci Vessantaraṃ dānapatiṃ upagantvā yā-
 ceyya: dāsattaṃ me upehīti, dinnaṃ pariccattaṃ yev'
 assa sarīraṃ bhaveyya, na so datvā tapeyya. Rañño
 mahārāja Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Yathā
 mahārāja pakkā maṃsapesi bahusādhāraṇā, evam - eva
 kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo.
 Yathā vā pana mahārāja phalito rukkho nānādi jagāṇa-
 sādharāṇo, evam - eva kho mahārāja rañño Vessantarassa
 kāyo bahusādhāraṇo. Kinkāraṇā: evāhaṃ paṭipajjanto
 sammāsambodhiṃ pāpuṇissāmīti. Yathā mahārāja puriso
 adhano dhanatthiko dhanapariyesanaṃ caramāno ajapa-
 thaṃ sankupathaṃ vettapathaṃ gacchati, jalathalavaṇij-
 jaṃ karoti, kāyena vācāya manasā dhanāṃ ārādheti,
 dhanapaṭilābhāya vāyamati; evam - eva kho mahārāja
 Vessantaro dānapati adhano buddhadhanaena sabbaññuta-
 ratanapaṭilābhāya yācakānaṃ dhanadhaññaṃ dāsīdāsaṃ
 yānavāhanaṃ sakalaṃ sāpāteyyaṃ sakaṃ puttadāraṃ
 attānañ - ca cajitvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.
 Yathā vā pana mahārāja amacco muddakāmo muddā-

⁵ so C, om. AaB. ⁷ tadeva M. ²¹ -kāraṇaṃ BC. ²¹ evamāhaṃ AbC.

dhikaraṇaṃ yaṃ kiñci gehe dhanadhaññaṃ hiraññasu-
vaṇṇaṃ taṃ sabbaṃ datvā pi muddapaṭilābhāya vāya-
ṃati; evaṃ - eva kho mahārāja Vessantaro dānapati sab-
baṅ - taṃ bāhirabbhantaraṃ dhanam datvā jīvitam - pi
paresaṃ datvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.

Api ca mahārāja Vessantarassa dānapatino evaṃ
ahosi: yaṃ so brāhmaṇo yācati taṃ - evāhaṃ tassa dento
kiccakārī nāma homīti, evaṃ so tassa puttadāram - adāsi.
Na kho mahārāja Vessantaro dānapati dessatāya brāh-
maṇassa puttadāram - adāsi, na adassanakāmatāya putta-
dāram - adāsi, na: atibahukā me puttadārā, na sakkomi
te posetun - ti puttadāram - adāsi, na ukkaṇṭhito: appiyā
me ti nīharitukāmatāya puttadāram - adāsi; atha kho sab-
baññutaratanass' eva piyattā sabbaññutaññaṇassa kāraṇā
Vessantaro rājā evarūpaṃ atulaṃ vipulaṃ - anuttaraṃ
piyaṃ manāpaṃ dayitaṃ pānasamaṃ puttadārādānavaraṃ
brāhmaṇassa adāsi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Cariyāpiṭake:

Na me dessā ubho puttā, Maddī devī na dessiyā;
sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adās' ahan - ti.

Tatra mahārāja Vessantaro rājā puttadānaṃ datvā
paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji, tassa atipemena dukkhi-
tassa balavasoko uppajji, hadayavatthum uṇham - ahoṣi,
nāsikāya appahontiyā mukhena uṇhe assāsa - passāse vis-
sajjesi, assūni parivattitvā lohitaṃ dūni hutvā nettehi
nikkhamiṃsu. Evaṃ kho mahārāja dukkhena Vessantaro
rājā brāhmaṇassa puttadānaṃ - adāsi: mā me dānapatho
parihāyīti. Api ca mahārāja Vessantaro rājā dve attha-
vase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi, katame dve:
dānapatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhite ca me
puttake vanamūlaphalehi itonidānaṃ ayyako mocessatīti.

¹ -dhañña- AB. ¹⁹ maddi AB. ²⁷ puttadāramadāsi AM.

Jānāti hi mahārāja Vessantaro rājā: na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, ime ca dārake ayyako nikkiṇissati, evaṃ ambhākam - pi gamanaṃ bhavissatīti. Ime kho mahārāja dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā jānāti: ayaṃ kho brāhmaṇo jinno vuddho mahallako dubbalo bhaggo daṇḍapārāyano khīṇāyuko parittapuñño, n' eso samattho ime dārake dāsabhogena bhuñjitun - ti. Sakkuṇeyya pana mahārāja puriso pākatikena balena ime candimasuriye evaṃ mahiddhike evaṃ mahānubhāve gahetvā peḷāya vā samugge vā pakkhipivā nippabhe katvā thālakaparibhogena paribhuñjitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja imasmiṃ loke candimasuriyapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa maṇiratanam subham jātimantaṃ aṭṭham - sam suparikammakataṃ catuhatthāyāmaṃ sakataṇābhipariṇāham na sakkā kenaci pilotikāya veṭhetvā peḷāya pakkhipivā sathakanisānaparibhogena paribhuñjitum; evam - eva kho mahārāja loke cakkavattirañño maṇiratanapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja tidhāppabhinno sabbaseto sattappaṭiṭṭhito aṭṭharatanubbedho navaratanāyāmapariṇāho pāsādiko dassanīyo Upo - satho nāgarājā na sakkā kenaci suppena vā sarāvena vā pidahitum, govacchako viya vacchakasālāya pakkhipivā

¹ hi om. C. ³ nikkhi - Aa. ⁹ saku - B. ²⁸ tidhappabhinno B. ³⁰ sarā - rātena B, sarāpena C, sarāpena M.

pariharitum vā, evam - eva kho mahārāja loke Uposatha-nāgarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja mahāsamuddo dīgha-puthula-vitthiṇṇo gambhīro appameyyo duruttaro apariyogāḷho anāvato na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatitthena paribhogam kātum, evam - eva kho mahārāja loke mahāsamuddapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavanto pabbatarājā pañcayojanasatam accuggato nabhe tisahas-sayojanāyāmavitthāro caturāsītikūṭasahassapatimaṇḍito pañcannam mahānadīsātānam pabhavo mahābhūtagaṇālayo nānāvidhagandhadharo dibbosadhasatasamalankato nabhe valāhako viya accuggato dissati; evam - eva kho mahārāja loke Himavantapabbatarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rattandhakāratimisāyam uparipabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho suvidūre pi paññāyati, evam - eva kho mahārāja Vessantaro rājā pabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho viya suvidūre pi pākato paññāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja Himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evam - eva

kho mahārāja Vessantarassa rañño api yojanasahasseehi pi yāva Akanitṭhabhavanam etth' antare surāsura-garuḷa-gandhabba-yakkha-rakkhasa-mahoraga - kinnara-Indabhavanesu kittisaddo abbhuggato sīlavaragandho c' assa sampavāyati, tena tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjituṃ.

Anusitṭho mahārāja Jālikumāro pitarā Vessantarena raññā: ayyako te tāta tumhe brāhmaṇassa dhanam datvā nikkiṇanto tam nikkhasahassam datvā nikkiṇātu, Kaṇhājinam nikkiṇanto dāsasatam dāsisatam hatthisatam assasatam dhenusatam usabhasatam nikkhasatan - ti sabbasatam datvā nikkiṇātu; yadi te tāta ayyako tumhe brāhmaṇassa hatthato āṇāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe ayyakassa vacanam karittha, brāhmaṇass' eva anuyāyino hothāti, evam - anusāsivā pesesi. Tato Jālikumāro gantvā ayyakena puṭṭho kathesi:

Sahassaggham hi mam tāta brāhmaṇassa pitā adā,
atho Kaṇhājinam kaññam hatthinañ - ca satena cāti.

— Sunibbēhito bhante Nāgasena pañho, subhinnam diṭṭhijālam, sumadditā parappavādā, sakasamayo sudīpito, byañjanam superisodhitam, suvibhatto attho, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā dukkarakārikam karonti, udāhu Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. - Na - tthi mahārāja sabbesam bodhisattānam dukkarakārikā, Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, yadi evam, ayuttam yam bodhisattānam bodhisattehi vemattatā hotīti.

² -bhavanā M. ⁸ te om. AaB. ⁹ nikkhi- AaC twice. ¹⁵ jāliyakumāro A. ¹⁸ hatthī- C

— Catuhi mahārāja ṭhānehi bodhisattānam bodhisattehi vemattatā hoti, katamehi catuhi: kulavemattatā addhānavemattatā āyuvemattatā pamāṇavemattatā. Imehi kho mahārāja catuhi ṭhānehi bodhisattānam bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesam - pi mahārāja buddhānam rūpe sīle samādhimhi paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesāraṇṇe dasatathāgatabale chaasādhāraṇāñṇe cud-dasabuddhañṇe aṭṭhārasabuddhadhamme kevale ca buddhadhamme na - tthi vemattatā, sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā ti. — Yadi bhante Nāgasena sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Aparipakke mahārāja ñṇe aparipakkāya bodhiyā Gotamo bodhisatto nekkhammam - abhinikkhanto, aparipakkaṃ ñṇaṃ paripācayamānena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena Bodhisatto aparipakke ñṇe aparipakkāya bodhiyā mahābhinikkhamaṇaṃ nikkhanto, nanu nāma ñṇaṃ paripācetvā paripakke ñṇe nikkhamitabban - ti. — Bodhisatto mahārāja viparītaṃ itthāgāraṃ disvā vippaṭṭisārī ahoṣi, tassa vippaṭṭisārissa arati uppajji, araticittaṃ uppannaṃ disvā aññataro Mārakāyiko devaputto: ayaṃ kho kālo araticittassa vinodanāyāti vehāsaṃ ṭhatvā idaṃ vacanam - abravi: mārisa mārisa, mā kho tvaṃ ukkanṭhito ahoṣi, ito te sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ pātubhavissati sahaṣṣāraṃ sanemikaṃ sanābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ, pathavigatāni ca te ratanāni ākāsaṭṭhāni ca sayam - eva upagacchissanti, dvisa-hassa-parittadīpa-parivāresu catusu mahādīpesu ekamukhena āṇāpanaṃ vattissati, parosahassaṃ - ca te puttā bhavissanti sūrā vīrangarūpā parasenappamaddanā, tehi puttehi parikiṇṇo sattaratanasamannāgato catudīpam - anusāsissasīti. Yathā nāma divasasantattaṃ ayosūlaṃ

sabbattha dahantaṃ kaṇṇasotaṃ paviseyya, evam - eva kho mahārāja Bodhisattassa taṃ vacanaṃ kaṇṇasotaṃ pavisittha, iti so pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhīyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahatimahā aggikkhandho jalamāno aññena kaṭṭhena upadahito bhīyyosomattāya jaleyya, evam - eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhīyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahāpaṭhavī pakatitintā nibbattaharitasaddalā āsittodakā cikkhallaṅkāṭṭhā puna - d - eva mahāmeghe abhivaṭṭe bhīyyosomattāya cikkhallaṅkāṭṭhā assa, evam - eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhīyyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajjīti.

Api nu kho bhante Nāgasena Bodhisattassa yadi sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, patinivatteyya Bodhisatto dibbe cakkaratane nibbatte ti. — Na hi mahārāja sattame divase Bodhisattassa dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhaṇitaṃ. Yadi pi mahārāja sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, Bodhisatto na nivatteyya. Kinkāraṇaṃ: anicca - ti mahārāja Bodhisatto daḥhaṃ aggaḥesi, dukkhaṃ, anattā ti daḥhaṃ aggaḥesi upādānakkhayaṃ patto. Yathā mahārāja Anotattadahato udakaṃ Gangāya nadiṃ pavisati, Gangāya nadiyā mahāsamuddaṃ pavisati, mahāsamuddato Pātālamukhaṃ pavisati, api nu taṃ udakaṃ Pātālamukhagataṃ paṭinivattitvā mahāsamuddaṃ paviseyya, mahāsamuddato Gangāya nadiṃ paviseyya, Gangāya nadiyā puna Anotat-

¹ dayhantaṃ B. ² pavisitvā AC. ³ tassāya AbC. ¹⁰ paṭhavī AaB. ¹⁰ -tinnā C. ¹¹ -odikā AC. ¹¹ cikkhalya - AC. ¹² abhivaṭṭhe M. ¹³ tassāya AC. ¹⁷ dibba - BC. ¹⁷ paṭi - M. ²¹ pi om. C. ²⁵ patto ti all. ²⁶ gangānadiṃ CM. ²⁶ gangānadiyā AC. ²⁸ pavisati evameva kho mahārāja api nu ABC.

tañ paviseyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Bodhisattena kappānañ sataṣaḥassañ caturo ca asankheyye kusalañ paripācitañ imassa bhavassa kāraṇā, so 'yañ antimabhavo anupatto, paripakkañ bodhiñānañ, chahi vassehi Buddho bhavissati sabbaññū loke aggapuggalo, api nu kho mahārāja Bodhisatto cakkaratanassa kāraṇā paṭinivatteyyāti. — Na hi bhante ti. — Api ca mahārāja mahāpaṭhavī parivatteyya sakānana-sapabbatā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Āroheyya pi ce mahārāja Gangāya udakañ paṭisotañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Visusseyya pi ce mahārāja mahāsamuddo aparimitajaladharo gopade udakañ viya, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Phaleyya pi ce mahārāja Sineru pabbatarājā satadhā vā saḥassadhā vā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Pateyyum - pi ce mahārāja candimasuriyā satārakā leḍḍu viya chamāyañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Saṃvatṭeyya pi ce mahārāja ākāso kilañjama - iva, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiñ. Kinkāraṇā: padālitattā sabbabandhanānan - ti.

Bhante Nāgaśena, kati loke bandhanānīti. — Dasa kho pan' imāni mahārāja loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Katamāni dasa: mātā mahārāja loke bandhanañ, pitā mahārāja loke bandhanañ, bhariyā mahārāja loke bandhanañ, puttā mahārāja loke bandhanañ, ñātī mahārāja loke bandhanañ, mittā mahārāja loke bandhanañ, dhaṇañ mahārāja loke bandhanañ, lābhasakkāro

⁹ appatvā AC throughout. ¹⁸ leḍḍumiva BC. ²² -kāraṇaṃ B. ²² dālitattā AaB.

mahārāja loke bandhanam, issariyam mahārāja loke bandhanam, pañca kāmaganā mahārāja loke bandhanam. Imāni kho mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Tāni dasa pi bandhanāni Bodhisattassa chin-nāni dālitāni padālitāni. Tasmā mahārāja Bodhisatto na paṭinivattīti.

Bhante Nāgasena, yadi Bodhisatto uppanne araticitte devatāya vacanena aparipakke ñāne aparipakkāya bodhiyā nekkhammam - abhinikkhanto, kim tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkhena bhavitabham ñānaparipākam āgamayamānenāti. — Dasa kho pan' ime mahārāja puggalā lokasmiṃ oñātā avañātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā, katame dasa: itthī mahārāja vidhavā lokasmiṃ oñātā avañātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā, dubbalo mahārāja puggalo, amittañāti mahārāja puggalo, mahagghaso mahārāja puggalo, agarukulavāsiko mahārāja puggalo, pāpamitto mahārāja puggalo, dhanahīno mahārāja puggalo, ācārahīno mahārāja puggalo, kammahīno mahārāja puggalo, payogahīno mahārāja puggalo lokasmiṃ oñāto avañāto hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato. Ime kho mahārāja dasa puggalā lokasmiṃ oñātā avañātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā. Imāni kho mahārāja dasa thānāni anussaramānassa Bodhisattassa evaṃ saññā up-pajji: mā haṃ kammahīno assaṃ payogahīno garahito devamanussānam, yaṃ - nūnaham kammasāmi assaṃ kam-magaru kammādhipeyyo kammasīlo kammadhoreyyo kammaniketavā appamatto vihareyyan - ti. Evaṃ kho mahārāja Bodhisatto ñānam paripācento dukkarakārikam akāsīti.

Bhante Nāgasena, Bodhisatto dukkarakārikam karonto

⁶ dālitāni om. A. ⁶ padālitāni om. C.

evam - āha: Na kho panāham imāya kaṭukāya dukkara-
 kārikāya adhigacchāmi uttariṃ manussadhammā alamariya-
 ñāṇadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño maggo bodhāyāti.
 Api nu tasmim̄ samaye Bodhisattassa maggaṃ ārabha
 satisammoso ahoṣīti. — Pañcavīsati kho pan' ime ma-
 hārāja cittadubbalīkaraṇā² dhammā yehi dubbalīkataṃ
 cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, katame
 pañcavīsati: kodho mahārāja cittassa dubbalīkaraṇo
 dhammo yena dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati
 āsavānaṃ khayāya; upanāho makkho paḷāso issā maccha-
 riyaṃ māyā sātheyyaṃ thambho sārāmbho māno atimāno
 mado pamādo thīnamiddhaṃ nandī ālasyaṃ pāpamittatā
 rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā khudāpipāsā arati
 mahārāja cittadubbalīkaraṇo dhammo yena dubbalīkataṃ
 cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Ime
 kho mahārāja pañcavīsati cittadubbalīkaraṇā dhammā
 yehi dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavā-
 naṃ khayāya. Bodhisattassa kho mahārāja khudāpipāsā
 kāyaṃ pariyādiyimsu, kāye pariyādiṇṇe cittaṃ na sammā
 samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Satasahassaṃ mahārāja
 kappānaṃ caturo ca asankheyye kappe Bodhisatto catun-
 naṃ yeva ariyasaccānaṃ abhisamayaṃ anvesi tāsū tāsū
 jātisū, kiṃ pan' assa pacchime bhāve abhisamaya-jātiyaṃ
 maggaṃ ārabha satisammoso hessati. Api ca mahārāja
 Bodhisattassa saññāmatāṃ uppajji: siyā nu kho añño
 maggo bodhāyāti. Pubbe kho mahārāja Bodhisatto eka-
 māsiko samāno pitu Sakkassa kammante sītāya jāmbu-
 ucchāyāya sirisayane pallankaṃ ābhujitvā nisinno vivicc'³
 eva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ sa-
 vicāraṃ vivekaṃ pītisukhaṃ paṭhamajjhānaṃ upasaṃ-

² uttari AM. ² -dhammaṃ BaM. ⁶ -dubbalak- all; -karaṇadhammā
 AB. ¹⁰ pal- C. ¹² thīnaṃ BCM. ¹² nandi ABM. ¹² ālassaṃ M.
²¹ asankheyyakappe A. ³⁰ pathamaṃ jhānaṃ M.

pajja vihāsi — pe — catutthajjhānaṃ upasampajja vi-
hāsīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā
sampaṭicchāmi: nāṇaṃ paripācento Bodhisatto dukkara-
kārikaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ adhimattaṃ balavataraṃ,
kusalaṃ vā akusalaṃ vā ti. — Kusalaṃ mahārāja adhi-
mattaṃ balavataraṃ, no tathā akusalan-ti. — Nāhaṃ
bhante Nāgasena taṃ vacanaṃ sampaṭicchāmi: kusalaṃ
adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā akusalan-ti. Dissanti
bhante Nāgasena idha pāṇātipātino adinnādāyino kāmesu
micchācārino musāvādino gāmaghātakā panthadūsakā ne-
katika vañcanikā, sabbe te tāvatakena pāpena labhanti
hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇa-
chedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsacchedaṃ bilangathālikāṃ
sankhamuṇḍikāṃ Rāhumukhaṃ jotimālikāṃ hatthapajjōti-
kāṃ erakavattikāṃ cīrakavāsikāṃ eṇeyyakāṃ baḷisamaṃsi-
kāṃ kahāpaṇakāṃ khārāpatacchikāṃ palighaparivattikāṃ
palālapīṭhakaṃ, tattena pi telena osiñcanaṃ, sunakhehi pi
khādāpanaṃ, sūlāropanaṃ, asinā pi sīsacchedaṃ; keci
rattim pāpaṃ katvā rattim yeva vipākāṃ anubhavanti,
keci rattim katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā
divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattim yeva
anubhavanti, keci dve tayo divase vītivatte anubhavanti;
sabbe pi te diṭṭhe va dhamme vipākāṃ anubhavanti.
Atthi pana bhante Nāgasena koci ekassa vā dvinnaṃ vā tiṇ-
naṃ vā catunnaṃ vā pañcannaṃ vā dasannaṃ vā satassa
vā saḥassassa vā satasaḥassassa vā sapaṇḍarāṃ dānaṃ
datvā diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā
anubhavitā, sīlena vā uposathakammaṃ vā ti. — Atthi

¹⁵ -mālakaṃ BM ¹⁷ -vattakaṃ CM. ¹⁸ -piṭhikaṃ Ab, -piṭṭhikaṃ Aa,
-piṭhaṃ BCM.

mahārāja cattāro purisā dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā diṭṭhe va dhamme ten' eva sarīradehena Tidasapure yasam - anuppattā ti. — Ko ca ko ca bhante ti. — Mandhātā mahārāja rājā, Nimi rājā, Sādhīno rājā, Guttilo ca gandhabbo ti. — Bhante Nāgasena, anekehi taṃ bhavasahassemi antaritaṃ, dvinnam - p' etaṃ ambhākaṃ parokkhaṃ; yadi samattho si, vattamānake bhava Bhagavato dharamānakāle kathehīti. — Vattamānake pi mahārāja bhava Puṇṇako dāso therassa Sāriputtassa bhogaṇaṃ datvā tadah' eva seṭṭhiṭṭhānaṃ ajjhupagato, so etarahi Puṇṇako seṭṭhīti paññāyi. Gopālamātā devī attano kese vikkiṇitvā laddhehi aṭṭhahi kahāpaṇehi therassa Mahākaccāyanassa attatṭhamakassa piṇḍapātāṃ datvā tadah' eva rañño Udenassa aggamaheṣitaṃ pattā. Suppiyā upāsikā aññatarassa gilānabhikkhuno attano ūrumānsena paṭicchādaniyaṃ datvā dutiyadivase yeva rūḷhavaṇā sacchavi arogā jātā. Mallikā devī Bhagavato ābhidosikaṃ kummāsapiṇḍaṃ datvā tadah' eva rañño Kosalassa aggamaheṣī jātā. Sumano mālākāro aṭṭhahi sumanapupphamuṭṭhīhi Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva mahāsampattiṃ patto. Ekasāṭako brāhmaṇo uttara-sāṭakena Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva sabbatṭhakaṃ labhi. Sabbe p' ete mahārāja diṭṭhadhammi-kaṃ bhogaṇ - ca yasaṇ - ca anubhaviṃsūti. — Bhante Nāgasena, vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsīti. — Āma mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena akusalaṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā kusalaṃ. Ahaṃ hi bhante Nāgasena ekadivasaṃ yeva dasa pi purise passāmi pāpassa kammaṃ vipākena sūlesu āropente, vīsatim - pi tiṃsam - pi cattālīsam - pi paññāsam - pi

¹ samādayitvā BCM. ⁴ mah. nimi all. ⁵ sādhiṇo all. ⁸ bhagavati ABC. ¹⁸ -kaccānassa B. ¹⁶ -danīyaṃ BC. ¹⁷ ārogā C. ¹⁸ abhido- CM. ¹⁹ mālākāro BC. ³⁰ tiṃsatimpi C.

purise purisasatam - pi purisasahassam - pi passāmi pā-
passa kammaṣṣa vipākena sūlesu āropente. Nandakulassa
bhante Nāgasena Bhaddasālo nāma senāpatiputto ahoṣi,
tena ca raññā Candaguttena sangāmo samupabbūho
ahoṣi. Tasmim̄ kho pana bhante Nāgasena sangāme
ubhatobalakāye asīti kavandharūpāni ahesum̄, ekasmim̄
kira sīsakalande paripuṇṇe ekaṃ kavandharūpaṃ uttha-
hati, sabbe p' ete pāpass' eva kammaṣṣa vipākena ana-
yabyasanam̄ āpannā. Iminā pi bhante Nāgasena kāraṇena
bhaṇāmi: akusalam̄ yeva adhimattam̄ balavataram̄, no
tathā kusalan - ti. Sūyati bhante Nāgasena imasmim̄ Bud-
dhasāsane Kosalena raññā asadisadānam̄ dinnan - ti. —
Āma mahārāja, sūyatīti. — Api nu kho bhante Nāgasena
Kosalarājā tam̄ asadisadānam̄ datvā tatonidānam̄ kañci
ditṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā pa-
ṭilabhīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena
Kosalarājā evarūpaṃ anuttaram̄ dānam̄ datvā pi na labhi
tatonidānam̄ ditṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā su-
khaṃ vā, tena hi bhante Nāgasena akusalam̄ yeva adhi-
mattam̄ balavataram̄, no tathā kusalan - ti.

Parittattā mahārāja akusalam̄ khippam̄ pariṇamati,
vipulattā kusalam̄ dīghena kālena pariṇamati. Upa-
māya pi mahārāja etaṃ upaparikkhitabbaṃ. Yathā
mahārāja aparante janapade kumudabhaṇḍikā nāma
dhaññajāti māsalunā antogehagatā hoti, sāliyo chap-
pañcamāsehi pariṇamanti; kiṃ pan' ettha mahārāja an-
taram̄ ko viseso kumudabhaṇḍikāya ca sālīnañ - cāti. —
Parittatā bhante kumudabhaṇḍikāya, vipulatā ca sālī-
nānaṃ. Sāliyo bhante Nāgasena rājārahā rājabhoja-
nam̄, kumudabhaṇḍikā dāsakāmmakarānam̄ bhojanan - ti.

⁶ -kavabandha- C, -kabaddha- M. ¹⁴ kiñci all. ²⁵ dhaññā- AaM, dhañ-
ñānaṃ C. ²⁵ māsaluṇa B, -luṇā Aa, -luṇāma AbC, massaphaluṇā M.
²⁶ parittattā all. ²⁸ vipulatāya M. ²⁹ rājārahānaṃ AaC.

— Evam - eva kho mahārāja parittattā akusalam khippam pariṇamati, vipulattā kusalam dīghena kālena pariṇamatīti. — Yam tattha bhante Nāgasena khippam pariṇamati tam nāma loke adhimattam balavataram, tasmā akusalam adhimattam balavataram, no tathā kusalam. Yathā nāma bhante Nāgasena yo koci yodho mahatimāhāyuddham pavisitvā paṭisattum upakacchake gahetvā ākaḍḍhitvā khippataram sāmīno upaneyya so yodho loke samattho sūro nāma, yo ca bhisakko khippam sallam uddharati rogam - apaneti so bhisakko cheko nāma, yo gaṇako sīghasīgham gaṇetvā khippam dassayati so gaṇako cheko nāma, yo mallo khippam paṭimallam ukkhipitvā uttānakam pātetī so mallo samattho sūro nāma; evam - eva kho bhante Nāgasena yam khippam pariṇamati kusalam vā akusalam vā tam loke adhimattam balavataran - ti. — Ubhayam - pi tam mahārāja kammam samparāyavedaniyam yeva, api ca akusalam sāvajjatāya khaṇena diṭṭhadhammavedaniyam hoti. Pubbakehi mahārāja khattiyehi ṭhapito eso niyamo: yo pāṇam hanati so daṇḍāraho, yo adinnam ādiyati, yo paradāram gacchati, yo musā bhāṇati, yo gāmam ghātetī, yo pantham dūsetī, yo nikativāñcanam karoti so daṇḍāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo ti. Tam te upādāya vicinitvā vicinitvā daṇḍenti vadhenti chindanti bhindanti hananti ca. Api nu mahārāja atthi kehici ṭhapito niyamo: yo dānam vā deti sīlam vā rakkhati uposathakammam vā karoti tassa dhanam vā yasam vā dātabban - ti. Api nu tam vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasam vā denti, corassa katakammassa vadhabandhanam viyāti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja dāyakānam vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasam vā dadeyyum, kusalam - pi diṭṭhadhamma-

⁷ upakacchakena AbC. ⁸ upanāmeyya AbC. ⁹ sūro all. ¹⁶ -vedaniyam C throughout. ¹⁹ hanti B. ²³ vicinitvā once AM. ^{28 30} vicinitvā once CM.

vedaniyaṃ bhaveyya. Yasmā ca kho mahārāja dāyake na vicinanti: dhanam vā yasaṃ vā dassamāti, tasmā kusalam na diṭṭhadhammavedaniyaṃ. Iminā mahārāja kāraṇena akusalam diṭṭhadhammavedaniyaṃ, samparāye va so adhimattam balavataram vedanam vediyatīti. — Sādhu bhante Nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā n' eso pañho sunibbedhiyo; lokikam - bhante Nāgasena lokuttarena viññāpitan - ti.

Bhante Nāgasena, ime dāyakā dānam datvā pubba-petānam ādisanti: imam tesam pāpuṇātūti. Api nu te kañci tatonidānam vipākam paṭilabhantīti. — Keci mahārāja paṭilabhanti, keci na paṭilabhantīti. — Ke bhante paṭilabhanti, ke na paṭilabhantīti. — Nirayūpapannā mahārāja na paṭilabhanti, saggagatā na paṭilabhanti, tiracchānāyonigatā na paṭilabhanti; catunnam petānam tayo petā na paṭilabhanti: vantāsikā khuppipāsino nijjhāmatāṅhikā; labhanti petā paradattūpajīvino, te pi saramānā yeva labhantīti. — Tena hi bhante Nāgasena dāyakānam dānam vissotam hoti aphalam, yesam uddissa kataṃ yadi te na paṭilabhantīti. — Na hi tam mahārāja dānam aphalam hoti avipākam, dāyakā yeva tassa phalam anubhavantīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Idha mahārāja keci manussā maccha-māmsasurā-bhatta-khajjakāni paṭiyādetvā ñātikulam gacchanti; yadi te ñātakā tam upāyanam na sampaticcheyyūm, api nu tam upāyanam vissotam gaccheyya vinasseyya vā ti. — Na hi bhante, sāmikānam yeva tam hotīti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalam anubhavanti. Yathā

⁵ ca B. ⁶ vedanam om. BM. ¹⁰ ādisanti M, ādiyanti AbBC, adhiyanti Aa. ¹¹ kiñci all. ²² bhante Nāgasena AbBaM. ²⁵ nam ABC, nam tam M. ²⁸ anubhavantīti all.

vā pana mahārāja puriso gabbhaṃ pavitṭho asati purato nikkhamanamukhe kena nikkhameyyāti. — Pavitṭhen' eva bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. — Hotu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiucchāma: dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti, na mayaṃ taṃ kāraṇaṃ vilomemāti.

Bhante Nāgasena, yadi imesaṃ dāyakānaṃ dinnāṃ dānaṃ pubbapetānaṃ pāpuṇāti te ca tassa vipākaṃ anubhavanti, tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitapāṇi paduṭṭhamanasankappo manusse ghātetvā dāruṇaṃ kammaṃ katvā pubbapetānaṃ ādiseyya: imassa me kammaṃ vipākaṃ pubbapetānaṃ pāpuṇātūti, api nu tassa vipākaṃ pubbapetānaṃ pāpuṇātīti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, ko tattha hetu kiṃ kāraṇaṃ yena kusalaṃ pāpuṇāti akusalaṃ na pāpuṇātīti. — N' eso mahārāja pañho pucchitabbo, mā ca tvaṃ mahārāja: vissajjako atthīti apucchitabbaṃ pucchi; kissa ākāso nirālambo, kissa Gangā uddhamukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dipadā, migā catuppadā ti taṃ - pi maṃ tvaṃ pucchissasīti. — Nāhan - taṃ bhante Nāgasena vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya sandehassa pucchāmi. Bahumanussā loke vāmagāhino vicakkhukā; kin - ti te otāraṃ na labheyyun - ti evāhan - taṃ pucchā - mīti. — Na sakkā mahārāja saha akatena ananumatena saha pāpaṃ kammaṃ saṃvibhajitum. Yathā mahārāja manussā udakanibbāhanena udakaṃ suvidūram - pi haranti, api nu mahārāja sakkā ghanamahāselapabbato nibbāhanena yathicchitaṃ haritun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja sakkā telena padīpo jaletum, api nu mahārāja sakkā udakena

⁷ dinnadānaṃ CM. ¹¹ ādiyeyya ABC. ¹⁸ na om. all. ¹⁹ dvijā C. ¹⁹ dvipadā CaM. ²³ okāraṃ M. ²⁵ pāpakammaṃ CM. ²⁶ sudūrampi A.

padīpo jaletun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalam samvibhajitum, na sakkā akusalam samvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja kassakā talākato udakam nīharitvā dhaññam paripācenti, api nu kho mahārāja sakkā mahāsamuddato udakam nīharitvā dhaññam paripācetun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalam samvibhajitum, na sakkā akusalam samvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena sakkā kusalam samvibhajitum, na sakkā akusalam samvibhajitum; kāraṇena maṃ saññāpehi, nāham andho anāloko, sutvā vedissāmīti. — Akusalam mahārāja thokam, kusalam bahukam, thokattā akusalam kattāram yeva pariyādiyati, bahukattā kusalam sadevakam lokam ajjhottharatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittam ekam udabindu paṭhaviyam nipateyya, api nu kho tam mahārāja udabindu dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Na hi bhante, yattha tam udabindu nipatitam tath' eva pariyādiyātīti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udabindussāti. — Evam - eva kho mahārāja parittam akusalam, parittattā kattāram yeva pariyādiyati, na sakkā samvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharāṇitalam, api nu kho so mahārāja mahāmegho samantato otthareyyāti. — Āma bhante, pūrayitvā so mahāmegho sobbha-sara-sarita-sākhā-kandara - padara - daha - talāka-udapāna-pokkharāṇiyo dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Mahantattā bhante meghassāti. — Evam - eva kho mahārāja kusalam bahukam, bahukattā sakkā devamanussehi pi samvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena akusalam thokam,

¹⁶ udakabindu ACM, and so M throughout. ²² -diyātīti ABC.

kusalam bahutaran - ti. — Idha mahārāja yo koci dānam deti sīlam samādiyati uposathakammaṃ karoti, so haṭṭho pahaṭṭho hasito pahasito pamudito pasannamānaso vedajāto hoti; tassa aparāparam pīti uppajjati, pītimanassa bhiyyo bhiyyo kusalam pavaddhati. Yathā mahārāja udapāne bahusalilasampunṇe ekena desena udakam paviseyya ekena nikkhameyya, nikkhamante pi aparāparam uppajjati, na sakkā hoti khayam pāpetum; evam - eva kho mahārāja kusalam bhiyyo bhiyyo pavaddhati. Vassasate pi ce mahārāja puriso katam kusalam āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhiyyo bhiyyo kusalam pavaddhati, tassa tam kusalam sakkā hoti yathicchakehi saddhim samvibhajitum. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena kusalam bahutaram. Akusalam pana mahārāja karonto pacchā vippaṭisārī hoti, vippaṭisārino cittaṃ patilīyati patikuṭati pativaṭṭati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Yathā mahārāja sukkhāya nadiyā mahāpulināya unnatāvanatāya kuṭila - sankuṭilāya uparito parittam udakam āgacchantam hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati; evam - eva kho mahārāja akusalam karontassa cittaṃ patilīyati patikuṭati pativaṭṭati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaḍḍhati, tatth' eva pariyādiyati. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akusalam thokan - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, imasmim loke naranāriyo supinam passanti kalyāṇam - pi pāpakam - pi, diṭṭhapubbam - pi adiṭṭhapubbam - pi, katapubbam - pi akatapubbam - pi,

⁵ yathā pana BC, yathā vā pana AM. ¹⁰ āvajjeyya āvajjeyya M. ¹⁸ -puli - C.

khemam - pi sabhayam - pi, dūre pi santike pi, bahuvihāni pi anekavaṇṇasahassāni dissanti. Kiñ - c' etaṃ supinaṃ nāma, ko c' etaṃ passatīti. — Nimittam - etaṃ mahārāja supinaṃ nāma yaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Cha - y - ime mahārāja supinaṃ passanti: vātiko supinaṃ passati, pittiko supinaṃ passati, semhiko supinaṃ passati, devatūpasamhārato supinaṃ passati, samudāciṇṇato supinaṃ passati, pubbanimittato supinaṃ passati. Tatra mahārāja yaṃ pubbanimittato supinaṃ passati taṃ yeva saccaṃ, avasesaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yo pubbanimittato supinaṃ passati, kiṃ tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, taṃ vā nimittaṃ cittassa āpātham - upagacchati, añño vā āgantvā tassa ārocetīti. — Na mahārāja tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa āroceti, atha kho taṃ yeva nimittaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Yathā mahārāja ādāso na sayam kuhiñci gantvā chāyaṃ vicināti, nāpi añño koci chāyaṃ ānetvā ādāsaṃ āropeti, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātham - upagacchati; evam - eva kho mahārāja na tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittaṃ vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceti, atha kho yato kutoci nimittaṃ āgantvā cittassa āpātham - upagacchatīti.

Bhante Nāgasena, yan - taṃ cittaṃ supinaṃ passati, api nu taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti. — Na hi mahārāja taṃ cittaṃ jānāti: evaṃ vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathentīti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassehīti. — Yathā mahārāja sarīre tilakā piḷakā daddūni uṭṭhahanti lābhāya vā alābhāya vā yasāya vā ayasāya vā

² kimetaṃ C ³ nimittetaṃ A. ¹⁰ avasesā M. ¹⁵ añño vā koci all.
¹⁶ tassa na ār. AC. ²¹ mah. tassa . . . nimittaṃ na vicināti AC. ²² añño vā koci AC.

nindāya vā pasamsāya vā sukhāya vā dukkhāya vā, api nu tā mahārāja [tilakā] piḷakā jānitvā uppajjanti: imam nāma mayam attham nipphādessāmāti. — Na hi bhante, yādise tā okāse piḷakā sambhavanti, tattha tā piḷakā disvā nemittakā byākaronti: evam nāma vipāko bhavissatīti. — Evam - eva kho mahārāja yan - tam cittam supinam passati na tam cittam jānāti: evam nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te attham kathentīti.

Bhante Nāgasena, yo supinam passati so niddāyanto passati udāhu jagganto passatīti. — Yo so mahārāja supinam passati na so niddāyanto passati nāpi jagganto passati, api ca okkante middhe asampatte bhavange etth' antare supinam passati. Middhasamārūhassa mahārāja cittam bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittam na - ppavattati, appavattam cittam sukhadukkham na - ppajānāti, appaṭivijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinam passati. Yathā mahārāja timire andhakāre appabhāse suparisuddhe pi ādāse chāyā na dissati, evam - eva kho mahārāja middhasamārūhe citte bhavangagate tiṭṭhamāne pi sarīre cittam appavattam hoti, appavatte citte supinam na passati. Yathā mahārāja ādāso evam sarīram daṭṭhabbam, yathā andhakāro evam middham daṭṭhabbam, yathā āloko evam cittam daṭṭhabbam. Yathā vā pana mahārāja mahikotthaṭassa suriyassa pabhā na dissati, santā yeva suriyarasmī appavattā hoti, appavattāya suriyarasmiyā āloko na hoti; evam - eva kho mahārāja middhasamārūhassa cittam bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittam na - ppavattati, appavatte citte supinam na passati. Yathā mahārāja suriyo evam sarīram daṭṭhabbam, yathā mahikottharaṇam evam

⁴ yādise om. AC. ⁵ nemittikā B. ^{11.12} jāgaranto M. ¹² passati so nidd. na passati AC. ²¹ appavattam om AC.

middham datṭhabbāṃ, yathā suriyarasmi evaṃ cittaṃ datṭhabbāṃ.

Dvinnāṃ mahārāja sante pi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti: middhasamārūḥassa bhavangagatassa sante pi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti, nirodhasamāpannassa sante pi sarīre cittaṃ appavattaṃ hoti. Jāgarantassa mahārāja cittaṃ lolaṃ hoti vivaṭaṃ pākaṭaṃ anibaddhaṃ, evarūpassa citte nimittaṃ āpāthaṃ na upeti. Yathā mahārāja purisaṃ vivaṭaṃ pākaṭaṃ akiriyaṃ arahassaṃ rahassakāmā parivajjenti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpāthaṃ na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passati. Yathā vā pana mahārāja bhikkhuṃ bhinnājīvaṃ anācāraṃ pāpamittaṃ dussīlaṃ kusītaṃ hīnaviriyaṃ kusalā bodhapakkiyā dhammā āpāthaṃ na upenti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpāthaṃ na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passatīti.

Bhante Nāgasena, atthi middhassa ādi-majjha-pariyosāna - ti. — Āma mahārāja, atthi middhassa ādi, atthi majjhaṃ, atthi pariyosāna - ti. — Katamaṃ ādi, katamaṃ majjhaṃ, katamaṃ pariyosāna - ti. — Yo mahārāja kāyassa onāho pariyonāho dubbalyaṃ mandatā akammaññatā kāyassa, ayaṃ middhassa ādi; yo mahārāja kapiniddāpareto vokiṇṇakaṃ jaggati, idaṃ middhassa majjhaṃ; bhavangagati pariyosānaṃ. Majjhūpagato mahārāja kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja koci yatacārī samāhitacitto tṭhitadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddaṃ vanam - ajjhogāhitvā sukhumāṃ atthaṃ cintayati, na ca so tattha middham okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumāṃ atthaṃ paṭivijjhati; evam - eva kho mahārāja jāgaro na middhasamāpanno ajjhupagato kapiniddaṃ kapiniddāpareto su-

⁸ āpātaṃ C. ⁹ arahassārahaṃ AbC. ¹⁴ -vīriyaṃ ABC ¹⁴ kusalaṃ AC.
¹⁴ āpātaṃ Aa. ²⁶ saññatacārī A. ²⁷ -gāhetvā M, -gahetvā ABC.

pinam̄ passati. Yathā mahārāja kotūhalasaddo evam̄ jāgaraṇam̄ daṭṭhabbam̄, yathā vivittam̄ vanam̄ evam̄ kapi-niddāpareto daṭṭhabbo, yathā so kotūhalasaddam̄ ohāya middham̄ vivajjetvā majjhatabhūto sukhumam̄ attham̄ paṭivijjhati, evam̄ jāgaro na middhasamāpanno kapinid-dāpareto supinam̄ passatīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam̄, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akāle pi marantīti. — Atthi mahārāja kāle pi maraṇam̄, atthi akāle pi maraṇan - ti. — Ke te bhante Nāgasena kāle maranti, ke akāle marantīti. — Diṭṭhapubbā pana mahārāja tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cāti. — Āma bhante ti. — Yāni tāni mahārāja phalāni rukkhatō patanti sabbāni tāni kāle yeva patanti udāhu akāle pīti. — Yāni tāni bhante Nāgasena phalāni paripakkāni vilīnāni patanti sabbāni tāni kāle patanti; yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānici kimividdhāni patanti, kānici lakuṭahatāni patanti, kānici vātapahaṭāni patanti, kānici antopūtīkāni hutvā patanti, sabbāni tāni akāle patantīti. — Evam - eva kho mahārāja ye te jarāvegahatā maranti te yeva kāle maranti; avasesā keci kammaapatibālḥā maranti, keci gatipatibālḥā, keci kiriyapatibālḥā marantīti. — Bhante Nāgasena, ye te kammaapatibālḥā maranti, ye pi te gatipatibālḥā maranti, ye pi te kiriyapatibālḥā maranti, ye pi te jarāvegapatibālḥā maranti, sabbe te kāle yeva maranti; yo pi mātukucchigato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati; yō pi vijātaghare marati, so tassa

² jāgarām̄ A. ⁴ majjhaththa- AaB. ¹² tvayā C. ¹⁹ lakuṭāh- C. ²² patanti ABC.

kālo, so pi kāle yeva marati; yo pi māsiko marati — pe — yo pi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Tena hi bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ nāma na hoti; ye keci maranti sabbe te kāle yeva marantīti.

Satt' ime mahārāja vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle maranti, katame satta: jighacchito mahārāja bhōjanaṃ alabhamāno upahatabbhantaro vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; pipāsito mahārāja pāṇiyam alabhamāno parisukkhahadayo vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; ahinā datṭho mahārāja visavegābhīhato tikicchakaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; visam-āsito mahārāja dayhantesu angapaccangesu agadaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; aggigato mahārāja jhāyamāno nibbāpanaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; udakagato mahārāja patitṭhaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; sattihato mahārāja ābādhiko bhisakkaṃ alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati. Ime kho mahārāja satta vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle maranti. Tatra pāhaṃ mahārāja ekaṃsena vadāmi. Atṭhavidhena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti: vātasamuṭṭhānena pittasamuṭṭhānena semhasamuṭṭhānena sannipātikena utupariṇāmena visamaparihārena opakkamikena kammavipākena mahārāja sattānaṃ kālakiriyaṃ hoti. Tatra mahārāja yad-idaṃ kammavipākena kālakiriyaṃ sā yeva tattha sāmāyikā kālakiriyaṃ, avasesā asāmāyikā kālakiriyaṃ. Bhavati ca:

Jighacchāya pipāsāya ahinā datṭho visena ca
aggi-udaka-sattihi akāle tattha miyati.

³ eso C. ²⁷ sāmāyik- B throughout, A five times, Aa three times, CM once; samā- C twice. ²⁸ asāmāyikā ABC. ²⁸ kālakiriyaṃ ti all.

Vāta-pittena semhena sannipāten' utūhi ca
visamôpakkamakammehi akāle tattha mīyatīti.

Keci mahārāja sattā pubbe katena tena tena akusalakammavipākena maranti. Idha mahārāja yo pubbe pare jighacchāya māreti so bahūni vassasatasahassāni jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkha-pamilāta-hadayo sukkhito visukkhito jhāyanto abbhantaram paridayhanto jighacchāya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare pipāsāya māreti so bahūni vassasatasahassāni peto hutvā nijjhāmatanḥhiko samāno lūkho kiso parisukkhitahadayo pipāsāya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare ahinā dasāpetvā māreti so bahūni vassasatasahassāni ajagaramukhen' eva ajagaramukhaṃ kaṇhasappamukhen' eva kaṇhasappamukhaṃ parivattitvā tehi khāyitakhāyito ahīhi datṭho yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare visam datvā māreti so bahūni vassasatasahassāni dayhantehi angapaccangehi bhijjamānena sarīrena kuṇapagandhaṃ vāyanto visen' eva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare agginā māreti so bahūni vassasatasahassāni angārapabbaten' eva angārapabbataṃ Yamavisayen' eva Yamavisayaṃ parivattitvā daḍḍhavidadaḍḍhagatto agginā yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare udakena māreti so bahūni vassasatasahassāni hata-vilutta-bhagga-dubbalagatto khubhitacitto uduke yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇaṃ. Yo pubbe pare sattiya māreti

³ pubbe kate akusalakamme tena ak. M. ⁶ sukkhampilāta- B, sukkhamilāta- M. ⁸ -dayh- M. ⁹ -āy'eva M. ¹² -āy'eva AaB. ¹⁴ datṭhāpetvā ABaCM (in B corr. by first hand). ¹⁷ khayitakhayito ABC. ²⁰ angamangehi B.

so bahūni vassasatasahassāni chinna-bhinna-kottita-vi-kottito sattimukhasamāhato sattiyā yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikaṃ maraṇam - ti.

Bhante Nāgasena, akāle maraṇaṃ atthīti yaṃ vadesi, ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ atidisāti. — Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādiṇṇa-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso pariyādiṇṇabhakkho upādānasankhayā nibbāyati, so aggi vuccati anītico anupaddavo samaye nibbuto nāmāti, evaṃ - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādiṇṇa-tiṇa-katṭha-sākhā-palāso assa, taṃ apariyādiṇṇe yeva tiṇa-katṭha-sākhā-palāse mahatimahāmegho abhippavassitvā nibbāpeyya, api nu kho so mahārāja mahāaggikkhandho samaye nibbuto nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo aggikkhandho purīmakena aggikkhandhena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante meghena patipīlito so aggikkhandho asamayanibbuto ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadatṭhena vā visam - āsitena vā agginā vā udakena vā sattiyā vā patipīlito akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utṭhahitvā ninnaṅ - ca thalaṅ - ca paripūrayanto abhivasati, so vuccati megho anītico anupaddavo vassatīti, evaṃ - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo

7-13 ādinna- C (A once). 8 pariyādinna- C. 13 vā om. Aa. 16 so om. AaBM.

āyukkhayā anīṭiko anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utṭhahitvā antarā yeva mahatā vātena abbattham gaccheyya, api nu kho so mahārāja valāhako samaye vigato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo valāhako purimakena valāhakena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante vātena patipīlito so valāhako asamayapatto yeva vigato ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe. — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja balavā āsīviso kupito kañcid-eva purisaṃ ḍaseyya, tassa taṃ visaṃ anīṭikam-anupaddavaṃ maraṇam pāpeyya, taṃ visaṃ vuccati anīṭikam-anupaddavaṃ koṭigatan-ti; evam-eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anīṭiko anupaddavo marati so vuccati anīṭiko anupaddavo jīvitakoṭigato sāmāyikam maraṇam-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja balavatā āsīvisena datṭhassa antarā yeva ahiguṇṭhiko agadaṃ datvā avisaṃ kareyya, api nu kho taṃ mahārāja visaṃ samaye vigataṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ visaṃ purimakena visena samasamagatikaṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante agadena patipīlitaṃ visaṃ akoṭigataṃ yeva vigatan-ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe. — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāteyya,

²² -guṇṭhiko B, -guṇḍiko AaM.

sace so saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saro vuccati anītika anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evam - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītika anupaddavo marati so vuccati anītika anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāteyya, tassa taṃ saraṃ tasmiṃ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so mahārāja saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo saro purimakena sarena samasamatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante gahaṇena tassa sarassa gamaṇaṃ upacchinnan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuttāhānena vā — pe -- sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbattivā yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saddo vuccati anītika anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītika anupaddavo marati so vuccati anītika anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭanena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, sah' āmasanena saddo nirujjheyya, api nu kho so mahārāja saddo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja pacchimo saddo purimakena saddena samasamatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante āmasanena so saddo

¹⁷ atthīti all throughout.

uparato ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhañña - bījaṃ sammā pavattamānena vassena otata - vitata - ākiṇṇa - bahu - phalaṃ hutvā sassutṭhānasamayaṃ pāpuṇāti, taṃ dhaññaṃ vuccati anītikam - anupaddavaṃ समयसम्पत्ताṃ nāma hotīti; evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhaññabījaṃ udakena vikalaṃ mareyya, api nu kho taṃ mahārāja dhaññaṃ समयसम्पत्ताṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ dhaññaṃ purimakena dhaññena samasamagatikaṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante uḥhena patipīlitaṃ taṃ dhaññaṃ matan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampannaṃ taruṇa - sassaṃ kimayo utṭahitvā samūlaṃ nāsenti. — Suta - pubbaṃ - c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ - cāti. — Kin - nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle naṭṭhaṃ, udāhu akāle naṭṭhan - ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante sassaṃ kimayo na khādeyyuṃ, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. — Kim - pana mahārāja āgantukena upa - ghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassud - dharaṇasamayaṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. —

Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampanne sasse phalabbhāranamite mañjaritapatte karakavassaṃ nāma vassajāti nipatitvā vināseti aphalaṃ karotīti. — Suttapubbañ - c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbañ - cāti. — Api nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ udāhu akāle natṭhan - ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante [sassaṃ] karakavassaṃ na vasseyya, sassuddharaṇasamayāṃ pāpuṇeyyāti. — Kim - pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayāṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koçi akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegapatipīlito vā akāle marati; yadi pana āgantukena rogena patipīlito na bhaveyya, samaye va maraṇaṃ pāpuṇeyya. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sudassitaṃ kāraṇaṃ, suddassitaṃ opammaṃ akāle maraṇassa paridīpanāya; atthi akāle maraṇan - ti uttānīkataṃ pākaṭaṃ kataṃ vibhūtaṃ kataṃ. Acittavikkhittako pi bhante Nāgasena manujo ekamekena pi tāva opammaṃ niṭṭhaṃ gaccheyya: atthi akāle mara-

²¹ pana so āg. A. ²² vā AbBC; om. AaM. ²³ uttāni- ACM. ²⁴ acinta- C, acinti- A.

nan - ti; kim - pana manujo sacetano. Paṭhamopammen' evāhaṃ bhante saññatto: atthi akāle maraṇan - ti, api ca aparāparaṃ nibbāhanam sotukāmo na sampaticchin - ti.

Bhante Nāgasena, sabbesaṃ parinibbutānaṃ cetiye pāṭihīraṃ hoti, udāhu ekaccānaṃ yeva hotīti. — Ekaccānaṃ mahārāja hoti, ekaccānaṃ na hotīti. — Katamesaṃ bhante hoti, katamesaṃ na hotīti. — Tiṇṇannaṃ mahārāja aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti, katamesaṃ tiṇṇannaṃ: Idha mahārāja arahā devamanussānaṃ anukampāya tiṭṭhanto va adhiṭṭhāti: evaṃnāmacetiye pāṭihīraṃ hotūti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ arahato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja devatā manussānaṃ anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ dassenti: iminā pāṭihīrena saddhammo niccasampaggahīto bhavisati, manussā ca pasannā kusalena abhivaḍḍhissantīti; evaṃ devatānaṃ adhiṭṭhānena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja itthī vā puriso vā saddho pasanno paṇḍito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandhaṃ vā mālaṃ vā dussaṃ vā aññataraṃ vā kiñci adhiṭṭhānitvā cetiye ukkhipati: evaṃ nāma hotūti, tassa pi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ manussānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Imesaṃ kho mahārāja tiṇṇannaṃ aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Yadi mahārāja tesāṃ adhiṭṭhānaṃ na hoti, khīnāsavassa pi chaḷabhiññassa cetovasippattassa cetiye pāṭihīraṃ na hoti. Asati

pi mahārāja paṭihīre caritaṃ disvā suparisuddhaṃ okap-
petabbaṃ niṭṭhaṃ gantabbaṃ saddahitabbaṃ: suparinib-
buto ayaṃ Buddhaputto ti. — Sādhu bhante Nāgasena,
evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sammā paṭipajanti tesaṃ
sabbesaṃ yeva dhammābhisamayo hoti, udāhu kassaci
na hotīti. — Kassaci mahārāja hoti, kassaci na hotīti.
— Kassa bhante hoti, kassa na hotīti. — Tiracchāna-
gatassa mahārāja supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti, pettivisayūpappannassa micchādīṭṭhikassa kuhakassa
mātughātakassa pitughātakassa arahantaghātakassa san-
ghabhedakassa lohituppādakassa theyyasaṃvāsakassa
titthiyapakkantakassa bhikkhunidūsakassa terasannaṃ
garukāpattīnaṃ aññataraṃ āpajjitvā avuṭṭhitassa paṇḍa-
kassa ubhatobyañjanakassa supaṭipannassāpi dhammā-
bhisamayo na hoti, yo pi manussadaharako ūnakasatta-
vassiko tassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti. Imesaṃ kho mahārāja soḷasannaṃ puggalānaṃ
supaṭipannānaṃ - pi dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, ye te pannarasa puggalā viruddhā
yeva tesaṃ dhammābhisamayo hotu vā mā vā hotu,
atha kena kāraṇena manussadaharakassa ūnakasattavas-
sikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti,
ettha tāva pañho bhavati. Nanu nāma daharakassa na
rāgo hoti, na doṣo hoti, na moho hoti, na māno hoti, na
micchādīṭṭhi hoti, na arati hoti, na kāmavitakko hoti.
Amisito kilesehi so nāma daharako yutto ca patto ca
arahati ca cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhitaṃ - ti.
— Tañ - ñev' ettha mahārāja kāraṇaṃ yenaṃ kāraṇena

¹⁰ -sayuppanassa AM. ¹² buddhalohit- M. ²¹ tesaṃ tesaṃ ABC.

²⁷ yutto patto AB.

bhaṇāmi: ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. Yadi mahārāja ūnakasattavassiko rajanīye rajjeyya, dussanīye dusseyya, mohanīye muyheyya, madanīye majjeyya, diṭṭhim vijāneyya, ratiñca aratiñca vijāneyya, kusalākusalāṃ vitakkeyya, bhavyeyya tassa dhammābhisamayo. Api ca mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī; ūnakasattavassiko mahārāja tena dubbalena cittaṃ parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhitaṃ. Yathā mahārāja Sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api nu kho taṃ mahārāja puriso attano pākatikena thāma-bala-viriyena sakkuṇeyya Sinerupabbatarājānaṃ uddharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Dubbalattā bhante purisassa, mahantattā Sinerupabbatarājassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī, ūnakasattavassiko tena dubbalena cittaṃ parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhitaṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavī dīghā āyatā puthulā vitthatā visālā vitthiṇṇā vipulā mahantā, api nu kho taṃ mahārāja mahāpaṭhaviṃ sakkā parittakena udakabindukena temevā udakacikkhallaṃ kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udakabindussa, mahantattā mahāpaṭhaviyā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ

⁴ moheyya BM. ²⁵ hotīti all throughout. ³¹ -dukassa M.

abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avi-
bhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu dīghā āyatā puthulā
vitthataṃ visālā vitthinnā vipulā mahantā, ūnakasattavas-
siko tena dubbalena cittena parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ
paṭivijjhituṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana
mahārāja abala-dubbala-paritta-appa-thoka-mandaggi
bhaveyya, api nu kho mahārāja tāyatakena mandena ag-
ginā sakkā sadevake loke andhakāraṃ vidhametvā ālokaṃ
dassetun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
mahārājāti. — Mandattā bhante aggissa, lokassa mahan-
tattā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassi-
kassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ
mandaṃ avibhūtaṃ, mahatā ca avijjandhakārena pihitaṃ,
tasmā dukkaraṃ nānālokaṃ dassayituṃ, tena kāraṇena
ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo
na hoti. Yathā vā pana mahārāja āturo kiso aṇu-pari-
mita-kāyo sālakakimi hatthināgaṃ tidhāppabhinnaṃ navā-
yataṃ tivitthataṃ dasapariṇāhaṃ attharatanikaṃ tṭhānam -
upagataṃ disvā gilituṃ parikaddheyya, api nu kho so
mahārāja sālakakimi sakkuṇeyya taṃ hatthināgaṃ gili-
tun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārā-
jāti. — Parittattā bhante sālakasārīrassa, mahantattā
hatthināgassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasat-
tavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ
thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatī asankhatā nibbāna-
dhātu, so tena dubbalena cittena parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ
paṭivijjhituṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. — Sādhu bhante
Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

¹⁸ anu- all. ¹⁹ salāka- AbB. ¹⁹ tidhapp- BM. ²⁸ cittena om. all.

Bhante Nāgasena, kiñ ekantasukhañ nibbānañ, udāhu dukkhena missan - ti. -- Ekantasukhañ mahārāja nibbānañ dukkhena amissan - ti. — Na mayan - tam bhante Nāgasena vacanañ saddahāma: ekantasukhañ nibbānan - ti. Evam - ettha mayañ bhante Nāgasena pac - cema: nibbānañ dukkhena missan - ti; kāraṇañ - c' ettha upalabhāma: nibbānañ dukkhena missan - ti, katamañ ettha kāraṇaṃ: Ye te bhante Nāgasena nibbānañ pariyesanti tesañ dissati kāyassa ca cittassa ca ātāpo paritāpo, thāna - cankama - nisajjā - sayana - āhāra - pariggaho, middhassa ca uparodho, āyatanānañ - ca patipīlanañ, dhanadhañña - piyañātimitta - pajahanañ; ye keci loke sukhitā sukhasamappitā te sabbe pi pañcahi kāmaguṇehi āyatane ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - bahuvidha - subhanimittena rūpena cakkhuñ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - gītavādita - bahuvidha - subhanimittena sad - dena sotam ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - pup - pha - phala - patta - taca - mūla - sāra - bahuvidha - subhanimit - tena gandhena ghāvañ ramenti brūhenti, manāpika - manā - pika - khajja - bhojja - leyya - peyya - sāyaniya - bahuvidha - su - bhanimittena rāsena jivhañ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - saṅhasukhuma - mudumaddava - bahuvidha - subha - nimittena phassena kāyañ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - kalyāṇapāpaka - subhāsubha - bahuvidha - vitak - ka - manasikārena manañ ramenti brūhenti. Tunhe tam cakkhu - sota - ghāna - jivhā - kāya - mano - brūhanañ ha - natha upahanatha chindatha upacchindatha rundhatha uparundhatha, tena kāyo pi paritappati cittaṃ - pi pari - tappati, kāye paritatte kāyikañ dukkhañ vedanañ vedi - yati, citte paritatte cetasikañ dukkhañ vedanañ vediyati. Nanu Māgandiyo pi paribbājako Bhagavantañ garahamāno

¹⁰ -caṃkamana- A. ²⁵ -kuvitakka- ABC. ²⁷ upachindatha B; om. AC.

evam - āha: Bhūtahacco samaṇo Gotamo ti. Idam - ettha kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena brūmi: nibbānaṃ dukkhena missan - ti.

Na hi mahārāja nibbānaṃ dukkhena missaṃ, ekantasukhaṃ nibbānaṃ. Yaṃ pana tvam mahārāja brūsi: nibbānaṃ dukkhan - ti, n' etaṃ dukkhaṃ nibbānaṃ nāma, nibbānassa pana sacchikiriyāya pubbhāgo eso, nibbānapariyesanaṃ etaṃ. Ekantasukhaṃ yeva mahārāja nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Tattha kāraṇaṃ vādāmi. Atthi mahārāja rājūnaṃ rajjasukhaṃ nāmāti. — Āma bhante, atthi rājūnaṃ rajjasukhan - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja rajjasukhaṃ dukkhena missan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rājāno paccante kupite tesam paccantanissitānaṃ paṭisedhāya amaccēhi pariṇāyakehi bhāṭehi balatthehi parivutā pavāsaṃ gantvā ḍaṃsamakasa-vātātapa-patipīlītā samavisame paridhāvanti mahāyuddhañ - ca kaṇṭanti jīvitasamsayañ - ca pāpuṇantīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ nāma, rajjasukhassa pariyesanāya pubbhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena rājāno rajjaṃ pariyesitvā rajjasukhaṃ anubhavanti. Evaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ rajjasukhaṃ, aññaṃ dukkhan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyañ - ca cittañ - ca ātāpetvā tḥāna-cankama-nisajjā-sayanāhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīletvā kāyañ - ca jīvitañ - ca pariccajitvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, nihatapaccāmittā va rājāno rajjasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ nibbānaṃ, aññaṃ dukkhaṃ.

¹ bhūtabhaṇḍo C, bhūṇahacco Aa, bhūnatacco M (bhūnahu MN. 75). ⁶ dukkhaṃ nibbānaṃ dukkhaṃ Ab, nibbānaṃ dukkhaṃ C. ⁷ nāma om. C. ¹² kho pana taṃ A. ²⁶ -caṃkamana- Ab. ³¹ dukkhanti all

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi: ekantasukham nibbānam na dukkhena missam, aññam dukkham, aññam nibbānan - ti. Atthi mahārāja ācariyānam sippavantānam sippasukham nāmāti. — Āma bhante, atthi ācariyānam sippavantānam sippasukhan - ti. — Api nu kho tam mahārāja sippasukham dukkhena missan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja ācariyānam abhivādana-paccupatthānena udakāharaṇa-gharasammajjana-dāntakapṭhamūkhodakānuppadānena ucchiṭṭhapatiggahana - ucchādana - nahāpana - pādaparikkamma sakacittam nikkhipitvā paracittānuvattanena dukkhaseyyāya visamabhojanena kāyam ātāpentīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena sippasukham nāma, sippapariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena ācariyā sippam pariyesitvā sippasukham anubhavanti. Evaṃ bhante Nāgasena sippasukham dukkhena amissam, aññam tam sippasukham, aññam dukkhan - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukham nibbānam na dukkhena missam, ye pana tam nibbānam pariyesanti te kāyañ - ca cittañ - ca ātāpetvā ṭhāna-cankama-nisajjā-sayanāhāram pariggahetvā middham uparundhitvā āyatanāni patipīletvā kāyañ - ca jīvitañ - ca pariccajitvā dukkhena nibbānam pariyesitvā ekantasukham nibbānam anubhavanti, ācariyā viya sippasukham. Evaṃ mahārāja ekantasukham nibbānam na dukkhena missam, aññam dukkham, aññam nibbānan - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañchāmīti.

Bhante Nāgasena, nibbānam nibbānan - ti yaṃ vadesi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpam vā saṅghānam vā vāyam vā pamāṇam vā opammaṇa vā kāraṇena vā

3.26 aññam nibb. a. dukkhanti M. ⁸ -paccupatthānena A. ⁹ ucchiṭṭha-AbC. ²⁰ -cankamana- AM.

hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Appaṭibhāgaṃ mahārāja nibbānaṃ, na sakkā nibbānassa rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Etam - p' ahaṃ bhante Nāgasena na sampatiṇṇāmi yaṃ atthidhammassa nibbānaṃ rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā apaṇṇāpanaṃ, kāraṇena maṃ saṇṇāpehīti. — Hotu mahārāja, kāraṇena taṃ saṇṇāpessāmi.

Atthi mahārāja mahāsamuddo nāmāti. — Āma bhante, atth' eso mahāsamuddo ti. — Sace taṃ mahārāja koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti; evaṃ puṭṭho tvaṃ mahārāja kin - ti tassa byākareyyāsīti. — Sace maṃ bhante koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti, tam - ahaṃ bhante evaṃ vadeyyaṃ: apucchā maṃ tvaṃ ambho purisa pucchasi, n' esā pucchā kenaci pucchitabbā, ṭhapanīyo eso paṇho, avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahāsamudde udakaṃ pariminituṃ sattā vā ye tattha vāsam - upagatā ti. Evāhaṃ bhante tassa paṭivacanaṃ dadeyyan - ti. — Kissa pana tvaṃ mahārāja atthidhamme mahāsamudde evaṃ paṭivacanaṃ dadeyyāsi, nanu vigaṇetvā tassa ācikkhitabbaṃ: ettakaṃ mahāsamudde udakaṃ ettakā ca sattā mahāsamudde paṭivasantīti. — Na sakkā bhante, avisayo eso paṇho ti. — Yathā mahārāja atthidhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakaṃ parigaṇetunā sattā vā ye tattha vāsam - upagatā, evam - eva kho mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa

¹ -dassitu- A in the first five places, C once. ⁵ etamahā M. ⁹ -pessāmīti AbC. ¹² samudde A. ²¹ ye om. A. ²⁹ ye te tattha A.

vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Vigaṇeyya mahārāja iddhimā cetovasippatto mahāsamudde udakaṃ tatrāsaye ca satte, na tv-eva so iddhimā cetovasippatto sakkuṇeyya nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum.

Aparaṃ pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi: atthidhammass'eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. Atthi mahārāja devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Āma bhante, sūyati: atthi devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Sakkā pana mahārāja tesāṃ arūpakāyikānaṃ devānaṃ rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na-tthi arūpakāyikā devā ti. — Atthi bhante arūpakāyikā devā, na ca sakkā tesāṃ rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Yathā mahārāja atthisattānaṃ yeva arūpakāyikānaṃ devānaṃ na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, evam-eva kho mahārāja atthidhammass'eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, evam-eva kho mahārāja atthidhammass'eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti.

Bhante Nāgasena, hotu ekantasukhaṃ nibbānaṃ na ca sakkā tassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Atthi pana bhante nibbānassa guṇaṃ aññehi anupaviṭṭhaṃ, kiñci opammanidassanamattan-ti. — Sarūpato mahārāja na-tthi, guṇato pana sakkā kiñci

⁶ -yituntī AC. ¹¹ nāma te devā A.

opammanidassanamattam upadassayitun - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, yathā 'ham labhāmi nibbānassa guṇato pi ekadesaparidīpanamattam tathā sīgham brūhi, nibbāpehi me hadayaparilāham, vinaya sītala-madhura-vacana-mālutenāti.

Padumassa mahārāja eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsamuddassa cattāro guṇā, bhojanassa pañca guṇā, ākāsassa dasa guṇā, maṇiratanassa tayo guṇā, lohitacandanassa tayo guṇā, sappimaṇḍassa tayo guṇā, girisikharassa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho ti yaṃ vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho ti. — Yathā mahārāja padumam anupalittam udakena, evam - eva kho mahārāja nibbānam sabbakilesehi anupalittam. Ayaṃ mahārāja padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho ti. .

Bhante Nāgasena, udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja udakam sītalam parilāhanibbāpanam, evam - eva kho mahārāja nibbānam sītalam sabbakilesa-parilāha-nibbāpanam. Ayaṃ mahārāja udakassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna ca param mahārāja udakam kilanta-tasita-pipāsita-ghammābhitattānam jana-pasu-pajānam pipāsavinayanam, evam - eva kho mahārāja nibbānam kāmataṇhā-bhavataṇhā-vibhavataṇhā-pipāsā-vinayanam. Ayaṃ mahārāja udakassa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, agadassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame agadassa tayo guṇā

nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja agado visa-pīlitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ kilesavisa-pīlitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado rogānaṃ antakaro, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbadukkhānaṃ antakaraṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado amataṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ amataṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo suñño sabbakuṇapehi, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ suññaṃ sabbakilesakuṇapehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahanto anorapāro, na pūrati sabbasavan-tīhi, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantaṃ anorapāraṃ, na pūrati sabbasattehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahantānaṃ bhūtānaṃ āvāso, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsava-balappatta-vasībhūta-mahābhūtānaṃ āvāso. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo aparimita-vidha-vipula-vīcipuppha-sankusumito, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ aparimita-vidha-vipula-parisuddha-vijjāvimuttipuppha - sankusumitaṃ. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyudhāraṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ jarā-maraṇa-nāsanato āyudhāraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balavaḍḍhanaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ iddhibalavaḍḍhanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ vaṇṇajanaṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ guṇavaṇṇajanaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ darathavūpasamaṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbakilesadarathavūpasamaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ jighacchādubbalya-paṭivinodanaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbadukkha-jighacchādubbalya-paṭivinodanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa pañcamaṃ guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja ākāso na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasaho acorāharaṇo anissito vihagagamano nirāvaraṇo ananto,

³⁰ acora- C, acoro- M. ³⁰ vihaggamano Ba, vibhaggamano C, vihattaggamano M.

evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasahaṃ acorāharaṇaṃ anissitaṃ ariyagamaṇaṃ nirāvaraṇaṃ anantaṃ. Ime kho mahārāja ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja maṇiratanāṃ kāmadaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmadaṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanāṃ hāsakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ hāsakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇiratanāṃ ujjotatthakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ujjotatthakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇiratanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja maṇiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja lohitacandanaṃ dullabhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ dullabhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitacandanaṃ asamasugandhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ asamasugandhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitacandanaṃ sajjanapasatthaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ariyanapasatthaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitacandanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja lohitacandanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

^{11 12} bhāsakaraṃ A.

Bhante Nāgasena, sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja sappimaṇḍo vaṇṇasampanno, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ guṇavannaṣampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo gandhasampanno, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sīlagandhasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo rasasampanno, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ rasasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja girisikharaṃ accuggataṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ accuggataṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ acalaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ acalaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ duradhirohaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ duradhirohaṃ sabbakilesānaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ sabbabījānaṃ avirūhanaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesānaṃ avirūhanaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa pañcamaṃ guṇo nibbānaṃ anupa-

viṭṭho. Ime kho mahārāja girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sam-
paṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: nibbānaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ, na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyan - ti. Idha bhante Nāgasena yo koci sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so uppannaṃ sacchikaroti udāhu uppādetvā sacchikarotīti. — Yo koci mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so na uppannaṃ sacchikaroti na uppādetvā sacchikaroti. Api ca mahārāja atth' esā nibbānadhātu yaṃ so sammā paṭipanno sacchikarotīti. — Mā bhante Nāgasena imaṃ pañhaṃ paṭicchannaṃ katvā dīpehi, vivaṭṭaṃ pākataṃ katvā dīpehi, chandajāto ussāhajāto yaṃ te sikkhitaṃ taṃ sabbaṃ etth' ev' ākirāhi, etthāyaṃ jāno sammūḷho vimatijāto saṃsayapakkhanno, bhind' etaṃ antodosasallan - ti.

Atth' esā mahārāja nibbānadhātu santā sukhā paṇītā, taṃ sammā paṭipanno Jinānusatthiyā sankhāre sammāsanto paññāya sacchikaroti. Yathā mahārāja antevāsiko ācariyānusatthiyā vijjāṃ paññāya sacchikaroti, evam - eva kho mahārāja sammā paṭipanno Jinānusatthiyā paññāya nibbānaṃ sacchikaroti. Katham - pana nibbānaṃ daṭṭhabban - ti: anītito nirupaddavato abhayato khemato santato sukhato sātato paṇītato sucito sītalato daṭṭhabbaṃ. Yathā mahārāja puriso bahukaṭṭhapuñjēna jalita-kathitena agginā dayhamāno vāyāmena tato muñcitvā niraggikokā-

¹³ so om AaB. ¹⁶ ācikkhāhi M. ¹⁷ -pakkhanto AC, -pakkhandho M.
²⁴ -karotīti all. ²⁴ pana bhante taṃ nibb. M. ²⁵ anītito mahārāja nir. M.

sam̄ pavisitvā tattha paramasukham̄ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-tividhaggisantāpaṃ paramasukham̄ nibbānam̄ sacchikaroti. Yathā mahārāja aggi evam̄ tividhaggi daṭṭhabbo, yathā aggigato puriso evam̄ sammā paṭipanno daṭṭhabbo, yathā niraggikokāso evam̄ nibbānam̄ daṭṭhabbam̄. Yathā vā pana mahārāja puriso ahi-kukura-manussa-kuṇapa-sarīraḷaṇja-koṭṭhāsarāsīgato kuṇapa-jaṭājaṭitāntaram - anupaviṭṭho vāyāmena tato muñcitvā nikkūnapokāsam̄ pavisitvā tattha paramasukham̄ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesakuṇapam̄ paramasukham̄ nibbānam̄ sacchikaroti. Yathā mahārāja kuṇapam̄ evam̄ pañca kāmaguṇā daṭṭhabbā, yathā kuṇapagato puriso evam̄ sammā paṭipanno daṭṭhabbo, yathā nikkūnapokāso evam̄ nibbānam̄ daṭṭhabbam̄. Yathā vā pana mahārāja puriso bhīto tasito kampito viparīta-vibbhāntacitto vāyāmena tato muñcitvā daḷham̄ thiram - acalam - abhayaṭṭhānam̄ pavisitvā tattha paramasukham̄ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-bhayasantāsam̄ paramasukham̄ nibbānam̄ sacchikaroti. Yathā mahārāja bhayam̄ evam̄ jāti-jarā-byādhī-maraṇam̄ paṭicca aparāparam̄ pavatta-bhayam̄ daṭṭhabbam̄, yathā bhīto puriso evam̄ sammā paṭipanno daṭṭhabbo, yathā abhayaṭṭhānam̄ evam̄ nibbānam̄ daṭṭhabbam̄. Yathā vā pana mahārāja puriso kilīṭṭha-malina-kalala-kaddamadese patito vāyāmena tam̄ kalala-kaddamam̄ apavāhetvā parisuddhāvimālaḷadesam - upagantvā tattha paramasukham̄ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesa-malakaddamam̄ paramasukham̄ nibbānam̄ sacchikaroti. Yathā mahārāja kalalam̄ evam̄

⁷ vā om. AB. ⁸ -val- CM. ²⁰ so om. ABC.

lābha-sakkāra-siloko datṭhabbo, yathā kalalagato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā parisuddhāvimaladeso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbāṃ.

Taṅ - ca pana nibbānaṃ sammā paṭipanno kin - ti sacchikaroti: Yo so mahārāja sammā paṭipanno so sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati, pavattaṃ sammamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhiṃ passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi so tattha na kiñci gayhūpagaṃ passati. Yathā mahārāja puriso divasasantatte ayogule jalite tatte kaṭhite ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kañci gayhūpagaṃ padesaṃ passati, evam - eva kho mahārāja yo sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati so pavattaṃ sammamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhiṃ passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kiñci gayhūpagaṃ passati. Tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṅṭhāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati. Yathā mahārāja puriso jalitajālaṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ paviseyya, so tattha attāno asaraṇo asaraṇībhūto aggimhi nibbindeyya, evam - eva kho mahārāja tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṅṭhāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati. Tassa pavatte bhayadassāvissa evaṃ cittaṃ uppajjati: santattaṃ kho pan' etaṃ pavattaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ bahudukkhaṃ bahupāyāsaṃ; yadi koci labhetha appavattaṃ, etaṃ santaṃ etaṃ paṇītaṃ, yad - idaṃ sabbasankhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna - ti. Iti h' idaṃ tassa appavatte cittaṃ pakkhandati

¹¹ sajotitatte Ab, sajotatatte B, jātaite C. ¹² kiñci all. ¹⁷ gayh. padesaṃ passati AbBC. ¹⁹ saṅṭhahati B. ²¹ mahā B.

pasīdati pahaṃsīyati kuhīyati: paṭiladdhaṃ kho me nis-
saraṇan - ti. Yathā mahārāja puriso vippanatṭho videsa-
pakkhanno nibbāhanamaggaṃ disvā tattha pakkhandati
pasīdati pahaṃsīyati kuhīyati: paṭiladdho me nibbāhana-
maggo ti, evam - eva kho mahārāja pavatte bhayadassā-
vissa appavatte cittaṃ pakkhandati pasīdati pahaṃsīyati
kuhīyati: paṭiladdhaṃ kho me nissaraṇan - ti. So appa-
vattāya maggaṃ āyūhati gavesati bhāveti bahulīkaroti,
tassa tadatthaṃ sati santitṭhati, tadatthaṃ viriyaṃ san-
titṭhati, tadatthaṃ pīti santitṭhati, tassa taṃ cittaṃ apa-
rāparaṃ manasikaroto pavattaṃ samatikkamitvā appa-
vattaṃ okkamati; appavattam - anupatto mahārāja sammā
paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti vuccatīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, atthi so padeso puratthimāya vā
disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya utta-
rāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha
nibbānaṃ sannihitan - ti. — Na - tthi mahārāja so padeso
puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya
vā disāya uttarāya vā disāya, uddhaṃ vā adho vā tiriyaṃ
vā, yattha nibbānaṃ sannihitan - ti. — Yadi bhante Nā-
gasena na - tthi nibbānassa sannihitokāso, tena hi na - tthi
nibbānaṃ, yesaṃ - ca taṃ nibbānaṃ sacchikataṃ tesam -
pi sacchikiriya micchā. Kāraṇaṃ tattha vakkhāmi:
Yathā bhante Nāgasena mahiyā dhaññuṭṭhānaṃ khettaṃ
atthi, gandhuṭṭhānaṃ pupphaṃ atthi, pupphuṭṭhānaṃ
gumbo atthi, phaluṭṭhānaṃ rukkho atthi, ratanuṭṭhānaṃ
ākaro atthi, tattha yo koci yaṃ yaṃ icchati so tattha
gantvā taṃ taṃ harati; evam - eva kho bhante Nāgasena

³ pakkhanto A, pakkhando M; pakkanto C. ¹² anupatto CM. ²⁵ dhañ-
ñatṭhānaṃ ABC. ²⁶ pupphaṭṭhānaṃ BM.

yadi nibbānaṃ atthi, tassa nibbānassa utṭhānokāso pi icchitabbo. Yasmā ca kho bhante Nāgasena nibbānassa utṭhānokāso na - tthi, tasmā na - tthi nibbānan - ti brūmi, yesañ - ca nibbānaṃ sacchikataṃ tesam - pi sacchikiriya micchā ti. — Na - tthi mahārāja nibbānassa sannihitokāso, atthi c' etaṃ nibbānaṃ, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā [pana] mahārāja atthi aggi nāma, na - tthi tassa sannihitokāso, dve kaṭṭhāni sanghattento aggiṃ adhigacchati, evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokāso, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja atthi satta ratanāni nāma, seyyathīdaṃ: cakkaratanaṃ hatthiratanāṃ assaratanaṃ maṇiratanāṃ itthiratanāṃ gahapatiratanāṃ pariṇāyakaratanaṃ, na ca tesam ratanānaṃ sannihitokāso atthi, khattiyassa pana sammā paṭipannassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti; evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokāso, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotīti.

Bhante Nāgasena, nibbānassa sannihitokāso mā hotu, atthi pana taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Āma mahārāja, atthi taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Katamaṃ pana bhante taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Sīlaṃ mahārāja ṭhānaṃ, sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi Cīna-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja yo koci

²⁷ -milāte A, -cilāte B, -vigate M, all in both places (cīnalāto C the first time); comp. p. 331. ²⁷ nigumpe M (twice). ²⁸ kasmīre C (twice).

²⁹ pi om. ABC, and so in the sequel AM twice.

cakkhumā puriso Saka-Yavane pi Cīna-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi t̥hito ākāsam passati, evam - eva kho mahārāja sīle patiṭṭhito yoniso manāsikaronto Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa pubbadisā atthi, evam - eva kho mahārāja sīle patiṭṭhitassa yoniso manasikarontassa Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi t̥hitassa sammā paṭipannassa atthi nibbānasacchikiriyā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, desitaṃ tayā nibbānaṃ, desitā nibbānasacchikiriyā, parikkhatā sīlaguṇā, dassitā sammāpaṭipatti, ussāpito dhammaddhajo, saṅghāpitā dhammanetti, avaṅgho suppayuttānaṃ sammāpayogo, evam - etaṃ gaṇivarapavara, tathā sampaticchānīti.

Atṭhamo vaggo.

⁶ -karotīti BC. ⁷ vā om. B; vā pana om. C. ⁸ pubbā A. ¹⁴ saṅghap-
AaB; -pito all except Aa. ¹⁷ M adds, Lakkhaṇavaggo kaṇḍo (meaning
no doubt Lakkhaṇakaṇḍo).

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā ñātukāmo sotukāmo dhāretukāmo, ñāṇālokaṃ daṭṭhukāmo aññānaṃ bhinditukāmo, ñāṇālokaṃ uppādetukāmo avijjandhakāraṃ nāsetukāmo, adhimattaṃ dhitiñca ussāhañca satiñca sampajaññañca upatṭhapetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca:

Bhante Nāgasena, kim-pana Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, na kira tayā Buddho diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi Buddho diṭṭho. Tena hi bhante Nāgasena na-tthi Buddho, na h' ettha Buddho paññāyatīti. — Atthi pana te mahārāja pubbakā khattiyā ye te tava khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Āma bhante, ko saṃsayo, atthi pubbakā khattiyā ye mama khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Diṭṭhapubbā tayā mahārāja pubbakā khattiyā ti. — Na hi bhante ti. — Ye pana taṃ mahārāja anusāsanti, purohitā senāpatino akkhadassā mahāmattā, tehi pubbakā khattiyā diṭṭhapubbā ti. — Na hi bhante ti. — Yadi pana te mahārāja pubbakā khattiyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyā diṭṭhā, kattha pubbakā khattiyā, na h' ettha pubbakā khattiyā paññāyantīti. — Dissanti bhante Nāgasena pubbakānaṃ khattiyānaṃ anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathidaṃ:

⁷ -ṭhāp- M. ¹² na pi B. ¹⁵ te om. AaM ²³ tattha AbC.

setacchattaṃ uṇhīsaṃ pādukā vālavijani khaggaratanaṃ mahārāhāni ca sayanāni, yehi mayam jāneyyāma saddaheyyāma: atthi pubbakā khattiyā ti. — Evam - eva kho mahārāja mayam - p' etam Bhagavantaṃ jāneyyāma sad-daheyyāma, atthi taṃ kāraṇaṃ yena mayam kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma: atthi so Bhagavā ti. Katamaṃ taṃ kāraṇaṃ: Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathīdaṃ: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhangā, ariyo aṭṭhangiko maggo, yehi sadevako loko jānāti saddahati: atthi so Bhagavā ti. Iminā mahārāja kāraṇena, iminā hetunā, iminā nayena, iminā anumānena ñātabbaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Bahū jane tārayitvā nibbuto upadhikkhayē,
anumānena ñātabbaṃ: atthi so dipaduttamo ti.

Bhante Nāgasena, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhakī nagaraṃ māpetukāmo paṭhamaṃ tāva samaṃ anunnatam - anoṇataṃ asakkharapāsāṇaṃ nirupaddavam - anavajjam ramaṇīyaṃ bhūmibhāgaṃ anuviloketvā yaṃ tattha visamaṃ taṃ samaṃ kārapetvā khāṇukaṇṭakaṃ visodhāpetvā tattha nagaraṃ māpeyya sobhanaṃ vibhattaṃ bhāgaso mitaṃ ukkiṇṇa-parikha-pā-kāraṃ dalha-gopur-aṭṭāla-koṭṭakaṃ puthu-caccara-cattukka-sandhi-singhāṭakaṃ suci-samatāla-rājamaggaṃ su-vibhatta-antarāpaṇaṃ ārāma-uyyāna-talāka-pokkharāṇi-udapāna-sampannaṃ bahuvīdha-devaṭṭhāna-patimaṇḍitaṃ sabbadosavirahitaṃ, so tasmaṃ nagare sabbathā vepulla-taṃ patte aññaṃ desaṃ upagaccheyya, atha taṃ nagaraṃ aparena samayena iddhaṃ bhavēyya phītaṃ subhik-

6-14 so om. AC. 11 -angāni AaM. 15 bahu all. 23 ukkiṇṇa- AbC, utiṇṇa- M. 24 -koṭṭhakaṃ ACM. 26 -pokkharāṇi- B. 30 pītaṃ AC.

khaṃ khemaṃ samiddhaṃ sivaṃ anīkaṃ nirupaddavaṃ
 nānājanasamākulaṃ, puthū khattiyā brāhmaṇā vessā suddā
 hatthārohā assārohā rathikā pattikā dhanuggahā tharug-
 gahā celakā calakā piṇḍadāvikaṃ uggā rājaputtā pakkhan-
 dino mahānāgā sūrā vammīno yodhino dāsaputtā bhāṭṭi-
 puttā mallagaṇā ālārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā
 mālākārā suvaṇṇakārā sajjhakārā sīsakārā tipukārā loha-
 kārā vaṭṭakārā ayakārā maṇikārā pesakārā kumbhakārā
 loṇakārā cammakārā rathakārā dantakārā rajjukārā koc-
 chakārā suttakārā vilivakārā dhanukārā jiyakārā usukārā
 cittakārā rangakārā rajakā tantavāyā tunnavāyā herāññikā
 dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhatakā paṇ-
 nikā phalikā mūlikā odanikā pūvikā macchikā maṃsikā
 majjikā naṭakā naccakā langhakā indajālikā vetālikā mallā
 chavaḍāhakā pupphachaddakā venā nesādā gaṇikā lāsikā
 kumbhadāsiyo Saka-Yavana-Cīna-Vilātā Ujjenakā Bhāru-
 kacchakā Kāsi-Kosalāparantakā Māgadhakā Sāketakā
 Soratthakā Pāṭheyakā Koṭumbara-Mādhurakā Alasanda-
 Kasmīra-Gandhārā taṃ nagaraṃ vāsāya upagatā nānā-
 visayino janā navaṃ suvibhattaṃ adosaṃ - anavajjaṃ ra-
 maṇīyaṃ taṃ nagaraṃ passitvā anumānena jānanti: cheko
 vata bho so nagaravaḍḍhakī yo imassa nagarassa māpetā
 ti; — evaṃ - eva kho mahārāja so Bhagavā asamo asa-
 masamo appaṭṭisamo asadiso atulo asankheyyo appameyyo
 aparimeyyo amitagaṇo gaṇapāramippatto anantadhiti
 anantatejo anantaviriyo anantabalo buddhabalapāramiṃ

² puthu all. ² khattiya- ABM. ⁵ surā ACM. ⁶ kappikā BC. ⁷ māla-
 kārā B. ⁷ sajjhukārā AC. ⁸ naṭṭakārā A, tandhakārā B, taṭṭakārā C.
⁹ lohakārā C, veṇukārā M; om. A. ¹⁰ vilīva- A. ¹¹ rajakārā AM. ¹⁴
 vetālikā AB. ¹⁵ lasikā or layikā B. ¹⁶ -yavane- AbC. ¹⁶ -milātā Aac.
¹⁶ ujjenaka- BC. ¹⁷ bharu- A. ¹⁷ -parantaka- AB. ¹⁸ sāketaka-so-
 ratthaka-pāṭheyaka- BM. ¹⁸ -madhurakā A. ¹⁹ vāsaya B; vāsayamu-
 pagatā Ab, vāsamupagatā Aa. ²⁰ nānāvis. janā taṃ nagaraṃ vāsāya
 upagatā M. ²¹ pavisitvā AM. ²⁴ appaṭṭimo A.

gato sasenam Māram parājetvā ditthijālam padāletvā avijjam khepetvā vijjam uppādetvā dhammukkam dhārayitvā sabbaññutam pāpuṇitvā nijjita-vijita-sangāmo dhammanagaram māpesi.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagaram sīla-pākāram hiri-parikham ñāṇa-dvārakoṭṭhakaṃ viriya-aṭṭālakam saddhā-esikam sati-dovārikam paññā-pāsādam Suttanta-caccaram Abhidhamma-singhāṭakam Vinaya-vinicchayam satipaṭṭhāna-vīthikam. Tassa kho pana mahārāja satipaṭṭhānavīthiyam evarūpā āpaṇā pasāritā honti, seyyathidaṃ: pupphāpaṇam gandhāpaṇam phalāpaṇam agadāpaṇam osadhāpaṇam amatāpaṇam ratanāpaṇam sabbāpaṇan - ti.

Bhante Nāgasena, katamam Buddhassa Bhagavato pupphāpaṇan - ti. — Atthi kho pana mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena ārammaṇavibhattiyo akkhātā, seyyathidaṃ: aniccasaññā anatasaññā asubhasaññā ādīnavasaññā pahānasaññā virāgasaññā nirohasaññā sabbaloke anabhiratasaññā sabbasankhāresu aniccasaññā ānāpānasati uddhumātakasaññā vinīlakasaññā vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhāyitakasaññā vikkhittakasaññā hatavikkhittakasaññā lohītakasaññā puḷavakasaññā aṭṭhikasaññā mettāsaññā karuṇāsaññā muditāsaññā upekkhāsaññā maraṇānussati kāyagatāsati. Imā kho mahārāja Buddhena Bhagavatā ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo koci jarāmarañā muccitukāmo so tesu aññataram ārammaṇam gaṇhāti, tena ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, mohā vimuccati, mānato vimuccati, ditthito vimuccati, saṃsāram tarati, taṇhāsotam nivāreti, tividham malaṃ visodheti, sabbakilese upahantvā amalāṃ virajāṃ suddham paṇḍaram

³ dhāretvā AbC. ⁶ -koṭṭakam AaB. ⁹ -vīthiyam AbC. ²² vikkhāyitasaññā ACa. ²³ pul- CM. ²⁴ upekhā- AC. ²⁷ muñci- C.

ajātim ajaram amaram sukham sītibhūtam abhayaṃ na-
garuttamaṃ nibbānanagaraṃ pavisitvā arahatte cittaṃ
vimoceti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato pupphā-
paṇan - ti.

Kammamūlaṃ gahevāna āpaṇaṃ upagacchatha,
ārammaṇaṃ kinivāna tato muccatha muttiyā ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
gandhāpaṇan - ti. — Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā
sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anulittā Bha-
gavato puttā sadevakaṃ lokaṃ sīlagandhena dhūpenti
sampadhūpenti, disam - pi anudisam - pi anuvātam - pi
paṭivātam - pi vāyanti ativāyanti, pharivā tiṭṭhanti. Ka-
tamā tā sīlavibhattiyo: saraṇasīlaṃ pañcasīlaṃ aṭṭhanga-
sīlaṃ dasangasīlaṃ pañcuddesapariyāpannaṃ pātimokkha-
samvarasīlaṃ. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato gan-
dhāpaṇan - ti. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Na pupphagandho paṭivātam - eti,
na candanaṃ, tagara-mallikā vā;
satañ - ca gandho paṭivātam - eti,
sabbā disā sappuriso pavāti.

Candanaṃ, tagaraṃ vā pi, uppalaṃ, atha vassikī,
etesam gandhajātānaṃ sīlagandho anuttaro.

Appamatto ayaṃ gandho yāyaṃ tagara-candani;
yo ca sīlavataṃ gandho vāti devesu uttamo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
phalāpaṇan - ti. — Phalāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, seyyāthīdaṃ: sotāpattiphalaṃ sakadāgāmi-
phalaṃ anāgāmi-phalaṃ arahattaphalaṃ suññataphala-
samāpatti animittaphalasangāpatti appaṇihitaphalasangā-

¹⁴ dasasīlaṃ A, om. M.

patti. Tattha yo koci yaṃ phalaṃ icchati so kamma-
mūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ kiṇāti, yadi sotāpatti-
phalaṃ, yadi sakadāgāmi-phalaṃ, yadi anāgāmi-phalaṃ,
yadi arahattaphalaṃ, yadi suññataphalasaṃpattiṃ, yadi
animittaphalasaṃpattiṃ, yadi appaṇihitaphalasaṃpattiṃ.
Yathā mahārāja kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bha-
veyya, so na tāva tato phalāni pāṭeti yāva kayikā na
āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlaṃ gahetvā evaṃ
ācikkhati: ambho purisa, eso kho dhuvaphalo ambo, tato
yaṃ icchasi ettakaṃ phalaṃ gaṇhāhi, salāṭukaṃ vā do-
vilam vā kesikaṃ vā āmaṃ vā pakkaṃ vā ti, so tena
attanā dinnamūlena yadi salāṭukaṃ icchati salāṭukaṃ
gaṇhāti, yadi dovilam icchati dovilam gaṇhāti, yadi kesi-
kaṃ icchati kesikaṃ gaṇhāti, yadi āmaṃ icchati āma-
kaṃ gaṇhāti, yadi pakkaṃ icchati pakkaṃ gaṇhāti;
evaṃ - eva kho mahārāja yo yaṃ phalaṃ icchati so
kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ gaṇhāti, yadi sotā-
pattiphalaṃ — pe — yadi appaṇihitaphalasaṃpattiṃ.
Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato phalāpaṇan - ti.

Kammamūlaṃ janā datvā gaṇhanti amatapphalaṃ,
tena te sukhitā honti ye kītā amatapphalan - ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
agadāpaṇan - ti. — Agadāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yehi agadehī so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ
kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni:
Yān' imāni mahārāja Bhagavatā cattāri ariyasaccāni ak-
khātāni, seyyathidaṃ: dukkhaṃ ariyasaccaṃ, dukkha-
samudayaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ,
dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ. Tattha ye
keci aññāpekkhā catusaccaṃ dhammaṃ suṇanti, te jātiyā

⁷ kāyikā all except Ab. ⁷ na om. BM. ¹¹ ti om. all. ²⁰ amataṃ
phalaṃ Ab, amatamphalaṃ C. ²¹ kitā all. ³⁰ catusaccadh- B.

parimuccanti, jarāya parimuccanti, maraṇā parimuccanti,
soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccanti.
Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato agadāpaṇan - ti.

Ye keci loke agadā visānaṃ paṭibāhakā,
dhammāgadasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhik-
khavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
osadhāpaṇan - ti. — Osadhāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yehi osadhehi so Bhagavā devamanusse tikic-
chati, seyyathīdaṃ: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sam-
mappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca
balāni, satta bojjhangā, ariyo aṭṭhangiko maggo. Etehi
osadhehi Bhagavā micchādīṭṭhiṃ vireceti, micchāsankap-
paṃ vireceti, micchāvācaṃ vireceti, micchākammantāṃ
vireceti, micchāājīvaṃ vireceti, micchāvāyāmaṃ vireceti,
micchāsatiṃ vireceti, micchāsamādhīṃ vireceti, lobhava-
manaṃ kāreti, dosavamanaṃ kāreti, mohavamanaṃ kāreti,
mānavamanaṃ kāreti, diṭṭhivamanaṃ kāreti, vicikicchā-
vamanaṃ kāreti, uddhaccavamanaṃ kāreti, thīnamiddha-
vamanaṃ kāreti, ahirikānottappavamanaṃ kāreti, sabba-
kilesavamanaṃ kāreti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato
osadhāpaṇan - ti.

Ye keci osadhā loke vijjanti vividhā bahū,
dhammosadhasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhikkhavo.
Dhammosadhaṃ pivitvāna ajarāmaraṇā siyūṃ,
bhāvayitvā ca passitvā nibbutā upadhikkhaye ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
amatāpaṇan - ti. — Amataṃ kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāṃ, yena amatena so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ

⁴ viyānaṃ Ab. ¹² -angāni AC. ²⁰ -kamanott- C. ²⁶ phassitvā AbBC.

abhisīñci, yena amatenā abhisittā devamanussā jāti-jarā-byādhī-marāṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyā-sehi parimuccim̄su. Katamaṃ taṃ amataṃ: yad-idaṃ kāyagatāsati. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Amatan-te bhikkhave paribhuñjanti ye kāyagatāsatiṃ paribhuñjantīti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato amatāpaṇan-ti.

Byādhitāṃ janatāṃ disvā amatāpaṇaṃ pasārayi;
kammena taṃ kiṇitvāna amataṃ ādetha bhikkhavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato ratanāpaṇan-ti. — Ratanāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi bhūsitā Bhagavato puttā sadevakaṃ lokaṃ virocanti obhāsenti pabhāsenti, jalanti pajjalanti, uddham adho tiriyaṃ ālokaṃ dassenti. Katamāni tāni ratanāni: sīlaratanāṃ samādhīratanāṃ paññāratanāṃ vimuttīratanāṃ vimuttiñāṇadassanaratanāṃ paṭisambhidāratanāṃ bojjhangaratanāṃ. Katamaṃ mahārāja Bhagavato sīlaratanāṃ: pātimokkhasaṃvarasīlaṃ indriyasāvarasīlaṃ ājīvapārisuddhisīlaṃ paccayasannissitasīlaṃ cullasīlaṃ majjhimasīlaṃ mahāsīlaṃ maggasīlaṃ phalasīlaṃ. Sīlaratanena kho mahārāja vibhūsitassa puggalassa sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇa-brāhmaṇi pajā pihayati pattheti. Sīlaratanapilandho kho mahārāja bhikkhu disam-pi anudisam-pi uddham-pi adho pi tiriyaṃ-pi virocanti atirocanti; heṭṭhato Avīcim̄, uparito bhavaggaṃ upādāya etth' antare sabbaratanāni atikkamitvā atisayitvā ajjhottharivā tiṭṭhati. Evarūpāni kho mahārāja sīlaratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato sīlaratanan-ti.

Evarūpāni sīlāni santi Buddhassa āpaṇe;
kammena taṃ kiṇitvāna ratanaṃ vo pilandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato samādhiratanam: savitakka-savicāro samādhi, avitakka-vicāramatto samādhi, avitakka-avicāro samādhi, suññato samādhi, animitto samādhi, appaṇihito samādhi. Samādhiratanam kho mahārāja pilandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkā byāpādavitakkā vibhimsāvitakkā mān-uddhacca-diṭṭhi-vicikicchā-kilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddhamsanti na saṅghanti na upalippanti. Yathā mahārāja vāri pokkhara-patte vikirati vidhamati viddhamsati na saṅghāti na upalippati, taṃ kissa hetu: parisuddhattā padumassa; evam - eva kho mahārāja samādhiratanam pilandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakka-byāpādavitakka-vihimsāvitakka - mān - uddhacca - diṭṭhi - vicikicchā - kilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhim āsajja vikiranti vidhamanti viddhamsanti na saṅghanti na upalippanti, taṃ kissa hetu: parisuddhattā samādhissa. Idam vuccati mahārāja Bhagavato samādhiratanam - ti. Evarūpāni kho mahārāja samādhiratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni.

Samādhiratanamālassa kuvitakkā na jāyare,
na ca vikkhippate cittaṃ; etaṃ tumhe pilandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paññāratanam: Yāya mahārāja paññāya ariyasāvako idam kusalan - ti yathābhūtam pajānāti, idam akusalan - ti yathābhūtam pajānāti, idam sāvajjam idam anavajjam, idam sevittabbam idam na sevittabbam, idam hīnam idam paṇitam, idam kaṇham

⁴ avitakka-avicāromatto all except B (-avicāra- Bb). ¹⁰ -dhamssenti all.

¹¹ saṅghahanti AbM. ¹⁸ saṅghahanti M. ²² vikkhippate ABC.

idaṃ sukkaṃ idaṃ kaṇha-sukka-sappaṭibhāgan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ dukkhan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato paññaratanan - ti.

Paññaratanamālassa na ciraṃ vattate bhavo,
khippaṃ phasseti amataṃ, na ca so rocate bhava ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiratanam: Vimuttiratanan - ti kho mahārāja arahattaṃ vuccati, arahattaṃ paṭto kho mahārāja bhikkhu vimuttiratanam pi landho ti vuccati. Yathā mahārāja puriso muttakalāpamaṇi-kanaka-pavāḷābharāṇa-patimaṇḍito akalu-tagarātālīsaka-lohitacandanānulitta-gatto nāga-punnāga-sālasalāla - campaka - yūthikātimuttaka - pāṭal-uppala - vassikamallikā-vicitto sesajane atikkamivā virocati atirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati mālā-gandha-ratanābharāṇehi, evameva kho mahārāja arahattaṃ paṭto khīṇāsavo vimuttiratanapilandho upādāy' upādāya vimuttānam bhikkhūnam atikkamivā samatikkamivā virocati atirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati vimuttiyā; taṃ kissa hetu: aggaṃ mahārāja etaṃ pilandhanam sabbapilandhanānam, yad-idaṃ vimuttipilandhanam. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato vimuttiratanan - ti.

Maṇimālādharāṃ gehajano sāmim udikkhati,
vimuttiratanamālan - tu udikkhanti sadevakā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñānadassanaratanam: Paccavekkhanañānam mahārāja Bhagavato vi-

¹³ agalu- M, agaru-akalu- AC. ¹⁵ -salala- CM. ¹⁸ abhibhavati BC.

muttiñāṇadassanaratanan - ti vuccati, yena ñāṇena ariya-sāvako magga-phala-nibbānāni pahīnakilesāvasiṭṭhakilese ca paccavekkhati.

Yena ñāṇena bujjhanti ariyā katakiccataṃ,
taṃ ñāṇaratanam laddhum vāyametha Jinorasā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanaṃ: Catasso kho mahārāja paṭisambhidāyo: atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā ti. Imehi kho mahārāja catuhi paṭisambhidāratanehi samalankato bhikkhu yaṃ yaṃ parisam upasankamati, yadi khattiyaparisaṃ yadi brāhmaṇaparisaṃ yadi gahapatiparisaṃ yadi samaṇaparisaṃ, visārado upasankamati, amankubhūto abhīru acchambhī anutrāsī vigatalomahaṃso parisam upasankamati. Yathā mahārāja yodho sangāmasūro sannaddhapañcāvudho asambhīto sangāmaṃ otarati: sace amittā dūre bhavissanti usunā pātayissāmi, tato orato bhavissanti sattiya paharissāmi, tato orato bhavissanti kaṇayena paharissāmi, upagataṃ santaṃ maṇḍalaggena dvidhā chindissāmi, kāyūpagataṃ churikāya vinivijjhissāmīti; evam - eva kho mahārāja catupaṭisambhidāratanaṃ paṇḍito bhikkhu asambhīto parisam upasankamati: yo koci maṃ atthapaṭisambhīde pañhaṃ pucchissati, tassa atthena atthaṃ kathayissāmi, kāraṇena kāraṇaṃ kathayissāmi, hetunā hetuṃ kathayissāmi, nayena nayaṃ kathayissāmi, nissamsayaṃ karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ dhammapaṭisambhīde pañhaṃ pucchissati, tassa dhammena dhammaṃ kathayissāmi, amatena amataṃ kathayissāmi, asankhatena asankhataṃ kathayissāmi, nibbānena nibbānaṃ kathayissāmi, suññatāya suññataṃ

⁹ catu ABC. ¹⁵ -āyudho C. ²² -sambhidāyaṃ M throughout. ²⁶ vimocessāmi Aa, and so C throughout.

kathayissāmi, animittena animittam kathayissāmi, appaṇihitena appaṇihitam kathayissāmi, anejena anejam kathayissāmi, nissaṃsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ nirutti-
 paṭisambhida paṇham pucchissati, tassa niruttiyā niruttiṃ
 kathayissāmi, padena padaṃ kathayissāmi, anupadena
 anupadam kathayissāmi, akkharena akkharam kathayis-
 sāmi, sandhiyā sandhiṃ kathayissāmi, byañjanena byañ-
 janam kathayissāmi, anubyañjanena anubyañjanam katha-
 yissāmi, vaṇṇena vaṇṇam kathayissāmi, sarena saram
 kathayissāmi, paññattiyā paññattiṃ kathayissāmi, vohārena
 vohāram kathayissāmi, nissaṃsayam karissāmi, vimatiṃ
 vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ
 paṭibhānapaṭisambhida paṇham pucchissati, tassa paṭi-
 bhānena paṭibhānam kathayissāmi, opammena opammaṃ
 kathayissāmi, lakkhaṇena lakkhaṇam kathayissāmi, rasena
 rasam kathayissāmi, nissaṃsayam karissāmi, vimatiṃ
 vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇenāti. Idam
 vuccati mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanan - ti.

Paṭisambhidā kīṇṭvāna nāṇena phassayeyya yo,
 asambhīto anubbiggo atirocati sadevake ti.

Katamam mahārāja Bhagavato bojjhangaratanaṃ:
 Satt' ime mahārāja bojjhangā: satisambojjhango dham-
 mavicayasambojjhango viriyasambojjhango pītisamboj-
 jhango passaddhisambojjhango samādhisambojjhango upe-
 khāsambojjhango. Imehi kho mahārāja sattahi bojjhanga-
 ratanehi patimaṇḍito bhikkhu sabbam tamam abhibhuyya
 sadevakam lokam obhāseti pabhāseti ālokam janeti. Idam
 vuccati mahārāja Bhagavato bojjhangaratanan - ti.

⁵ pucchati ABC. ¹¹ ohārena AC. ¹³ ohāram C. ¹⁸ vim. viv. om. all.
²⁰ passayeyya Ab, passaseyya AaC. ²⁰ so ABC. ²⁷ maṇḍito B.

Bojjhangeratanamālassa utṭhahanti sadevakā;
kammena taṃ kiṇitvāna ratanaṃ vo pilandhathāti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato sabbāpaṇan - ti. — Sabbāpaṇaṃ kho mahārāja Bhagavato navangaṃ Buddhavacanaṃ, sārīrikāni pārībhogikāni cetiyāni, sangharatanañ - ca. Sabbāpaṇe mahārāja Bhagavatā jātisampatti pasāritā, bhogasampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vaṇṇasampatti pasāritā, paññāsampatti pasāritā, mānusikasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā, nibbānasampatti pasāritā. Tattha ye taṃ taṃ sampattiṃ icchanti te kammamūlaṃ datvā patthitapatthitaṃ sampattiṃ kiṇanti, keci sīlasamādānena kiṇanti, keci uposathakammena kiṇanti; appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja āpaṇikassa āpaṇe tila-mugga-māse parittakena pi taṇḍula-mugga-māsenā appakena pi mūlena upādāy' upādāya gaṇhanti; evam - eva kho mahārāja Bhagavato sabbāpaṇe appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato sabbāpaṇan - ti.

Āyu ārogatā vaṇṇaṃ saggāṃ uccākulīnatā
asankhatañ - ca amataṃ atthi sabbāpaṇe Jine.

Appena bahukenāpi kammamūlena gayhati;
kiṇitvā saddhāmūlena samiddhā hotha bhikkhavo ti.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagare evarūpā
janā paṭivasanti: suttantikā venayikā ābhidhammikā dhammakathikā Jātakabhāṇakā Dīghabhāṇakā Majjhimabhāṇakā

⁵ sarīr- BM. ⁵ parībh- M, ⁷ bhogas. pas. om. AaM. ⁸ āroga- B, āroga- M. ¹¹ ye saṃ taṃ A, ye sa taṃ C; ye sampattiṃ BM. ²² aro-gataṃ M; āyu āyurogataṃ C. ²³ jino C, jane M, jano B. ²⁴ gaṇhati AM, ganhati C. ²⁷ abhidh- CM.

Samyuttabhāṇakā Anguttarabhāṇakā Khuddakabhāṇakā
 sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā bojjhan-
 gabhāvanāratā vipassakā sadattham-anuyuttā āraññikā
 rukkkhamūlikā abbhokāsikā palālapuñjakā sosānikā nesaj-
 jikā paṭipannakā phalaṭṭhā sekhā phalasangino sotā-
 pannā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā chaḷa-
 bhiññā iddhimanto paññāya pāramim gatā satipaṭṭhāna-
 sammappadhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhanga-magga-
 vara-jhāna vimokkha-rūpārūpa-santasukhasamāpatti-ku-
 salā, tehi arahantehi ākulaṃ samākulaṃ ākiṇṇaṃ samā-
 kiṇṇaṃ naḷavana-saravanam-iva dhammanagaraṃ ahoṣi.
 Bhavatīha :

Vītarāgā vītadosā vītamohā anāsavā
 vītataṇhā anādānā dhammanagare vasanti te.
 Āraññakā dhutadharā jhāyino lūkhacīvarā
 vivekābhīratā dhīrā dhammanagare vasanti te.
 Nesajjikā santhatikā atho pi ṭhānacankamā
 paṃsukūladharā sabbe dhammanagare vasanti te.
 Ticīvaradharā santā cammakhaṇḍacatuṭṭhakā
 ratā ekāsane viññū dhammanagare vasanti te.
 Appicchā nipakā dhīrā appāhārā alolupā
 lābhālābhena santuṭṭhā dhammanagare vasanti te.
 Jhāyī jhānaratā dhīrā santacittā samāhitā
 ākiñcaññaṃ patthayānā dhammanagare vasanti te.
 Paṭipannā phalaṭṭhā ca sekhā phalasangino
 āsiṃsakā uttamattamaṃ dhammanagare vasanti te.
 Sotāpannā ca vimalā sakadāgāmino ca ye
 anāgāmī ca arahanto dhammanagare vasanti te.
 Satipaṭṭhānakusalā bojjhangabhāvanāratā
 vipassakā dhammadharā dhammanagare vasanti te.

³ āraññakā C. ⁷ pāramīgatā M. ¹⁰ ākula B. ¹⁰ ākiṇṇa AC. ¹¹ aho-
 siti all. ¹⁵ āraññikā M. ¹⁵ dhūta- CM. ²¹ nipuṇā M.

Iddhipādesu kusalā samādhībhāvanāratā
sammappadhānam - anuyuttā dhammanagare vasanti te.

Abhiññāpāramippattā pettike gocare ratā
antalikkhamhi caraṇā dhammanagare vasanti te.

Okkhittacakkhū mitabhāṇī guttadvārā susāmvutā
sudantā uttame dhamme dhammanagare vasanti te.

Tevijjā chaḷabhiññā ca iddhiyā pāramīgatā
paññāya pāramippattā dhammanagare vasanti te ti.

Ye kho te mahārāja bhikkhū aparimita-ñāṇavara-
dharā asangā atuliyaguṇā atulayasā atulabalā atulatejā
dhammacakkānuppavattakā paññāpāramīm gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dham-
masenāpatino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū
iddhimanto adhigatapaṭisambhidā pattavesārajjā gagana-
carā durāsadā duppasahā anāmbacarā sasāgara-mahī-
dhara-paṭhavikampakā canda-suriya-parimajjakā vikub-
bana - m - adhiṭṭhānābhinihāra - kusalā iddhiyā pāramīm
gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
managare purohitā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
bhikkhū dhutangam - anugatā appicchā santuṭṭhā viññā-
ti - m - anesana - jigucchakā piṇḍāya sapadānacārino bha-
marā va gandham - anughāyivā pavisanti vivittakānanam
kāye ca jīvite ca nirapekkhā arahattam - anuppattā dhu-
tangaguṇe agganikkhittā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū
Bhagavato dhammanagare akkhadassā ti vuccanti. Ye
pana te mahārāja bhikkhū parisuddhā vimalā nikkilesā
cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramīm gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagara-
jotakā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū

^{3,8} -pāramīpattā M. ⁷ pāramīm gatā C. ⁸ ti om. BM. ¹⁷ -pāramī-
gatā M throughout. ²⁰ dhūt- Ab, dhūtangaguṇam- M. ²⁴ dhūt- AM.
²⁴ atinikkhittā M. ²⁹ -jotikā Aa.

bahussutā āgatāgamā Dhammadharā Vinayadharā Mātikā-dharā sithila-dhanita-dīgha-rassa-garuka-lahukakkhara-paricchedakusalā navangasāsanadharā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammarakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vinayaññū vinayakovidā nidāna-paṭhana-kusalā āpatti-anāpatti-garuka-lahuka-satekiccha-atekiccha-vuṭṭhāna-desanā-niggaha-paṭikamma-osāraṇa-nissāraṇa-paṭisāraṇa-kusalā vinaye pāramim gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare rūpadakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vimuttivara-kusumamāla-baddhā varapavara-mahaggha-seṭṭha-bhāvam - anuppattā bahujanakantamabhipatthitā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare pupphāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū catusaccābhisamaya-paṭividdhā ditṭhasaccā viññātasāsanā catusu sāmāññaphalesu tiṇṇavikicchā paṭiladdhaphalasukhā aññesam - pi paṭipannānam te phale samvibhajanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare phalāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū silavarasugandham - anulittā anekavidhabahugūṇadharā kilesamaladuggandha-vidhamakā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare gandhāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammakāmā piyasamudāhārā abhidhamme abhivinaye uḷārapāmojjā araññagatā pi rukhamūlagatā pi suññāgāragatā pi dhammavararasam pivanti, kāyena vācāya manasā dhammavararasam - ogāḷhā adhimattapaṭibhānā dhammesu dhammesanapaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā viriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiññādas-

⁴ dhammārakkhā AB. ⁶ āpattānāpatti- M. ²⁷ vācā AC. ²⁹ yattha once ABC.

sanakathā tattha tattha gantvā taṃ taṃ kathārasaṃ pivanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare soṇḍā pipāsā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū pubbarattāpararattaṃ jāgariyānuyogam - anuyuttā nisajja-ṭṭhāna-cankamehi rattindivaṃ atināmenti, bhāvanānuyogam - anuyuttā kilesapatibāhanāya sadatthapasutā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagaraguttikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū navangaṃ Buddhavacanāṃ atthato ca byañjanato ca nayato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharaṇato ca vācenti - anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammāpanikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammaratanabhogena āgama-pariyatti-sutabhogena bhogino dhanino niddiṭṭha-sara-byañjana-lakkhaṇa-paṭivedhā viññū pharaṇā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammasetṭhino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū ulāradesanāpaṭivedhā paricīṇṇārammaṇavibhatti-niddesā sikkhāguṇapāramippattā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare vissutadhammikā ti vuccanti. Evaṃ suvibhattaṃ kho mahārāja Bhagavato dhammanagaraṃ, evaṃ sumāpitaṃ, evaṃ suvihitaṃ, evaṃ suparipūritaṃ, evaṃ suvavatthāpitaṃ, evaṃ surakkhitaṃ, evaṃ sugopitaṃ, evaṃ duppasayhaṃ paccatthikehi paccāmittehi. Iminā mahārāja kāraṇena iminā hetunā iminā nayena iminā anumānena ñātabbaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Yathā pi nagaraṃ disvā suvibattaṃ manoramaṃ
anumānena jānanti vaḍḍhakissa mahattanaṃ,

Tath' eva lokanāthassa disvā dhammapuraṃ varaṃ
anumānena jānanti: atthi so Bhagavā iti.

¹⁶ taraṇā M. ¹⁸ paṭicīṇṇ- AC. ¹⁹ pāramīpattā M. ²⁹ -hantanaṃ A, -hantataṃ C.

Anumānena jānanti ghāyitvā gandham - uttamaṃ :
 yathā 'yaṃ vāyatī gandho hessanti pupphitā dumā ;
 Tath' evāyaṃ silagandho pavāyati sadevake,
 anumānena nātabbaṃ : atthi Buddho anuttaro ti.

Evarūpena kho mahārāja kāraṇasatena kāraṇasahas-
 sena hetusatena hetusahassena nayasatena nayasahassena
 opammasatena opammasahassena sakkā Buddhabalaṃ
 upadassayitum. Yathā mahārāja dakkho mālākāro nānā-
 puppharāsīmā ācariyānusatthiyā paccattapurisakārena
 vicittaṃ mālāguṇarāsīm kareyya, evam - eva kho mahārāja
 so Bhagavā vicittapuppharāsi viya anantaguṇo appamey-
 yaguṇo, aham - etarahi Jinasāsane mālākāro viya puppha-
 ganthako pubbakānaṃ ācariyānaṃ maggena pi mayhaṃ
 buddhibalena pi asankheyyena pi kāraṇena anumānena
 Buddhabalaṃ dīpayissāmi, tvaṃ pan' ettha chandaṃ
 janehi savanāyāti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena aññesaṃ evarūpena kā-
 raṇena anumānena Buddhabalaṃ upadassayitum, nibbuto
 'smi bhante Nāgasena tumhākāṃ paramavicittena pañ-
 haveyyākaraṇenāti.

Anumānapañhaṃ.

Passat' āraññake bhikkhū ajjhogālhe dhute guṇe,
puna passati gihī rājā anāgāmiphale t̥hite.

Ubho pi te viloketvā uppajji saṃsayo mahā:
bujjheyya ce gihī dhamme dhutangam̐ nipphalam̐ siyā;
Paravādivādamathanam̐ nipuṇam̐ Piṭakattaye
handa pucche kathisetṭham̐, so me kankham̐ vi-
nessat̥ti.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinna kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Bhante Nāgasena, atthi koci gihī agāriko kāmabhogī puttadārasambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccanubhonto mālā-gandha-vilepanaṃ dhārayanto jātarūparajataṃ sādīyanto maṇi-muttā-kañcana-vicittamolibaddho, yena santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikatan - ti. — Na mahārāja ekañ - ñeva sataṃ na dve satāni na tīni catupañca satāni na sahaṣsaṃ na sataṣaṣsaṃ na koṭṭisataṃ na koṭṭisahaṣsaṃ na koṭṭisatasahaṣsaṃ; tiṭṭhatu mahārāja dasannaṃ vīsatiyā satassa sahaṣsaṃ abhisamayo, katamena te pariyāyena anuyogaṃ dammīti. — Tvam - ev' etaṃ brūhīti. — Tena hi te mahārāja kathayissāmi, satena vā sahaṣsena vā sataṣaṣsena vā koṭṭiyā vā koṭṭisatena vā koṭṭisahaṣsena vā koṭṭisatasahaṣsena vā. Yā kāci navange Buddhavacane sallekhitācārapaṭipatti-

¹ passitāraññake M, passakeraññake AC. ¹⁻⁴ dhū- M. ⁶ kathī- ABC.
¹² -dārā- AC. ²¹ dammi all. ²² brūhi all.

dhutaguṇavaranga-nissitā kathā, tā sabbā idha samosarissanti. Yathā mahārāja ninnunnata-samavisama-athalathala-desabhāge abhivaṭṭam udakam sabbam-tam tato vinigalivā mahodadhim sāgaram samosarati; evam-eva kho mahārāja sampādake sati yā kāci navange Buddha-vacane sallekhitācārapaṭipatti-dhutaguṇavaranga-nissitā kathā tā sabbā idha samosarissanti. Mayham-p' ettha mahārāja paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo samānīto bhavissati. Yathā mahārāja kusalo lekhācariyo anusittho lekham osārento attano byattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanena lekham paripūreti, evam sā lekham samattā paripuṇṇā anūnikā bhavissati; evam-eva mayham-p' ettha paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo parisuddho samānīto bhavissati.

Nagare mahārāja Sāvattihīyā pañcakoṭimattā ariyasāvaka Bhagavato upāsaka-upāsikāyo sattapaṇṇāsa sahasāni tīṇi satahasāni anāgāmiphale patitthitā, te sabbe pi gihī yeva na pabbajitā. Puna tath' eva Gaṇḍambamūle yamakapāṭihāriye vīsati pāṇakoṭiyo abhisamimsu. Puna Mahārāhulovāde Mahāmangalasuttante Samacittapariyāye Parābhavasuttante Purābhedasuttante Kalahavivādasuttante Cūḷabyūhasuttante Mahābyūhasuttante Tuvāṭakasuttante Sāriputtasuttante gaṇanapatham-atītānam devatānam dhammābhisamayo ahoṣi. Nagare Rājagahe pañṇāsa sahasāni tīṇi satahasāni ariyasāvaka Bhagavato upāsika-upāsikāyo, puna tath' eva Dhanapālahatthināgadamane navuti pāṇakoṭiyo, Pārāyanasamāgame Pāsāṇake cetiye cuddasa pāṇakoṭiyo, puna Indasālaguhāyam asīti devatākoṭiyo, puna Bārāṇasiyam

¹ -dhūta- ACM. ⁶ -dhūta- C. ¹¹ otārento B. ¹³ evameva kho CaM.
¹⁵ tena so CM. ¹⁹ tīṇi ca M. ²⁷ tīṇi ca BM. ²⁹ parāyana- ABC.

Isipatane migadāye paṭhame dhammadesane aṭṭhārasa brahmakoṭiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna Tāvatiṃsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṃ Abhidhammadesanāya asīti devatākoṭiyo, devorohaṇe Sankassanagaradvāre lokavivaraṇapāṭihāriye pasannānaṃ nāra-marūnaṃ tiṃsa koṭiyo abhisamiṃsu. Puna Sakkesu Kapilavatthusmiṃ Nigrodhārāme Buddhavaṃsadesanāya Mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapatham - atītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Puna Sumanamālākārasamāgame Garahadinnasamāgame Ānandasetṭhisamāgame Jambukājīvakasamāgame Maṇḍūkadevaputtasamāgame Maṭṭakunḍalidevaputtasamāgame Sulasānagarasobhanisamāgame Śirimānagarasobhanisamāgame pesakāradhītusamāgame Cūlasubhaddāsamāgame Sāketabrāhmaṇassa ālāhanadasanasamāgame Sūnāparantakasamāgame Sakkapañhasamāgame Tirokuḍḍasamāgame Ratanasuttasamāgame paccekāṃ caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Yāvata mahārāja Bhagavā loke aṭṭhāsi tāva tīsu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha Bhagavā vihāsi tattha tattha yebhuyyena dve tayo catupañca sataṃ sahasaṃ sataśahassaṃ devā ca manussā ca santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikariṃsu. Ye te mahārāja devā gihī yeva te, na te pabbajitā. Etāni c' eva mahārāja aññāni ca anekāni devatākoṭisatasahassāni gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikariṃsūti.

Yadi bhante Nāgasena gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, atha imāni dhutangāni kam - atthaṃ sādheti; tena kāraṇena dhu-

⁹ -māla- ABC. ¹¹ -jīvasamāgame ABCb. ¹¹ maṇḍuka- AC, maṇḍaka- M. ¹¹ maṭṭha- M. ^{12,13} sobhanī- C. ¹⁴ -subhadda- C. ¹¹ ādāhana- Ab. ¹⁵ sunā- ACM. ¹⁶ ca paccekāṃ AB. ²³ devā om. AC. ²³ yeva te na te na te pabb. B, yeva te na te na p. C, yeva te te na p. A, yeva na p. M. ^{25,27} agārikā M. ²⁹ dhūta- M throughout, C mostly. ²⁹ ki-matthaṃ all.

tangāni akiccakarāni honti. Yadi bhante Nāgasena vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṃ vamanavirecanādinā sarīradubbalakaraṇena; yadi muṭṭhīhi paṭisattuniggaho bhavati, kiṃ asi-satti-sara-dhanu-kodaṇḍa-laḡuḷa-muggarehi; yadi gaṇṭhi-kuṭiḷa-susira-kaṇṭa-latāsākhā ālambitvā rukkhambhirūhanaṃ bhavati, kiṃ dīgha-daḷha-nissenī-pariyesanena; yadi thaṇḍilaseyyāya dhātusamatā bhavati, kiṃ sukhasamphassa mahatimahāsirisayana-pariyesanena; yadi ekako sāsanka-sabhaya-visama-kantāra-taraṇasamattho bhavati, kiṃ sannaddhasajja-mahatimahā-sattha-pariyesanena; yadi nadī-saraṃ bāhunā taritum samattho bhavati, kiṃ dhuvasetu-nāvā-pariyesanena; yadi sakasantakena ghāsacchādanaṃ kātum pahoti, kiṃ parūpasevanā-piyasamullāpa-pacchāpuredhāvanena; yadi akhātataḷake udakaṃ labhati, kiṃ udapānataḷaka-pokkharāṇi-khaṇanena. Evam-eva kho bhante Nāgasena yadi gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramattham nibbānaṃ sacchikaronti, kiṃ dhutaguṇavara-samādiyanenāti.

Aṭṭhavīsati kho pan' ime mahārāja dhutangaguṇā yathābhuccaguṇā yehi guṇehi dhutangāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni; katame aṭṭhavīsati: idha mahārāja dhutangaṃ suddhājīvaṃ sukhaphalaṃ anavajjaṃ na paradukkhāpanaṃ abhayaṃ asampīlaṃ ekantavaḍḍhikaṃ aparihāniyaṃ amāyaṃ ārakkhā patthitadadaṃ sabbasattadamaṇaṃ saṃvarahitaṃ patirūpaṃ anissitaṃ vip-pamuttaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ mānappahānaṃ kuvitakkacchedanaṃ kankhāvitaraṇaṃ kosajjaviddhamaṇaṃ aratippahānaṃ khamanaṃ atulaṃ appamāṇaṃ sabbadukkhakkhayaḡamaṇaṃ. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati dhutangaguṇā yathābhuccaguṇā yehi

² -sammanti C. ⁵ -kaṇṭha- B, -kaṭha- or -kaṭṭha- M. ¹⁶ -pokkharāṇi- M. ²⁰ dhutaguṇā B.

guṇehi dhutangāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni. Ye kho te mahārāja dhutaḡuṇe sammā upasevanti te aṭṭhārasahi guṇehi samuṇetā bhavanti; katamehi aṭṭhārasahi: cāro tesam̄ suvisuddho hoti, paṭipadā supūritā hoti, kāyikaṃ vācasikaṃ surakkhitaṃ hoti, manosamācāro suvisuddho hoti, viriyaṃ supaggahitaṃ hoti, bhayaṃ vūpasammati, attānudiṭṭhi byapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upaṭṭhitā hoti, āhāro pariññāto hoti, sabbasattānaṃ garukato hoti, bhojane mattaññū hoti, jāgariyaṃ anuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tatthavihārī hoti, pāpa-jegucchī hoti, vivekāramo hoti, satataṃ appamatto hoti. Ye te mahārāja dhutaḡuṇe sammā upasevanti te imehi aṭṭhārasahi guṇehi samuṇetā bhavanti.

Dasa ime mahārāja puggalā dhutaḡuṇārahā; katame dasa: saddho hoti hirimā dhitimā akuho atthavasī alolo sikkhākāmo daḡhasamādāno anujjhānabahulo mettāvihārī. Ime kho mahārāja dasa puggalā dhutaḡuṇārahā.

Ye te mahārāja gihī āgārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti sabbe te purimāsu jātisu terasasu dhutaḡuṇesu katupāsanā katabhūmikammā; te tattha cāraṇ - ca paṭipattiṇ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī va santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Yathā mahārāja kusalo issattho antevāsike paṭṭhamaṃ tāva upāsanasālāyaṃ cāpabheda-cāpāropana-gahaṇa-muṭṭhipatipīlana- angulivinaṃmana- pādapaṭṭhapaṇa-saragaḡaṇa-sandahana - ākaḡḡhana - sandhāraṇa - lakkhaniya-mana-khipane tiṇapurisaka-chaṇaka-tiṇa-palāla-mattikā-puñja-phalaka-lakkha-vedhe anusikkhāpetvā rañño santike upāsanam̄ ārādhayitvā ājaññaratha-gaja-turanga-dhanadhañña-hiraññasuvaṇṇa-dāsīdāsa-bhariya-gāmaṇaram̄

² dhūtaḡuḡuṇ- M throughout. ⁴ ācāro M. ⁷ -samati M. ¹³ aṭṭhārasa AC. ¹⁸ āgārikā M. ²⁴ -ropaṇa- BM, -rohana- AC. ²⁵ -angulināmana- AC. ²⁶ -sannahana- all. ²⁷ -chanaka- A, -janaka- C, -chakalātā- M. ²⁹ -turaga- B. ³⁰ -dāsīdāsi- M.

labhati; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santāṃ paramatthāṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutagaṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santāṃ paramatthāṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutagaṇesu pubbāsevanāṃ vinā ekissā yeva jātiyā arahattaṃ sacchikiriyā hoti, uttamaṇa pana viriyena uttamāya paṭipattiyā tathārūpena ācariyena kalyāṇamittena arahattaṃ sacchikiriyā hoti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko sallakatto ācariyāṃ dhanena vā vattapaṭipattiyā vā ārādhettvā sattha-gaṇa-chedana-lekhana-vedhana-salluddharaṇa-vaṇadhovana-sosana-bhesajjānulinpana-vamana-virecanānūvāsana-kiriyāṃ - anusikkhitvā vijjāsu katasikkho katupāsano katahattho āturo upasankamati tikicchāya; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santāṃ paramatthāṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutagaṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santāṃ paramatthāṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutagaṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo hoti. Yathā mahārāja udakassa asecanena bijānaṃ avirūhanaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja dhutagaṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja akatakusalānaṃ akatakalyāṇānaṃ sugatigamaṇaṃ na hoti, evam - eva kho mahārāja dhutagaṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti.

Paṭhavisamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ patitṭhatṭhena. Āposamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabbakilesamala-dhovanatṭhena. Tejosamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmaṇaṃ sabba-

¹ agārikā CM. ^{7.9} arahatta- B. ¹¹ -paṭivattiyā ACa ¹⁶ agārikā M.
²² asevanena all. ²⁸ paṭhavī- C

kilesavana-jjhāpanatthēna. Vāyosamaṃ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbakilesamalarajo-pavāhan-
 atthēna. Agadasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ visuddhi-
 kāmānaṃ sabbakilesabyādhi-vūpasamanaatthēna. Amata-
 samaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabba-
 kilesavisa-nāsanatthēna. Khettsamaṃ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇasassa-virūhan-
 atthēna. Manoharasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
 dhikāmānaṃ patthiticchita-sabbasampattivara-dadatthēna.
 Nāvāsamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
 saṃsāramahaṇṇava-pāragamanaatthēna. Bhīrutāṇasamaṃ
 mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ jarāmarañabhī-
 tānaṃ assāsakaraṇatthēna. Mātusamaṃ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesadukkha-patipīlitānaṃ
 anuggāhakatthēna. Pitusamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ kusalavaḍḍhikāmānaṃ sabbasāmañña-
 guṇa-janakatthēna. Mittasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ sabbasāmaññaguṇapariyesana-avisam-
 vādakatthēna. Padumasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, vi-
 suddhikāmānaṃ sabbakilesamalehi anupalittatthēna. Ca-
 tujātiyavaragandhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
 dhikāmānaṃ kilesaduggandha-paṭivinodanatthēna. Giri-
 rājavarasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ
 atthālokadhamma-vātehi akampiyatthēna. Ākāsasamaṃ
 mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbattha-ga-
 haṇāpagata-uru-visāta-vitthata-mahantatthēna. Nadīsa-
 maṃ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānaṃ kilesamala-
 pavāhanatthēna. Sudesikasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ jātikantāra-kilesavanagahana-nittharaṇ-
 atthēna. Mahāsattavāhasamaṃ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānaṃ sabbabhaya-suñña-khema-abhaya-vara-

¹ -vanajhā- AC. ⁶ -visavinās- B. ¹¹ -gāmana- C. ²³ girirājasamaṃ
 AC. ²⁴ akampanatthēna B. ²⁶ -gahaṇopa- M, -gahanupa- Ca.

pavara-nibbānanagara-sampāpanatthēna. Sumajjitavimal-ādāsasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ sankhārānañ sabhāvadassanatthēna. Phalakasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesa-lagūlasara-satti-paṭibāhanatthēna. Chattasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesavassa-tividhaggisantāpāta-pa-paṭibāhanatthēna. Candāsamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ pihayita-patthitatthēna. Suriyasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ moha-tamatimira-nāsanatthēna. Sāgarasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ anekavidha-sāmaññagūṇa-vararatanuṭṭhānatthēna aparimita-m-asankhya-m-appameyyatthēna ca.

Evamañ kho mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmānañ bahūpakārañ sabbadarathaparilāhanudañ aratinudañ bhayanudañ bhavanudañ khilanudañ malanudañ sokañ dukkhanudañ rāganudañ dosanudañ mohanudañ mānanudañ diṭṭhinudañ sabbākusaladhammanudañ, yasāvahañ hitāvahañ sukhāvahañ, phāsukarañ pītikarañ yogakkhemakarañ, anavajjañ, iṭṭhasukhavipākañ, guṇarāsi guṇapuñjañ aparimita-m-appameyya-guṇaṃ, varañ pavarañ aggamañ.

Yathā mahārāja manussā upatthambhavasena bhojanañ upasevanti, hitavasena bhesajjañ upasevanti, upakāravasena mittamañ upasevanti, tāraṇavasena nāvamañ upasevanti, sugandhavasena mālāgandhamañ upasevanti, abhayaavasena bhīruttāṇamañ upasevanti, patitṭhāvasena paṭhavimāñ upasevanti, sippavasena ācariyamañ upasevanti, yasaavasena rājānañ upasevanti, kāmadadavasena mañiratanamañ upasevanti; evamañ eva kho mahārāja sabbasāmaññagūṇadadavasena ariyā dhutaḡuṇaṃ upasevanti.

Yathā vā pana mahārāja udakañ bījavirūhanāya,

¹² -asankhyāta- AC, -asankheyya- M. ¹⁹ iṭṭhamañ M. ²⁰ -guṇa all. ²⁰ vara B. ²⁴ kāraṇa- BC, hāraṇa- M. ²⁶ patitṭhānavasena AC.

aggi jhāpanāya, āhāro balāharaṇāya, latā bandhanāya, sattham chedanāya, pāṇiyam pipāsāvinayanāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjam byādhi-vūpasamanāya, yānam sukhagamanāya, bhīruttāṇam bhayavinodanāya, rājā ārakkhatthāya, phalakaṃ daṇḍa-leḍḍu-lagūla-sara-sattipaṭibāhanāya, ācariyo anusāsanāya, mātā posanāya, ādāso olokanāya, alankāro sobhanāya, vattham paṭicchādanāya, nissenī ārohanāya, tulā nikkhepanāya, mantam pariJapanāya, āvudham tajjanīyapaṭibāhanāya, padīpo andhakāravidhamanāya, vāto pariḷāhanibbāpanāya, sippam vuttinipphādanāya, agadam jīvitarakkhanāya, ākaro ratanuppādāya, ratanam alankārāya, āṇā anatik-kamanāya, issariyam vasavattanāya; evam - eva kho mahārāja dhutaḅṇam sāmāññabīja-virūhanāya kilesamala-jhāpanāya iddhibalāharaṇāya satisamvara-nibandhanāya vimativicikicchā-samucchedanāya taṇhāpipāsā-vinayanāya abhisamay-assāsakaraṇāya caturrogha-nittharaṇāya kilesa-byādhi-vūpasamāya nibbānasukha-paṭilābhāya jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsa-bhayavinodanāya sāmāññagaṇa-parirakkhanāya aratikuvitakka-paṭibāhanāya sakalasāmāññatthānusāsanāya sabbasāmāññagaṇa-posanāya samatha-vipassanā-magga-phala-nibbāna-dassanāya sakalalokathutathomita-mahatimahā-sobhākaraṇāya sabbāpāya-pidahanāya sāmāññattha-selasikharamuddhani abhirūhanāya vanka-kuṭila-visama-cittanikkhepanāya sevitabbāsevitabbadhamme sādhu sajjhāyakaraṇāya sabbakilesapaṭisattu-tajjanāya avijjandhakāra-vidhamanāya tividhaggi-santāpa-pariḷāha-nibbāpanāya saṅha-sukhuma-santa-samāpatti-nipphādanāya sakalasāmāññagaṇa-parirakkhanāya bojjhanga-vararatānuppādāya yogijanālanakaraṇāya anavajja-nipūṇa-sukhu-

⁴ -samāya M. ⁸ ārohanāya ACM. ⁹ pariJapp- M. ⁹ āvudho M. ¹³ -kamāya AC. ^{20 20} -parikkhanāya AC. ³¹ -uppādanāya AC.

ma-santisukha-m-anatikkamanāya sakala-sāmañña-ariyadhamma-vasavattanāya. Iti mahārāja imesaṃ guṇānaṃ adhigamāya yad-idaṃ ekamekaṃ dhutaḡaṇaṃ. Evaṃ mahārāja atuliyāṃ dhutaḡaṇaṃ appameyyāṃ asamaṃ appaṭibhāgaṃ appaṭisetṭhaṃ uttaraṃ setṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ adhikaṃ āyataṃ puṭhulaṃ viṣaṭaṃ vitṭhataṃ garukaṃ bhāriyāṃ mahantaṃ.

Yo kho mahārāja puggalo pāpiccho icchāpakato kuhako luddho odariko lābhakāmo yasakāmo kittikāmo ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo dhutangāṃ samādiyati, so diguṇaṃ daṇḍaṃ -āpajjati, sabbaḡuṇaḡhātaṃ -āpajjati: diṭṭhadhammikaṃ hīḷanaṃ khīḷanaṃ garaḡanaṃ uppaṇḍanaṃ khipanaṃ asambhogaṃ nissāraṇaṃ nicchubhanaṃ pavāhanaṃ pabbājanaṃ paṭilabhati, samparāye pi satayojanike Avīcimahāniraye uḡha-kathita-tatta-santatta-accijālāmālake anekavassakoṭi-satasahassāni uddham-adho tiriyaṃ pheṇuddehakaṃ samparivattakaṃ paccati, tato muccitvā kisa-pharusa-kāl-angapaccango sūn-uddhumāta-susir-uttamango chāto pipāsito visama-bhīma-rūpavaṇṇo bhagga-kaṇṇasoto ummīlita-nimīlita-nettanayano arugatta-pakkagatto puḷavākiṇṇa-sabbakāyo, vātamukhe jalamāno viya aggikkhandho anto jalamāno pajjalamāno, attāṇo asaraṇo ārunṇarunṇa-kāruṇña-ravaṃ paridevamāno nijjhāmatanḡhiko samaṇama-hāpeto hutvā āhiṇḍamāno mahiyā aṭṭassaraṃ karoti. Yathā mahārāja koci ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko khattiyābhisekena abhisīṇcati, so labhati hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇacchedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsac-

¹ -sukhu- BC. ⁴ asamaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ AC. ⁵ uttamaṃ M ⁷ mahantanti all. ⁹ luddo AC. ¹⁰ anāraho M. ¹³ khīpanaṃ C; B has an illegible word beginning with khī. ¹⁶ -kathina- ABC. ¹⁸ muṇcitvā C. ²¹ pul- AC. ²⁴ nejjh- AC. ²⁷ anāraho ACM.

chedaṃ bilangathālikāṃ sankhamuṇḍikāṃ Rāhumukhaṃ jotimālikāṃ hatthapajjotikāṃ erakavattikāṃ cīrakavāsīkaṃ eṇeyyakāṃ baḷisamamsikāṃ kahāpaṇakāṃ khārāpatacchikāṃ palighaparivattikāṃ palālapīthakāṃ, tattena telena osiñcanaṃ, sunakhehi khādāpanaṃ, jīvasūlāropanaṃ, asinā sīsacchedaṃ, anekavihitam - pi kammakaraṇaṃ anubhavati, kinkāraṇaṃ : ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariye ṭhāne attānaṃ ṭhapesi, velaṃ ghātesi; evam - eva kho mahārāja yo koci puggalo pāpiccho — pe — mahiyā aṭṭassaraṃ karoti.

Yo pana mahārāja puggalo yutto patto anucchaviko araho patirūpo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho āradhaviṛiyo pahitatto asaṭṭho amāyo na odariko na lābhakāmo na yasakāmo na kittikāmo saddho saddhā' pabbajito jarāmaraṇā muccitukāmo sāsanaṃ paggaṇhissā - mīti dhutaḡaṇaṃ samādiyati, so diguṇaṃ pūjaṃ arahati : devānañ - ca manuṣṣānañ - ca piyo hoti manāpo pihayito patthito, jātisumana - mallikādīnaṃ viya pupphaṃ nahātā - nulittassa, jighacchitassa viya paṇītabhojanaṃ, pipāsītassa viya sītala - vimāla - surabhi - pānīyaṃ, visagātassa viya osadhavaraṃ, sīghagamanakāmassa viya ājaññarathava - ruttamaṃ, atthakāmassa viya manoharamaṇīratanaṃ, abhisiñcitukāmassa viya paṇḍara - vimāla - setacchattaṃ, dhammakāmassa viya arahattaphalādhigamaṃ - anuttaraṃ. Tassa cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti, cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañca' indriyāni pañca balāni satta bojjhangā ariyo aṭṭhangiko maggo bhāvanāpāripūriṃ gacchati, samatha - vipassanā adhigac - chati, adhigamaṇipatti pariṇamati, cattāri sāmāññapha -

² -mālakāṃ B. ³ hatthap. om all. ⁴ khārāp. om. all. ⁴ parigha - AC. ⁶ asinā pi BM. ⁷ -kāraṇā M. ⁸ anāraho ACM. ⁸ mahanto ACM. ¹⁵ saddhāya M. ²² singhaṃ M. ²⁶ -pāripūritaṃ A, -paripūritaṃ C. ²⁸ bojjhangāni AC. ²⁹ gacchanti AC. ³⁰ adhigacchanti AB.

lāni catasso paṭisambhidā tisso vijjā chaḷ - abhiññā kevalo ca samaṇadhammo sabbe tass' ādheyyā honti, vimutti- paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati. Yathā mahārāja rañño khattiyassa abhijātakulakulīnassa khattiyābhisekena abhisittassa paricaranti saraṭṭha-negama-jānapada-bhata- balatthā, aṭṭhatimsā ca rājaparisā naṭa-naccakā mukha- mangalikā sotthivācakā samaṇa-brāhmaṇa-sabbapāsaṇḍa- gaṇā abhigacchanti, yaṃ kiñci paṭhaviyā paṭṭana-ratanā- kara-nagara-sunkaṭṭhāna - verajjaka - chejjabhejjajana - m- anusāsanāṃ sabbattha sāmiko bhavati; evam - eva kho mahārāja yo koci puggalo yutto patto — pe — vimutti- paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati.

Teras' ime mahārāja dhutangāni yehi suddhikato nibbānamahāsamuddaṃ pavisitvā bahuvidhadhammakīḷaṃ - abhikīḷati, rūpārūpa-aṭṭhasamāpattiyo valañjeti, iddhi- vidhaṃ dibbasotadhātuṃ paracittavijānanāṃ pubbenivāsā- nussatiṃ dibbacakkhuṃ sabbāsavakkhayaṃ - ca pāpuṇāti; katame terasa: paṃsukūlikangaṃ tecīvarikangaṃ piṇḍa- pātikangaṃ sapadānacārikangaṃ ekāsanikangaṃ pattapiṇ- ḍikangaṃ khalupacchābhattikangaṃ āraññakangaṃ ruk- khamūlikangaṃ abbhokāsikangaṃ sosānikangaṃ yathā- santhatikangaṃ nesajjikangaṃ. Imehi kho mahārāja terasahi dhutaḡeṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pari- ciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāñ- ñāṃ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja sadhano nāviko paṭṭane suṭṭhu ka- tasunko mahāsamuddaṃ pavisitvā Vangaṃ Takkolāṃ Cīnaṃ Sovīraṃ Surāṭṭhaṃ Alasandaṃ Kolapaṭṭanaṃ Suvaṇṇabhūmiṃ gacchati aññaṃ - pi yaṃ kiñci nāvāsañ- caraṇāṃ, evam - eva kho mahārāja imehi terasahi dhuta-

⁶ rājapurisā M. ¹³ terasa hime AC. ¹⁵ valañj- AC. ²³ āsevitānise- vitehi ACM. ²⁴ pariciṇṇehi om. ABC.

guṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṅṅehi pariciṅṅehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmaññaṃ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja kassako paṭhamam khattadosam tiṇa-kaṭṭha-pāsāṇam apanetvā kasitvā vapitvā sammā udakam pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavana-maddanena bahudhaññaṃ hoti, tass' ādheyyā bhavanti ye keci adhanā kapaṇā daliddā duggatajanā; evam - eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi — pe — kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā vā pana mahārāja khattiyo muddhāvasitto abhijātakulakulīno chejja-bhejja-janam - anusāsane issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, kevalā ca mahāpaṭhavī tass' ādheyyā hoti; evam - eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṅṅehi pariciṅṅehi caritehi upacaritehi paripūritehi Jinasāsana-vare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, kevalā ca samaṇaguṇā tass' ādheyyā honti.

Nanu mahārāja thero Upaseno Vangantaputto sallekhadhutaguṇe paripūrakāritāya anādiyitvā Sāvattihīyā saṅghassa katikam sapariso naradammasārathim paṭisallāṇagataṃ upasankamitvā Bhagavato pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Bhagavā ca taṃ suvinītaṃ parisam oloketvā haṭṭhatuṭṭho pamudito udaggo parisāya saddhim sallāpaṃ sallapitvā asambhinnena brahmassarena etad - avoca: Pāsādikā kho pana tyāyam Upasena parisā, katham tvaṃ Upasena parisam vinesīti. So pi sabbaññunā dasabalena devātidevena puṭṭho yathābhūta-sabhāvaguṇavasena Bhagavantaṃ etad - avoca: Yo koci maṃ bhante upasankamitvā pabbajjam vā nissayam vā yācati tam -

¹⁰ āsevitānisevitehi AB. ¹¹ kevalā ca AC. ¹² -janasamanusā- BM. ²² kathikam C. ²³ -sallāna- ACM.

ahaṃ evaṃ vadāmi: ahaṃ kho āvaṃso āraññaṃko piṇḍa-pātiko paṃsukūliko tecīvariko; sace tvam - pi āraññaṃko bhavissasi piṇḍapātiko paṃsukūliko tecīvariko evāhan - taṃ pabbājessāmi nissayaṃ dassāmi; sace so me bhante paṭisunītvā nandati oramati, evāhan - taṃ pabbājemi nissayaṃ demi; sace na nandati na oramati, na taṃ pabbājemi na nissayaṃ demi; evāhaṃ bhante parisāṃ vine - mi. Evam - pi mahārāja dhutaḡaṇavara-samādiṇṇo Jina - sāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja padumaṃ abhivuddha-parisuddha - udiccajātippabhavaṃ siniddhaṃ muduṃ lobhaniyaṃ su - gandhaṃ piyaṃ patthitaṃ pasatthaṃ jalakaddama - m - anu - palittaṃ aṇu - patta - kesara - kaṇṇikābhimaṇḍitaṃ bhamara - gaṇasevitaṃ sītalasalilasāmvaddhaṃ, evam - eva kho ma - hārāja imehi terasahi dhutaḡaṇehi pubbe āsevitehi nise - vitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi ariyasāvako tiṃsa - gaṇavarehi samupeto hoti. Katamehi tiṃsa - gaṇavarehi: siniddha - mudu - maddava - mettacitto hoti, ghātita - hata - vihata - kilesa hoti, hata - nihata - māna - dappo hoti, acala - daḡha - nivīṭṭha - nibbematika - saddho hoti, paripuṇṇa - pīṇita - pahaṭṭha - lobhaniya - santa - sukha - samāpatti - lābhī hoti, sīla - varapavara - asama - sucigandha - paribhāvito hoti, devamanussānaṃ piyo hoti manāpo, khīṇāsava - ariyavarapuggala - patthito, devamanussānaṃ vandita - pūjito, budha - vibudha - paṇḍita - janānaṃ thuta - thavita - thomita - pasattho, idha vā huraṃ vā lokena anu - palitto, appathokavajje pi bhayadassāvī, vipula - vara - sampattikāmānaṃ maggaphalavaratthasādhano, āyācita - vipula - paṇīta - paccaya - bhāgī, aniketasayano, jhānajjhāsita -

¹ araṇṇako B. ² araṇṇako M. ⁸ -dinno AC. ¹² mudu M. ¹⁴ anu - all; anuppatta - AC. ¹⁴ -kaṇṇikāhi m. C. ¹⁵ -samvaṭṭaṃ B. ²⁶ van - dito pūj AC. ³⁰ jhānajjhāsitata - (or-sitta-) A, -sītana - C; jhāyitapav - M

tapavara-vihārī, vijaṭita-kilesa-jālavatthu, bhinna-bhagga-sankuṭṭita-sañchinna-gatinīvaraṇo, akuppadhammo, abhinītavāso, anavajjabhogī, gativimutto, uttiṇṇa-sabbavickiccho, vimuttijjhāsitato, diṭṭhadhammo, acala-dalhabhīruttānam - upagato, samucchinnānusayo, sabbāsavak-khayaṃ patto, santa-sukha-samāpatti-vihāra-bahulo, sabba-samaṇaḡuṇa-samupeto. Imehi tiṃsa-guṇavarehi samupeto hoti.

Nanu mahārāja thero Sāriputto dasasahassimhi lokadhātuyā aggapuriso, ṭhapetvā dasabalaṃ lokācariyaṃ. So pi aparimita-m-asankheyya-kappe samācītakusalamūlo brāhmaṇakulakulīno manāpikaṃ kāmaratiṃ anekasatasankha-dhanavaraṇ - ca ohāya Jinasāsane pabbajitvā imehi terasahi dhutaḡuṇehi kāya-vacī-cittaṃ damayitvā ajj'etarahi anantaḡuṇasamannāḡato Gotamassa bhagavato sāsana-vare dhammacakkam - anupavattako jāto. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttara-nikāyavaralaṅcake: Nāham - bhikkhave aññaṃ ekapuggalam - pi samanupassāmi yo Tathāḡatena anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ samma - d - eva anupavatteti yathay - idaṃ Sāriputto; Sāriputto bhikkhave Tathāḡatena anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ samma - d - eva anupavattetīti.

Sādhu bhante Nāgasena, yaṃ kiṅci navagaṃ Bud-dhava-canaṃ, yā ca lokuttarā kiriyā, yā ca loke adhigama-vipulavarasampattiyo, sabbaṃ - taṃ terasasu dhutaḡuṇesu samodhānopagataṃ - ti.

Navamo vaggo.

[Meṇḡakapaṅho samatto.]

⁴ vimuttajjhā- C, vimuttijjhāyatatto M. ¹³ -sankhaṃ B. ¹⁶ jāto ti all.

¹⁷ Anguttara- AC. ²¹ yathayidaṃ Sāriputto bhikkhave all.

Bhante Nāgasena, katihi angehi samannāgato bhikkhu arahattaṃ sacchikarotīti. — Idha mahārāja arahattaṃ sacchikātukāmena bhikkhunā ghorassarassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Kukkuṭassa pañca angāni gahetabbāni. Kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Dīpinīyā ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Dīpikassa dve angāni gahetabbāni. Kummassa pañca angāni gahetabbāni. Vaṃsassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Cāpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Vāyasassa dve angāni gahetabbāni. Makkaṭṭassa dve angāni gahetabbāni. Lāpulatāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Padumassa tīṇi angāni gahetabbāni. Bijassa dve angāni gahetabbāni. Sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Nāvāya tīṇi angāni gahetabbāni. Nāvālanakassa dve angāni gahetabbāni. Kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Niyyāmakassa tīṇi angāni gahetabbāni. Kammakarassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Samuddassa pañca angāni gahetabbāni. Paṭhaviyā pañca angāni gahetabbāni. Āpassa pañca angāni gahetabbāni. Tejassa pañca angāni gahetabbāni. Vāyussa pañca angāni gahetabbāni. Pabbatassa pañca angāni gahetabbāni. Ākāsassa pañca angāni gahetabbāni. Candassa pañca angāni gahetabbāni. Suriyassa satta angāni gahetabbāni. Sakkassa tīṇi angāni gahetabbāni. Cakkavattissa cattāri angāni gahetabbāni. Upacikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Biḷārassa dve angāni gahetabbāni. Undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Nakulassa ekaṃ

angam̐ gahetabbam̐. Jarasiḡālassa dve angāni gahetabbāni. Migassa tīṇi angāni gahetabbāni. Gorūpassa cattāri angāni gahetabbāni. Varāhassa dve angāni gahetabbāni. Hatthissa pañca angāni gahetabbāni. Sīhassa satta angāni gahetabbāni. Cakkavākassa tīṇi angāni gahetabbāni. Peṇāhikāya dve angāni gahetabbāni. Gharakapoṭassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Ulūkassa dve angāni gahetabbāni. Satapattassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Vaggulissa dve angāni gahetabbāni. Jalūkāya ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Sappassa tīṇi angāni gahetabbāni. Ajararassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Panthamakkataṭakassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Thanasitadārakassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Cittakadharakummassa ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Pavanassa pañca angāni gahetabbāni. Rukkhatta tīṇi angāni gahetabbāni. Meghassa pañca angāni gahetabbāni. Maṇiratanassa tīṇi angāni gahetabbāni. Māḡavikassa cattāri angāni gahetabbāni. Bālisikassa dve angāni gahetabbāni. Tacchakassa dve angāni gahetabbāni. Kumbhatta ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Kālāyasassa dve angāni gahetabbāni. Chattassa tīṇi angāni gahetabbāni. Khettassa tīṇi angāni gahetabbāni. Agadassa dve angāni gahetabbāni. Bhojanassa tīṇi angāni gahetabbāni. Issatthassa cattāri angāni gahetabbāni. Rañño cattāri angāni gahetabbāni. Dovārikassa dve angāni gahetabbāni. Nisadāya ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Padīpassa dve angāni gahetabbāni. Mayūrassa dve angāni gahetabbāni. Turangassa dve angāni gahetabbāni. Soṇḡikassa dve angāni gahetabbāni. Indakhīlassa dve angāni gahetabbāni. Tulāya ekam̐ angam̐ gahetabbam̐. Khaggassa dve angāni gahetabbāni. Macchassa dve angāni gahetabbāni. Inḡāha-

⁶ penā- AC. ⁹ jalukāya BM. ¹² panamakkaṭassa M. ²⁷ madhurassa AC. ²⁷ turagassa A.

kassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Byādhitassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Matassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Nadiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Usabhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Maggassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Sunkasāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Corassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Sakuṇagghiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sunakhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Tikicchakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Gabbhiniyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Camariyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Kikiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Kapotikāya tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Ekanayanassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Kassakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Jambukasigāliyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Cangavārakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Dabbiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Iṇasādhakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Anuvicinakassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sārathissa dve angāni gaheṭṭabbāni. Bhojakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Tunnāvāyassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nāvāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhamarassa dve angāni gaheṭṭabbānīti.

Mātikā samattā.

Bhante Nāgasena, ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbā - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbā - ti. — Yathā mahārāja gadrabho nāma sankārakūṭe pi catukke pi singhāṭake pi gāmadvāre pi thusarāsimhi pi yattha katthaci sayati, na sayanabahulo hoti,

¹ -dhikassa CM. ² mattassa AC. ⁴ sunkaghāyikassa A, -sāvikkassa M.
¹³ vangācārakassa C. ¹⁸ navāy - AC.

evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiṇasanthāre pi pañnasanthāre pi kaṭṭhamañcake pi chamāya pi yattha katthaci cammakhaṇḍaṃ pattharivā yattha katthaci sayitabbaṃ, na sayanabahulena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja ghorassarassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Kaḷingarūpadhānā bhikkhave etarahi mama sāvakā viharanti appamattā ātāpino padhānasmin - ti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Pallankena nisinnassa jaṇṇukenābhivassati;
alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Bhante Nāgasena, kukkuṭassa pañca angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja kukkuṭo kālena samayena patisalliyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayen' eva cetiyangaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upatṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā nahāyitvā cetiyaṃ vanditvā buddhānaṃ bhikkhūnaṃ dasanāya gantvā kālena samayena suññāgāraṃ pavisitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo kālena samayen' eva vuṭṭhāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayen' eva vuṭṭhahitvā cetiyangaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upatṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā cetiyaṃ vanditvā puna - d - eva suññāgāraṃ pavisitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kukkuṭassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo paṭhaviṃ khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāraṃ ajjhoharati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavekkhitvā ajjhohāraṃ ajjhoharitabbaṃ: n' eva davāya na

² -santhare BC in both places. ⁷ kalinga- ACM. ⁹ pi om. M. ¹⁷ pānīya- AM. ²⁸ khaṇitvā once AaM.

madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvad - eva
imassa kāyassa t̥hitiyā yāpanāya vihimsūparatiyā brahma-
cariyānuggahāya; iti purāṇañ - ca vedanaṃ paṭihankhāmi
navañ - ca vedanaṃ na uppādessāmi, yātrā ca me bha-
vissati anavajjatā ca phāsuvihāro cāti. Idam mahārāja
kukkuṭassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p'
etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Kantāre puttamaṃsaṃ va, akkhass' abbhañjanaṃ
yathā,

evam āhari āhāraṃ, yāpanatthāy' amucchito ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo sacakkhuko pi
rattim andho hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yo-
gāvacarena anandhen' eva andhena viya bhavitabbaṃ,
araññe pi gocaragāme piṇḍāya carantena pi rajanīyesu
rūpa-sadda-gandha-rasa-ṛhoṭṭhabba-dhammesu andhena
badhirena mūgena viya bhavitabbaṃ, na nimittaṃ gahe-
tabbaṃ, nānubyañjanaṃ gahetabbaṃ. Idam mahārāja
kukkuṭassa catuttham angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p'
etaṃ mahārāja therena Mahākaccāyanena:

Cakkhum' assa yathā andho, sotavā badhiro yathā,
jivhāv' assa yathā mūgo, balavā dubbalo - r - iva,
atha atthe samuppanne sayetha matasāyikan - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo leḍḍu-daṇḍa-lakuṭa-
muggarehi paripātiyanto pi sakaṃ gehaṃ na vijahati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-
kammaṃ karontena pi navakammaṃ karontena pi vatta-
paṭivattaṃ karontena pi uddisantena pi uddisāpentena
pi yoniso manasikāro na vijahitabbo; sakaṃ kho pan'
etaṃ mahārāja yogino gehaṃ yad - idam yoniso manasi-
kāro. Idam mahārāja kukkuṭassa pañcamaṃ angaṃ

⁴ navuppādessāmi AB. ¹² rattindho M, rattindho B. ¹⁴ pi piṇḍāya
ABC. ¹⁹ -kaccāyena AC.

gahetabbañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako pettiko visayo: yad - idañ cattāro satipaṭṭhānā ti. Bhāsitam - p' etañ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Yathā sumanto mātango sakam soṇḍam na maddati,
bhakkhābhakkham vijānāti, attano vuttikappanam;
Tath' eva Buddhaputtena appamattena vā pana
Jinavacanam na madditabbañ, manasikāravaruṭṭa-
man - ti.

Bhante Nāgasena, kalandakassa ekañ angaṃ gahe-
tabban - ti yañ vadesi, kataman - tañ ekañ angaṃ gahe-
tabban - ti. — Yathā mahārāja kalandako paṭisattumhi
opātante nanguttamā papphoṭetvā mahantañ katvā ten'
eva nanguttalakuṭena paṭisattum paṭibāhati, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesasattumhi opa-
tante satipaṭṭhānalakuṭam papphoṭetvā mahantañ katvā
ten' eva satipaṭṭhānalakuṭena sabbe kilesā paṭibāhitabbā.
Idaṃ mahārāja kalandakassa ekañ angaṃ gahetabbañ.
Bhāsitam - p' etañ mahārāja therena Cullapanthakena:

Yadā kilesā opātanti sāmāññaguṇadhamsanā,
satipaṭṭhānalakuṭena hantabbā te punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, dīpinīyā ekañ angaṃ gaheta-
bban - ti yañ vadesi, kataman - tañ ekañ angaṃ gahe-
tabban - ti. — Yathā mahārāja dīpinī sakiñ yeva gab-
bham gañhāti, na punappunañ purisañ upeti, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyati paṭisandhim
uppattim gabbhaseyyam cutim bhedañ khayam vināsam
saṃsārabhayañ duggatim visamañ sampīlitañ disvā:

² koci bh. all. ⁶ supanto M, supanno AC. ¹⁴ papphoṭetvā AC, pap-
poṭetvā B. ¹⁷ papphoṭetvā ABC, ²⁸ uppatti BM.

punabbhave na paṭisandahissāmīti yoniso manasikāro karanīyo. Idam mahārāja dīpiniyā ekam angam gahe-
tabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Suttanipāte Dhaniyagopālakasutte:

Usabho - r - iva chetvā bandhanāni,
nāgo pūtilatam va dālayivā,
nāham puna upessam gabbhaseyyam;
atha ce patthayasi pavassa devāti.

Bhante Nāgasena, dīpikassa dve angāni gahetabbā-
nīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja dīpiko araṇṇe tiṇagahanam vā vana-
gahanam vā pabbatagahanam vā nissāya nilīyivā mige
gaṇhāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
vivekam sevitabbam, araṇṇam rukkhamūlam pabbatam
kandaram giriguham susānam vanapattham abbhokāsam
palālapuñjam appasaddam appanigghosam vijanavātam
manussarāhaseyyakam paṭisallānasārupam; vivekam seva-
māno hi mahārāja yogī yogāvacaro nacirass' eva chaḷa-
bhiññāsu vasibhāvam pāpuṇāti. Idam mahārāja dīpikassa
paṭhamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam ma-
hārāja therehi dhammasangāhakehi:

Yathā pi dīpiko nāma nilīyivā gaṇhatī mige,
tath' evāyam Buddhaputto yuttayogo vipassako
araṇṇam pavisitvāna gaṇhāti phalam - uttaman - ti.

Puna ca param mahārāja dīpiko yam kañci pasam
vadhivā vāmena passena patitam na bhakkheti, evam -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena veḷudānena vā
pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sināna-
dānena vā mattikadānena vā cuṇṇadānena vā dantakatṭha-

¹⁷ -sallāna- ACM. ²² gaṇhati B, gaṇhāti CM. ²⁵ kiñci all ²⁶ bhak-
khati B. ²⁹ mattikā- B.

dānena vā mukhodakadānena vā cātukammatāya vā mug-
gasuppatāya vā pārighaṭṭakatāya vā janghapesaniyena vā
vejjakammena vā dūtakammena vā pahīnagamanena vā
piṇḍapatipiṇḍena vā dānānuppadānena vā vatthuvijjāya
vā nakkhattavijjāya vā angavijjāya vā aññataraññatarena
vā Buddhapatikutṭhena micchājīvena nipphāditam̐ bhoja-
nam̐ na paribhuñjitabbaṃ, vāmena passena patitam̐ pa-
sum̐ viya dīpiko. Idam̐ mahārāja dīpikassa dutiyam̐ an-
gam̐ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam̐ mahārāja therena
Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Vacīviññattivipphārā uppannam̐ madhupāyasam̐
sace bhutto bhavyeyyāham̐, s' ājīvo garahito mama.

Yadi pi me antagaṇam̐ nikkhamitvā bahī care,
n' eva bhindeyya' ājīvam̐, cajamāno pi jīvitan - ti.

Bhante Nāgasena, kummassa pañca angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetab-
bānīti. — Yathā mahārāja kummo udakacaro udake yeva
vāsam̐ kappeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena sabbapāṇabhūtapuggalānam̐ hitānukampinā met-
tāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamānena
averena abyāpajjhena sabbāvantaṃ lokam̐ pharitvā viha-
ritabbaṃ. Idam̐ mahārāja kummassa paṭhamam̐ angam̐
gahetabbaṃ. Puna ca param̐ mahārāja kummo udake
uppilavanto sīsam̐ ukkhipitvā yadi keci passati, tatth' eva
nimujjati gāḷham - ogāhati: mā maṃ te puna passeyyun -
ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu
opatantesu ārammaṇasare nimujjitabbaṃ gāḷham - ogāhi-
tabbaṃ: mā maṃ kilesā puna passeyyun - ti. Idam̐ ma-
hārāja kummassa dutiyam̐ angam̐ gahetabbaṃ. Puna ca

¹ cātukamyatāya M. ² -supa- M. ² -pesaniyena AB. ³ pahina- AM,
pahinā- C. ¹¹ -pāyāsam̐ BM. ¹³ bahi BCM. ¹⁴ bhindeyyam̐ B. ¹⁴
cavamāno C, cajjamāno AM (māno B).

param mahārāja kummo udakato nikkhamitvā kāyam otāpeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nisajja-tṭhāna-sayana-cankamato mānasam nīharitvā sammappadhāne mānasam otāpetabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja kummo paṭhaviṃ khaṇitvā vivitte vāsam kappeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-silokaṃ pajahitvā suññaṃ vivittaṃ kānaṇaṃ vanapatthaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ pavivittam - ogāhitvā vivitte yeva vāsam - upagantabbaṃ. Idaṃ mahārāja kummassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Vivittaṃ appanigghosaṃ vālamiganisevitaṃ
seve senāsaṇaṃ bhikkhu paṭisallāṇakāraṇā ti.

Puna ca param mahārāja kummo cārikaṃ caramāno yadi kañci passati vā saddaṃ suṇāti vā, soṇḍipaṇcamāni angāni sake kapāle nidahitvā appossukko tuṇhībhūto tiṭṭhati kāyam - anurakkhanto, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu āpatantesu chasu dvāresu samvara-kavāṭaṃ anuggahētvā mānasam samodahitvā samvaraṃ katvā satena sampajānena vihātabbaṃ samaṇadhammaṃ anurakkhamānena. Idaṃ mahārāja kummassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Kummūpama-suttante:

Kummo va angāni sake kapāle
samodahaṃ bhikkhu manovitaṃ

¹⁰ ogāhetvā all. ¹⁵ pati- AC; * -sallāna- CM ¹⁷ passati ca ABC.
¹⁷ vā om. ABC. ²¹ apat- AC. ²³ vibhāvitabbaṃ B, viharitabbaṃ M.
²⁶ -ūpame- ACM.

anissito aññam - aheṭṭhayāno
parinibbuto na upavadeyya kañcīti.

Bhante Nāgasena, vaṁsassa ekaṁ angaṁ gahetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja vaṁso yattha vāto tattha anulometi nāññattha - m - anudhāvati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yaṁ Buddhena bhagavatā bhāsitaṁ navangaṁ Satthusāsanaṁ taṁ anulomayitvā kappiye anavajje ṭhatvā samaṇadhammaṁ yeva pariyesi - tabbaṁ. Idaṁ mahārāja vaṁsassa ekaṁ angaṁ gahetabbaṁ. Bhāsitam - p' etaṁ mahārāja therena Rāhulena:

Navangaṁ Buddhavacanaṁ anulometvāna sabbadā
kappiye anavajjasmiṁ ṭhatvā 'pāyaṁ samuttaran - ti.

Bhante Nāgasena, cāpassa ekaṁ angaṁ gahetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja cāpo sutacchito mito yāv' aggamūlaṁ samakam - eva anunamati na paṭitthambhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena theranava - majjhima - samakesu anunamitabbaṁ na paṭippharitabbaṁ. Idaṁ mahārāja cāpassa ekaṁ angaṁ gahetabbaṁ. Bhāsitam - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā devātidevena Vidhura - Puṇṇa - kajātaka:

Cāpo vānuname dhīro, vaṁso va anulomayaṁ
paṭilomaṁ na vatteyya, sa rājavasatiṁ vase ti.

Bhante Nāgasena, vāyasassa dve angāni gahetabban - ti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā - nīti. — Yathā mahārāja vāyaso āsankitaparīsankito

¹² anulomena B. ¹³ ṭhapetvā B. ¹³ samuttarenti B (ṭhatvā yaṁ samuttarīti M). ¹⁸ there ABC. ¹⁹ -samanakesu M; -majjhimakesu B. ¹⁹ paṭittharitabbaṁ AC, paṭitthambhitabbaṁ M. ²¹ vidhūra - A. ²³ (vaṁso vāpi pakampiye Jāt. 545 v. 159.)

yattapayatto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āsankitaparisanakitenā yattapayattena upatṭhitāya satiyā samvutehi indriyehi caritabbaṃ. Idaṃ mahārāja vāyasassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja vāyaso yaṃ kiñci bhojanaṃ disvā ñātīhi samvibhajitvā bhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te lābhā dhammikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattam - pi tathārūpehi lābhehi appativibhattabhoginā bhavitabbaṃ sīlavantehi sabrahmacārīhi. Idaṃ mahārāja vāyasassa dutiyāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Sace me upanāmenti yathāladdhaṃ tapassino,
sabbesaṃ vibhajitvāna tato bhuñjāmi bhojanan - ti.

Bhante Nāgasena, makkaṭassa dve angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi. katamāni tāni dve angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja makkaṭo vāsam - upagacchanto tathārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbatṭhakasākke bhīruttāṇe vāsam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lajjim pesalaṃ sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ bahussutaṃ dhammadharaṃ piyaṃ garuṃ bhāvaniyaṃ vattāraṃ vacanakkhamaṃ ovādakaṃ viññāpakāṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samuttejakaṃ sampahamsakaṃ, evarūpaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ upanissāya viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja makkaṭassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja makkaṭo rukkhe yeva carati tiṭṭhati nisīdati, yadi middhaṃ okkamati tath' eva rattiṃ vāsam - anubhavati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavanābhimukhena bhavitabbaṃ, pavane yeva ṭhāna-

¹⁻² yuttapayutt- M. ⁹ paṭivi- M. ¹⁶ tāni om. BC. ¹⁸ sabbattha- M.
²² garu, BCM.

cankama-nisajja-sayanam niddam okkamitabbam, tatth' eva satipatthānam - anubhavitabbam. Idam mahārāja makkaṭassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Cankamanto pi tiṭṭhanto, nisajjasayanena vā,
pavane sobhate bhikkhu, pavanantam va vaṇṇitan - ti.

Uddānam: Ghorassaro ca kukkuṭo kalandō dīpini-dīpiko
kummo vaṁso ca cāpo ca vāyaso atha makkaṭo ti.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, lāpulatāya ekam angam gahetabban - ti yam vadesi, kataman - tam ekam angam gahetabban - ti. — Yathā mahārāja lāpulatā tiṇe vā kaṭṭhe vā latāya vā soṇḍikāhi ālambitvā tassūpari vadḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena arahatte abhivaḍḍhitukāmena manasā ārammaṇam ālambitvā arahatte abhivaḍḍhitabbam. Idam mahārāja lāpulatāya ekam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Yathā lāpulatā nāma tiṇe kaṭṭhe latāya vā
ālambitvā soṇḍikāhi tato vadḍhati uppari,
Tath' eva Buddhaputtēna arahattaphalakāminā
ārammaṇam ālambitvā vadḍhitabbam asekhaphale ti.

Bhante Nāgasena, padumassa tīṇi angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbā-

nīti. — Yathā mahārāja padumaṃ udake jātaṃ udake saṃvaddhaṃ anupalittaṃ udakena, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe yase sakkāre sammānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalitena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja padumaṃ udakā accuggamma ṭhāti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokaṃ abhibhavitvā accuggamma lokuttaradhamme ṭhāttabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja padumaṃ appamattakena pi anilena eritaṃ calati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamattakesu pi kilesesu saññāmo karaṇīyo, bhayadassāvinā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesūti.

Bhante Nāgasena, bījassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bījaṃ appakam - pi samānaṃ bhaddake khetto vuttaṃ deve sammā dhāraṃ pavecchante subahūni phalāni anudassati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathā paṭipāditāṃ sīlaṃ kevalaṃ sāmāñña-phalam - anudassati evaṃ sammā paṭipajjitabbaṃ. Idaṃ mahārāja bījassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja bījaṃ suparisodhite khetto ropitaṃ khippam - eva saṃvirūhati, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānaṃ supariggahītaṃ suññāgāre parisodhitaṃ satipaṭṭhāna-khettavare khittaṃ khippam - eva virūhati. Idaṃ mahārāja bījassa dutiyaṃ angaṃ

⁷ tiṭṭhati M; the passage wanting in B. ¹¹ caritaṃ ABC. ¹³ saṃyamo M. ²⁹ vittaṃ M, om. AC.

gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Anuruddhena :

Yathā pi khetṭe parisuddhe bījaṃ c' assa paṭiṭṭhitaṃ,
vipulaṃ tassa phalaṃ hoti, api toseti kassakaṃ ;
Tath' eva yogino cittaṃ suññāgāre visodhitaṃ
satipaṭṭhānakhettamhi khippam - eva virūhatīti.

Bhante Nāgasena, sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja sālakalyāṇikā antopaṭṭhaviyaṃ yeva abhivaḍḍhati hatthasatam - pi bhiyyo pi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidā chaḷ - abhiññāyo kevalaṃ - ca samaṇadhammaṃ suññāgāre yeva paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Rāhulena :

Sālakalyāṇikā nāma pādapo dharaṇīruho
antopaṭṭhaviyaṃ yeva satahattho pi vaḍḍhati.
Yathā kālamhi sampatte paripākena so dumo
uggaṅchitvāna ekāhaṃ satahattho pi vaḍḍhati,
Evam - evāhaṃ mahāvīra, sālakalyāṇikā viya,
abbhantare suññāgāre dhammato abhivaḍḍhayin - ti.

Bhante Nāgasena, nāvāya tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja nāvā bahuvīdha - dāru - sanghāṭa - samavāyena bahum - pi janaṃ tārayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra - sīla - guṇa - vattapaṭivatta - bahuvīdhadhamma - sanghāṭa - samavāyena sadevako loko tārayitabbo. Idaṃ mahārāja nāvāya paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja nāvā

²⁰ uggachitvāna C, uggāñcitvāna M

bahavidha-ūmi-tthanita-vega-visaṭa-m-āvaṭṭavegaṃ sahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bahavidha-kiles-ūmi-vegaṃ lābhasakkāra-yasasiloka-pūjanavandanā parakulesu nindāpasamsā sukhadukkha-sammānanavimānana-bahavidhadosa-ūmivegañ - ca sahitabbaṃ. Idam mahārāja nāvāya dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja nāvā aparimita-m-ananta-m-apāra-m-akkhobhita-gambhīre mahatimahāghose timi-tiṅgala-makara-maccha-gaṇākule mahatimahāsamudde carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiparivaṭṭa-dvādasākāra-catusaccābhisamaya-paṭivedhe mānaṃ sañcārayitabbaṃ. Idam mahārāja nāvāya tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Saccasaṃyutte: Vitakkeṭā ca kho tumhe bhikkhave: idam dukkhan - ti vitakkeyyātha, ayam dukkhasamudayo ti vitakkeyyātha, ayam dukkhanirodho ti vitakkeyyātha, ayam dukkhanirodha-gāminī paṭipadā ti vitakkeyyāthāti.

Bhante Nāgasena, nāvālananakassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja nāvālananakaṃ bahu-ūmijālākulavikkhobhita-salilatale mahatimahāsamudde nāvāni laketi ṭhapeti, na deti disāvidisaṃ haritum, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moh-ummijāle mahatimahā-vitakka-sampahāre cittaṃ laketabbaṃ, na dātabbaṃ disāvidisaṃ haritum. Idam mahārāja nāvālananakassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja nāvālananakaṃ na pilavati, visīdati, hatthasate pi uduke nāvāni laketi ṭhānam - upaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-yasa-sakkāra - mānana - vandana - pūjana - apacitisu lābhagga-ya-

⁵ -sammānanāvīmānanā- AC. ⁸ -bhīta- AC. ¹⁵ va ABC. ¹⁹ -laggana- M throughout. ²³ lagge- M throughout ²⁸ plav- Ab.

sagge pi na pilavitabbaṃ, sarīrayāpanamattake yeva cittaṃ ṭhapetabbaṃ. Idaṃ mahārāja nāvālakana-kassa duttiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā samudde lakaṇaṃ na plavati, visīdati,
tath' eva lābhasakkāre mā plavatha, visīdathāti.

Bhante Nāgasena, kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṇi - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja kūpo rajjuṇi - ca varattaṇi - ca lakāraṇi - ca dhāreti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena satisampajaññasamannāgataṇa bhavitabbaṃ, abhikkante paṭikkante ālokite vilokite sammiñjite pasārite sanghāṭi-patta-cīvara-dhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccāra-passāvakaṃme gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsīte tuṇhībhāve sampajānakāriṇā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Sato bhikkhave bhikkhu vihareyya sampajāno, ayaṃ vo amhākaṃ anu-sāsani ti.

Bhante Nāgasena, niyyāmakassa tīṇi angāni gahetabbāṇi ti yaṃ vadesi, katamaṇi tāni tīṇi angāni gahetabbāṇi. — Yathā mahārāja niyyāmakā rattindivaṃ sata-taṃ samitaṃ appamatto yattapayatto nāvaṃ sāreti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena cittaṃ niyyāmayamāṇena rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamata-tena yoniso manasikārena cittaṃ niyyāmetabbaṃ. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade:

¹ plav- Ab. ⁵ palav- BC, pilav- AaM. ⁶ palav- C, pilav- M. ⁹ lan-kār- M. ²³ yuttapayutto M. ²⁵ niyyā- M. ²⁶ niyyā- BCM. ²⁷ niyyā- M in the sequel throughout.

Appamādaratā hotha, sacittam - anurakkhatha,
duggā uddharath' attānaṃ, panke sanno va kuñjaro ti.

Puna ca paraṃ mahārāja niyyāmakassa yaṃ kiñci mahāsamudde kalyāṇaṃ vā pāpakaṃ vā sabban - taṃ viditaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ hīna - ppaṇītaṃ kaṇha - sukka - sappaṭibhāgaṃ vijānitabbaṃ. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja niyyā - mako yante muddikaṃ deti: mā koci yantaṃ āmasitthāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena citte saṃ - vara - muddikā dātabbā: mā kañci pāpakaṃ akusalavitak - kaṃ vitakkesīti. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Mā bhikkhave pāpake akusale vitakke vitakkayittha, seyyathīdaṃ: kāmavitakkaṃ byāpādavitakkaṃ vihiṃsāvitakkaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, kammakarassa ekaṃ angaṃ gahe - tabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe - tabban - ti. — Yathā mahārāja kammakaro evaṃ cinta - yati: bhatako ahaṃ, imāya nāvāya kammaṃ karomi, imāyāhaṃ nāvāya vāhasā bhattavetaṇaṃ labhāmi, na me pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṃ nāvā vāhetabbā ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena evaṃ cintayitabbaṃ: imaṃ kho ahaṃ cātummahābhūtikaṃ kā - yaṃ sammasanto⁹ satataṃ samitaṃ appamatto upaṭṭhi - tasati sato sampajāno samāhito ekaggacitto jāti - jarā - byādhi - maraṇa - soka - parideva - dukkha - domanass - upāyā - sehi parimuccissāmīti appamādo me karaṇīyo ti. Idaṃ mahārāja kammakarassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhā - sitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhamma - senāpatinā:

⁹ sante AaC. ⁹ āmasayitthāti AC, āmasīti M. ²⁴ catumahā - M. ²⁷ byādhi om. B. ²⁸ -issāmi B.

Kāyaṃ imaṃ sammasatha, parijānātha punappunaṃ;
kāye sabhāvaṃ disvāna dukkhass' antaṃ karissathāti.

Bhante Nāgasena, samuddassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo matena kuṇa-
pena saddhiṃ na saṃvasati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-mak-
kha - paḷāsa - issā - macchariya - māyā-saṭha-kuṭila-visama-
duccarita-kilesa-malehi saddhiṃ na saṃvasitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja samuddassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja samuddo muttā-maṇi-veluriya-san-
khasilā-pavāla-phalīkamaṇi-vividharatana-nicayaṃ dhā-
rento pidahati, na bahi vikirati, evaṃ - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena magga-phala-jhāna-vimokha-
samādhi-samāpatti-vipassanā-'bhiññā-vividhagūṇaratanāḥ
adhigantvā pidahitabbāni, na bahi nīharitabbāni. Idaṃ
mahārāja samuddassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja samuddo mahatimahābhūtehi saddhiṃ
saṃvasati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
appicchaṃ santuṭṭhaṃ dhutavādaṃ sallekhevuttīṃ ācāra-
sampannaṃ lajjīṃ pesalaṃ garuṃ bhāvaniyaṃ vattāraṃ
vacanakkhamaṃ codakaṃ pāpagaraṃ ovādakaṃ anusā-
sakaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samutte-
jakaṃ sampahaṃsakaṃ kalyāṇamittaṃ sabrahmacāriṃ
upanissāya vasitabbaṃ. Idaṃ mahārāja samuddassa tati-
yaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja sa-
muddo navasalila - sampuṇṇa - Gangā-Yamunā-Aciravati-
Sarabhū-Mahī-ādīhi nadīsatasahasseehi antalikkhe salila-
dhārāhi ca pūrīto pi sakaṃ velaṃ nātivattati, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-siloka-
vandana-mānava-pūjanakāraṇā jīvitahetu pi sañcicca sik-
khāpadavītikkamo na karaṇīyo. Idaṃ mahārāja samud-

⁶ -palāsa- AC. ¹³ piṣahati ABC. ¹⁶ pivahitabbāni ABC. ²¹ garu all.
²⁷ -sampuṇṇāhi gangā- AM.

dassa catuttham̄ angam̄ gahetabbam̄. Bhāsitam - p' etam̄ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Seyyathā pi mahārāja mahāsamuddo t̄hitadhammo velaṃ nātikkamati, evam - eva kho mahārāja yam̄ mayā sāvakanam̄ sikkhāpadam̄ paññattam̄ taṃ mama sāvakā jīvitahetu pi nātikkamantīti. Puna ca param̄ mahārāja samuddo sabbasavantīhi Gangā-Yamunā-Aciravatī-Sarabhū-Mahīhi antalikkhe udakadhārāhi pi na paripūrati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uddeśa-paripucchā-savana-dhāraṇa-vinichaya-abhidhamma-vinaya-gāḷha-suttanta viggaha-padanikkhepa-padasandhī-padavibhatti-navanga - jinasāsanavaram̄ suṇantenāpi na tappitabbam̄. Iam̄ mahārāja samuddassa pañcamam̄ angam̄ gahetabbam̄. Bhāsitam - p' etam̄ mahārāja Bhagavatā devātidevena Sutasomajātaka:

Aggi yathā t̄ṇakatt̄ham̄ dahanto
na tappati, sāgaro vā nadīhi,
evam̄ h' ime paṇḍitā, rājaset̄ṭha,
suttvā na tappanti subhāsitenāti.

Uddānam̄: Lāpūlatā ca padumam̄ bījam̄ sālakalyāṇikā
nāvā ca nāvālakanaṃ kūpo niyyāmakō tathā
kammakaro samuddo ca vaggo tena pavuccatīti.

Dutiyo vaggo.

⁶ mahāsamuddo AC. ¹⁰ -vinayogāḷha- B. ¹⁵ aggī Ab. ¹⁷ (evampi te Jāt. 537 v. 47). ²¹ kammakāro B.

Bhante Nāgasena, paṭhaviyā pañca angāni gahetab-
 bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetab-
 bānīti. — Yathā mahārāja paṭhavī itṭhāniṭṭhāni kappū-
 rāgaru-tagara-candana-kunkumādīni ākirante pi pitta-
 semha-pubba-ruhira-seda-meda-kheḷa-singhāṇika-lasika-
 mutta-karīsādīni ākirante pi tādisā yeva, evam-eva kho
 mahārāja yoginā yogāvacarena itṭhāniṭṭhe lābhālābhe
 yasāyase nindāpasāmsāya sukhe dukkhe sabbattha tādīnā
 yeva bhavitabbaṃ. Idam mahārāja paṭhaviyā paṭhamam
 angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja paṭhavī
 maṇḍana-vibhūsanāpagatā sakagandha-paribhāvitā, evam-
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vibhūsanāpaga-
 tena sakasīlagandha-paribhāvitena bhavitabbaṃ. Idam
 mahārāja paṭhaviyā dutiyam angam gahetabbaṃ. Puna
 ca param mahārāja paṭhavī nirantarā acchiddā asusirā
 bahalā ghanā vitthiṇṇā, evam-eva kho mahārāja yoginā
 yogāvacarena nirantara-m-akhaṇḍācchidda-m-asusira-ba-
 hala-ghana-vitthiṇṇa-sīlena bhavitabbaṃ. Idam mahā-
 rāja paṭhaviyā tatiyam angam gahetabbaṃ. Puna ca
 param mahārāja paṭhavī gāma-nigama-nagara-janapada-
 rukkha-pabbata-nadī-talāka-pokkharāṇi-miga-pakkhi-ma-
 nuja-nara-nārī-gaṇam dhārentī pi akilāsu hoti, evam-
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ovaḍantena pi
 anusāsantena pi viññāpentena pi sandassentena pi samā-
 dāpentena pi samuttejantena pi sampahāsentena pi
 dhammadesanāsu akilāsunā bhavitabbaṃ. Idam mahā-
 rāja paṭhaviyā catuttham angam gahetabbaṃ. Puna ca
 param mahārāja paṭhavī anunayapaṭighavippamuttā,
 evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anunaya-
 paṭighavippamuttēna paṭhavīsamena cetasā viharitabbaṃ.
 Idam mahārāja paṭhaviyā pañcamam angam gahetabbaṃ.

³ kappur- AC. ⁵ -ṇikā- C ¹² maṇḍanavibhūsanā- M ¹⁷ -akkhaṇḍā-
 ABC. ²¹ -raṇī- M. ²¹ -nārī- CM. ²⁵ -hāmsantena AaCM. ³⁰ paṭhavi- AC.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja upāsikāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya :

Ekañ - c' evāhaṃ vāsiyā taccheyya' kupitamānasā,
 ekañ - c' evāhaṃ gandhena ālimpeyya' pamoditā,
 Amusmiṃ paṭigho na - tthi, rāgo asmiṃ na vijjati,
 paṭhavīsamacittā te, tādīsā samaṇā mamāti.

Bhante Nāgasena, āpassa pañca angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja āpo susaṅghita-m-akampita-m-aluḷita-sabhāvaparīsuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuhana-lapana-nemittaka-nippesikataṃ apānetvā susaṅghita-m-akampita-m aluḷita-sabhāvaparīsuddhācārena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa paṭhamāṃ angāni gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja āpo sītalasabhāvāsāṅghito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu khanti-mettā-'nuddaya-sampannena hitesinā anukampakena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa dutiyāṃ angāni gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja āpo asuciṃ suciṃ karoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāme vā araṇṇe vā upajjhāye ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikaraṇena bhavitabbaṃ anavakāsakārinā. Idaṃ mahārāja āpassa tatiyāṃ angāni gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja āpo bahujanapatthito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appiccha-santuṭṭha-pavivitta-paṭisallāṇena satataṃ sabbalokamabhipatthitena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa catutthāṃ angāni gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja āpo na kassaci ahitam - upadahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parabhaṇḍana - kalaha - viggaha - vivāda - rittajjhāna - arati - jananāṃ

³ -mānaso all. ⁴ pamodito BC, -diko M. ⁵ asmi na ACM, amusmiṃ na B. ²¹ -matesu AB. ²² anakāsa- Aa, anokāsa- Ab. ²⁵ -sallāṇena C.

kāya-vacī-cittehi pāpakam na karanīyam. Idam mahārāja āpassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Kaṇhajātake :

Varaṇ - ce me ado Sakka, sabbabhūtānam - issara,
na mano vā sarīram vā mankato Sakka kassaci
kudāci upahaññetha, etam Sakka varam vare ti.

Bhante Nāgasena, tejassa pañca angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja tejo tiṇa-kaṭṭha-sākhā-palāsam dahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te abhantarā vā bāhirā vā kilesā itthāniṭṭhārammaṇānuhhavanā sabbe te ñāṇagginā dahitabbā. Idam mahārāja tejassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo niddayo akāruṇiko, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇṇa m-anuddayā na kātabbā. Idam mahārāja tejassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo sītam paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena viriya-santāpa-tejam abhijanetvā kilesā paṭihantabbā. Idam mahārāja tejassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo anunayapaṭighavippamutto uṇham - abhijaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anunayapaṭighavippamuttena tejosamena cetasā viharitabbam. Idam mahārāja tejassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo andhakāram vidhamati ālokam dassayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena avijjandhakāram vidhamitvā ñāṇālokam dassayitabbam. Idam mahārāja tejassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam

⁶ kadāci M (so Jāt. 140 v. 13). ¹⁶ -anudayā M. ¹⁸ -hanati CM. ³⁰ sakam BM.

ovadantena: Tejosamañ Rāhula bhāvanam bhāvehi, tejosamañ hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato anuppannā c' eva akusalā dhammā na uppajjanti uppannā ca akusalā dhammā cittañ na pariyādāya t̥hassantīti.

Bhante Nāgasena, vāyussa pañca angāni gahetabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja vāyu supupphitavanasaṇḍantaramabhivāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimutti-varakusuma-pupphitārammaṇa-vanantare ramitabbañ. Idañ mahārāja vāyussa paṭhamam angam gahe-tabbam. Puna ca param mahārāja vāyu dharaṇīruha-pā-dapa-gaṇe mathayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vanantaragatena sankhāre vicinanta kilesā mathayitabbā. Idañ mahārāja vāyussa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja vāyu ākāse ca-rati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokut-taradhammesu mānasam sañcārayitabbam. Idañ mahārāja vāyussa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja vāyu gandham - anubhavati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena attano sīla-surabhi-gandho anubhavitabbo. Idañ mahārāja vāyussa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja vāyu nirālayo aniketavāsī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena nirālaya-m-aniketa-m-asanthavena sabbattha vimut-tena bhavitabbam. Idañ mahārāja vāyussa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bha-gavatā devātidevena Suttanipāte:

Santhavāto bhayam jātam, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavam, etañ ve munidassanan - ti.

Bhante Nāgasena, pabbatassa pañca angāni gahe-tabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-

¹³ vanantaragatānītena AB, -gatonatena C. ¹⁷ cārayitabbam B. ²⁸ jā-yate M; comp. p. 211.

tabbāñīti. — Yathā mahārāja pabbato acalo akampiyo-
asampavedhī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
rena sammānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre
agarukāre yase ayase nindāya pasamsāya sukhe dukkhe-
iṭṭhāñiṭṭhesu sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭ-
ṭhabba-dhammesu rajanīyesu na rajjitabbañ, dussanīyesu
na dussitabbañ, muyhanīyesu na muyhitabbañ, na kampi-
tabbañ na calitabbañ, pabbatena viya acalena bhavitab-
bañ. Idañ mahārāja pabbatassa paṭhamañ angañ gahe-
tabbañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena :

Selo yathā ekaghano vātena na samīrati,
evañ nindāpasamsāsu na samiñjanti paṇḍitā ti.

Puna ca param mahārāja pabbato thaddho na kenaci saṃsaṭ-
ṭho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvācarena thad-
dhena asaṃsaṭṭhena bhavitabbañ, na kenaci saṃsaggo kara-
nīyo. Idañ mahārāja pabbatassa dutiyañ angañ gaheta-
bañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena :

Asaṃsaṭṭhañ gahaṭṭhehi anāgārehi cūbhayañ,
anokasāriñ appicchañ, tam - ahañ brūmi brāhmaṇan - ti.

Puna ca param mahārāja pabbate bījañ na virūhati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvācarena sakamānase
kilesā na virūhāpetabbā. Idañ mahārāja pabbatassa tati-
yañ angañ gahetabbañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja
therena Subhūtinā :

Rāgūpasamhitāñ cittañ yadā uppajjate mama,
sayam - eva paccavekkhitvā ekako tañ damem' ahañ :
Rajjasi rajanīyesu, dussanīyesu dussasi,
muyhase mohanīyesu; nikkhamassu vanā tuvañ.

^{11 18} devātid. Dhammapade M. ²¹ pabbate silāmāye M. ²⁹ -hasi M.

Visuddhānaṃ ayaṃ vāso, nimmalānaṃ tapassinaṃ;
mā kho visuddhaṃ dūsesi, nikkhamassu vanā tuvaṇṇaṃ.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato accuggato, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena ñāṇaccuggatena bhavi-
tabbaṃ. Idaṃ mahārāja pabbatassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Pamādaṃ appamādena yadā nudati paṇḍito,
paññāpāsādam - āruhya asoko sokinim - pajam,
pabbataṭṭho va bhummaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato anunnato anota,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena unnatāva-
nati na karaṇīyā. Idaṃ mahārāja pabbatassa pañcamaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja upāsi-
kāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya:

Lābhena unnato loko, alābhena ca oṇato;
lābhālābhena ekaṭṭhā, tādisā samaṇā mamāti.

Bhante Nāgasena, ākāsaṃ pañca angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja ākāso sabbaso agayho, evam -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaso kilesehi
agayhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja ākāsaṃ paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
ākāso isi-tāpasa-bhūta-dijagaṇānusañcarito, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena: aniccaṃ dukkham -
anattā ti sankhāresu mānaṃ sañcārayitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja ākāsaṃ dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja ākāso santāsaniyo, evam - eva kho

⁹ -nim B. ¹⁰ bhūmaṭṭhe M. ¹³ unnatopati M. ²⁴ -ānucarito B. ²⁸
āsantāsaniyo AC.

mahārāja yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhisu mānasam ubbejayitabbam, assādo na kātabbo. Idam mahārāja ākāsassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso ananto appamaṇo aparimeyyo, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anantasīlena aparimitaññena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso alaggo asatto appatitthito apalibuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakilesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbam, anāsattena appatitthitena apalibuddhena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam ovaḍantena: Seyyathā pi Rāhula ākāso na katthaci patitthito, evam - eva kho tvaṃ Rāhula ākāsasamam bhāvanam bhāvehi; ākāsa-samam hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato uppannuppannā manāpāmanāpā phassā cittaṃ na pariyādāya ṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, candassa pañca angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja cando sukkapakkhe udayanto uttaruttarim vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭipattiyā āgamādhi-game paṭisallāṇe satipaṭṭhāne indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge uttaruttarim vaḍḍhitabbam. Idam mahārāja candassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando uḷārādhipati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uḷāracchandādhipatinā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cando nisāya carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbam. Idam mahārāja candassa

¹⁷ uppannānuppannā AC (uppannā MN. 62). ²⁴ -sallāno CM.

tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando vimānaketu, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlaketunā bhavitabbam. Idaṃ mahārāja candassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando āyācita-patthito udeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyācita-patthitena kulāni upasankamitabbāni. Idaṃ mahārāja candassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Candūpamā bhikkhave kulāni upasankamatha, apakass' eva kāyaṃ apakassa cittaṃ, niccaṃ naviyā kulesu appagabbhā ti.

Bhante Nāgasena, suriyassa satta angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja suriyo sabbaṃ udakaṃ parisoseti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbe kilesā anavasesaṃ parisosetabbā. Idaṃ mahārāja suriyassa paṭhamam angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo tamandhakāraṃ vidhamati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaṃ rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ sabbaṃ duccharitatamaṃ vidhamayitabbam. Idaṃ mahārāja suriyassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo abhikkhaṇaṃ carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhikkhaṇaṃ yoniso manasikāro kātabbo. Idaṃ mahārāja suriyassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo raṃsimālī, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇamālinā bhavitabbam. Idaṃ mahārāja suriyassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo mahājanakāyaṃ santāpento carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-

¹¹ nicca BM. ¹⁶ -sesā M. ²¹ sabba- AC. ²¹ -mitabbaṃ M. ³⁰ santap- BC.

vattaṭṭhiyā jhāna-vimokha-samādhi-samāpatti-indriya-bala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipādehi sadevako loko santāpayitabbo. Idam mahārāja suriyassa pañcamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo Rāhubhayā bhīto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena duccharita - duggati-visamakantāra-vipāka-vinipāta-kilesajālaṭṭhite diṭṭhisanghāṭapaṭimukke kupathapakkhane kummaggaṭṭhiyā satte disvā mahatā samvegabhayena mānasam samvejetabbam. Idam mahārāja suriyassa chaṭṭham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo kalyāṇapāpake dasseti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena indriyabala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipāda-lokiyalokuttaradhammā dassetabbā. Idam mahārāja suriyassa sattamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Vangīsenā:

Yathā pi suriyo udayanto rūpam dasseti pañnam,
suciñ - ca asuciñ - cāpi, kalyāṇaṇ - cāpi pāpakam,

Tathā bhikkhu dhammadharo avijjāpihitam janam
patham dasseti vividham, ādicco v' udayam yathā ti.

Bhante Nāgasena, Sakkassa tīni angāni gahetabbānīti yaṁ vadesi, katamāni tāni tīni angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja Sakko ekantasukhasamappito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantapavivekasukhābhiratena bhavitabbam. Idam mahārāja Sakkassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja Sakko deve disvā paggaṇhāti hāsam - abhijaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalesu dhammesu alīnam - atanditam santam mānasam paggaṇhetabbam, hāsam - abhijanetabbam, utthahitabbam ghaṭitabbam vāya-

¹ -paṭṭhiyā C. ² -pakkhante AB, -pakkhande M; -pakkante C. ³ kumagga- M. ⁴ mahā AC. ⁵ tathā pi C, yathā pi A. ⁶ ādiccomudayaṁ ACM. ⁷ paggaṇhāti B.

mitabbaṃ. Idaṃ mahārāja Sakkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja Sakkassa ana-
bhirati na uppajjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yo-
gāvacarena suññāgāre anabhirati na uppādetabbā. Idaṃ
mahārāja Sakkassa tatiyaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Subhūtinā:

Sāsane te mahāvīra yato pabbajito ahaṃ,
nābhijānāmi uppannaṃ mānaṃ kāmasaṃhitaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, cakkavattissa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavattī catuhi sangaha-
vatthūhi jaṇaṃ saṅgaṇhāti, evam - eva kho mahārāja yo-
ginā yogāvacarena catassannaṃ paṭisaṇaṃ mānaṃ saṅ-
gahe-
tabbaṃ anuggahe-
tabbaṃ sampahaṃsetabbaṃ. Idaṃ
mahārāja cakkavattissa paṭhamāni angāni gahe-
tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa vijite corā na
uṭṭhahanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
kāmarāga - byāpāda - vihiṃsāvitakkā na uppādetabbā.
Idaṃ mahārāja cakkavattissa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Vitakkūpasame ca yo rato
asubhaṃ bhāvayatī sadā sato,
esa kho byantikāhiti,
esa - cchechhati Mārabandhanan - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattī divase divase sa-
muddapariyantāni mahāpaṭhaviṃ anuyāyati kalyāṇapāpa-
kāni vicinamāno, evam - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ divase
divase paccavekkhitabbaṃ: kin - nu kho me imehi tīhi
ṭhānehi anupavajjassa divaso vītivattatīti. Idaṃ mahārāja

¹⁴ mānaṃ gahe- ABC. ¹⁴ -sitabbaṃ ABC. ²⁶ anusāsati ABC. ²⁸ kā-
yakamma-vacīkamma- AC.

cakkavattissa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttarikaṇikāyavare: Kathambhūtaṃ me rattindivā vītipatantīti pabbajitena abhiṇhaṃ paccavekkhitabban - ti. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa abhantarabāhirārakkhā susāmvihitā hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhantarānaṃ bāhirānaṃ kilesānaṃ āraṅghāya satidovāriko ṭhapetabbo. Idaṃ mahārāja cakkavattissa catuttham aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena: Satidovāriko bhikkhave ariyasāvako akusalam pajahati kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati anavajjam bhāveti, suddham - attānaṃ pariharatīti.

Uddānaṃ: Pathavī āpo ca tejo ca vāyo ca pabbatena ca ākāso canda - suriyo ca Sakko ca cakkavattinā ti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, upacikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - tam ekaṃ aṅgaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja upacikā uparicchadanam katvā attānaṃ pidahitvā gocarāya carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlasamvarachadanam katvā mānasam pidahitvā piṇḍāya caritabbaṃ. Sīlasamvarachadanena kho mahārāja yogī yogāvacaro sabba - bhayasamatikkanto hoti. Idaṃ mahārāja upacikāya ekaṃ

² Anguttarikaṇikāyavare M. ⁷ -antarabā - M. ¹³ āpo tejo ca M. ¹⁴ -suriyā A, -suriyam M. ^{20 22} -cchad - M. ²² yoginā all. ²³ -kkamanto AC; -bhayamatikkanto M.

angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Upasenena Vangantaputtena:

Sīlasamvarachadanam yogī katvāna mānasam anupalitto lokena bhayā ca parimuccatīti.

Bhante Nāgasena, bilārassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bilāro guhāgato pi susiragato pi hammiyantaragato pi unduram yeva pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāmagatenāpi araṇṇagatenāpi rukkhamaḷagatenāpi suṇṇāgaragatenāpi satatam samitam appamattena kāyagatāsati bhojanam yeva pariyesitabbam. Idam mahārāja bilārassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bilāro āsanne yeva gocaram pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena imesu yeva pañcas' upādānakkhandhesu udayabbayānupassinā viharitabbam: iti rūpam, iti rūpassa samudayo, iti rūpassa atthagamo; iti vedanā, iti vedanāya samudayo, iti vedanāya atthagamo; iti saṇṇā, iti saṇṇāya samudayo, iti saṇṇāya atthagamo; iti sankhārā, iti sankhārānam samudayo, iti sankhārānam atthagamo; iti viññānam, iti viññānassa samudayo, iti viññānassa atthagamo ti. Idam mahārāja bilārassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ito dūre bhavitabbam, bhavaggaṃ kiṃ karissati, paccuppannamhi vohāre sake kāyamhi vindathāti.

Bhante Nāgasena, undurassa ekam angam gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - tam ekam angam gahetabban - ti. — Yathā mahārāja unduro ito c' ito ca vicaranto āhārūpasimsako yeva carati, evam - eva kho ma-

¹³ āsanena AC (and perhaps B). ¹⁷ atthagamo M throughout.

hārāja yoginā yogāvacarena ito c' ito ca vicarantena yoniso manasikārūpasimsaken' eva bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Dhammasīsaṃ karitvāna viharanto vipassako anolīno viharati upasanto sadā sato ti.

Bhante Nāgasena, vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja vicchiko nangulāvudho, nangulaṃ ussāpetvā carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ñāṇāvudhena bhavitabbaṃ, ñāṇaṃ ussāpetvā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Ñāṇakhaggaṃ gahetvāna viharanto vipassako parimuccati sabbabhayā, duppasaho ca so bhava ti.

Bhante Nāgasena, nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja nakulo uragam - upagacchanto bhesajjena kāyaṃ paribhāvetvā uragam - upagacchati gahetuṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kodhāghātabhulāṃ kalaha - viggaha - vivāda - virodhābhībhūtaṃ lokam - upagacchantena mettābhesajjena mānaṃ anulimpitabbaṃ. Idaṃ mahārāja nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtana dhammasenāpatinā:

Tasmā sakaṃ paresam - pi, kātabbā mettabhāvanā, mettacittena pharitabbaṃ, etaṃ buddhāna' sāsanan - ti.

Bhante Nāgasena, jarasigālassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā ajjucchamāno yāvadatthaṃ āharayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā ajjucchamānena sarīrayāpanamattam - eva paribhuñjitabbaṃ. Idam mahārāja jarasigālassa paṭhamam āngam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahākassapena :

Senāsanamhā oruyha gāmaṃ piṇḍāya pāvisim;
 bhuñjantaṃ purisaṃ kuṭṭhim sakkacca naṃ upaṭṭhahim.
 So me pakkena hatthena ālopaṃ upanāmayi,
 ālopaṃ pakkipantassa angulim - p' ettha chijjatha.
 Kuḍḍamūlaṃ - ca nissāya ālopaṃ paribhuñjisaṃ;
 bhuñjamāne va bhutte vā jeguccham - me na vijjatīti.

Puna ca param mahārāja jarasigālo bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicināti: lūkham vā paṇītam vā ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanaṃ paṭilabhitvā na vicinitabbaṃ: lūkham vā paṇītam vā sampannam vā asampannam vā ti, yathāladdhena santussitabbaṃ. Idam mahārāja jarasigālassa dutiyam āngam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Upasenena Vangantaputtena :

Lūkhena pi ca santusse, nāññam patthe rasaṃ bahuṃ,
 rasesu anugiddhassa jhāne na ramatī mano,
 itarītarena santuṭṭhe sāmāññam paripūrātīti.

Bhante Nāgasena, migassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja migo divā araṇṇe carati, rattim abbhokāse, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena divā araṇṇe viharitabbaṃ, rattim abbhokāse. Idam mahārāja

⁴ āharati AC. ¹¹ pakkena A, sakena M. ¹² -līm B. ¹³ -ñjijam B, -ñjiham AaCb, -ñji nam Ca, -ñjaham Ab. ¹⁴ ca . . . ca M. ¹⁵ santuṭṭho ACM. ²⁷ vasati AC.

migassa paṭhamam̐ angam̐ gahetabbam̐. Bhāsitam - p' etam̐ mahārāja Bhagavatā devātidevena Lomahaṃsana-pariyāye: So kho aham̐ Sāriputta yā tā rattiyō sītā he-mantikā antarattḥake himapātasamaye tathārūpāsu rattisu rattim̐ abbhokāse viharāmi, divā vanasaṇḍe; gimhānam̐ pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattim̐ vana-ṣaṇḍe ti. Puna ca param̐ mahārāja migo sattimhi vā sare vā opatante vañceti palāyati, na kāyam - upaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbam̐ palāyitabbam̐, na cittam - upa-netabbam̐. Idam̐ mahārāja migassa dutiyam̐ angam̐ gahetabbam̐. Puna ca param̐ mahārāja migo manusse disvā yena vā tena vā palāyati: mā mam̐ te addasaṃsūti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhaṇḍana-kalaha-viggaha-vivādasīle dussīle kusīte saṅgaṇikārāme disvā yena vā tena vā palāyitabbam̐: mā mam̐ te adda-saṃsu ahañ - ca te mā addasan - ti. Idam̐ mahārāja migassa tatiyam̐ angam̐ gahetabbam̐. Bhāsitam - p' etam̐ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Mā me kadāci pāpiccho kusīto hīnavīriyo
appassuto anācāro sameto katthacī ahū ti.

Bhante Nāgasena, gorūpassa cattāri angāni gahetab-bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahetab-bānīti. — Yathā mahārāja gorūpo sakam̐ geham̐ na vija-hati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sako kāyo na vijahitabbo: anicc-ucchādana-parimaddana-bhe-dana-vikiraṇa-viddhaṃsanadhammo ayam̐ kāyo ti. Idam̐ mahārāja gorūpassa paṭhamam̐ angam̐ gahetabbam̐. Puna ca param̐ mahārāja gorūpo ādinṇadhuro sukhadukkhena dhuram̐ vahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena

³ yo kho AM, sekho B. ³ tā om. AC. ²¹ sameno AC, sammato M.
²⁹ ādinna- AC.

ādiṇṇabrahmacariyena sukhadukkhena yāva jīvitapari-
yādānā āpāṇakoṭikaṃ brahmacariyaṃ caritabbaṃ. Idaṃ
mahārāja gorūpassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja gorūpo chandena ghāyamāno pānī-
yaṃ pivati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ācariyupajjhāyānaṃ anusatthi chandena pemena pasādena
ghāyamānena paṭiggahetabbā. Idaṃ mahārāja gorūpassa
tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati, evaṃ - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena therā-ṇava-majjhimbhik-
khūnaṃ - pi gihiupāsakassāpi ovādānusāsānī siraṣā sampa-
ṭicchitabbā. Idaṃ mahārāja gorūpassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko,
so pi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake.
Tibbaṃ chandañ - ca pemañ - ca tasmim̃ disvā
upatṭhape,
ṭhapeyy' ācariye ṭhāne, sakkacca naṃ punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, varāhassa dve angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja varāho santatta-kaṭhite gimhasamaye
samppatte udakaṃ upagacchati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena dosena citte ālulīta-khalita-vibbhan-
ta-santatte sītalāmatapaṇīta-mettābhāvanaṃ upagantab-
baṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa paṭhamaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja varāho cikkhallam -
udakaṃ - upagantvā nāsikāya paṭhaviṃ khaṇitvā doṇiṃ
katvā doṇikāya sayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā

¹ ādinna- AC. ²² -kaṭhine AC. ²⁴ cittena ACM. ²⁵ sītalāmatavahita-
mettā- M, sītalāpaṇīta- AaC, sītalapaṇīta- Ab. ²⁷ vikkh- BC (and
perhaps A). ²⁸ -udakam- om. B. ²⁹ paṭhaviyaṃ A.

yogāvacarena mānase kāyaṃ nikkhipitvā ārammaṇantara-
gatena sayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa dutiyaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena
Piṇḍolabhāradvājena:

Kāye sabbhāvaṃ disvāna vicinitvā vipassako
ekākiyo adutiyo seti ārammaṇantare ti.

Bhante Nāgasena, hatthissa pañca angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja hatthī nāma caranto yeva pa-
ṭhaviṃ dāleti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-
carena kāyaṃ sammasamānen' eva sabbe kilesā dāle-
tabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa paṭhamaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī sabbakāyen'
eva apaloketi, ujukaṃ yeva pekkhati, na disāvidisā vilo-
keti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sab-
bakāyena apalokinā bhavitabbaṃ, na disāvidisā viloke-
tabbā, na uddhaṃ ulloketabbaṃ, na adho oloketabbaṃ,
yugamattaṃ pekkhinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja
hatthissa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ
mahārāja hatthī anibaddhasayano gocarāya - m - anugantvā
na tam - eva desaṃ vāsatham - upagacchati, na dhava-
patitṭhālayo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-
carena anibaddhasayanena bhavitabbaṃ, nirālayena piṇḍāya
gantabbaṃ; yadi passati vipassako manuññaṃ patirūpaṃ
ruciradese bhavaṃ maṇḍapaṃ vā rukkhamaṃ vā guhaṃ
vā pabbhāraṃ vā, tatth' eva vāsam - upagantabbaṃ,
dhavapatitṭhālayo na kātabbo. Idaṃ mahārāja hatthissa
tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
hatthī udakaṃ ogāhitvā suci-vimala-sītala-salilaparipuṇ-
ṇaṃ kumud-uppala-paduma-puṇḍarīkasañchannaṃ ma-

⁹ hatthī all throughout. ²⁰ gocarāya samanugantvā M. ²⁹ ogāhetvā
all throughout.

hatimahantaṃ padumasaraṃ ogāhitvā kīlati gajavarakīlaṃ,
 evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suci-vimala-
 vipasanna-m-anāvila-dhammavaravāri-puṇṇaṃ vimutti-
 kusumasañchannaṃ mahāsatipaṭṭhānapokkharāṇiṃ ogā-
 hitvā ñāṇena sankhārā odhunitabbā vidhunitabbā, yogā-
 vacarakīlā kīlitabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa catutthaṃ
 angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī
 sato pādaṃ uddharati sato pādaṃ nikkhipati, evaṃ - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena satena sampajānena
 pādaṃ uddharitabbaṃ, satena sampajānena pādaṃ nik-
 khipitabbaṃ, abhikkama-paṭikkame sammiñjana-pasāraṇe
 sabbattha satena sampajānena bhavitabbaṃ. Idaṃ ma-
 hārāja hatthissa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsi-
 tam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃ-
 yuttanikāyavare :

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro;
 sabbattha saṃvuto lajjī rakkhito ti pavuccatīti.

Uddānaṃ: Upacikā biḷāro ca unduro vicchikena ca
 nakulo sigālo migo gorūpo varāho hatthinā dasāti.

Catuttho vaggo.

¹⁰ padaṃ ABC in both places.

Bhante Nāgasena, sīhassa satta angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja sīho nāma seta-vimala-parisuddha-pañḍaro, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena seta-vimala-parisuddha-pañḍaracittena byapagatakukkuccena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa paṭhamam āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho catucaraṇo vikkantacārī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena caturiddhipādacaraṇena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa dutiyam āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho abhirūpa-rucira-kesarī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhirūparucira-sīla-kesarinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa tatiyam āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho jīvitapariyādāne pi na kassaci oṇamati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-piṇḍapātasenāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāra-pariyādāne pi na kassaci oṇamitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa catuttham āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho sapadānabhakkho, yasmiṃ okāse nipatati tatth' eva yāvadattham bhakkhayati, na varamaṃsam vicināti; evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sapadānabhakkhena bhavitabbaṃ, na kulāni vicinitabbāni, na pubbageham hitvā kulāni upasankamitabbāni, na bhojanam vicinitabbaṃ, yasmiṃ okāse kabaḷam ādiyati tasmim yeva okāse bhujjitabbaṃ sarīrayāpanamattaṃ, na varabhojanam vicinitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa pañcamam āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho asannidhibhakkho, sakim gocaram bhakkhayitvā na puna tam upagacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena asannidhikāraparibhoginā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa chaṭṭham āngam gahetabbaṃ. Puna ca

⁶ vikkantavicārī AC. ²⁵ kabaḷam ACM. ³¹ -kāram Aa.

param mahārāja siho bhojanam aladdhā na paritassati, laddhā pi bhojanam agadhito amucchito anajjhāpanno paribhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanam aladdhā na paritassitabbaṃ, laddhā pi bhojanam agadhitena amucchitena anajjhāpannena ādīnavadassāvinā nissaraṇapaññena paribhuñjitabbaṃ. Idam mahārāja sihassa sattamaṃ angam gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare theram Mahākassapaṃ parikittayamānena: Santuṭṭho 'yam bhikkhave Kassapo itarītarena piṇḍapātena, itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca piṇḍapātahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātam na paritassati, laddhā ca piṇḍapātam agadhito amucchito anajjhāpanno ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjatīti.

Bhante Nāgasena, cakkavākassa tīṇi angāni gahe-tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavāko yāva jīvitapariyādānā dutiyikaṃ na vijahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yāva jīvitapariyādānā yoniso manasikāro na vijahitabbo. Idam mahārāja cakkavākassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja cakkavāko sevāla-panaka-bhakkho, tena ca santuṭṭhim āpajjati, tāya ca santuṭṭhiyā balena ca vaṇṇena ca na parihāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathālābhasantoso karaṇīyo. Yathālābhasantuṭṭho kho pana mahārāja yogī yogāvacaro na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā, na parihāyati paññāya, na parihāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñānadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi. Idam mahārāja

² laddhā va bh. B. ² adhigato BC, avigato M. ¹⁰ -tuṭṭhāyam ABB'.
¹⁰ bhikkhave om. AC. ¹⁴ (agadhito SN. XV, 1.) ²⁷ yoginā yogāvacare
all. ²⁹ na parih. vimuttiyā om AB'C.

cakkavākassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavāko pāṇe na viheṭhayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nihitadaṇḍena nihitasatthena lajjinā dayāpanna sabbapāṇabhūta-hitānukampinā bhavitabbam. Idam mahārāja cakkavākassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Cakkavākajātaka:

Yo na hanti, na ghāṭeti, na jināti, na jāpaye,
ahimsā' sabbabhūtesu veram tassa na kenacīti.

Bhante Nāgasena, peṇāhikāya dve angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja peṇāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamane kilese uppanne usūyāyitabbam, satipaṭṭhānena sammāsaṃvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatā sati bhāvetabbā. Idam mahārāja peṇāhikāya paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja peṇāhikā pavane divasam gocaram caritvā sāyam pakkhigaṇam upeti attano guttiyā, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekānikena pavivekam sevītābbam saṃyojanaparimuttiyā, tatra ratim alabhamānena upavā-dabhayaparirakkhanāya sangham osaritvā sangharakkhitenā vasitabbam. Idam mahārāja peṇāhikāya dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Brahmunā Sahampatinā Bhagavato santike:

Sevetha pantāni senāsanāni,
careyya saṃyojanavippamokkhā';
sace ratim nādhigaccheyya tattha,
sanghe vase rakkhitatto satimā ti.

³ nikkhitta- M twice. ⁹ (mettamso sabbabh., Jāt. 451 v. 10, also AN. VIII, i, 1 v. 5.) ¹⁰ pen- C throughout, A four times. ²¹ -pariguttiyā A. ²¹ rattim AB'C. ²⁸ (so ce SN. VI, 13 v. 1.) ²⁹ satimā all.

Bhante Nāgasena, gharakapoṭassa ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti. — Yathā mahārāja gharakapoṭo paragehe
vasamāno na tesaṃ kiñci bhaṇḍassa nimittaṃ gaṇhāti,
majjhatto vasati saññābahulo, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena parakulaṃ upagatena tasmim̐ kule
itthīnaṃ vā purisānaṃ vā mañce vā pīthe vā vatthe vā
alankāre vā upabhoge vā paribhoge vā bhojanavikatisu
vā na nimittaṃ gahetabbaṃ, majjhattena bhavitabbaṃ,
samaṇasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Idaṃ mahārāja ghara-
kapoṭassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā devātidevena Cullanāradajātake:

Pavisitvā parakulaṃ pānesu bhojanesu vā
mitaṃ khāde, mitaṃ bhuñje, na ca rūpe manaṃ kare ti.

Bhante Nāgasena, ulūkassa dve angāni gahetabbānīti
yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. —
Yathā mahārāja ulūko kākehi paṭiviruddho rattiṃ kāka-
sanghaṃ gantvā bahū pi kāke hanati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena aññāṇena paṭivirodho kā-
tabbo, ekena raho nisīditvā aññāṇaṃ sampamadditabbaṃ,
mūlato chinditabbaṃ. Idaṃ mahārāja ulūkassa paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
ulūko supaṭisallīno hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena paṭisallāṇārāmena bhavitabbaṃ paṭisallāṇa-
ratena. Idaṃ mahārāja ulūkassa dutiyaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Saṃyuttanikāyavare: Idha bhikkhave bhikkhu
paṭisallāṇārāmo paṭisallāṇarato: idaṃ dukkhan - ti yathā-
bhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ

⁴ vasamāne AB'C. ¹⁰ -paṭṭhā- M. ¹³ (pānattho bhojanāya vā Jāt. 477
v. 13.) ¹⁸ hanāti AB'C. ²⁴ -sallān- ACM throughout, B' twice. ²⁵
sallāṇaratena B', sallāna- AC.

pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānātīti.

Bhante Nāgasena, satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-
tabban - ti. — Yathā mahārāja satapatto ravitvā paresaṃ
khemam vā bhayaṃ vā ācikkhati, evam - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paresaṃ dhammaṃ desayamā-
nena vinipātaṃ bhayato dassayitabbaṃ, nibbānaṃ khe-
mato dassayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja satapattassa ekaṃ
angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena
Piṇḍolabhāradvājena:

Niraye bhayasantāsaṃ, nibbāne vipulaṃ sukhaṃ,
ubhayān' etāni atthāni dassetabbāni yoginā ti.

Bhante Nāgasena, vaggulissa dve angāni gahe-
tabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja vagguli gehaṃ pavisitvā vicarivā nik-
khamati, na tattha palibuddhati, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā sapadānaṃ
vicarivā paṭiladdhalābhena khippam - eva nikkhamitabbaṃ,
na tattha palibuddhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja
vaggulissa paṭhamam angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca pā-
raṃ mahārāja vagguli paragehe vasamāno na tesam pari-
hāniṃ karoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
rena kulāni upasankamivā atiyācanāya vā viññattibahula-
tāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhāṇitāya vā samāna-
sukhadukkhatāya vā na tesam koci vippaṭisāro karaṇīyo,
na pi tesam mūlakammaṃ parihāpetabbaṃ, sabbathā
vaḍḍhi yeva icchitabbā. Idaṃ mahārāja vaggulissa duti-
yaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja

⁶ pare saddhammaṃ AaB'. ¹⁴ attāni AM. ^{17 23} vaggulī B'. ²⁰ caritvā A.

Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Lakkhaṇa-
suttante :

Saddhāya sīlena sutena buddhiyā
cāgena dhammena bahūhi sādhuhi
dhanena dhaññaena ca khattavatthunā
puttehi dārehi catuppadehi ca
Nātīhi mittehi ca bandhavehi
balena vaṇṇena sukkena cūbhayaṃ
kathaṃ na hāyeyyūṃ pare ti icchati,
atthassa - m - iddhiṃ - ca panābhikankhatīti.

Bhante Nāgasena, jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti. — Yathā mahārāja jalūkā yattha allīyati tatth'
eva daḷhaṃ allīyitvā ruhiraṃ pivati, evaṃ - eva kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena yasmiṃ ārammaṇe cittaṃ
allīyati taṃ ārammaṇaṃ vaṇṇato ca saṅghānato ca disato
ca okāsato ca paricchedato ca lingato ca nimittato ca
daḷhaṃ patiṭṭhāpetvā ten' ev' ārammaṇena vimuttira-
sam - asecanakaṃ pātabbaṃ. Idaṃ mahārāja jalūkāya
ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja
therena Anuruddhena :

Parisuddhena cittena ārammaṇe patiṭṭhāya
tena cittena pātabbaṃ vimuttirasam - asecanan - ti.

Bhante Nāgasena, sappassa tīṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti.
- Yathā mahārāja sappo urena gacchati, evaṃ - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena paññāya caritabbaṃ ;
paññāya caramānassa kho mahārāja yogino cittaṃ ñāye
carati, vilakkhaṇaṃ vivajjeti salakkhaṇaṃ bhāveti. Idaṃ

⁹ bhāyeyyūṃ AB'. ¹¹ jalu- AM throughout. ¹⁸ -ṭṭhap- B'M. ¹⁹ ase-
C, asoc- Ab. ²² -ṭṭhaya A. ²³ asoc- AbC. ²⁸ yogino yogāvacarassa M.
²⁹ milakkhaṇaṃ B'C. ²⁹ sṃlakkhaṇaṃ M.

mahārāja sappassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbāṃ. Puna ca paramāṃ mahārāja sappo caramāno osadham parivajjento carati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena duccharitaṃ parivajjentena caritabbāṃ. Idāṃ mahārāja sappassa dutiyaṃ angāṃ gahetabbāṃ. Puna ca paramāṃ mahārāja sappo manusse disvā tappati socati cintayati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena kuvitakke vitakketvā aratīṃ uppādayitvā tappitabbāṃ socitabbāṃ cintayitabbāṃ: pamādena me divaso vītinā-mito, na so puna sakkā laddhun-ti. Idāṃ mahārāja sappassa tatiyaṃ angāṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhallāṭiyajātake dvinnāṃ kinnarānaṃ:

Yam-ekarattīṃ vippavasimha ludda,
akāmakā, aññamaññaṃ sarantā,
tam-ekarattīṃ anutappamānā
socāma, sā ratti punan-na hessatīti.

Bhante Nāgasena, ajagarassa ekaṃ angāṃ gahetabban-ti yaṃ vadesi, kataman-taṃ ekaṃ angāṃ gahetabban-ti. — Yathā mahārāja ajagaro mahatimahākāyo bahū pi divase ūnūdarō dīnataro kucchipūram āhāraṃ na labhati, aparipuṇṇo yeva yāvad-eva sarīrayāpanamattakena yāpeti, evam-eva kho mahārāja yogino yogāvaca-rassa bhikkhācariyapasutassa parapiṇḍam-upagatassa paradinnapāṭikankhissa sayamgāhapaṭiviratassa dullabham udarapariṇḍam āhāraṃ, api ca atthavasikena kulaputtena cattāro pañca ālope abhuñjitvā avasesaṃ udakena pariṇḍetabbāṃ. Idāṃ mahārāja ajagarassa ekaṃ angāṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

¹² bhallāṭiya- M. ²⁰ ūnūdarō ACM. ²⁶ bhuñjitvā A.

Allaṃ sukkhaṃ - ca bhuñjanto na bālhaṃ suhito siyā,
 ūnūdarō mitāhāro sato bhikkhu paribbaje.

Cattāro pañca ālope abhutvā udakaṃ pive,
 alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Uddānaṃ:¹ Kesarī cakkavāko ca peṇāhi gharakapoṭako
 ulūko satapatto ca vaggulī ca jalūpikā
 sappo ajagaro c' eva, vaggo tena pavuccatīti.

Pañcama vaggo.

Bhante Nāgasena, panthamakkataṅkassa ekaṃ angaṃ
 gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ
 gahetabban - ti. — Yathā mahārāja panthamakkataṅko
 panthe makkatajālavitānaṃ katvā yadi tattha jālake
 laggati kimi vā makkhikā vā paṅango vā, taṃ gahetvā
 bhakkhayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
 rena chasu dvāresu satipaṭṭhānajālavitānaṃ katvā yadi
 tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tath' eva ghātetabbā.
 Idaṃ mahārāja panthamakkataṅkassa ekaṃ angaṃ gahe-
 tabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Anu-
 ruddhena:

Cittaṃ niyame chasu dvāresu satipaṭṭhānavaruttame,
 kilesā tattha laggā ce hantabbā te vipassinā ti.

Bhante Nāgasena, thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ
 gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ

¹ sukhito A. ² ūnodaro M, ūnu- AC. ⁶ jalop- A, jalukikā M. ¹² mak-
 katakajāla- M. ¹² jālakena AB'C. ¹⁴ bhakkhati M. ²⁰ niyamena AbB'C.

gahetabban - ti. — Yathā mahārāja thanasitadārako sakkatthe laggati, khīratthiko rodati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbaṃ, sabbattha dhammañāṇena bhavitabbaṃ, uddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṃvāse kalyāṇamittasevane. Idaṃ mahārāja thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Parinibbānasuttante : Ingha tumhe Ānanda sadatthe ghaṭatha, sadatthe anuyuñjatha, sadatthe appamattā ātāpino pahitattā viharathāti.

Bhante Nāgasena, cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja cittakadharakummo udakabhayā udakaṃ parivajjetvā vicarati, tāya ca pana udakaṃ parivajjanāya āyunā na parihāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pamāde bhayadassāvinā bhavitabbaṃ, appamāde guṇavisesadassāvinā, tāya ca pana bhayadassāvitāya na parihāyati sāmāññā, nibbānassa santike upeti. Idaṃ mahārāja cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade :

Appamādarato bhikkhu, pamāde bhayadassivā,
abhabbo parihānāya nibbānass' eva santike ti.

Bhante Nāgasena, pavanassa pañca angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja pavanāṃ nāma asucijaṇaṃ paṭicchādeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ aparaddhaṃ khalitaṃ paṭicchādetabbaṃ, na vivaritabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanāṃ suññaṃ pacurajanehi, evam - eva kho mahārāja yoginā

⁹ (sadatthaṃ anuy. or sadatthamanuy. DN. 16). ¹⁵ udaka M. ¹⁶ pamādena AB' C. ¹⁸ sāmāñña all.

yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditthijālehi sabbehi ca kilesehi suññena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ vivittaṃ janasaṃbādharahitaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ santaṃ parisuddhaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena santena parisuddhena bhavitabbaṃ, nibbutena pahīnamānena pahīnamakkhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ ariyajanasamsevitaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ariyajanasamsevitena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare :

Pavivittehi ariyehi pahitattehi jhāyihī
niccaṃ āradhviriyeḥi paṇḍitehi sahā vase ti.

Bhante Nāgasena, rukkhassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja rukkho nāma pupphaphaladhāro, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimuttipuppha-sāmaññaphala-dhārinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja rukkhassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja rukkho upagatānam - anuppaviṭṭhānam janānaṃ chāyaṃ deti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena upagatānam - anuppaviṭṭhānam puggalānaṃ āmisapaṭisaṅghārena vā dhammapaṭisaṅghārena vā paṭisaṅgharitaṃ. Idaṃ mahārāja rukkhassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja rukkho

⁸ satatāni C, om. A. ⁹ santena om. AB'C. ¹⁰ pahīnakkhena B'C.

chāyāvemattaṃ na karoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, cora-vadhaka-paccatthikesu pi attani pi samasamā mettābhāvanā kātabbā: kin - ti ime sattā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṃ parihareyyun - ti. Idaṃ mahārāja rukkhassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Vadhake Devadattamhi, core Angulimālake,
Dhanapāle, Rāhule c' eva, sabbattha samako Munīti.

Bhante Nāgasena, meghassa pañca angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja megho uppannaṃ rajojallaṃ vūpasameti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uppannaṃ kilesarajojallaṃ vūpasametabbaṃ. Idaṃ mahārāja meghassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja megho paṭhaviyā uṇhaṃ nibbāpeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevako loko nibbāpetabbo. Idaṃ mahārāja meghassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja megho sabbabījāni virūhāpeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānaṃ saddhaṃ uppādetvā taṃ saddhābijaṃ tīsu sampattisu ropetabbaṃ, dibbamānusikāsu sampattisu yāva paramatthanibbāna - sukhasampatti. Idaṃ mahārāja meghassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja megho ututo samuṭṭhahitvā dharaṇitalaruhe tiṇa - rukkha - latā - gumbas - osadhi - vanaspatayo parirakkhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikāraṃ nibbattetvā tena yoniso manasikārena samaṇadhammo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idaṃ mahārāja meghassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna

⁵ anighā B'M. ⁸ sukhaṃ M. ²⁰ viruh - all. ²⁶ dharaṇī - C.

ca param mahārāja megho vassamāno nadī-talāka-pok-kharāṇiyo kandara-padara-sara-sobbha-udapānāni ca paripūreti udakadhārāhi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammamegham - abhivas-sayitvā adhigamakāmānam mānasam paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja meghassa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dham-masenāpatinā :

Bodhaneyyāṃ jaṇaṃ disvā satahasse pi yojane khaṇena upagantvāna bodheti taṃ Mahāmunīti.

Bhante Nāgasena, maṇiratanassa tīṇi angāni gaheṭṭabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gaheṭṭabbanīti. — Yathā mahārāja maṇiratanam ekantapari-suddham, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantaparisuddhājīvena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam na kenaci saddhiṃ mis-siyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpehi pāpasahāyehi saddhiṃ na missitabbaṃ. Idaṃ mahārāja maṇiratanassa dutiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇiratanam jātiratanehi yojī-yati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena utta-mavarajātimatehi saddhiṃ saṃvasitabbaṃ, paṭipannaka-phalaṭṭha-sekhaphalasangīhi sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-arahanta-tevijja-chaḷabhiñña - samaṇa - maṇirata-nehī saddhiṃ saṃvasitabbaṃ. Idaṃ mahārāja maṇirata-nassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte :

Suddhā suddhehi saṃvāsāṃ kappayavho patissatā, tato samaggā nipakā dukkhass' antaṃ karissathāti.

¹ talākā AB'C. ²³ -jātivantehi A. ³⁰ nisakā AB'C.

Bhante Nāgasena, māgavikassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja māgaviko appamiddho hoti,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamid-
dhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko migesu yeva cittaṃ upanibandhati, evam-eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva
cittaṃ upanibandhitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa
dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko kālaṃ kammaṃ jānāti, evam-eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paṭisallāṇassa kālo jānitabbo:
ayaṃ kālo paṭisallāṇassa, ayaṃ kālo nikkhamanāyāti.
Idaṃ mahārāja māgavikassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja māgaviko migam disvā hāsam-
abhijāneti: imaṃ lacchāmīti, evam-eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhiraṃmitabbaṃ, hāsam-
abhijānetabbaṃ: uttariṃ visesaṃ adhigacchissāmīti.
Idaṃ mahārāja māgavikassa catutthaṃ angaṃ gahetab-
baṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Mogharājena:

Ārammaṇe labhitvāna pahitattena bhikkhunā
bhiyyo hāso janetabbo: adhigacchissāmi uttarin-ti.

Bhante Nāgasena, bālīkassa dve angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetab-
bānīti. — Yathā mahārāja bālīkiko bālīkena macche ud-
dharati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ñāṇena uttariṃ sāmāññaphalāni uddharitabbāni. Idaṃ
mahārāja bālīkassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja bālīkiko parittakaṃ vadhitvā
vipulaṃ lābham-adhigacchati, evam-eva kho mahārāja

¹¹ kammaṃ kālaṃ M. ^{12 13} -sallāṇ- ACM.

yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattam pariccajittab-
bam; lokāmisamattam mahārāja pariccajivā yogī yogā-
vacaro vipulam sāmāññaphalam - adhigacchati. Idam ma-
hārāja bālisikassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsi-
tam - p' etam mahārāja therena Rāhulena:

Suññatañ - cānimittañ - ca vimokkhañ - cāppañihitam
caturo phale chaḷ - abhiññā, cajivā lokāmisam, labhe ti.

Bhante Nāgasena, tacchakassa dve angāni gahetab-
bānīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja tacchako kālasuttam anulometvā
rukkham tacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena Jinasāsanam - anulomayivā sīlapaṭhaviyam pa-
tiṭṭhahivā saddhāhatthena paññāvāsīm gahetvā kilesā
tacchetabbā. Idam mahārāja tacchakassa paṭhamam an-
gam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tacchako
pheggum apaharivā saram - ādiyati, evam - eva kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena sassatam, ucchedam, tam
jivam tam sariram, aññam jivam aññam sariram, tad-
uttamam aññad - uttamam, akaṭam - abhabbam, apurisa-
karam, abrahmacariyavāsam, sattavināsam navasattapātu-
bhāvam, sankhārasassatabhāvam, yo karoti so paṭi-
samvedeti, añño karoti añño paṭisamvedeti, kammaphala-
dassanā ca kiriyaphaladiṭṭhi ca, iti evarūpāni c' eva
aññāni ca vivādapathāni apānetvā sankhārānam sabhāvam
paramasuññatam nirīha - nijjīvatam accantam suññatam
ādiyitabbam. Idam mahārāja tacchakassa dutiyam an-
gam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhaga-
vatā devātidevena Suttanipāte:

⁶ -ṇīhitam AC, c' appañihitam B'. ⁷ caritvā AaC. ¹⁰ anulomekatvā
AB'C. ¹³ pañña - AaB'C. ²⁵ -nijjīvitam AB'C. ²⁵ asantam AB'C.

Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuñ - cāpakassatha,
tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine.

Niddhamitvāna pāpicche pāpaācāragocare
suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappayavho patissatā ti.

Uddānaṃ: Makkato dārako kummo vanaṃ rukkho ca pañcamo,
megho maṇi māgaviko bālīsī tacchakena cāti.

Chaṭṭho vaggo.

Bhante Nāgasena, kumbhassa ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti. — Yathā mahārāja kumbho sampuṇṇo na saṇati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacaṇena āgame
adhigame pariyattiyaṃ sāmāñṇe pāramiṃ patvā na saṇi-
tabbaṃ, na tena māno karaṇīyo, na dappo dassetabbo,
nihatamānena nihatadappena bhavitabbaṃ ujukena amu-
kharena avikatthinā. Idaṃ mahārāja kumbhassa ekaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Yad - ūnakaṃ taṃ saṇati, yaṃ pūraṃ santam -
eva taṃ;
rittakumbhūpamo bālo, rahado pūro va paṇḍito ti.

Bhante Nāgasena, kālāyasassa dve angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā-

¹ kasambu upakass. M (-buṃ apakass. Sn. xviii, v. 8). ¹⁰ sanati
AB'CMa. ¹² pāramī AC. ¹³ san- AC. ¹⁴ nihita- AB'C twice. ¹⁵
amukhakarena B'C. ¹⁸ sanati C. ²⁰ ca B'C.

nīti. — Yathā mahārāja kālāyaso †suthito va vahati, evam - eva kho mahārāja yogino yogāvacarassa mānasam yoniso manasikāre appitam vahati. Idam mahārāja kālāyasassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja kālāyaso sakim pītam udakam na vamati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yo sakim uppanno pasādo na puna so vamitabbo: ulāro so Bhagavā sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, supaṭipanno sangho ti; rūpam aniccam, vedanā aniccā, saññā aniccā, sankhārā aniccā, viññānam aniccan - ti yam sakim uppannam nānam na puna tam vamitabbam. Idam mahārāja kālāyasassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Dassanamhi parisodhito naro
ariyadhamme niyato visesagū
na pavedhati anekabhāgaso,
sabbato ca †mukhabhāvānam - eva so ti.

Bhante Nāgasena, chattassa tīni angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīni angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja chattam uparimuddhani carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesānam uparimuddhani - carena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam muddhanupatthambham hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam vātātapameghavutthiyo paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānāvidhaditthi - puthusamaṇabrāhmaṇānam matavāta - tividhaggisantāpa - kilesavutthiyo paṭi-

¹ suthiketā B', suphito C; supito vahati M. ³ -kārena CM. ¹⁴ -dhite AB'. ¹⁵ -gu all. ¹⁶ -bhāvaso M. ¹⁷ sabbaso M. ¹⁷ -bhāvātameva M, -bhāvāna - C. ²⁸ -hanati M.

hantabbā. Idam mahārāja chattassa tatiyam angam ga-
hetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Yathā pi chattaṃ vipulaṃ acchiddaṃ thirasamhataṃ
vātātapam nivāreti, mahatī devavuṭṭhiyo,
Tath' eva Buddhaputto pi sīlacchattadharo suci
kilesavuṭṭhim vāreti santāpatividhaggayo ti.

Bhante Nāgasena, khettassa tīṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja khettaṃ mātikāsampannaṃ hoti,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucarita-
vattapaṭivatta-mātikāsampanna bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja khettassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna
ca param mahārāja khettaṃ mariyādāsampannaṃ hoti,
tāya ca mariyādāya udakaṃ rakkhitvā dhaññaṃ pari-
pācenti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
sīla-hiri-mariyādāsampanna bhavitabbaṃ, tāya ca
sīla-hiri-mariyādāya sāmāññaṃ rakkhitvā cattāri sāmāñ-
ñaphalāni gahetabbāni. Idam mahārāja khettassa duti-
yam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja
khettaṃ uṭṭhānasampannaṃ hoti kassakassa hāsajanakaṃ,
appam - pi bijaṃ vuttaṃ bahu hoti, bahu vuttaṃ ba-
hutarāṃ hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
rena uṭṭhānasampanna vipulaphaladāyina bhavitabbaṃ,
dāyakānaṃ hāsajanakena bhavitabbaṃ, yathā appam din-
naṃ bahu hoti, bahu dinnam bahutarāṃ] hoti. Idam
mahārāja khettassa tatiyam angam gahetabbaṃ. Bhāsi-
tam - p' etam mahārāja therena Upālinā Vinayadharena:

Khettūpamena bhavitabbaṃ uṭṭhānavipuladāyina;
esa khettavaro nāma yo dadāti vipulaṃ phalan - ti.

⁴ -hitam M. ⁵ vāreti AB'C. ⁵ meghavuṭṭhiyo M. ²² bahuṃ A (or
Ab)B' throughout, B once; C omits bahu hoti bahu vuttaṃ (dinnam).

Bhante Nāgasena, agadassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja agade kimī na saṅṭhahanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kilesā na saṅṭhapetabbā. Idam mahārāja agadassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja agado daṭṭha-phuṭṭha-diṭṭha-asita-pīta-khāyita-sāyitam sabbam visam paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-visam sabbam paṭihanitabbam. Idam mahārāja agadassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-tidevena :

Sankhārānam sabhāvattham daṭṭhukāmena yoginā agadenēva hotabbam kilesavisanāsane ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam upatthambho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānam maggupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sattānam balaṃ vaḍḍheti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena puñña-vaḍḍhiyā vaḍḍhitabbam. Idam mahārāja bhojanassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sabbasattānam abhipatthitam, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahā-moggallānena :

⁶ diṭṭhādiṭṭha- M. ⁷ -diṭṭha- om. M. ⁸ -hanati M. ¹⁰ -hantabbam B.
²¹ sabbasattānam M.

Saṃyamena niyamena sīlena paṭipattiyā
patthitena bhavitabbaṃ sabbalokassa yoginā ti.

Bhante Nāgasena, issatthassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja issattho sare pātayanto
ubho pāde paṭhaviyaṃ dalhaṃ paṭiṭṭhāpeti, jaṇṇū avekallaṃ
karoti, sarakalāpaṃ kaṭisandhimhi ṭhapeti, kāyaṃ upat-
thaddhaṃ karoti, dve hatthe sandhiṭṭhānaṃ āropeti,
muṭṭhiṃ pīlayati, anguliyo nirantaraṃ karoti, gīvaṃ pag-
gaṇhāti, cakkhūni mukhañ-ca pidahati, nimittaṃ ujum
karoti, hāsam-uppādeti: vijjhissāmīti; evaṃ-eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena sīlapaṭhaviyaṃ viriyapāde
paṭiṭṭhāpetabbaṃ, khantisoraccaṃ avekallaṃ kātappaṃ,
saṃvare cittaṃ ṭhapetabbaṃ, saṃyamaniyame attā upane-
tabbo, icchā mucchā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittaṃ
nirantaraṃ kātappaṃ, viriyaṃ paggaḥetabbaṃ, cha dvārā
pidahitabbā, sati upaṭṭhāpetabbā, hāsam-uppādetabbaṃ:
sabbakilese nāṇanārācena vijjhissāmīti. Idam mahārāja
issatthassa paṭhamaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ. Puna ca pa-
raṃ mahārāja issattho āḷakaṃ pariharati vanka-jimha-
[kuṭila-nārācassa ujukaraṇāya, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye satipaṭṭhāna-āḷakaṃ pariharitabbaṃ
vanka-jimha-kuṭila-cittassa ujukaraṇāya. Idam mahārāja issat-
thassa dutiyaṃ angaṃ gaḥetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
issattho lakkhe upāseti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ: kathaṃ mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ: aniccato upāsitabbaṃ,
dukkhato upāsitabbaṃ, anattato upāsitabbaṃ, rogato — pe —
gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itito upadda-
vato bhayato upasaggato calato pabhanguto addhuvato attāṇato
alenato asaraṇato asaraṇībhūto rittato suññato ādinavato asā-

¹ niyāmena C. ⁶ jaṇṇu ABB'M, channa C. ⁸ sandi- ABB'C. ¹⁵ ic-
chānicchā pī. M. ²⁰ āḷakaṃ B, āḷakaṃ AC. ²⁰ after -jimha B adds "—
Milindapañhaṃ —," and the rest is wanting. ²² āḷakaṃ AM. ²⁸ antato
AB'C. ²⁹ rūtito (for itito) AB', rutito C. ³⁰ attāṇato all. ³¹ alenato all.

rato aghamūlato vadhakato sāsavato sankhatato jātiddhammato jarāddhammato byāddhidhammato maraṇadhammato sokadhammato paridevadhammato upāyāsadhammato sankilesadhammato, evaṃ kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ. Idam mahārāja issatthassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja issattho sāyapātaṃ upāsati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sāyapātaṃ ārammaṇe upāsitabbaṃ. Idam mahārāja issatthassa catuttham angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Yathā issatthako nāma sāyapātaṃ upāsati,
upāsanaṃ na riñcanto labhate bhattavetaṇaṃ;
Tath' eva Buddhaputto pi karoti kāyupāsanaṃ,
kāyupāsanaṃ na riñcanto arahattaṃ - adhigacchatīti.

Issatthassa pañhaṃ pañcamaṃ.

Iti chasu kaṇḍesu bāvīsativaggapatimaṇḍitesu dvāsaṭṭhi-adhikā dvesatā imasmiṃ potthake āgatā Milindapañhā samattā. Anāgatā ca pana dvācattālīsā honti. Āgatā ca anāgatā ca sabbā samodhānetvā catuhi adhikā tisatapañhā honti. Sabbā va Milindapañhā ti sankhaṃ gacchanti.]

[Rañño ca therassa ca pucchāvissajjanāvasāne caturāsītisatasahassa-yojana-bahalā udakapariyantaṃ katvā ayaṃ mahāpaṭhavī chadhā pakampittha, vijjullatā nicchariṃsu, devatā dibbapupphavassaṃ pavassīṃsu, Mahābrahmā sādhuḥkāram - adāsi, mahāsamuddakucchiyaṃ meghatthanitanigghoso viya mahāghoso ahosi. Iti so Milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjalim - paṇāmetvā vandīṃsu.

⁶ sāyaṃ pātaṃ M throughout. ¹² labhati B'CM. ¹⁵ issatthapañhā pañcamī M. ¹⁶ dvāvīsati- C. ¹⁷ -dhikā ca M. ¹⁷ -satā ca AB'C. ¹⁸ -līsa M. ¹⁹ hītisata- A, hisata- B'C, hisatā p. M. ²⁰ ca M. ²⁰ gacchati A. ²² -bahala B', -bahaḷa AC; catunahudhikadviyojanasatasahassabahalā M. ²² ayaṃ mah. udak. katvā M. ²³ devaputtā M. ²⁴ -hmāno M. ²⁵ akaṃsu M. ²⁵ meghagajjitaniḥhoso M. ²⁵ mahāmegho AB'C. ²⁶ iti so... vandiṃsu om. M.

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo sumathitamānahadayo Buddhasāsane sāramatino ratanattaye sunikkankho niggumbo nitthaddho hutvā therassa guṇesu pabbajjā-supatipadā-iriyāpa-thesu ca ativiya pasanno vissattho nirālayo nihataṃnadappo uddhaṭadāṭho viya bhujagindo evam - āha: Sādhu sādhu bhante Nāgasena, Buddhavisayo paṇho tayā vissajjito; imasmim Buddhasāsane ṭhapetvā dhammasenāpati-Sāriputtattheraṃ aṇño tayā sadiso paṇhavissajjane na - tthi. Khamatha me bhante Nāgasena mama accayaṃ. Upāsakaṃ maṃ bhante Nāgasena dhāretha, ajjatagge paṇupetaṃ saraṇaṃ gatan - ti.

Tadā rājā balakāyehi Nāgasenatheraṃ payirupāsivā Milindaṃ nāma vihāraṃ kāretvā therassa niyyādetvā catuhi pacca-
yehi koṭisatehi khīṇāsavehi bhikkhūhi Nāgasenatheraṃ paricari. Puna pi therassa paṇṇāya pasīditvā puttassa rajjaṃ niyyādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā vipassanaṃ vaddhetvā ara-
hattaṃ pāpuṇīti. Tena vuttaṃ:

Paṇṇā pasatthā lokasmim, kathā saddhammatṭhitiyā,
paṇṇāya vimatiṃ hantvā santiṃ papponti paṇḍitā.

Yasmim khandhe ṭhitā paṇṇā, satī yattha anūnakā,
pūjāvisesassa dharo aggo so va anuttaro.

Tasmā hi paṇḍito poso sampassaṃ attham - attano
paṇṇāvantaḥbhijjeyya, cetiyaṃ viya pūjīyan - ti.

Milindassa c' eva Nāgasenatherassa ca
paṇhā-veyyākaraṇa-pakaraṇaṃ
samattaṃ.]

¹ sumaddita- M. ² nigumbo niyaṭo hutvā M. ³ -paṭipati-iriy- AaB'C, -paṭipāṭi- Ab ⁴ vissaṭṭhottho AB'. visatṭho M. ⁴ -mānathambha M. ⁵ uddhatadaṭṭhā M. uddhatavyādhō AB'C. ⁵ bāj- M, bujjhatinno C, bujjhatinno AB'. ⁶ Nāgasena om. M. ¹¹ balanikāyehi saddhīm M. ¹³ mahā-
vihāraṃ M. ¹³ koṭisatasahasseehi M. ¹³ khīṇāsavabhik. B'C. ¹³ bhik-
khūhi saddhīm M. ¹³ punarapī B'. ¹⁴ ¹⁶ paṇhāya AB'C. ¹⁷ ¹⁹ paṇhā
AB'C. ¹⁷ katā M, tathā AC. ¹⁸ hantvāna AB'C. ²¹ samphassaṃ
AB'C. ²⁴ -byākaraṇa- M.

NOTES.

P. 25¹⁹ Carahi, S. tarhi; tarahi, Clough's Gr. p. 75, I have not met with. — 25²⁴ 'Ānantariyakamman - ti anantare yeva attabhāve vipaccanakam kammaṃ; tass' āvibhāvanattham ayam Angottara-Ekake Atthānasuttapāli: Atthānam - etam bhikkhave anavakāso yaṃ diṭṭhisampanno puggalo mātaram jīvītā voropeyya, pitaram j. v., arahantaṃ j. v., Tathāgatassa duṭṭhacittena lohitaṃ uppādeyya, sanghaṃ bhindeyya; n' etam ṭhānaṃ vijjatīti.' (Ss.). — 28³¹ Cf. Jāt. II p. 9²⁵ (read āveṭhikāya, nibbeṭhikāya). — 29³² Āgacchati = shall he come, for āgacchatu; in questions of this sort both the imperative and the present are in use; comp. Jāt. II p. 251⁸. — 34¹⁷ The first verse is found at SN.I,23 v. 2; VII,5 v. 2. — 35¹² Paṇaka = udakapappaṭaka (Mp.); nīlamanḍūkapitṭhivaṇṇena udakapitṭhiṃ chādetvā nibbattapaṇakam (ib.). — 36¹⁶ SN.X,12 v. 4 = Sn.10 v. 4. — 39³ SN.XXI,5. — 40¹¹ Cf. Paṭhamam kalalam hoti, kalalā hoti abbudam, abbudā jāyati pesī, pesī (for pesyā, abl.) nibbattati ghano, ghanā pasākhā jāyanti, kesā lomā nakhāni ca, SN.X,1 v. 2. — 42¹⁹ Kiccaya for kicca is used in Parivāro and perhaps at Jāt. 536; cf. sovaṇṇaya and S. hiraṇyaya. — 43² Ālimpana from ālimpeti, 'to kindle, to light,' shows a confusion of DIP and LIP; the S. ādīpana seems to take the sense of the latter root. — 45³ Th. vv. 1005-7 differ somewhat from our text. — 47²⁸ Māraṇantika for mar- seems to allude to the stanza quoted at p. 174 from DN. 16 (ed. Child. p. 42). — 48³² Paṭigacc' eva, 'previously,' is frequent in the suttas and elsewhere; it derives — not from paṭigacchati, which makes bad sense, and GAM does not form the absolute -gacca,

but — from paṭikaroti, 'to provide against future events' (cf. Anāgataṃ paṭikayirātha kiccaṃ: mā maṃ kiccaṃ kiccakāle byadhesi; taṃ tādisaṃ paṭikatakiccakāriṃ [the schol. quotes paṭigata-] na taṃ kiccaṃ kiccakāle byadheti, Jāt. 466 v. 12); and though nearly destitute of other Burmese evidence besides that of M, I have a strong suspicion that in editing Piṭaka texts we shall have to write paṭikacc' eva. — 51¹³ Comp. MN.18. — 52³ I ought to have marked the passage as corrupt. — 53⁴ Tajja I consider to be contracted from S. tadīya. — 56³ Dinno possibly means 'a page,' comp. Jāt. I p. 135¹⁷. — 61²⁷ In Piṭaka texts I should not hesitate to adopt the Burmese reading upapajj^o in phrases like this. — 65¹⁴ Appesakkha and mahesakkha are traditionally explained appaparivāra and mahāparivāra, the former, I suppose, from appe and sakkha (S. sākhya), the latter an imitation of it. — 65²⁶ MN.135. — 66²⁶ SN.II,22 vv.4-6 (the reading māno perhaps means mānavo). — 67²⁵ MN.129; 130. — 68²⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII,vii,10; Weber's Bhagav. (1866) pp. 176. 239. — 71¹⁰ 'Alaṃ Vakkhali, kin-te iminā pūtikāyena diṭṭhena; yo kho V. dhammaṃ passati so maṃ passati, yo maṃ passati so dhammaṃ passati,' SN. XXI,87; cf. DN.16 (ed. Child. p. 60). — 71¹³ Here is no doubt a lacuna; likewise probably at l. 30; cf. p. 54. — 72²² Dh.v.1, etc.; I have marked this as a quotation, because va for iva is not used in prose. — 75¹⁵ Pakkha is in this case perhaps S. prakhya. — 75¹⁸ Asīyati, S. āṇyāyate (visīveti was by Childers justly referred to the same root). — 78¹ The text is corrupt. — 80⁴ Anekavihitāṃ ought to be added, as it is in all the sutta texts to which the passage alludes. — 81²³ Read, Tumhe [ca] kho, cf. l. 32. — 82²⁶ I think the text is correct: 'Do you remember ever calling to mind that you performed some act or other there?' — 85² Abhijānāsi... langhitvā ought no doubt to be a... langhitā; though -itvā and other corruptions of -itā are about as frequent as this. — 85²² Kācacchamāna has been variously rendered (Child. p. 611); I believe it means 'snoring,' see krathana in Wilson's Dict. — 87¹⁰ I have ventured to write ajjhogāhitvā, though I never found that reading in MSS.; but ogāhitvā is not uncommon. — 90⁴ I ought to have written āsi with M, the scribes thought of asīti. — 90⁶ Meṇḍakapaṇha, 'a puzzling question,' no doubt alludes to the story

about a ram which forms part of the Ummagga-Jātaka and is thus entitled. — 90¹⁶ In the Nikāyas only seven vatapadas are mentioned, and they differ from these; cf. Dh. pp. 185-9 ('vuta-'), Jāt. I p. 202; also vattapada Jāt. 521 vv. 13.25.48. — 96²⁰ The solecism *dasasahassimhi lokadhātuyā* is repeated at pp. 97, 133, 167, 275, 362, and is on a par with *tamhā yoniyā* p. 271; cf. Jāt. II p. 398. — 97⁸ *Mahatimahā* is a favourite word with our author, perhaps not used elsewhere (*mahatīmahabbhaye* SN. III, 25 should probably be *mahatī mahabbhaye*); *mahatī* is an adverb at AN. VI, v, 4 (m. *ujjhāyanti*), if the reading is correct; cf. *sassatisamam*, 'for ever and ever' (but explained by *sassatīhi samam*, *sassatiyo* meaning, it is said, sun and moon, ocean and earth), *yādisikīdisa* Jāt. 547 v. 732. — 98³² DN. 16 (ed. Child. p. 60). — 100²⁹ The *yakkha* is elsewhere called *Nanda*; the story is told at Ps. 101. — 106³² Read, *pubbanāparanā* (so M) ... *-phānitañ -ca*. — 107³ *Randha*, S. *raddha*; cf. Jāt. 537 v. 108; 538 v. 85. — 113¹⁰ Cf. DN. 16 (ed. Child. p. 27) = AN. VIII, vii, 10. — 114¹¹ In canonical writings there is sufficient authority to distinguish between *t' eva* = *ti eva* and *tv -eva* = *tu eva*. In comments the latter is never used, but the scribes often substitute *tv -eva* for *t' eva*. I do not scruple to correct it, though all my MSS. give the wrong form throughout. For *itveva*, MN. 86 v. 4 = Th. v. 872 (mentioned by *Vanaratana*, comp. *itvevam* Bāl. p. 7, Clough's Gr. p. 15), Ps. reads *icc -eva*. — 114²⁰ *Vitamsā* or *Vitamsā*, which I have not found elsewhere, seems to be S. *Vitastā*. — 117¹⁰ Cp. v. 118. — 117¹² Cf. Dh. v. 223. — 118⁷ *Pariyoga*, MN. 81, is explained by *subbhājana* (*sūpabbājana*?). — 118²² *Kajjopakkamako* or *kajjo pakkamako*? — 119¹¹ See Jāt. 499. — 119¹³ *Kasaṭa* (quasi *ka-saṭa*) is not rarely written *sakaṭa*, and it is no doubt that S. adj. (see *Wilson*; deriving from *ṇakan*, I suppose); it means anything unpalatable, especially dregs, lees, and it is also used in a figurative sense; cf. Dh. p. 275, Five Jāt. p. 7, Jāt. II p. 97. — 121⁹ *Catunnam -pi ... paṭivijjhantīti* looks like an interpolation. — 123⁹ Cf. MN. 38. — 128²⁹ The text is no doubt corrupt. — 130⁶ Cf. MN. 56. — 130¹⁹ *Nicchuddha* from *nicchubhati* 'to throw out' (see pp. 187. 188. 357; Jāt. 432 vv. 8.9.; Bv. v. 637; Cp. v. 89; cf. *upacchubheyya* 'to throw up to' MN. 54; *chuddha* 'thrown away' Dh. v. 41; Jāt. 531 v. 37; Bv. v. 175 = Jāt. I p. 18) belongs

to KSHIV, if niṭṭhubhati, oṭṭhubhati are rightly referred to SHṬHIV; Hemacandra, however, derives the Prakrit chuḍḍha from KSHIP, and all these forms may perhaps be modifications of that root. — 130²¹ AN.VIII,vi,1 = Vin. II p.256. — 130²⁴ DN.16 (ed. Child. p. 59). — 133¹⁷ Aññadatthu, lit. 'be the rest what it may,' means 'only, exclusively,' and often takes the meaning of 'on the contrary.' Childers's rendering is based on ekamsena, by which this like many other particles is explained in comments. — 135⁹ The sense is obscure and the reading vibhādati is uncertain. — 136¹¹ I did not think the loc. tāsāṃ admissible in our text, if at all, though in comments I have found tāsāṃ, imāsāṃ several times used before parisatiṃ (from parisā). At p. 179²⁸, in the same connection, the reading is 'atha nesāṃ sampahārena.' — 137¹⁷ SN.XXXV, 17. The term varalañcaka, 'excellent gift (to mankind),' is frequent in Mil., I have not found it in other texts. — 138²⁰ Cf. SN.LIII,11 et seq. — 140^{23 27} DN.16 (ed. Child. pp.23,33; 26,32) and the parallel texts of SN.(L,10), AN.(VIII,vii,9), and Ud.(51). — 142¹⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 60). — 144¹² DN.16 (ed. Child. p. 22: 'na tatth' Ā.;' but the Copenhagen DN. agrees by first hand with Mil., and the parallel text SN.XLVI,9 has no other reading). — 144¹³ See MN.63. The questions left unanswered by Buddha, are those mentioned at p.145. They enter into many suttas and constitute the nucleus of several of the shorter. They form one of those very old texts which by being constantly repeated prove their existence before most of the present suttas, and many of which are no doubt genuine. 'Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ' means, 'Are life (or soul) and body identical;' this use of the doubled demonstrative is not unfrequent (Childers mistook the meaning, v. s. pañho). The last of these questions, 'hoti tathāgato param-maraṇā, etc.,' is of particular interest, as proving the important fact that Buddha, so far from teaching anything about nirvāṇa after physical death, waived the question and put his veto on any discussion of the subject. The inconvenient interdiction was in after ages eluded by explaining tathāgato (undoubtedly = arhat) in this case to mean 'satto;' an arbitrary interpretation, for which there is no trace of authority. But it set philosophers at liberty to dive into speculations on a matter of vital

interest; whereas the nonentity of the individual was a truism never probably controverted within the pale of Buddhism. — 144²⁶ Cf. DN.33 (quoted by Childers at pañho); AN.IV,v,2. — 145²⁶ Dh.v.129. — 146¹⁸ The reading phāsū is very uncertain. — 147²⁴ Gāmikā here means 'travellers,' no doubt. — 148¹⁶ The phrase dukkhā tippā (kharā is added in some texts) kaṭukā vedanā is frequent in AN. and especially in MN., rare in SN., and wanting, I think, in DN. The exchange of a surd for a sonant, which is most uncommon in case of doubling, may here be due not only to t, but to the surds of the foregoing and following words, and seems intended to mark great emphasis. The Singhalese constantly write so; the Burmese scarcely ever distinguish pp and bb accurately. — 150⁸ Daṭṭhaviṣa, also used in Mp., contains the otherwise unknown daṭṭha = dāthā, S. daṃshtrā. — 150¹¹ Paccācam° and ācam° are very often written -vam°, e. g. Jāt.Ip.311, but they mean 'to resorb' and must belong to CAM. — 150²³ Dh.v.127 (with a various reading). — 150²⁸ For the Parittas see Journ.As.1871,II p.279. — 152¹³ Ākurati is perhaps a denom. from *ākura = ākula. — 152¹⁶ 17 Pāṭiyamāno, cikkhassanto, ācamayamāno I can make nothing of. — 152²⁶ Cf. kaṭṭhaṭṭham pharati, 'serves the purpose of fuel,' used in several suttas; āhāratam at Vin.I p.199 is scarcely correct. — 152²⁸ Saṃvarati is no doubt the right word in this sense, not sañcarati, as Childers has it on Fausböll's authority. — 152²⁹ Jāt.159.491. — 153⁴ Jāt.436. — 153¹³ Jāt.391. — 154²⁰ SN.IV,18. — 157²⁰ Aphasāni kiriyāni seems wrong, at any rate it is unintelligible to me. — 159⁷ DN.16 (ed. Child.p.22); SN.XLVI,9. — 161²⁰ Ādānena is scarcely right. — 162² DN.27; 'setṭho jane tasmim' alludes to a stanza often quoted in the suttas: Khattiyo setṭho jane tasmim ye gottapaṭisārino. vijjācarāṇasampanno so setṭho devamānuse. — 164¹⁹ AN.VII,vii,8. — 166²⁶ Cf. SN.VI,12; XVI,35; AN.IV,vii,8; Vin.II p.188 (Dh.p.332). — 167²⁴ Dh.v.361. — 167²⁷ See MN.92 = Sn.33. — 169²² See Ud.22 (Jāt.II pp.92-4). — 169²⁹ Cf. Jāt.I pp.114-9. — 170¹⁶ At AN.VII,vi,5 these words are spoken by Buddha. — 172²⁴ Jāt.307 v.1. — 173² Jāt.475 v.7. — 174¹¹ DN.16 (ed. Child.p.42). — 174¹³ Ibid. (p.48), with a different reading. — 177⁵ Ibid. (p.52). — 179⁹ Cf. SN.I,38; IV,13. — 183⁷ DN.1 (Grimblot, Sept

Suttas p. 4). — 183¹³ MN.92 v. 7 = Sn.33 v. 7. — 184²⁷ Jāt. 521 v. 19. — 186²⁶ Sn.2 v. 2. — 186²⁷ Cf. MN.67. — 188⁹ AN.I. — 189²¹ Ghaṭasahassam is as usual a subst.; the measure and the thing measured are often joined in juxtaposition. — 190² AN.III,xiii,9. — 190³¹ Etam is here an indeclinable, I think, as in some other cases. — 191⁷ Bhaddiputta or bhaddhip. is written bhaddiputta at p. 331. — 193⁷ So..tassa = the one..the other; no very uncommon use of the demonstrative. — 196⁸ DN.23. — 197⁶ Bilangathālika, etc., cf. pp.290,358; for the meaning of these words see Hardy, East. Mon. p. 32, his explanations however differ somewhat from Buddhaghosa's. — 197¹⁹ Marumba, etc. are unknown to me. — 198¹ AN.XI,ii,5, see Journ. As. 1871, II p. 246. — 198¹⁰ See Jāt. 540. — 199¹⁴ Yassa should perhaps be yam-assa, but the relative pronoun is elsewhere often used for the conjunction yam. — 200²⁵ Most of the Jātakas here referred to will easily be found by means of the index which I suppose will conclude Mr. Fausböll's edition; some of them I have failed in identifying. — 201³⁰ Jāt. 518 reads Karambiyo and Kārambiyo. — 202⁵ Jāt. 422 calls him Upacaro and Apacaro. — 204¹² See MN.129; SN.LV,47. — 204¹⁷ Cf. Na so bhikkhave satto sulabharūpo yo na mātā..pitā..bhātā..bhaginī..putto..dhītā bhūtapubbo SN.XIV (comp. Jāt.I p. 115¹⁹). — 204²⁹ See Jāt. 457. — 205¹⁰ Jāt. 536 v. 26 (the number of the stanza is uncertain, for the Kuṇāla-jātaka is remarkable by being partly in prose, and some passages may or may not be verse; the Cop. MS. reads nivātakam for nimantakam, and so likewise in the preceding stanza = Jāt. I p. 289). — 205¹⁴ See Jāt. 546. — 206²⁰ We must read 'na sā na kareyya.' — 208²³ Dhārente is scarcely correct. — 209²³ See MN.67. — 211⁶ Sn.12 v. 1. — 211⁹ SN.III,24 v. 3; cf. Vin. I p. 147 (Jāt. I p. 93). — 213⁶ The first pāda occurs at Dh.v.168, the second is either a various reading or some other text is alluded to. Uttiṭṭhe was no doubt well rendered by Fausböll as an optative, but it is remarkable that the commentator has no idea of that acceptance. Whatever is the reason — perhaps because other instances of uttiṭṭhati are wanting — uttiṭṭhe is traditionally considered the loc. of uttiṭṭha = piṇḍa; it being so called, we are told, because alms are received standing. In the text above it is undeniably understood in this

sense. Ungrammatical as the form is, uttiṭṭhapinḍa is really in use: Jāt. 497 v. 2 ('upatiṭṭhitvā [read uttiṭṭhitvā] labhitabbam piṇḍam; utthāya thitehi vā diyamānam hetthā thatvā labhitabbam piṇḍam,' Com.; Ps. 56 quotes ukkatṭhapinḍam); ib. v. 20 ('uccitṭhakaṃ piṇḍam; uccitṭhapinḍan - ti pi pāṭho,' Com.); Th. v. 1060; Therīg. vv. 332.352. I am disposed to surmise that the word resulted from the wrong interpretation of uttiṭṭhe na - ppamajjeyya. — 213⁷ MN.77. — 215¹² AN.I. — 217³ SN.XLIV,103. — 217⁹ SN.XXI,58. — 217¹¹ Cf. SNX II,65 ('evam - eva kho 'ham bhikkhave addasam purānamaggaṃ purānañjasam,' addasā in the first person is no doubt an error, though a frequent one). — 219¹⁵ See Jāt. 433. — 220¹⁴ Jāt. 310 v.1. — 221²⁰ Jāt. 514 v.25. — 221²⁴ See MN.81. — 223¹⁶ Ibid. (Cop. MS. 'na cātivassi'). — 223¹⁸ Ibid. — 225³ See p. 183¹³. — 226²⁷ Anūna ought probably to be cancelled, it is only in AC. — 228² Sn.4 v.6 = 30 v.26 (in both places 'abhojaneyyam') = SN.VII,8 v.5, etc. — 229¹ Cf. DN.I, etc. — 230¹³ Jāt. 403 v.6 (the second pāda differs). — 231¹⁸ See Sn.4. — 232¹⁰ Cf. SN.VI,1, etc. — 235² MN.25.86; Vin.I p.8. — 235⁴ Cf. MN.85.100 (Cop. MS. 'attano' in both places). — 236¹ Cf. Jāt.I p.56; the stanza recurs at Ps. 26 with Yaṇṇo for Koṇḍaṇṇo. — 236¹⁹ Anuttaro is doubtful ('inferior?'). — 236²⁷ AN.I; comp. DN.28. — 237²⁰ This passage is quoted in Ps. and Ss. with the same reading samudāpikā, and in Mp. with samedikā in place of it, which may mean samodikā. Ss. remarks, 'Samupādītā (sic) ti sāmam uddham pajja[la]ti pavattatīti samupādikā, udakassa upari sambhāvinī ti attho; samupādikā (sic) ti pi paṭhanti, ayam - ev' attho.' I should propose samupodikā, 'just on a level with the water's edge,' comp. S. upodaka. — 238³ Anonamidaṇḍa is quoted anona- in the three places mentioned just now; 'an inflexible stick' I suppose, -mi- = -miya-. — 240³ MN.142; 'sanghe dinne,' as our text has it farther down, seems to be wrong. — 241⁵ Puttānam is scarcely correct. — 242² MN.3. — 242⁹ SN.II,30 vv. 8-9. — 242¹⁷ Metre requires -gaman' añja-; the stanza is not found in Th. — 242¹⁹ AN.I. — 242²⁶ SN.XLIV,24 (the Cop. MS. reads sammāpaṭipadam. -ādhikaraṇahetu, nāyadhammam). — 244⁵ Ettakā should no doubt be ettikā, though there are a few other examples of it. — 244²⁴ MN.36. — 245¹ SN.VI, 14 vv.1.3; Th.v.259; the reading is here throughout nik-

khamatha, and so the celebrated verse is quoted in several places; also the S. version has nishkramata, Lotus p. 529. But it is evident from our text that the author wrote nikkamatha, and this is no doubt the genuine reading; it seems to be the only instance of that verb, but nikkamo = parakkamo is frequent. — 246¹⁸ Hīnāy' āvattati is the correct phrase, not hīnāya vattati, though this is very frequent; Pj. says 'Hīnāyāti gahaṭṭhabhāvāya . . ; āvattitvā ti osakkitvā.' — 256²⁴ See Jāt. 479. — 258¹⁴ MN. 142. — 264²⁴ See MN. 74. — 270²² The passage is corrupt. — 275⁹ Anumajjiyante alludes to Jāt. 547v. 473, I have not elsewhere met with that verb in the sense of 'beating.' — 281¹⁹ Cp. v. 119. — 284¹⁷ Jāt. 547v. 675. — 287¹⁰ Ce should perhaps be ca throughout, as in the first clause. — 289¹ See p. 244²⁴. — 290¹ The peyyāla may be filled out from Childers's Dict. at jhānam. — 290²³ I propose to read vītivattetvā, see Pali Misc. I. p. 67. — 291⁴ See Jāt. 258; MN. 83 and Jāt. 541; Jāt. 494; ib. 243. — 291⁹ The legends here alluded to are told in various comments, except the story of Candagutta. — 292²⁵ Māsala is otherwise unknown, it must mean a period shorter than five months; comp. S. māsala. — 298¹³ Āpātha I suspect to be corrupted from āpāta (comp. āpatati p. 371²¹) under an impression that it is allied to patha; but it is scarcely ever written so. — 314¹ Instead of bhūtahacco the reading at MN. 75 is bhūnahu (once or twice bhūtabu), likewise at Sn. 36 v. 8; Jāt. 530 v. 21; 543 v. 138. It is explained by vaḍḍhihana, bhūtihanaka-vuddhihanaka, vaḍḍhighātaka. Also bhūnahata Jāt. 358 vv. 1-3 (= hatabhūna, hatavaḍḍhi). Bhūtahaccāni kammāni occurs at AN. VII, vi, 11 v. 14 (= hata-vaḍḍhīni); at Jāt. 547vv. 691. 752 bhūtahaccam is a subst. = vaḍḍhighātakammam. Comp. S. bhūtahatyā and bhrūṇahan, -hatyā. — 317³¹ Atthi should perhaps be added before kiñci. — 323²⁸ Here and in the sequel all the MSS. agree in writing muñcitvā for muccitvā. — 333¹⁸ Dh. vv. 54-56. — 337¹⁶ The reading ought no doubt to be 'ye te . . -vihimsāvitakkā.' — 341¹⁶ Taṇḍulamuggamāsenā seems to be an interpolation. — 343²¹ Sapadāna I should derive from sapadi-ayana; sotthāna (S. svastyayana), tiracchāna, hemantāna, gimhāna, vassāna, ekānika (p. 402²⁰) likewise contain the contracted ayana. — 346¹ The Singh. write ūmi like bhūmi, and I have met with ummi only in these verses

and at pag. 377, and in one instance more. Ummi and mostly bhūmi are the Burmese readings. It is doubtful if MSS. will bear us out in writing ummi and bhūmi. — 349²² Mahā-Rāhulovāda = MN.147 = SN.XXXIV,120; above at p. 20⁷ and often elsewhere it is called Rāhulovāda, and in MN. it is entitled Cūḷa-R., but it may also have borne the name of Mahā-R., as it treats of Rāhula's obtaining arhatship. Samacitta-p. = AN.II,iv,5. The other suttas form part of Sn. — 349²⁹ Pārāyana = Sn. 55. — 350¹ The Dhammacakkappavattana-s. is alluded to. — 350⁷ Mahāsamaya-s. = DN.20. — 350^{15 16} For Sūnāparanta^o see MN.145; SN.XXXIV,87 (comp. Burnouf, Introd. p. 252 et seq.); Sakkapañha = DN.21; Tirokuḍḍa = Khuddakap. 7; Ratana-s. = ib. 6 = Sn.13. But the statements of our text must rather be looked for in the comments, where also the other legends, which I have been unable to refer to old texts, are to be met with. — 352²⁶ The confusion of sandahati and sannayhati are among the most frequent of errors, but as the two verbs are quite distinct as to meaning and form, the correction is easy. Cf. Jāt. I pp. 129. 255. 266, etc. — 352²⁷ Chaṇaka is obscure. — 362¹⁸ AN.I. — 365⁴ Sunkhasāyika should perhaps be sunkasādhaka. — 366⁶ Cf. SN.XIX,8 ('bhikkhū' for 'mama sāvakā'). — 366¹⁰ Th.v.988. Many of the stanzas which farther down are attributed to theras, are wanting in that collection. — 367⁸ The similes alluded to are given at SN.XII,63; XXXIV,237. The context being unknown, I cannot tell if āhari ought to be āhari'. Cf. Jāt. I p. 294; Dh. p. 228 (read akkhabbhañjana-vaṇapaṭicchādana-). — 367²⁰ Th.v.504. — 368² SN.XLVI,7. — 369⁵ Sn.2 v.12. — 371¹⁴ Th.v.580. — 371²⁸ SN.I,17 v.3; XXXIV,238 v.1. — 372¹² Samuttaraṃ looks suspect, for first persons in -aṃ in aorists formed from S. imperfects, are very uncommon even in verse. — 372²³ Jāt.545 v.159. — 373⁹ In appaṭivibhattabhogin one negative seems to be wanting, 'not eating without sharing with others.' Buddhaghosa however takes a different view: 'Ettha dve paṭivibhattāni nāma: āmisapaṭivibhattaṃ puggalapaṭivibhattaṃ - ca; tattha: ettakaṃ dassāmi ettakaṃ na dassāmi evaṃcittena vibhajānaṃ āmisapaṭivibhattaṃ nāma, asukassa (dassāmi asukassa na) dassāmi evaṃcittena vibhajānaṃ pana puggalapaṭivibhattaṃ nāma; tadubhayam - pi akatvā yo pana appaṭivibhattaṃ bhujjati so appaṭivibhattabhogī

nāma.' — 375¹⁵ MN.6, etc. — 376²² The caus. abhivaḍḍhayim is scarcely correct. — 377¹⁴ SN.LV,7. — 378¹⁷ DN.16 (ed. Child. p. 18), etc. — 379¹ Dh.v.327. — 379¹⁴ SN.LV,7. — 379²¹ Vāhasā, 'by dint of,' is formed with the frequent suffix -sā, borrowed from the instr. or abl. of bases in -as; cf. balasā, thāmasā, padasā, damasā, vegasā, etc. — 381¹⁵ Jāt.537v.47. — 383³ The verse is wanting in Therīg. — 384⁴ Jāt.440 v.13; mankato S. matkṛte, cf. kin-kato DN.14; but also kate occurs: Jāt.537v.96; Therīg.v.305. — 385¹ The passage quoted is not found exactly so in any of the Rāhulovāda-suttas, but MN.62 is no doubt referred to. — 385²³ Sn.12 v.1. — 386¹² Dh.v.81. — 386¹⁹ Ibid.v.404 and the corresponding verse of Sn.35, MN.98. — 387⁸ Dh.v.28. — 388¹⁴ MN.62. — 389⁹ SN.XV,3. — 391²¹ Dh.v.350. — 392³ AN.X,v,8. — 395⁹ Th.vv.1057-9 (with some various readings: nagaram p. p., sak-kaccan - tam u., anguli, ālopan - tam abhuñjisam bh. ca bh. vā). — 395²² Th.v.583 (the third hemist. wanting). — 396¹² MN.12. — 399¹⁶ SN.III,5 v.1. — 401¹⁰ SN.XV,1; gadhita for gathita is otherwise unknown. — 402²⁶ SN.VI,13 v.1; also Th.v.145. — 405³ DN.30 vv.47-8. — 406¹³ Jāt.504 v.8. — 407¹ Th.vv.985-6. — 408⁸ DN.16 (ed. Child. p.52). — 408²² Dh.v.32. — 409¹⁸ SN.XIII,26 v.3; also Th.vv.151.269. — 410⁸ The stanza is quoted at Dh.p.147 with a different close, and with other deviations at Ps.47: Vadhakassa Devadattassa, corass' Angulimāline, Dhanapālake, Rāhule ca, sabbesam samako Muni. — 411²⁹ Sn.18 v.10. — 412²² For adhigacchissāmi metre recommends -gañchāmi; the error perhaps arose from l.18; the aor. adhigacchi, it is true, renders that fut. less improbable than it would otherwise be, cf. Pāli Misc. I p.72. — 414¹⁸ Sn.37 v.43. — 420² The nom. sāramatino is rather a barbarism than a clerical error.

CORRECTIONS.

Page 1¹⁸ read *dalha-m-aṭṭāla-*. — 2¹⁹ *pañhan - ti*. — 6²⁷ *devānam - indaṃ*. — 36³ *ubhatokūlāni*. — 38¹⁶ *khvāhaṃ*. — 76²⁷ *evarūpaṃ*. — 81²⁴ *-gatānaṃ*. — 108¹⁶ *Nāgasena*. — 122 n.⁶ *galagalanti*. — 124 n.²⁴ .. *āha* AB (in the first place). — 142¹⁷ *Ānanda*. — 144¹⁵ *-karaṇena*. — 177² *-sataraṃ*. *Sādhu...*; add n.² *-sataraṃ* ca M. — 204²⁶ *sattakāya-*. — 204 n.²⁵ *asucisuci-* B. — 211⁴ *Catuttho vaggo*. — 226 n.²⁷ *anūnasata* om. M. — 232 n.⁸ ca om. ABM (in the first place). — 238¹⁵ *sakaṭaṃ*. — 254 n.¹ *rasati* (for *tasati*) AaB, *sarati* M. — 279¹⁵ *satam*. — 285²⁴ *ukkaṇṭhito*. — 295⁷ (This ought to have been marked as a new paragraph.) — 316 n.⁵ *etamaḥam*. — 339¹⁷ *sattiyā*. — 358²⁷ *pañc' indr*. — 405⁷ *Ñātihi*.

L Sansk
M6446T

Milindapañhā
The Milindapañho. Ed. by V. Trenckner.
67L388

DATE

NAME OF BORROWER

**University of Toronto
Library**

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

**Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED**

